

Zbornik Selške doline

Železniki

1
2004

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

Muzejsko društvo Železniki

*"Če bi bil kdaj poprej utegnil ali čutil,
da je važno napraviti kak zapissek
o dogodkih okoli nas, bi bilo danes
vendarle prav; saj je naš spomin
tako šibak in nam izpuhti marsikaj,
kar je za spoznanje in izpričanje
resnice vsaj malo važno."*

France Koblar: Moj obračun. Ljubljana:
Slovenska matica, 1976. Str. 9.

Zbornik Selške doline

Železne niti

Zbornik Selške doline

Železne niti

1
2004

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selške doline

Železne niti

1-2004

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Železniki
ob 35-letnici Muzeja v Železnikih

Glavni in odgovorni urednik:

Primož Pegam

Uredniški odbor:

Peter Polajnar, Andrej Bogataj, Ladi Trojar,
Jure Rejec, Jaka Benedičič, Tadeja Šuštar,
Tone Sedej, Jože Dolenc, Bojan Rihtaršič,
Rudi Rejc, Katja Mohorič Bonča

Lektoriranje:

Valerija Trojar

Fotografija na naslovnici:

Gorenji konec, foto: Aleksander Čufar

Oblikovanje in priprava za tisk:

DECOP, d. o. o., Železniki

Oblikovanje naslovnice:

Andrej Bogataj, DECOP, d. o. o., Železniki

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Tisk:

MA-TISK, d. o. o., Maribor, 2004

Naklada:

700 izvodov

G

ISBN 1581-9329

N 190500917

Kazalo

Uvod	7	Uvodna beseda
	9	Predgovor k prvi izdaji
	11	Prvi številki na pot (<i>Beseda glavnega donatorja</i>)

Železne niti	13	Častni občan Občine Železniki dr. Anton Ramovš
	17	Geološki razvoj Selške doline
	53	Janez Lotrič – svetovno znani tenorist
	65	Selški rojak – zgodovinar dr. Franc Kos
	71	Lepote selške doline (<i>letni časi skozi objektiv</i>)

Zgodovina	75	Bohinj in Triglav (<i>dr. Miba Tušek</i>)
	91	Življenje in delo Ivana Tuška
	95	Čipkarstvo v Železnikih
	109	Napadi na utrjeni nemški postojanki v Selcih in Železnikih v letih 1943–1944
	123	Dražgoška pesem
	124	Česnjica v sliki nekoč in danes

Družboslovje	125	Jožef Demšar, inovator in gospodarstvenik – 70-letnik
	133	Planinsko društvo za Selško dolino Železniki in Krekova koča na Ratitovcu
	141	Stoletnica Pavlnovega premza
	143	Lov skozi čas

Kazalo

Kultura	149	Franc Bešter, Kalanov ata – 90-letnik
	157	Cerkev sv. Antona Železniki (<i>obnova objekta</i>)
	163	Davča, cerkveni mešani pevski zbor in Terčeljevi dnevi
	173	Pihalni orkester Alples Železniki (<i>25-letnica</i>)
	195	Jaslice sveta v Ljubljani
	203	Groharjeva hiša v Sorici – obnova
	207	Baročna hiša Pr' Španu v Dolenji vasi
	211	Pesmi
Osnovna šola	221	Projekt Comenius (<i>Tri leta sodelovanja OŠ Železniki v projektu Comenius – skupaj s šolami iz Avstrije, Grčije in s Škotske so oblikovali projekt Kultura nas zbližuje</i>)
	228	Tekmovanje osnovnošolcev za Cankarjevo priznanje 2002/2003
Mladi in družba	233	Sprehod skozi zgodovino stenskih pisarij in slikarij – grafitov
	236	Fotografije Igorja Mohorič Bonča
	237	Sončnica

Uvodna beseda

Lepota Selške doline, zanimivost starih krajev, predvsem pa ljudje, ki živijo in so živeli in ustvarjali v teh krajih, so zadosten motiv za pristop k realizaciji projekta, kot je Zbornik Selške doline Železne niti.

V celotni zgodovini slovenskega naroda je opaziti, da smo kot narod premalo ponosni in pozorni na svojo kulturno in tudi siceršnjo preteklost. Če lahko razumemo tako ravnanje v obdobju pred osamosvojitvijo, pa to nikakor ni razumljivo za obdobje po njej, ko smo dobili lastno državo, ko ni nikogar, ki bi nam spoštovanje lastne kulture in naklonjenost do nje preprečeval.

Aktivno obranjanje kulturnega izročila in kulturne identitete, ne samo v materialnem, ampak tudi v dubovnem smislu, mora postati sestavni del našega delovanja. Predvsem se mi zdi pomembno, da pričnemo v dubu te kulturne zavesti vzgajati mlade generacije, da bodo izročilo cenile in spoštovale.

Ljubezen do muzealstva, arhitekture, kulture vseh vrst, od likovne do glasbene, je potrebno povezati in osmisлити. Ponos in spoštovanje izročila ter identitete moramo nadgraditi z gospodarskimi dejavnostmi.

V času, ko je v celotnem širšem prostoru vedno manj industrijskih delovnih mest, na katerih temelji tudi razvoj Selške doline, je še toliko bolj pomembno, da pričnemo odpirati nove oblike gospodarskega delovanja na osnovah kulturnega izročila in identitete, ki bodo zagotavljale razvoj in obstoj krajev v Selški dolini. Priložnosti, ki se nam odpirajo na tem področju, so neizmerne.

Ljudje v Evropi se danes zelo zanimajo za potovanja, kjer spoznavajo značilnost držav, krajev in ljudi, ki tam živijo.

V naši dolini jim imamo veliko pokazati. Potrebno bi bilo samo oblikovati celotni projekt delovanja, ki bi ga pripravili znotraj, ljudje v dolini, ki imajo te kraje radi.

V okolici imamo veliko rudnikov, pa nas le peščica še ve, kje se nabajajo. Potrebno je preveriti, ali je možno kakšnega odpreti za obiskovalce. V železnikih imamo staro mestno jedro s čudovitimi bišami in zanimivo arhitekturo. Imamo veličastne kmečke biše po vseh krajih v dolini. V teh bišah so se rojevali odlični slovenski kulturniki in znanstveniki. Imamo veliko cerkva, tako farnih kot

podružničnih, ki so razsejane po bribčkih in so bogata dediščina. Imamo enega najbolj tragičnih spomenikov svetovne vojne, do tal porušeno cerkev v Dražgošah. Imamo jim pokazati slovenski jezik, ki ga je potrebno še posebej varovati, negovati in ljubiti. Vse to in še marsikaj lahko ponudimo obiskovalcem Selške doline.

Zbornik Selške doline naj bi začel zagotavljati osnove za takšno prihodnje delovanje. Košček kulturnega izročila in kulturne identitete Selške doline vam tako poklanjamo v prvi številki. Vzemite si čas, prelistajte ga in preberite. Prepričan sem, da je v njem za vsakega nekaj.

V upanju, da se bomo oglasili vsako leto, prisrčno vabimo vse, ki bi želeli sodelovati s prispevki, da se nam pridružite.

Zabvaljujem se Muzejskemu društvu Železniki in njegovemu predsedniku Tonetu Tavčarju za podporo pri izvedbi projekta. Zabvala gre vsem donatorjem, ki ste nam omogočili, da smo še bolj smelo pristopili k izdaji Zbornika Selške doline.

Še posebej bi se rad zabvalil sodelavcem v uredniškem odboru, s katerimi sem z veseljem sodeloval. V veliko radost mi je bilo prebiranje prispevkov, ki so jih pripravili spoštovani pisci, za kar se jim iskreno zabvaljujem. Zabvala gre intervjuvancem, ki so se navdušeno odzvali našemu povabilu. Hvala tudi Valeriji Trojar za lektoriranje in Andreju Bogataju za oblikovanje in pripravo za tisk.

Na koncu bi se rad zabvalil še pokojnemu očetu, ki nas je vzgajal v ljubezni do domačega kraja, in mami, ki nas je vzgajala v ljubezni do slovenstva.

Zabvalil bi se tudi ženi Jelki za veliko podporo skozi celoten projekt in hčerki Špeli za konstruktivne nasvete, sinu Anžetu pa za tehnično pomoč pri izvedbi projekta.

Primož Pegam

Odgovorni urednik

Predgovor k prvi izdaji

Selška dolina v svoji slikoviti podobi, od Porezna, Soriške planine, Ratitovca, Jelovice, Dražgoške gore do najnižjih predelov Bukovškega polja, s svojimi naravnimi danostmi že tisoč let in več omogoča ljudem naseljevanje. Mnogi rodovi pred nami so ustvarjali zaselke in kulturno krajino, ki jo koristimo danes. Nekatera obdobja so žal širšemu krogu prebivalcev manj poznana. Veliko zapisanega branijo rodbine in posamezniki, ki cenijo delo naših prednikov.

Muzejsko društvo Železniki nadaljuje tradicijo varovanja kulturne dediščine. Podobna prizadevanja so prisotna tudi v naseljih, ki oblikujejo Selško dolino. Pobude so povezane s tisočletno zgodovino loškega gospostva, katerega sestavni del smo bili tudi mi. Ni naključje, da so bili med pobudniki ustanovitve Loškega muzeja tudi naši rojaki.

Da so naši predniki in njihova ustvarjalnost vredni velikega spoštovanja, nam potrjuje v Selcib rojeni dr. Franc Kos (1853–1924), prvak med zgodovinarji. Njegov sin, univ. prof. Vilko Kos, je bil mentor dr. Pavletu Blazniku pri doktorskem delu na temo poselitve Selške doline.

Rudarski in fužinarski kraj Železniki pa nam upodablja Anton Globočnik, plemeniti Sorodolski, ki ga je prevajal Jože Dolenc.

Spomini dr. Franceta Koblarja (1889–1975) v knjigi Moj obračun so urbunsko literarno delo s poudarkom na avtorjevi prebojeni poti in življenju takratnega časa.

Muzejsko društvo Škofja Loka bo izdalo že petdeseto številko Loških razgledov. V posameznih številkah najdemo tudi utrinke in poglavja, ki se nanašajo na Selško dolino. V letu 1973 je bila izdana posebna številka, Selška dolina v preteklosti in sedanjosti.

V letu 2002 je bil zapis zgodovine obogaten s knjigo Doba železarstva v Železnikih. Skupina mladib zanesenjakov pod vodstvom odgovornega urednika Andreja Bogataja nas je presenetila z izvirnim prikazom življenja v stoletjih železarstva. Knjiga je nastala s pomočjo najnovejše tehnologije.

Muzejsko društvo Železniki vzporedno z obnovo Plavčeve biše dopolnjuje muzejske zbirke in spodbuja k načrtnemu odkrivanju in popisovanju dogodkov iz zgodovine.

Uredniški odbor pričujočega zbornika pod vodstvom g. Primoža Pegama, dipl. oec., ki osvešča in spodbuja krajane k sodelovanju, nas prijetno preseneča. Pred nami je prva številka Zbornika Selške doline Železne niti. Avtorjem posameznih člankov gre iskrena zabvala za vztrajno in skrbno opravljeno delo. Bralce pa prosimo, da v čim večjem številu sodelujejo pri zbiranju gradiva za naslednjo številko, morebitne pripombe na zapisane podatke pa sporočijo avtorju teksta ali Muzejskemu društvu Železniki.

Z razglasitvijo Selške doline za samostojno občino smo dobili tudi dolžnost, da odkrivamo svoje korenine in kreptimo svojo identiteto, ker bomo le tako ostali prepoznavni doma in v svetu.

Anton Tavčar

Muzejsko društvo Železniki

Prvi številki na pot (beseda glavnega donatorja)

Končno, bi lahko dejali, ko gledamo pred seboj prvo številko *Železnih niti*. Železniki z bogato železarsko zgodovino, ki so v preteklosti imeli celo svojo autonomijo, in Selška dolina, ki je slovenskemu narodu dala toliko pomembnih mož, ki so soustvarjali slovensko zgodovino, si takšen zbornik več kot zasluži.

Poleg objavljenih zgodovinskih del dr. Pavleta Blaznika in dr. Franceta Planine, doneskov dr. Franceta Kosa, raziskovanja Rudolfa Andrejke, prevodov Globočnikove kronike Železnikov, zapisov posameznih avtorjev in občasnih prispevkov, ki so nam predstavili našo zgodovino, je pred nami zbornik, ki bo nadaljeval z zapisi iz naše pretekle in polpretekle zgodovine in tako zapolnjeval vrzel, ki je nastala, ko so peresa naših rojakov obmirovala.

Vendar zbornik ni samo zapis preteklega časa, je tudi zapis sodobnosti, je povezovanje med mladimi in starejšimi, je zapis različnih pogledov, je priložnost za mlade. In je bkrati tudi spomin in opomin našega bivanja.

Prva številka zbornika *Železne niti* prihaja ravno v času, ko smo postali del Evropske unije. Vstopamo v evropske povezave kot majhen narod, ki se mora zavedati svojih korenin. Tako bo zbornik okrepil zavedanje vseh nas, da imamo svojo kulturo in zgodovino in da smo v tem novem prostoru prisotni že stoletja. Predusem pa imamo svoj edinstveni jezik, ki ga moramo skrbno čuvati.

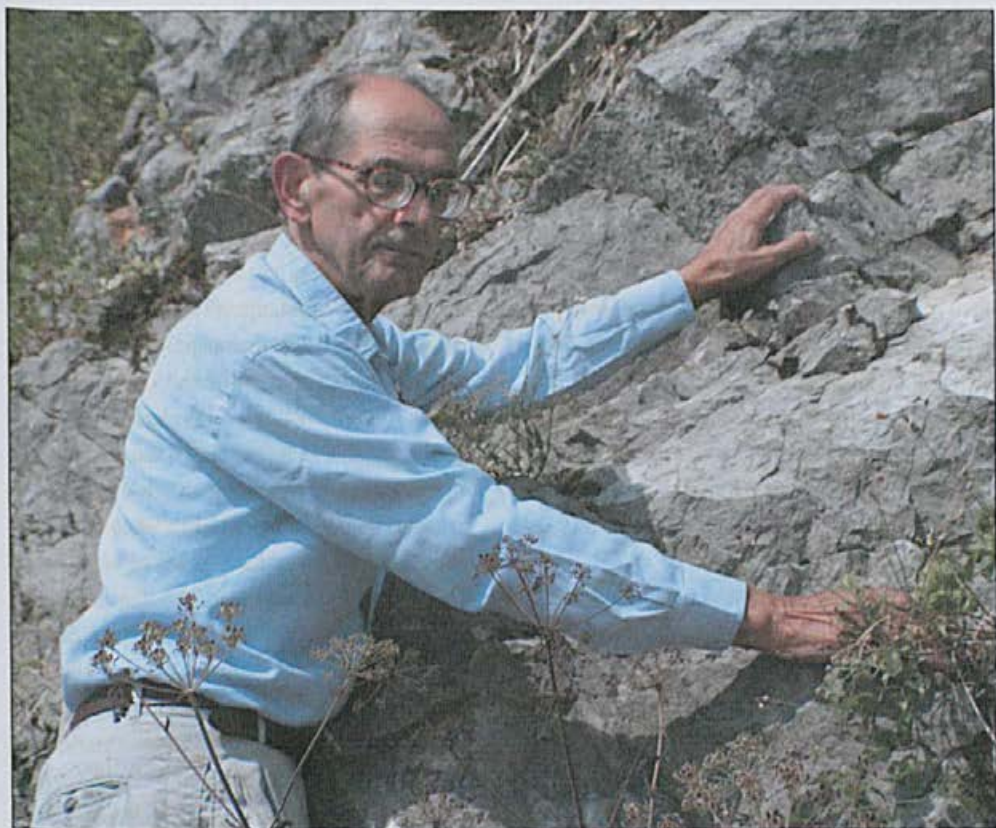
Prepričan sem, da bo zbornik našel svoje mesto med bralci, da bodo po njem posegali stari in mladi. Tiskana beseda je večna, zato bo gradivo, ki se bo nabralo v letih izbajanja, neprecenljivo za naše zanamce.

Vsem, ki so sodelovali pri prvi številki, iskreno čestitam. Uredniškemu odboru pa želim veliko sreče pri pripravi naslednjih števil. Hkrati pa pozivam vse bodoče donatorje, da podprejo projekt, ki je naš, ki je za nas in za naše potomce.

Franci Bogataj, direktor

Freising, d. o. o., Škofja Loka

Častni občan Občine Železniki za leto 2003 prof. dr. Anton Ramovš

Govor ob podelitvi priznanja

Prof. dr. Anton Ramovš je dal neizbrisen pečat svojemu narodu, razdajal se mu je kot učitelj, vzgojitelj, znanstveni delavec mednarodnega slovesa in čuvar dediščine in zapuščine naših prednikov, prebivalcev Selške doline.

Ime moža tako širokega in temeljitega znanja, razgledanega in poznanega širši mednarodni znanosti je nerazdružljivo povezano z delom v korist

slovenskega naroda na področju mrtve narave, to je stratigrafije in paleontologije. Sledovi njegovega dela so zaznavni na področju odkrivanja novega, posredovanja znanja, oblikovanja in odkrivanja vrednot posameznika, s tem pa omike v stroki v korist naroda kot celote. Na področju geologije je dokazano tvoren duhovni velikan.

Prof. dr. Anton Ramoš se je rodil 17. decembra

1924 v Dolenji vasi, p. d. pri Žnidarju. Osnovno šolo je obiskoval v Selcih, kjer je dokončal šest razredov. Sledilo je izobraževanje na klasični gimnaziji v Šentvidu, ki pa je bilo zaradi vojne prekinjeno, in šolanje na gimnaziji v Kranju, kjer je leta 1946 maturiral. S študijem je nadaljeval na Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani, smer geologija in paleontologija, kjer je leta 1950 diplomiral. Službo je nastopil na Univerzi, kjer je postal najprej asistent, nato pa docent in izredni, leta 1970 pa redni profesor na Oddelku za geologijo in montanistiko na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. Leta 1970 je postal tudi njen predstojnik. Med tem je leta 1956 obranil doktorsko disertacijo z naslovom Razvoj zgodnjega perma v Loških in Polhograjskih dolomitih. Izpopolnjeval se je na graški in dunajski univerzi, v Tübingenu in v Londonu. Opisal je več taksonov, po njem so poimenovali eno družino, tri rodove in pet novih vrst. Bil je dolgoletni urednik poljudno-znanstvene revije *Proteus*, sicer pa član njenega uredniškega odbora in predsednik Slovenskega geološkega društva. Na Fakulteti za naravoslovje je opravljal različne vodstvene funkcije, vsa leta je bil redni univerzitetni profesor montanistike, leta 1992 pa je bil tam tudi redno upokojen.

To je v kratkem življenjska pot duhovnega velikana, ki ne more v pozabo. Njegova pot oz. njegovo delo je bilo v celoti usmerjeno v znanost raziskovanja strukture in preteklosti kamenin in njihovega preoblikovanja v naravi. Ljubezen do domačega kraja in okolice ga je vodila k raziskavam tega dela Slovenije, ki jih je nato razširil na vso deželo. Po njegovi zaslugi je naša dolina na tem področju raziskana kot noben drug del Slovenije. Z izsledki in dosežki je postal znan ne le doma, ampak tudi zunaj naših meja, in je tako neke vrste državljan vsega sveta, saj se danes pri svojem delu nanj sklicujejo in ga omenjajo znanstveniki in raziskovalci vseh celin. Rezultati njegovega raziskovalnega in študijskega dela se odražajo v več kot dvesto petdesetih znanstvenih raziskavah in člankih in v več kot dvesto petdesetih poljudno-

znanstvenih prispevkih, med njimi tudi za Loške razglede. Objavil je sedem samostojnih knjig, dva učbenika za visokošolski študij paleontologije in sedem knjig v soavtorstvu.

Veliko je potoval in na terenu spoznaval klasične razvoje mezozojskih skladov v Nemčiji, na Poljskem, Češkem, Madžarskem, v Angliji, Italiji, Švici, Grčiji, Turčiji in Avstriji. Udeležil se je številnih mednarodnih ter domačih geoloških zborovanj, na katerih je aktivno sodeloval tudi s po več svojimi razpravami, predavanji in referati. Njegovo navzočnost zasledimo v Budimpešti, večkrat na Dunaju, v Bonu, v Zürichu, Parizu, Göttingenu, Gradcu, Stuttgartu, Moskvi, Brescii, Birminghamu in drugih mestih. Na povabilo raznih institucij je imel tudi samostojna predavanja in seminarje. Doma se je udeležil vseh geoloških kongresov, na katerih je imel vsaj po en referat, vodil pa je tudi razne geološke ekskurzije. Bil je vodja več domačih in mednarodnih raziskovalnih projektov.

Uredil je tudi šest vodnikov po loškem ozemlju: Lubnik, Blegoš, Ratitovec, Dražgoše, Sorica in Soriška planina, zadnjega lani – Sv. Miklavž nad Selci. Posebej pomembno njegovo delo za nas pa je vsekakor Geološki razvoj Selške doline. S tako temeljito raziskavo se more ponašati le redko, če sploh kako, področje Slovenije. Za obogatitev muzeja v Železnikih in Loškega muzeja je zbral in pripravil geološko oz. rudninsko zbirko naših gora. Vse to ogromno delo je opravil poleg rednih obveznosti, kjer je svoje bogato znanje iz paleontologije, stratigrafije in metod raziskovanja vseskozi posredoval študentom geologije in geografije.

Od nastopa mesta univerzitetnega predavatelja je pri njem diplomiralo osemindeset paleontologov, bil je mentor devetim magistrskim nalogam in desetim doktorjem znanosti. Skrbel je tudi za podmladek študentov z vodenjem raziskovalnih srednješolskih mladinskih taborov in izobraževalnimi seminarji za predavateljski kader.

Opravljen delo, iz katerega se je bogatila tako domača kot tuja znanost, ni ostalo prezrto. Zanj je

prejel številna priznanja in odlikovanja. Tako je za knjigo *Geološki izleti po ljubljanski okolici* leta 1961 prejel Levstikovo nagrado, leta 1975 pa postal častni član Prirodoslovnega društva Slovenije. To leto je bil odlikovan tudi z redom dela z zlatim vencem. Leta 1980 je prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, nato Jesenkovo priznanje, nagrado Borisa Kidriča za življenjsko delo, plaketo Žige Zoisa, leta 1994 pa naslov zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

Čeprav zapisan znanosti, ki ga je celostno zaposlovala, je, preprost kot je, zmogel moči in sestopil s piedestala duha, se poistovetil s krajani in jih popeljal in vodil pri prostovoljnem delu, ki ga je terjala obnova Miklavževe cerkve – ruševine, kakršna je izšla iz druge svetovne vojne – vrh njegove gore. Zaljubljen v okolico, v kateri je odraščal, in vpet med domače ljudi, njihove želje in potrebe je tudi tu dodal del sebe in svojega znanja.

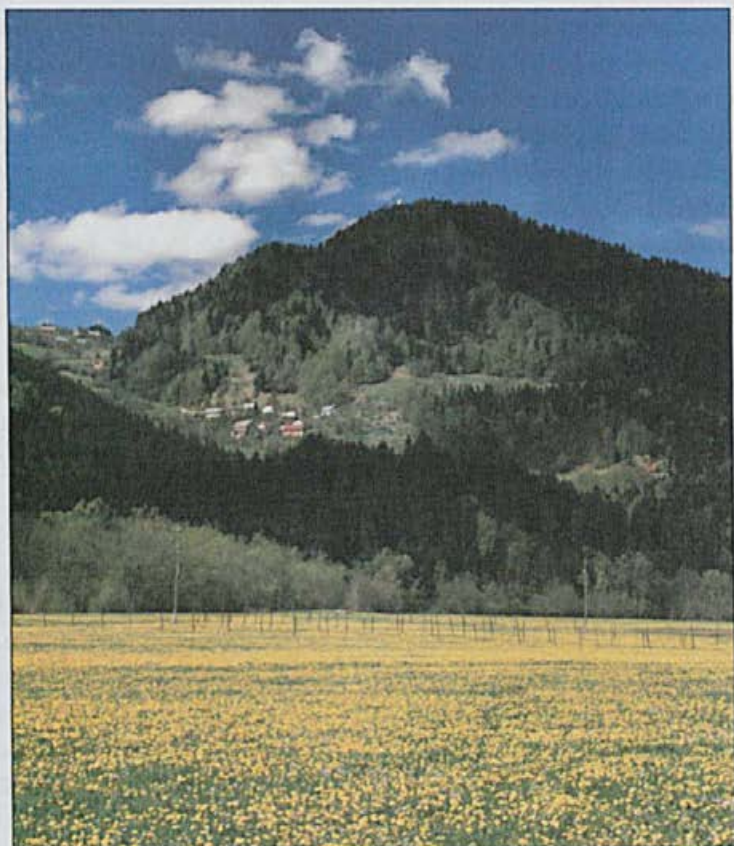
Zavedajoč se dediščine in zapuščine prednikov – mednjo sodi tudi cerkev sv. Miklavža, najstarejši sakralni objekt v naši dolini, saj njegova zidava sega v 13. stoletje – je za njeno obnovo osebno pridobival ljudi in potrebna finančna sredstva ter tudi sam poprijel za delo. Vzporedno je s svojo raziskovalno vlogo osvestil in obelodanil tudi njegovo zgodovinsko vrednost, kolikor se mu je uspelo približati razpoložljivim virom.

Tudi gora sama je bila deležna njegove temeljite raziskave. Vse to cenimo domačini kot posebno vrlino, vredno naše pozornosti. Iz ruševine, prepuščene zobu časa, je s svojim več desetletij trajajočim prizadevanjem, trdim delom in jekleno voljo napravil lepoto, ki v zadovoljstvo krajanov in slučajnih obiskovalcev krasi sicer pusto Miklavško goro.

Z opisom dela prof. dr. Antona Ramovša nismo zajeli vsega, kar je storil za svojo stroko. Opisano pa nam daje pogled na ustvarjalca – genija, obenem pa preprostega človeka, dovzetnega za zapuščino prednikov, ki bogati našo dolino in iz katere smo zrasli tudi mi.

Ponosni na to, da izhaja iz naše sredine, mislimo, da je primerno, da se strokovnjaku

mednarodnega slovesa, kakršen prof. dr. Anton Ramovš je, ki narodu zapušča tako barvit opus svojega dela, s hvaležnostjo in spoštovanjem oddolžimo tudi mi, da se zavemo veličine njegovega duha in ga uvrstimo med svoje zaslužne krajane s tem, da mu podelimo naziv častni občan Občine Železniki.

Miklavška gora. Foto: Aleksander Čufar

Geološki razvoj Selške doline

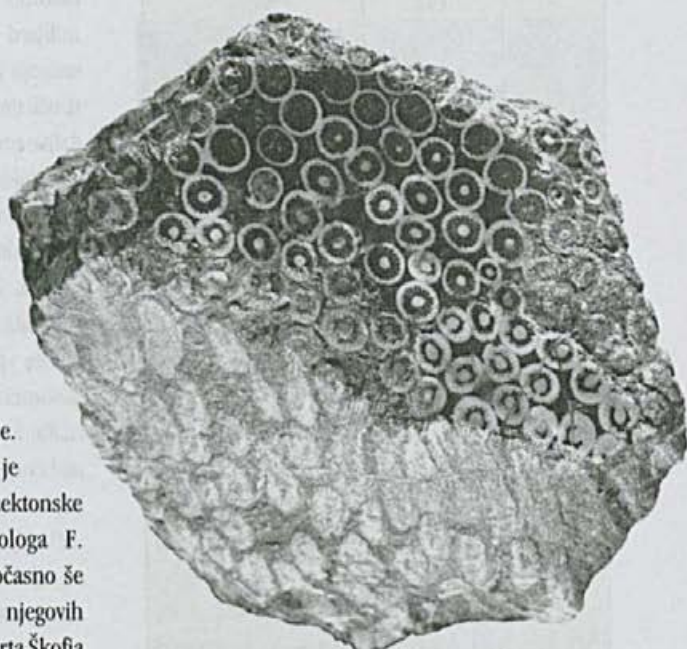
Dr. Anton Ramovš

UVOD

Ozemlje Selške doline je prvi začel sistematično raziskovati naš rojak M. V. Lipold in nam pokazal njen geološki sestav ustrezno takratnemu stanju geologije. To je bilo že pred več kot 130 leti. Veliko več je prineslo k poznavanju stratigrafije in tektonske zgradbe raziskovanje avstrijskega geologa F. Kossmata v letih od 1899 do 1903 in občasno še kasneje, tja do leta 1912. Rezultat njegovih raziskovanj je bila tudi tiskana geološka karta Škofja Loka – Idrija v merilu 1 : 75.000.

V letih po 1950 sem se intenzivno ukvarjal s stratigrafskimi problemi loških in polhograjskih hribov in v mnogočem dopolnil Kossmatove izsledke. Posvetil sem se tudi zbiranju kamnin in ostankov okamenlega življenja na tem prostoru.

Leta 1964 se je začelo ponovno sistematično geološko kartiranje nove specialke lista Kranj in dve leti kasneje tudi ozemlja Selške doline. Pod vodstvom Karla Grada so ga kartirali geologi Geološkega zavoda Ljubljana. Rezultat večletnega kartiranja je geološka karta lista Kranj in tolmač k njej. Geološki zavod Ljubljana je opravil hkrati tudi posebna raziskovanja v okolici svinčevo-cinkovega

Slika 1: Detajl iz bloka koralnega apnenca južno od Železnikov.
Foto: M. Bricelj

nahajališča Knapa in iskal nova najdišča živosrebrne rude v spodnjem delu Selške doline, kjer je bila merjena tudi radioaktivnost kamnin mlajšega dela starega zemeljskega veka. Nadalje so preiskovali uporabnost zalološkega skrilavca.

V pričujočem delu se tako zrcalijo ugotovitve večjega števila raziskovalcev, ki so vsak po svoje prispevali k boljšemu poznavanju geoloških razmer v Selški dolini. S tem pa še zdaleč niso rešeni vsi zamotani problemi davnih milijonletij in geologe bodočih generacij čaka še kopica nerešenih problemov.

GEOLOŠKA SESTAVA

	Starost v milijonih let	Geološke dobe		
Novi zemeljski vek KENOZOIK	65	terciar		
Srednji zemeljski vek MEZOZOIK	142	kreda		
	203	jura		
	220	trias	zgornji	retij
	230			norij
	233			karnij
	240		srednji	ladinij
	250			anizij
			sp.	trias
Stari zemeljski vek PALEOZOIK	290	permij		
	354	karbon		
	417	devonij		
		silurij ni dokazan		

Tabela 1: Geološke dobe in njihovo zaporedje in relativna starost opisovanih plasti.

Zgodovino davnih milijonletij nam odkrivajo kamnine, naložene v velikansko skladovalnico, in v njih ohranjeni okamneli ostanki davnega življenja bodisi živali ali rastlin. V tej velikanski skladovalnici so globlje ležeče kamnine, če so še v prvotnem položaju, starejše od više ležečih, ki so nastajale kasneje. Ker potemtakem niso vse kamnine enako stare pa tudi ne enakega nastanka, so nam potrebna neka merila za njihovo časovno razvrščanje. Vsaka zgodovina potrebuje za razvrščanje dogodkov časovno urejen sistem. Razumljivo je, da pri več milijard let trajajoči Zemljini zgodovini odpovedo sedanja časovna merila, ura, mesec, leto, stoletje, tisočletje; zanj je bilo treba najti druge, veliko daljše enote.

Najdaljše časovne enote so zemeljski vek: stari zemeljski vek, srednji zemeljski vek in novi zemeljski vek. Krajše so bile periode: permijska, triasna, jurska, kredna, še krajše so bile epohe: spodnji, srednji in zgornji trias; že kar relativno kratke pa dobe: anizijska, ladinijaska itd. V posameznih časovnih enotah, dolgih po več milijonov let ali več deset milijonov let, so nastajale različne kamnine, nakladale so se v morjih in na kopnem, deloma kot usedline, deloma kot vulkanske kamnine. Obe omenjeni vrsti sta nastajali na Zemljinem površju, so pa tudi take, ki so se porajale globoko pod Zemljinim površjem.

Ob tej priložnosti želimo bežno spoznati le kamnine, ki so dandanes pred nami na ozemlju Selške doline. Zanimala nas bodo tudi dogajanja davnih milijonletij na tem prostoru. Ob vsem tem pa moramo imeti pred očmi že staro spoznanje, da kamnine niso vedno enake, da se tudi one rodijo, dozorevajo, ostare in naposled ginevajo, razpadajo. Toda zginejo ne, marveč dajejo gradivo za nove. To spreminjanje kamnin se ponavlja v morjih in vsepovsod na kopnem že veliko milijonov let. Pa tudi kopnine kar naprej menjavajo podobo – tako je bilo skozi davne čase, in bo tudi v prihodnosti, tudi s Selško dolino.

Dandanes so na ozemlju Selške doline ohranjeni le skromni ostanki kamnin, ki so nekdaj

kot mogočna skladišnica pokrivala ta prostor. Zemljine sile so jih v svoji delavnici zgubale in zgnete, v različnih smereh so jih razlomile in premaknile. Veliko jih je že razpadlo in vode so odnesle njihove ostanke. Veliko kamnin iz srednjega zemeljskega veka je že izginilo, vode so odnesle njihove ostanke, veliko starejših pa pokrivajo mlajše. V Selški dolini imamo na površju kamnine iz vrhnjega dela starega zemeljskega veka, kamnine iz srednjega zemeljskega veka in tiste, ki nastajajo tako rekoč pred našimi očmi.

STARI ZEMELJSKI VEK

Permijjski sistem

Spodnji permij

Najstarejše kamnine na Selškem pogledajo na površje na Praprotnem, se vlečejo na sever preko Hrastnika in Bukovščice tja do Strnice in skozi Ševlje čez Jablanico do Dolenje vasi. Še več jih je južno od Selške Sore med Praprotnim, Dolenjo vasjo, Golico in Ojstrim Vrhom. Od tod se vlečejo prek položnih hribov čez razvodje med Selško in Poljansko Soro v Poljansko dolino. Na površju je skorajda največ modro sivega in temno sivega enoličnega glinenega skrilavca z zelo drobcenimi svetlikajočimi sljudnimi lističi. Skrilavec po površju kmalu postane umazano sivkast ali rumenkast in sčasoma razpada v rumenkasto ilovico. Ponekod je bil modro sivi glineni skrilavec celo primeren za obdelovanje in pod Stirnikom, jugozahodno od Dolenje vasi, je bil svoj čas kar precejšen skrilolom. Danes vidimo tam samo še kup neuporabnega skrilavega materiala in ostanke hiš za delavce, ki so lomili in obrezovali skril. Nekaj let pred prvo svetovno vojno je zemeljski plaz zasul skrilolom in s tem je bilo konec tudi skrilne obrti pod Stirnikom. Skrilavec je bil pri vrhu skriloloma peščen in močno sljuden, mehak in drobljiv ter za strešne ploščice neuporaben. Šele globlje so prišli do boljšega skrila,

ki pa ga zavoljo plazu niso dlje izkoriščali. Kakovost najboljših skrilavih ploščic je bila kljub temu slabša od zaloloških, ob katerih se bomo kasneje še ustavili, in od nemiljskih, zato pa po njih tudi ni bilo povpraševanja. Največ strešnih ploščic iz skriloloma pod Stirnikom so uporabili v Dolenji vasi, nekaj pa tudi na Stirniku. Svojčas so iz strešnega skrilavca izdelovali še šolske tablice in jih mnogo uporabljali v osnovnih šolah. Tudi zanje je bil skril iz okolice Zalega Loga ali Nemilj boljši.

Slika 2: Kamnita streha, pokrita s ploščicami spodnjepermijskega skrilavca, v Dolenji vasi. Ploščice so slabše kvalitete in so nekatere že zamenjane. Foto: arhiv DECOP

Glineni skrilavec običajno spremljata siv, drobnozrnat skrilav peščenjak in siv kremenov sljudni peščenjak. Prvi naglo razpada, drugi pa je običajno zelo trd in prišlo se ga je ime brusnik. Oba po površju kmalu postaneta sivkasto rjavkasta, zatem rjavkasta, blede rdečkasta ali celo opekasto rdeča. Izdaja ju tudi rumenkasta ali rdečkasta preperina. V istih časih se je usedal še siv kremenov konglomerat, ki ga sestavljajo beli kremenovi prodniki v velikosti lešnika ali oreha, le tu in tam so veliki kot kurje jajce. Manj je v njem črnih litidovih ostankov; skoraj povsod najdemo vmes posamične ploščice glinenega skrilavca, vse skupaj pa peščeno kremenovo vezivo zleplja v trdo kamnino. Iz kremenovega konglomerata je večji del Hrastnika, razkazuje se nam med Kazinarjem in Bukovico, na površju ga je precej med Dolenjo vasjo in Stirnikom, Spodnjo in Zgornjo Golico. V

peščenjaku in konglomeratu nam bodo pogosto padle v oči tanke, pa tudi po več centimetrov debele žile belega kremenca. Tu in tam so v njih lepi kremenovi kristali; s kremenovimi kosi, ki niso v kristalih, pa je že marsikdo kresal iskre.

Kamnine te več sto metrov debele kamnite skladovnice so zaradi enoličnosti dolgočasne tudi za raziskovalca in to tem bolj, ker se v njih na ozemlju Selške doline ni ohranilo skorajda nič okamenelih ostankov takratnega življenja. Kaže, da je moralo biti takratno življenje izredno revno. Skoraj gotovo v tedanjem morju ni bilo pogojev za življenje tistih živali, ki se jim trdni deli razmeroma lahko ohranijo, to so razne luknjičarke, školjke, polži, glavonožci, ramenonožci, iglokožci, korale. Črne kamnine brez okamenin nam narekujejo domnevo, da na morskem dnu, pokritem s črnim glinenim blatom, ni bilo življenjskih pogojev za prebivalce morskega dna. Konglomeratni material in vmes tudi ostanke takratnega rastlinstva so vode prinašale z bližnjega ali bolj oddaljenega kopnega. Tu in tam v peščenjaku in konglomeratu najdemo pooglenele zdrobljene rastlinske ostanke, ki so tako spremenjeni, da ni mogoče ugotoviti, katerim rastlinam so pripadali. S temi ostanki starosti skrilavcev, peščenjakov in konglomeratov, ki pa jih po okameninah druge in po normalnem položaju pod grōdenskimi skladi uvrščam pretežno v trogkofelsko stopnjo srednjega permija, seveda ni mogoče ugotoviti. Deloma so morda spodnjepermijske starosti, prav mogoče pa je, da se je spodnji del kamnite skladovnice začel nakladati že v karbonu.

Karbonski konodonti iz apnenčevega prodnika v spodnjepermijemskem kremenovem konglomeratu pri Lenartu nad Lušo

V črnem apnenčevem prodniku iz kremenovega konglomerata pri Lenartu nad Lušo so bili ugotovljeni ploščasti zgornjepermijemski-spodnje-

namurijski konodonti: *Gnatbodus bilineatus* (Roundy, 1926), *G. cf. semiglaber* (Bischoff, 1957), *Gnatbodus sp. (? n. sp.)*, *Loebria commutata* (Branson & Mehl, 1941), *L. mononodosa*/Rhodes (Austin & Bruce, 1969) in *Vogelgnathus campbelli* (Branson, 1957). Poleg teh ploščastih konodontov je bilo v vzorcu še nekaj dobro ohranjenih vejnatih oblik. Kremenov konglomerat s črnim apnenčevim prodnikom bi bil lahko zgornjekarbonske starosti, po mojem trdnem prepričanju pa paleontološki dokazi v posavskih gubah in pri Trebiji v Poljanski dolini dokazujejo spodnji permij, ekvivalent klastičnega razvoja "trigkofelske" stopnje v Karavankah. Vendar errare humanum est (A. Ramovš, *Geologija* 44/2, 227–228). (To najdba konodontov v karbonskem apnenčevem prodniku izven občine Železniki navajam zaradi verjetnosti, da so tudi v spodnjepermijemskem konglomeratu med Dolenjo vasjo, Golico in Stirpnikom apnenčevi prodniki z istimi konodontnimi ostanki.)

Srednji permij

Neposredno na temno sivih skrilavih, peščenih in konglomeratnih kamninah leže t. i. grōdenske plasti, ki so srednjepermijske starosti. Tudi v grōdenski skladovnici so peščeni sljudni skrilavci, skrilavi peščenjaki in kremenov konglomerat, povrh vsega so še približno enakega sestava kot tisti pod njimi, le njihova barva je drugačna. Največ kamnin je značilne rdečkaste do vijolično rdečkaste barve in že po njej jih lahko prepoznamo in ločimo od starejše temno sive skladovnice. Tudi tla nad njimi so značilno vijolično rdečkasta, še posebej živa so na sveže zoranih njivah ali na vlažnih kolovozih in ob njih. Ker tudi v tej skladovnici prevladuje peščeno sljudna skrilava kamnina, skoraj povsod debela vijolično rdeča preperina pokriva živo skalo. Prav tako značilna je tudi bolj ali manj intenzivno zelenkasta in zelenkasto siva barva

skrilavih, peščenih in konglomeratnih kamnin, ki so omejene predvsem na spodnji del grōdenske skladoavnice. Zelenkaste in sivkasto zelenkaste plasti se predvsem nahajajo v okolici Sv. Tomaža in Sv. Valentina, kjer so tudi orudenene z uranom in zato posebej zanimive. Že povprečnemu opazovalcu bodo padle v oči rdečkaste lise med pretežno zelenkastimi kamninami in zelenkaste lise v rdečkastih plasteh. Tu in tam je v sestavu grōdenske skladoavnice tudi skoraj siva kamnina z rjasto rjavimi pegami in pikami. Poleg imenovanih kamnin poznamo med grōdenskimi plastmi pri Mlaki in v dolini Smoleve majhne leče zelenkastih vulkanskih kamnin – spilitiziranega diabaza, ki jih spremlja iz vulkanskega pepela nastali tuf. Na zgornji strani ceste v Mlaki moli taka diabazna leča na površje in težko jo bomo prezrli. V teh časih je bilo ognjeniško delovanje le šibko, nekaj lave je moglo priti iz Zemljine notranjosti le tu in tam.

Za sestav grōdenskih peščenjakov in konglomeratov so posebno značilni prodniki čokoladno rjave vulkanske kamnine, kremenovega porfirja, kakršnih v skladoavnici pod njimi ni. Potemtakem je moralo biti malo pred usedanjem konglomerata nekje v daljni soseščini ognjeniško delovanje, ki je dalo kremenov porfir, pa so ga vode kar kmalu načele in večje in manjše kose začele odstranjevati. Precej verjetno je bilo to nekje na ozemlju današnjih Karavank. Omembe vredna razlika med sivo in rdečkasto-zelenkasto skladoavnico je tudi v tem, da so prvotno beli kremenovi prodniki pogosto blede do intenzivno rožnato obarvani. Kremenovim prodnikom so dale barvo železove spojine, ki so prodirale po drobnih, kot las tankih razpokah v notranjost prodnikov. Železove spojine so tako živo obarvale grōdensko skladoavnico tudi sicer. V njej najdemo različno debele žile belega kremenja, ki pa je običajno precej zdrobljen. Tu in tam je blede zelenkasto obarvan zaradi kloritove primesi.

Ko so ugotavljali natančno sestavo trogkofelskih in grōdenskih peščenjakov in konglomeratov, so ugotovili v njih tudi redke težke minerale: cirkon,

rutil, apatit, epidot, turmalin, pirit, limonit. S prostim očesom bomo od teh videli v kamninah tu in tam drobne kristalčke zlato rumenega pirit ali pa kopicke istega minerala. Takšne vzorce so vzeli tudi v strugi Luše.

Grōdenske plasti so brez ostankov okamnelega življenja, pa vendar poznamo njihovo starost: grōdenska stopnja srednjega permija. Pisane kamnine v Selški dolini so na las podobne enako starim plastem v Karavankah in v Južnih Tirolah, kjer so jim tudi dali ime. Od Zminca v Poljanski dolini se vlečejo prek Breznice proti Sv. Tomažu in naprej proti severu; ob cesti v Čepuljah nas opozarjajo nase s svojimi živimi barvami. Nadalje so na površju pri Mlaki in v ozkih pasovih obrobajo podnožja Starega in Mladega vrha in Koprivnika. Pas severno od Koprivnika prereže južno od Železnikov tudi Smoleva. Pokažejo se nadalje ob cesti iz Selc v Golico.

Časi, ko so se nakladale živopisane grōdenske plasti, so bili zelo topli, s puščavsko klimo, usedale pa so se v plitvih bazenih in lagunah na obrobjih položnih kopnin.

Zgornji permij

Ob koncu grōdenske dobe je kontinentalno lagunarne živopisane kamnine preplavilo zgornjepermijsko morje in naložilo po Žažarju imenovane žažarske plasti. To so bile tudi najmlajše plasti starega zemeljskega veka. Na Selškem so se ohranile le v nekaj ozkih pasovih, sestoje pa iz temno sivih apnencev, apnenčevih dolomitov in dolomitov, ki hranijo zanimive okamnele ostanke zgornjepermijskega življenja.

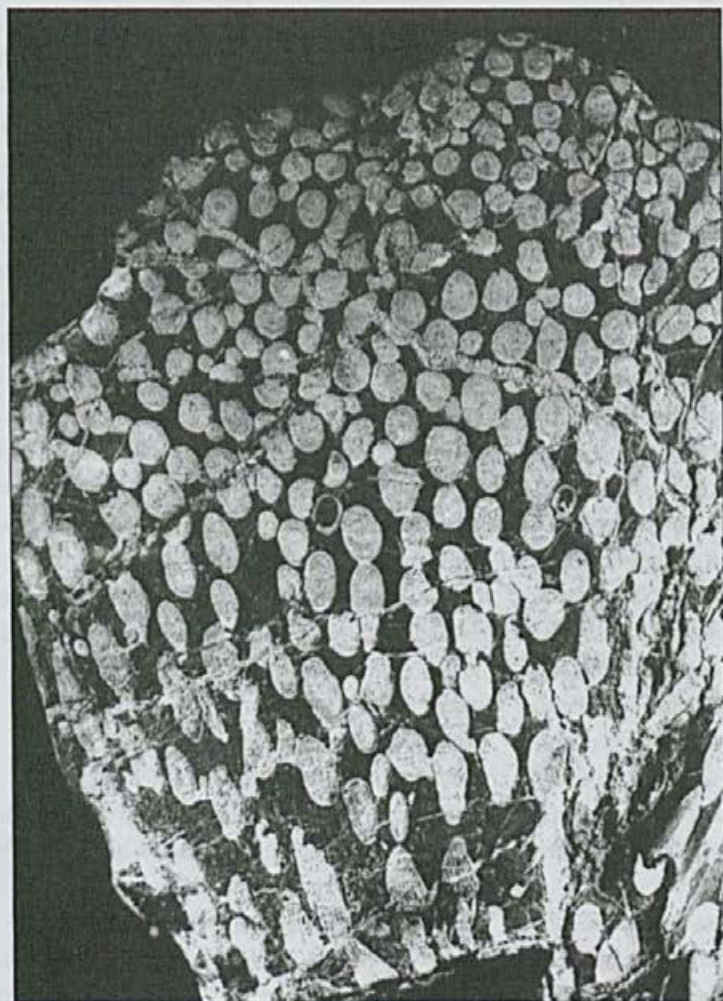
Najzanimivejši pas se vleče skozi Rovte in sestoji v spodnjem delu iz temno sivega apnenca s pogostimi apnenčevimi algami, drobnimi foraminiferami, ostanki iglokožcev in redkimi polži iz rodu *Bellerophon*. V pobočju nad Debeljakovo domačijo so na površju 10 do 15 cm debeli koralni apnenci, v katerih se gnetejo koraliti edine vrste

Waagenophyllum indicum (Waagen & Wentzell). Posamični koraliti se pokažejo še na dveh drugih mestih tega pasu. Slika 3 kaže številne koralite vrste *Waagenophyllum indicum* iz koralnega apnenca nad Debeljakovo domačijo. Pod koralno plastjo leži apnenec z značilnim ramenonožcem iz rodu *Richtbofenia*, ki je bil prirasel na trdno podlago, in z debelimi stebli mahovnjakov. Nad apnenci ležita apnenčev dolomit in dolomit.

Tudi na severnem pobočju Starega vrha so razkriti apnenci in apnenčevodolomitne plasti z apnenčevimi algami, drobnimi foraminiferami in nekaterimi drugimi okamnjinami.

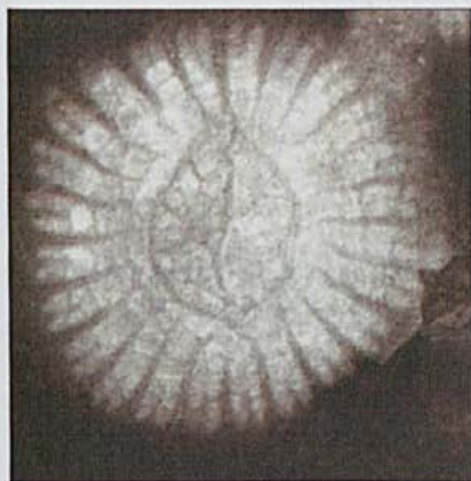
Prvi od naslednjih pasov zgornjepermijskih

kamnin leži na severnem in vzhodnem pobočju Koprivnika, drugi pa na njegovi jugovzhodni strani. Na vzhodni strani Koprivnika se nekje pokaže koralni apnenec s posamičnimi primerki vrste *Waagenophyllum indicum*. V apnencu nad koralami pa je dosti apnenčevih alg, ostankov iglokožcev, le redki pa so belerofonti. Nad apnencem je tudi tu dolomit. V Martinj Vrhju je nekaj temnega zgornjepermijskega apnenca z običajnimi okamnjinami pod podrto Perklanovo hišo. Ob cesti iz Sela v Golico so jih razkrili kmalu nad mostom čez Selško Soro, lahko jih bomo prepoznali po skoraj črni barvi in različnih skladih ter ploščah, postavljenih skoraj pravokotno na cesto. Tudi v

Slika 3: Številni koraliti vrste *Waagenophyllum indicum* iz koralnega apnenca nad Debeljakovo domačijo v Rovtu. Foto: F. Kučej

Zgornji Golici se pokažejo vkleščene med druge kamnine.

Slika 4: Precej povečana slika korale vrste *Waagenophyllum indicum* v prečnem preseku. Foto: V. Finžgar

Severno od Selške Sore se vleče prvi pas zgornjepermijskih kamnin od Srednikovega mлина do Lavtarskega vrha, v ploščatem in skladnatem apnencu pa so tudi tu pogostne apnenčeve alge, ostanki iglokožcev, drobne foraminifere in redki polži. Vrh apnenca je značilni luknjičavi dolomit, nad njim pa dolomit brez luknjic. Enake kamnine se pokažejo tudi severno od Planice in pri Strmici.

Korala *Waagenophyllum indicum* v Smolevi južno od Železnikov

Leta 1993 je Stane Lomovšek odkril južno od Smoleve novo najdišče zgornjepermijske vrste *Waagenophyllum indicum* (Waagen & Wentzel), ki se tam pojavlja skupaj z nekaterimi drugimi horizonti zgornjepermijskih žažarskih plasti. Korala je v novem najdišču kamnotvorna, enotna plast s samimi koraliti pa je debela skoraj 30 cm, to pa je nekaj več kot v drugih doslej ugotovljenih najdiščih.

Koraliti stoje tesno drug ob drugem, so pa ločeni med seboj. Stoje vzporedno, samo na enem delu so vsi na širini kakih 10 cm rahlo upognjeni in nekateri

so tam tudi končali s svojo rastjo.

Te zgornjepermijske korale so v zgornjepermijski dobi živele v toplem morju na obsežni apnenčevi plošči, ki je pokrivala bolj ali manj vso Slovenijo. Rasle so brez prestanka in s svojimi skeleti pustile za seboj 20 do 30 cm debelo ploščo. Taki obliki pravimo biostroma. Za njihovo življenje je bilo ugodno morje na ozemlju med današnjim Cerknim, Železniki, Besnico, Škofjo Loko, Idrijo, Žažarjem, Vrzdencem in okolico. Najbrž so rasle tudi drugod na takratni plošči, vendar so bile druge zgornjepermijske plasti že odstranjene ali pa leže pod mlajšimi skladi. Zanimivo pa je, da so isto koralno vrsto v enako starih apnencih našli tudi v zahodni Srbiji in v gorovju Bükk na Madžarskem. Vrsta pa je bila najprej opisana na ozemlju Salt Ranga v Kašmiru in po Indiji je dobila tudi vrstno ime. Vrsta je znana tudi na Japonskem in še marsikje drugod, pravimo, da je kozmopolitska.

Najdišče južno od Smoleve predstavlja severno nadaljevanje nahajališča v Rovtah ob blegoški cesti zahodno od Debeljakove domačije.

Pod koralnim horizontom leži richthofenijski horizont, debel najbrž blizu 0,5 m. Te posebne ramenonožce rodu *Richthofenia* spremljajo mahovnjaki različnih oblik: deloma so panjastih oblik ali pa so kot razpotegnjene vejice. Najbrž so zraven tudi ostanki morskih gob, ni pa zraven ramenonožcev, značilnih za območje pri Vrzdencu.

Ob koralnem in richthofenijskem horizontu je v tem najdišču še črni apnenec, deloma z rojem apnenčevih alg iz rodov *Gymnocodium* in *Permocalculus*, prvi z majhnimi, drugi z velikimi porami. Zelo značilna zgornjepermijska kamnina je južno od Smoleve tudi višnjevo rdeči laporni apnenec, pravzaprav so višnjevo rdeče le bolj laporne prevleke po neravnih polah in med njimi. Ta kamninski različek leži nad waagenophylumskim horizontom, spremljajo pa ga pogostne apnenčeve alge.

V posamičnih polah temno sivega apnenca zbujajo pozornost zelo značilne stolpičaste luknjičarke, visoke tudi dobre 3 mm, ki so kar na

gosto posejane v kamnini (rod *Agathammina*).

Novo odkrite zgornjepermijske žažarske plasti leže v tektonskem položaju med klastičnimi spodnjepermijskimi in zgornjetriasnimi plastmi. Slednje sestavljajo blede rožnati sljudni skrilavci in sljudni dolomiti, ki spadajo v nižji del spodnjega triasa. Zgornjepermijske plasti so močno zgubane in razlomljene in se pojavljajo kot klin med spodnjepermijskimi in spodnetriasnimi kamninami. Črni glinavci so bili ob prelomih zmečkani in zgneteni v modro sivo in črno glino, ki jo vidimo marsikje tam naokoli.

Koralno najdišče južno od Železnikov širi vedenje o razširjenosti vrste *Waagenophyllum indicum*, ki je bila poslednja tetrakoralna vrsta na ozemlju današnje Slovenije in hkrati najstarejša koralna na ozemlju Selške doline.

Številne apnenčeve alge vsepovsod v zgornjepermijskem apnencu pa tudi korale in drugi okamneli ostanki zgovorno pričajo, da je bilo takratno morje plitvo in toplo. Pod njim je bila vsa današnja Selška dolina. Ko so minili zgornjepermijski časi in z njimi tudi stari zemeljski vek in se je začel srednji zemeljski vek, se razmere niso kaj prida spremenile morje je ostalo na celotnem selškem prostoru, pač pa nobena od zgornjepermijskih živali in rastlin ni prestopila praga srednjega zemeljskega veka. Vse permijsko življenje je izumrlo, triasno pa se je pojavljalo šele kasneje.

SREDNJI ZEMELJSKI VEK

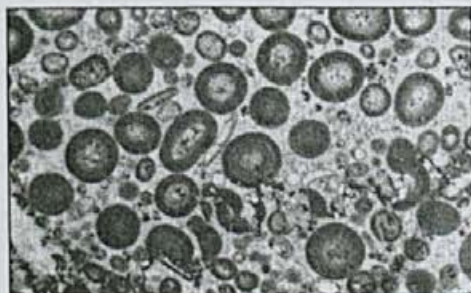
Triasna perioda

Spodnji trias

Začeli so se časi srednjega zemeljskega veka, triasna perioda, ki je pustila na ozemlju današnje Selške doline zajetno in pisano kamnito skladovalnico.

Kamnine iz spodnjega triasa (skitijska stopnja) so se nam ohranile v ozkih, prekinjenih pasovih, ki jih sledimo od Planice po severozahodnem pobočju Križne Gore v grapo južno od Srednikovega mлина in skoraj do Selške Sore in so stisnjeni med grōdenske peščenjake, skrilavce in konglomerate na zahodu in med sive dolomite na vzhodni strani. Tu in tam se pokažejo na dan med enakimi kamninami tudi južno od Praprotnega. Ozek pas skitijskih kamnin obrobja nadalje dolomitni gmoti Starega in Mladega vrha in prav tako Koprivnika. Blegoška cesta se vije po njih nad Rovtami in tam so tudi najprimernejši za ogled.

V spodnetriasni skladovalnici so sivkasto rožnati drobnosljudni peščeni skrilavci in skrilavi laporji, nadalje siv apnenčev oolit, kamnina, ki jo sestavljajo sama drobna, kak milimeter velika okrogla zrnca, vidna s prostim očesom, ooidi. Slika 5 razločno kaže apnenčev oolit iz bližine Srednikovega mлина zahodno od Križne Gore. V oolitu se najdejo drobni polžki, predvsem iz vrste *Natica gregaria* (Schlotheim). Nad apnenčevim oolitom, ki se

Slika 5: Apnenčev oolit blizu Srednikovega mлина.
Foto: C. Gantar

pojavlja v več horizontih, leže sivi in sivo rožnati laporni skrilavci in laporji pa še laporni, večkrat gomoljasti apnenci. Skoraj povsod najdemo v njih okamele lupine školjk iz vrste *Myophoria costata* (Zenker) in polže iz vrste *Natiria costata* (Münster). V lapornih apnencih pod Križno Goro in v laporjih v okolici Mladega vrha so bili ostanki školjk močno stisnjeni in jih ni več lahko prepoznati. Živeli pa so že pri kraju spodnjetríasne epohe.

Srednji trias

Skupaj s spodnjetríasnimi kamninami najdemo srednjetríasni anizijski dolomit, ki se je odlagal takoj nad njimi. Dolomit je enoličen, prej temno kot svetlo siv, razločno plastnat ali pa so plasti slabo vidne in se drobi v ostrorobe kose. Pokriva Mladi in Stari vrh, katerih vrhova se prav zavoljo trdnega dolomita vzdigujeta tamkaj med mehkiimi kamninami soseščine. Enako stara dolomitska kapa varuje Koprivnik pred prehitrim razpadanjem in odnašanjem. Nekaj malega anizijskega dolomita je nadalje v pasu severno od Laškega, Strmice in Čepulj, od koder se vleče proti Sv. Joštu. Na ozemlju Selške doline v tem srednjetríasnem dolomitu še nismo našli okamelih živalskih ali rastlinskih ostankov, pač pa je Kosmat odkril med gruščem na južni strani Mladega vrha v sivem apnencu ostanke dveh školjk in enega ramenonožca.

Šele v naslednji stopnji srednjega triasa (ladinij) so nastajale na ozemlju Selške doline bolj raznovrstne kamnine in poleg usedlin še ognjeniške kamnine. Vulkansko delovanje je bilo prav na tem prostoru zelo živahno in le-to je kamnito skladovalnico tudi popestrilo in ji dalo svojevrsten pečat. Oglejmo si jih!

Med Dolenjo vasjo in Čšnjico ter Mohorjem, Lajšami in Rudnim prevladujejo različno sivkasto in zelenkaste kamnine. Nekaj jih je tudi v širši okolici Mrzlega vrha in po prostrani Davči. Kamnine so razmeroma mehke in zato manj odporne proti

razpadanju. Kar kmalu jih po površju prekrijeta prst in ruša, a vendarle se prikažejo na površje še na dosti krajih. Sora teče prek njih pod mostom v Dolenji vasi in večkrat so razkrite v njeni strugi ali ob njej do zgornjega roba jezua. Ob cesti iz Selc v Topolje ali ob kolovozu tjakaj iz Dolenje vasi se nam razkazujejo skoraj na vsakem koraku. Odkrili so jih tudi ob drugih novih cestah in poteh po imenovanem prostoru. Ker pa naglo razpadajo, bo večino takšne žive skale kaj kmalu prekrila ali prerasila ruša.

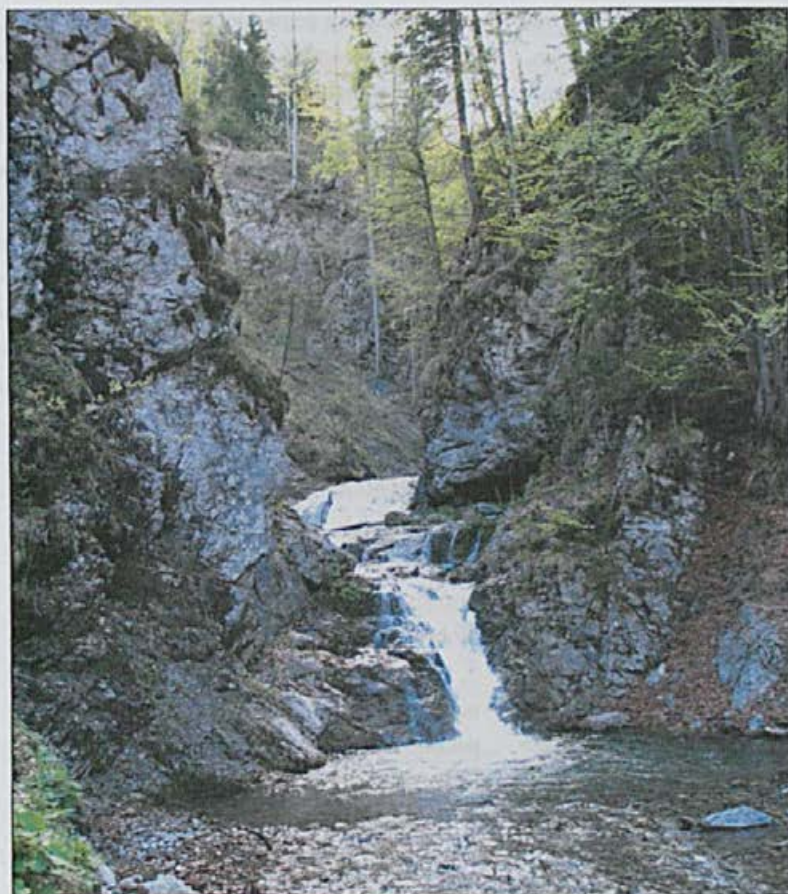
Material za te zelenkaste kamnine je dal večinoma droben ognjeniški pepel, ki so ga iz Zemljine notranjosti izmetali takratni ognjeniki. Včasih so ognjeniške moči razlomile tudi že strjene kamnine ob robovih ognjenikov in v zrak so leteli večji in manjši kosi kamnin, t. i. lapili, ki so popadali med vulkanski pepel. Vulkanski pepel so pokrile druge kamnine. Veliko kasneje so Zemljine sile rahel vulkanski pepel močno spremenile v svoji stiskalnici, nastale so drobnoskrilave oziroma naluskane kamnine s precej spremenjenim kamninskim sestavom. Tako je na tem prostoru dandanes največ svetlo sivkasto zelenkastega do blede rumenkastega sericitnega in običajno nekoliko bolj intenzivno zelenkastega kloritnega skrilavca. Sestojita iz sericitne in kloritne sljude, glinenih mineralov, kremenca in glincev. Obe kamnini so še ne tako davno tega prav zavoljo velikih sprememb prvotnih tufov uvrščali v stari zemeljski vek. Kamnina je bila kasneje razkosana in razlomljena v raznih smereh. V razpoke so iz globine prišle rudne raztopine in pustile veliko belih ali rjavkasto do zelenkasto obarvanih kremenovih žil. Ker pa kremen v primerjavi s skrilavci komajda razpada, je vsepovsod v preperini polno kremenovih drobcev.

Na skrilavcih se je v zadnjih milijonih let nabralo veliko preperine, posebno veliko na položnem pobočju vzhodno od Selc. Tam so precej let kopali rumenkasto ilovico s precej kremenovih drobcev in žgali opeko v Tonetovi "cegovnici". Mlajše "cegovnice" za potrebe domačinov so iz enake preperine pripravljali še na nekaj drugih krajih.

Poleg ognjeniškega pepela so dali ognjeniki tudi nekaj žareče lave, ki je na nekaterih krajih Selškega skozi velike razpoke vrela na površje in se mirno razlivala po njem. Nastale so nekake kape ali pokrovi. Še največji takšen pokrov se je ohranil v Besniškem borštu, drugi pa je med Selci in Lajšami. V Besniškem borštu je vrela na površje kislava lava in dala kisle predornine, ki jim pravimo keratofir, porfir in porfirit in so izrazito zelene barve. Med Selci in Lajšami pa se je razlivala po površju bazična lava, iz nje pa so skrepenele bazične vulkanske kamnine, temen diabaz, ki se je že spremenil v zeleni spilit in bazični porfirit. Ene in druge vulkanske kamnine so zelo trdne. Večje skale, ki jih je ob povodnjih nosila s seboj Selnica, so vgradili v podporne zidove ali hiše v Selcih in tam si jih najlažje ogledamo.

Omenim naj še to, da se dobe v kamninah te sorte tu in tam lepi kristali železovega kršča ali pirita, ki mu pravimo tudi mačje zlato. Res ima lepo rumeno barvo, ki je že temu in onemu ustvarjala skomine. Mačje zlato, na katerega je naletel pri kopanju vodnjaka, je premotilo tudi nekega vaščana iz Topolj. Z "zlatom" se je napotil na Dunaj, ko pa je zvedel resnico, se je z dolgim nosom vrnil v domačo vas. Res ni vse zlato, kar se sveti.

Med opisanimi zelenkastimi sericitnimi in kloritnimi skrilavci izstopajo dolgi ozki pasovi temno sivega ali sivega pasnatega apnenca. Tudi tega so sile globoko pod Zemljinim površjem precej spremenile in ponekod je že blizu polmarmorja. Običajno je več lečastih vzporednih pasov in le redko doseže apnenec nekaj deset metrov debeline. Ozki apnenčevi vložki ustvarjajo tako v Selški Sori

Slika 6: Davča pod Kotli pada v dolino prek srednjetrojanskega apnenca. Foto: arhiv DECOP

pri mostu v Dolenji vasi in tudi pod njim trdne čeri, v mehkejši vmesni skrilavci pa si je reka izdolbla tolmine. Precej apnenca je na Blažonovi skali in tam okoli. Več apnenčevih vložkov lahko vidimo tudi ob cesti med Selci in Topoljami, med njimi pa zelenkaste skrilave kamnine. V teh apnencih še nismo našli nobenih večjih okamnelih živalskih ali rastlinskih ostankov, pa tudi zbruski niso pokazali različnih ostankov življenja.

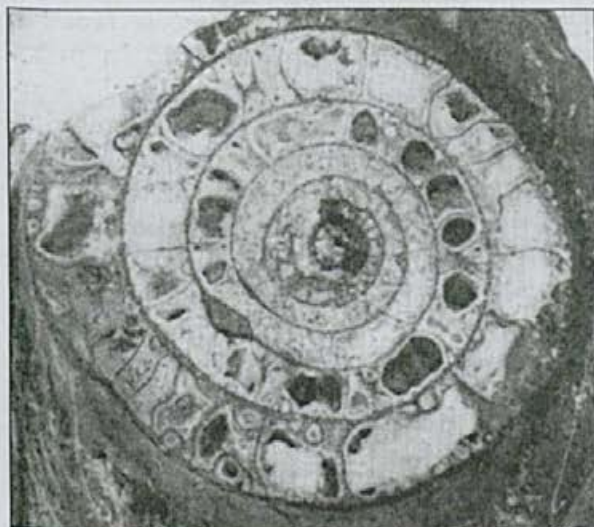
Na robovih ozemlja z zelenkastimi sericitnimi in kloritnimi skrilavci in med njimi ležečimi kislimi in bazičnimi predorninami moremo ponekod razbrati, da skrilave kamnine na straneh (lateralno) prehajajo v enako stare drobe, ki se menjavajo s črnimi glinenimi skrilavci. Med skrilavci najdemo tudi kamnine, ki so nastale iz enakega vulkanskega pepela, ki je dal sericitne in kloritne skrilavce. Pravimo jim tufi, če pa imajo med pepelom še drug material, ki ga je prenašala voda, je to tufit. Sile v Zemljini notranjosti teh tufov niso tako močno spremenile, kot so spremenile pepel sericitnih skrilavcev. Tuf in tufit najdemo v tankih plasteh ob drobah in glinenih skrilavcih in navadno sta različne zelenkaste barve. Tudi drobo bomo lahko prepoznali in jo ločili od drugih kamnin. To je pravzaprav peščenjak ali drobnoznat konglomerat, v katerem posebno izstopajo večje ali manjše krpice

črnega glinenega skrilavca in beli ali blede sivkasti ostanki razpadajočih glinencev. Precej je v drobi še kremenovih zrn in sericitnih in kloritnih sljudnih luski. Sveža kamnina je temno siva, na površju pa kaj kmalu postane sivkasto rjavkasta do rjasto rjavkasta z značilnimi belimi ostanki glinencev.

Skupaj z drobo in skrilavcem se dobi večkrat konglomerat, sestavljen iz različnih oblik pravkar omenjenih kamnin, in temno siv ploščat apnenec.

Drobe in spreminjajoče kamnine najdemo na površju že v Rudenski grapi na Češnjici, ob cesti v Dražgoše pa še naprej proti Jamniku, ob cesti z Rudnega na Rovtarico, ob cesti na Prtovč in ob poti s Prtovča na Ratitovec, v širši okolici Mrzlega vrha in v prostrani Davči.

Apnenci in skrilavci hranijo le malo davnega okamelega življenja. V Rudenski grapi so našli v temno sivem apnencu ostanke večjega glavonožca, ki pa ga ni bilo mogoče natančno določiti (slika 7). Ob cesti z Rudnega na Rovtarico pa se dobe v črnem skrilavcu med konglomerati drobno rebrate školjke, ki jih uvrščamo v rod *Daonella*. V zbruskih pa še nismo odkrili nobenih zanimivosti iz drobnega živalskega ali rastlinskega sveta. Okamneli ostanki davnega življenja in vulkanske kamnine pa nam vendarle zgovorno pričajo, da so sericitni in kloritni skrilavci, spreminjajoče kisle in

Slika 7: Presek glavonožca v temno sivem apnenčevem prodniku iz Rudenske grape pri Rudnem. Foto: F. Cimerman

bazične predornine in drobe s svojimi spremljevalci, nastajali v ladinjski dobi, to je v zgornjem delu srednjega triasa. Kasneje se je vulkansko delovanje, ki je bilo na selškem prostoru pod morjem, kar hitro poleglo, vulkani so zaspali in na ozemlju današnje Selške doline niso nikdar več oživele.

Novo najdišče ladinjskih konodontov v Dolenji vasi

V Dolenji vasi so pri mostu čez Selško Soro v reki razgaljeni deloma ploščasti, deloma skladnati temno sivi in črnkasti močno dislocirani apnenci. Vzvodno se malo nad mostom v strugi vrvajo med apnenec rožnato-rjavkaste predornine. Leta 1977 so bili iz črnih apnencev vzeti vzorci za konodontne raziskave, vendar so bili vsi negativni. Leta 1992 sem iz struge in ob njej pod Kovačevo hišo vzel pet vzorcev za konodontne, dva sta bila pozitivna.

V prvem pozitivnem vzorcu je samo vrsta *Pseudofurnishius murchianus* (van den Boogaard, 1966), v drugem pa poleg psevdofurnishiusa še vrsta *Budurovignathus mungoensis* (Diebel, 1956). Obe konodontni vrsti dokazujeta ladinjsko starost črnih ploščastih apnencev v strugi Sore nizvodno od mostu čez Selško Soro v Dolenji vasi. V nedokončani, zaradi prepovedi laboratorijske ločitve prekinjeni raziskavi je ostalo še nekaj drugih konodontnih vzorcev enakih srednjetriasnih apnencev, kot so v Dolenji vasi, in v njih še niso bili najdeni drugi značilni ladinjski fosili.

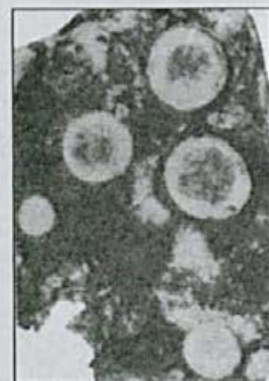
Zgornji trias

S karnijsko stopnjo se je začel zgornji del triasne periode, ki je v Selški dolini zapustila kar precej različnih kamnin. V spodnji del karnijske stopnje (cordevolska podstopnja) smemo uvrstiti temno sive do skoraj črne apnenčeve čeri pri Brelhovem v Zgornji Selški dolini (dobre 3 km ob

cesti od Podrošta proti Petrovemu Brdu) in enake čeri v grapi zahodno od Dolenje vasi, ki se iz Ravnikov zajeda proti Spodnji Golici. Pri Brelhovem v apnencu kar mrgoli velikih kijastih bodic morskih ježkov iz rodu *Cidaris* (*Cidaris cf. fustis* Laube) in različnih školjk. Dve skoraj celi bodici, dolgi po okoli 2,5 cm in debeli dober cm, kaže slika 8, več poprek presekanih bodic pa vidimo na sliki 9. Prof. I. Rakovec je med školjkami iz Brelhovega določil vrste *Plicatula ogilviae* Bittner, *Pecten subaequicostatus* Laube, *Mysidioptera fassaensis* Sal. in *Rama vaceki* Koken, ki se pojavljajo tudi v cordevolskih kasijanskih skladih v St. Cassianu v Južnih Tirolah. Redkejši so pri Brelhovem okamneli

Slika 8: Dve bodici morskega ježka iz rodu *Cidaris* v temno sivem cordevolskem apnencu pri Brelhovem. Foto: F. Kušej

Slika 9: Prečno prerezane bodice morskega ježka rodu *Cidaris*. Foto: F. Kušej

polži in ramenonožci. Spet druge apnenčeve čeri so v pretežni meri ustvarjale korale, ki pa so precej prekrstalne in jim je zato težko določiti pravo ime. Enake oblike sem pred več kot desetletjem nabral nad Leskovo onstran Blegoša in jim je prof.

G. Kolosvary prisodil ime *Thecosmilia badiotica* Volz. Tak koralni apnenec kaže slika 10, trikrat povečan, še kar dobro ohranjen koralit z istega primerka pa prikazuje slika 11.

V enakih kamninah pri Dolenji vasi so pogoste le bodice morskih ježkov, medtem ko so korale po temnem apnencu poseljene bolj redko.

Najdišči cordevolskega apnenca postavljata pred raziskovalce celo vrsto zagonetnih vprašanj, s

Slika 10: Korale iz vrste *Thecosmilia badiotica* v temno sivem apnencu nad Leskovicco.

Slika 11: Povečan koralit s koralnega apnenca.

katerimi pa se seveda ob tej priložnosti ne bomo ukvarjali. Tudi novejša raziskovanja še niso prinesla odgovora na vprašanje, ali so danes cordevolske apnenčeve čeri na površju res samo še pri Brelhovem in Dolenji vasi, ali pa jih je med obema krajema še več, pa nam jih še ni uspelo najti. Ker so prav taki apnenci ohranjeni tudi pri Leskovicci in hranijo tam celo grobišče koral, bodic morskih ježkov in drugih okamnelih ostankov, skoraj ne moremo podvomiti, da so korale in drugi organizmi ustvarjali apnenca na večjem prostoru Selške doline.

Srednjekarnijske plasti (julska podstopnja) so v Selški dolini komajda omembe vredne. Iz Poljanske doline se vleče čez preval med Blegošem in Koprivnikom v Selško dolino pas živopisanih skrilavcev in deloma tudi drobnozrnatih peščenjakov. Po značilni rdečkasti do vijolično rdečkasti, sivkasti ali zelenkasti barvi jih ni težko prepoznati. V lahnem loku pas teh kamnin zavija proti severozahodu v Davčo in seže skoraj do istoimenskega potoka. V grapah in po poteh nas bo nanje opozorila že barva kamnine ali preperine.

Železnikarski apnenci in dolomiti

Znani raziskovalec geoloških razmer po osrednji in jugozahodni Sloveniji pred prvo svetovno vojno F. Kossmat je v okolici Železnikov prepoznal kamnine, kakršnih ni našel nikjer drugje, in leta 1910 jim je dal ime železnikarski apnenci in dolomiti. Ta strokovni naziv je tako prišel v evropsko geološko izrazoslovje. Opisal jih je takole: sivi do črni, pogosto nekoliko peščeni apnenci se menjavajo z zrnatimi dolomiti. V obojih so pogosto kremenasti vključki.

Na spodnji meji se železnikarski apnenci in

dolomiti menjavajo s peščenjaki, ki postanejo pri preperevanju rjavi, in s temnimi glinenimi skrilavci vrhnjega dela drobniške skladovnice. Enako zvezo imajo ob svoji zgornji meji z zalološkimi strešnimi skrilavci. Sprva je Kossmat tem apnencem in dolomitom pripisoval devonijsko starost (stari zemeljski vek), ko pa je kasneje našel v Davči južno od Zalega Loga v teh plasteh ostanke glavonožca z zgornjetriasnimi značilnostmi, jih je uvrstil v zgornji trias.

Te Kossmatove ugotovitve pa kažejo tudi, da naj bi bil zgornji del drobniške skladovnice iz karnijske stopnje. Če je temu res tako, je tod karnijska stopnja

Slika 12: Kamnolom v železnikarskem apnencu in dolomitu pred Žumrom. Kamnina je razločno skladnata. Foto: arhiv DECOP

razvita drugače, kot je običajno v Sloveniji.

Železnikarski apnenci in dolomiti sežejo v grobem rečeno od južno od Selc prek Miklavške gore, Kovaškega vrha in Smolevske grape čez Vancovec, Spodnjo Davčo in proti zahodu, na severu pa so iz njih Štedlov vrh, Grebllov vrh, vlečejo pa se tja do Podrošta in Danj. V Železnikih so te kamnine razkrite v kamnolomu pred Žumrovo domačijo (slika 12) in v kamnolomu na desnem bregu Selščice v zgornjem koncu mesta (slika 13). Vanje si je Selščica izdolbla tesen Pod Sušo, s svojimi skladovnimi glavicami pa so na površju tudi ob cesti med Jesenovcem in omenjeno sotesko. Potok Davča jih je prežagal malo pred izlivom v Selščico. In še in še se nam razkazujejo po grapah in ob kolovozih južno od Selške Sore in severno od nje na prostoru med Češnjico in Podroštom.

Iz zgornjih Kossmatovih ugotovitev sledi, da spada pretežen del dobrih sto metrov debelih železnikarskih apnencev in dolomitov v norijsko in retijsko stopnjo zgornjetriasnega sistema. Vendar so to starost kazali le prehodi v kamnine pod in nad njimi, manjkale pa so okamnele priče zgornjetriasnega živalskega sveta.

Železnikarski apnenci predstavljajo le en razvoj karnijske, norijske in retijske stopnje ter spodnje jure na ozemlju Železnikov in soseščine. Zgornjetriasno starost pretežnega dela Kossmatovih železnikarskih apnencev dokazujejo konodontni ostanki, deloma prikazani na fotografijah (sliki 15 in 16).

Slika 13: Kamnolom v železnikarskem apnencu in dolomitu na desnem bregu Sore na zgornjem koncu Železnikov.
Foto: arhiv DECOP

Ostanki zgornjetriasnih (karnijskih) konodontov v spodnjem delu "železnikarskih apnencev in dolomitov" v Železnikih

Sliki 1, 2:

Gladigondolella malayensis (Nogami, 1968)

Slika 1: Vzorec K 8, x 130.

1a: Od strani

1b: Od zgoraj

1c: Od spodaj

Slika 2: Vzorec K 8, x 130

2a: Od spodaj

2b: Od zgoraj

Sliki 3, 4:

Epigondolella nodosa (Hayaschi, 1968)

Slika 3: Vzorec K 10, x 125

3a: Od strani

3b: Od zgoraj

3c: Od spodaj

Slika 4: Vzorec K 14, x 125

4a: Od strani

4b: Od zgoraj

4c: Od spodaj

Slika 5:

Paragondolella tadpole (Hayaschi, 1968)

Slika 5: Vzorec K 16

5a: Stranski pogled od zgoraj, x 130

5b: Stranski pogled od spodaj, x 130

5c: Pogled od strani, x 240

5d: Pogled od strani, x 130

Apnenci z upodobljenimi konodontnimi ostanki v profilu Škovine v Železnikih imajo spodaj menjavanje rjavkastih peščenjakov, glinovcev, skrilavih in drobnoploščastih in lapornih apnencev. V terigeno-karbonatni skladovnici so spodaj značilni ostanki presedimentiranih ladinjskih vulkanskih kamnin. V zgornjem delu skladovnice je 40 do 50 m temno sivih in črnih ploščastih apnencev, med katere se zgoraj vrivajo svetlejši zrnati apnenci. Nad njimi pa leže dolomiti z roženci.

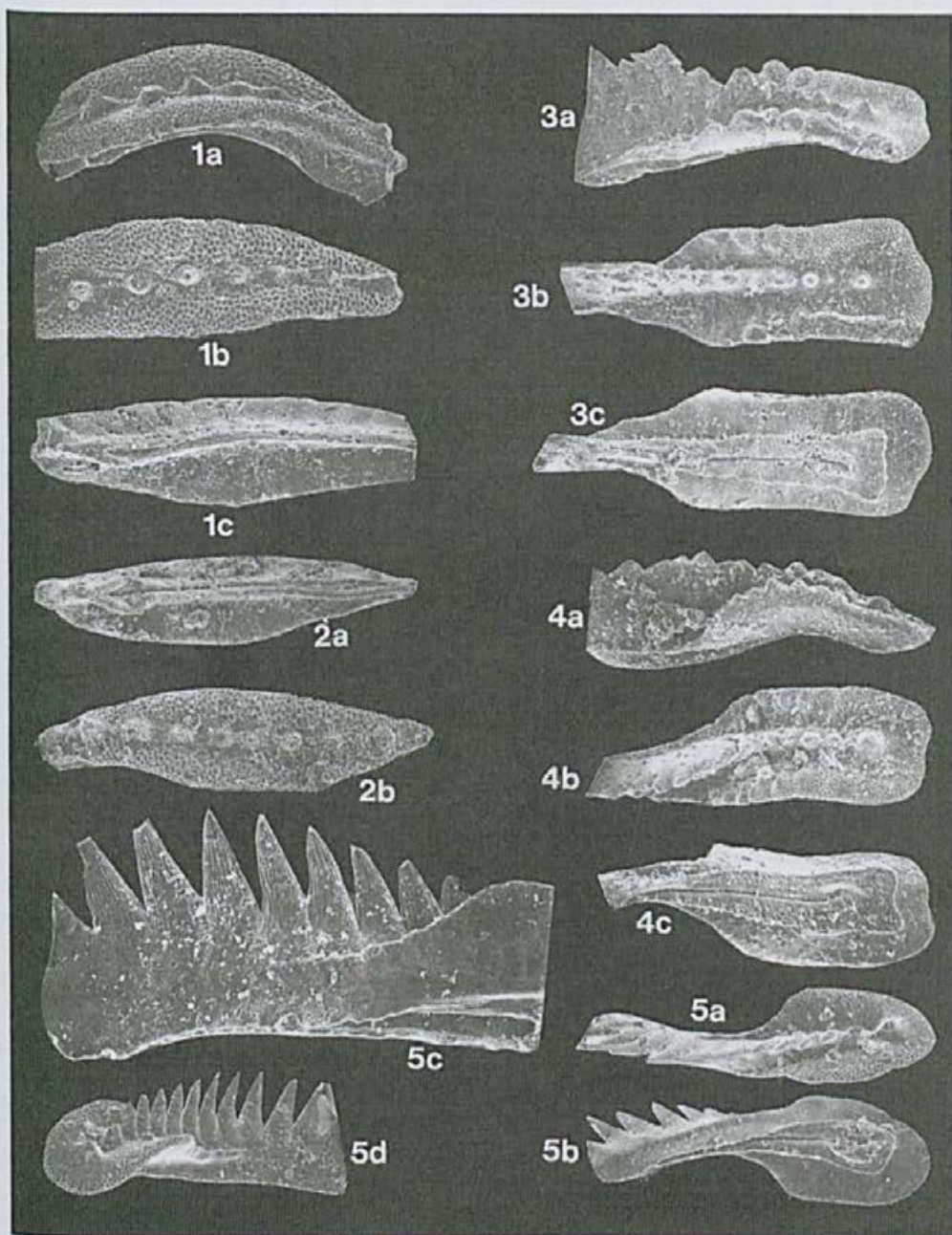
Skica na sliki 14 kaže nahajališča konodontnih vzorcev nad Škovinami v Železnikih.

Slika 14

Najnižje plasti s konodontno vrsto *Gladigondolella malayensis* na ozemlju Železnikov dokazujejo mejno področje med julske in tuvalske podstopnjo karnijske stopnje. Nad njimi ležeče plasti ploščatega apnenca s konodontno vrsto *Epigondolella nodosa* so tuvalske starosti.

Ob cesti Železniki - Na plavžu-Ojstri vrh so spodnjenorijski črni ploščasti apnenci s konodontno vrsto *Epigondolella abneptis* (Huckriede), v Plenškovi grapi pa konodontna vrsta *Epigondolella nodosa* dokazuje vrhnji del karnijske stopnje.

Slika 15: Ostanki zgornjetriasnih (karnijskih) konodontov v spodnjem delu "železnikarskih apnencev in dolomitov" v Železnikih. Raster-elektronmikroskopske fotografije K. Fecher, obdelava fotografij J. Kirsch na univerzi v Marburgu. Konodonti določil A. Ramovš.

Karnijski konodonti tudi nad Prtovčem in v Zgornji Davči

Na poti s Prtovča skozi Razor na Ratitovec leži nad skladvnico sivih drob in glinenega skrilavca menjavanje apnenčevega peščenjaka in temno sivega apnenca s črnimi roženčevimi gomolji in lečami. Na višini 1100 m pa prevladuje skladnat temno sivi apnenec s črnimi roženci. V apnencih so konodontni ostanki vrst *Epigondolella nodosa* in *Paragondolella polygnathiformis* zgornje karnijske starosti (tuvalska podstopnja).

Tudi to skladvnico je F. Kossmat uvrstil med železnikarski apnenec. Podobne stratigrafske razmere so tudi ob cesti s Prtovča proti Povdnu.

Zgornjekarnijski (tuvalski) apnenci s konodontno vrsto *Paragondolella polygnathiformis* so razgaljeni tudi v Zgornji Davči. Mikroskopske konodontne raziskave so v veliki meri pokazale karnijsko starost Kossmatovih železnikarskih apnencev. Kossmat ni imel na voljo mikroskopsko majhnih in izredno pomembnih okamelih ostankov, ki bi mu odkrile starost njegovih železnikarskih apnencev in dolomitov (Kalke und Dolomite von Železniki (Eisern)).

S. Buser (1990) je sprva apnenec v Železnikih in zahodno od njih označil kot triasni ploščasti apnenec, glineni skrilavec in roženec, kasneje (Buser 1997, 315) pa jih je uvrstil v lias (spodnji jura).

S Prtovča čez Razor na Ratitovec

Če smo se na Prtovč pripeljali po cesti, je treba zdaj vzeti pot pod noge. Na voljo imamo dve varianti. Večina planincev krene nad gornjimi hišami mimo vodovodnega izlivka čez senožeti na Roštu proti severozahodu in severu na jaso Pučico, kjer se usmerijo v Razor, strm, širok jarek med Gladkim in Kosmatim vrhom. Listnat gozd postaja vedno bolj redek, nad njim se v pobočju Kosmatga vrha kažejo gole Rjave peči. Na vrhu se Razor konča v krnici

podobnemu kotlu, ki ga zapira pečevnati Divji rob. Jaso krasijo grmi dlakavega sleča (*Rhododendron birsutum*). Z razpotja gre na desno steza navzgor skozi Vratca – Tirla (1512 m) na planino Pečano. Naša steza pa krene na levo, sprva strmo, potem pa bolj položno, in pride po zelenih pašnikih pod Gladkim vrhom (1667 m) z vzhodne strani k planinski koči na Ratitovcu. S Prtovča na vrh je hoje poldrugo uro.

Ker pa je naš namen spoznati tudi kamnine, ki se nam nadaljujejo ob poti s Prtovča na Ratitovec in ob njej, krenimo po poti še s počasnejšim korakom in spremljajmo naravo, ki je rojevala kamnine tega konca pred 180 do 200 milijoni let. V takratnem morju, ki je zagotovo pokrivalo vso Zgornjeselško dolino, se je naložila debela skladvnica različnih usedlin, ki so se kmalu strdile v kamnine. Kamnine pa so veliko kasneje zemeljske sile v svoji delavnici različno nagubale in jih prelamljale ter ob prelomih vzdigovale, pogrezale ali narivale – in nastajala je današnja zapletena zgradba, ki še strokovnjakom povzroča težave.

Takoj za gornjo hišo Prtovča se pokaže ob kolovozu sivkasta peščena kamnina, ki ji pravimo droba in v njej vidimo številna belkasta zrna, ki so prepereli glinenci. Takšne kamnine tu ni dosti na spregled, več jo bo više v pobočju.

Drobo pokriva skladi sivega, drobnozrnatega dolomita, ki je ponekod ves preprečen z belimi kalcitnimi žilicami. Deloma je bila kamnina zdrobljena pri premikanju ob razpokah in kasneje spet sprijeta v brečo. Če natančneje motrimo ene in druge plasti, bomo kar brž spoznali razliko v njihovem položaju.

Kolovoz se strmo vzpenja navkreber, "tlakovan" je z grobimi kamni kot kaka stara turška cesta. Kamen so lomili kar iz zahodnega pobočja ob poti. Kmalu smo pri takšnem opuščnem kamnolomu. V njem je kamnina različno plastasta. V spodnjem delu se menjaje vrste do okoli 15 cm debele plošče drobnozrnatega apnenčevega peščenjaka in gostega temno sivega apnenca. Nad gostim apnencem je navadno pola drobnozrnatega apnenca, oba pa loči

med seboj vegasta glineno-laporna lezika. V apnenčevih gostih plasteh bomo takoj prepoznali majhne gomoljčke ali nepravilno razpotegnjene leče, ki so na preperelih površinah blede sivkasto rumenkasto obarvane. V sveži kamnini jih najbrž ne bomo opazili. Takšne so plasti v spodnjem delu kamnoloma.

V srednjem delu so v skladovnici tudi do okoli 20 cm debeli skladi. V spodnjem delu so takšni skladi iz debelejših zrn, ki pa postajajo navzgor čedalje manjša: v spodnjem delu je kamnina drobnozrnat konglomerat, v zgornjem pa peščenjak. Zrna so spodaj in zgoraj pretežno apnenčeva in tudi vezivo, ki jih zleplja v zelo trdo kamnino, je apnenčevo. Takšen sklad nam kar sam razgrinja svoj nastanek. Najprej se je iz kalnega toka, ki se je valil z roba kadunje v globlje dele, na morsko dno usedel bolj grob pesek, kasneje pa je postajal pesek vedno drobnejši. Ko je tudi tega zmanjkalo, se je konglomeratsko-peščenjakova plast sklenila in prekrilo jo je običajno temno sivo do črno glineno ali laporno blato. Ko pa so vode prinesle v velikem kalnem toku, pravimo mu turbidit, spet debelejši peščen material, je začela nastajati naslednja konglomeratno-peščenjakova plast. Med nekaterimi peščenjakovimi plastmi so pokremenjeni temno sivi ali skoraj črni pasovi in med njimi posamezne apnenčeve plošče. Tudi ta apnenec je gost, plošče pa so debele od 8 do 10 cm, redkeje več. Pokremenjene pole najdemo tudi med apnencem in v zgornjem delu kamnoloma na desni strani se menjavata le še ti dve kamnini. Na skrajnem levem koncu opuščenega kamnoloma pa je spet nekaj skladov apnenčevega peščenjaka.

Naravoslovca bo seveda zanimalo tudi, ali hranijo te kamnine tudi okamnele ostanke davnega življenja. Na žalost s prostimi očmi ni videti ničesar, pač pa je v kamnini nekaj mikroskopsko majhnih ostankov (slika 16). Ti pripadajo konodontom, okamnelim ostankom, za katere znanstveniki še danes ne vedo, v katero živalsko skupino naj bi jih uvrstili. Deloma imajo obliko zobčkov ali ploščic z zobčastimi izrastki.

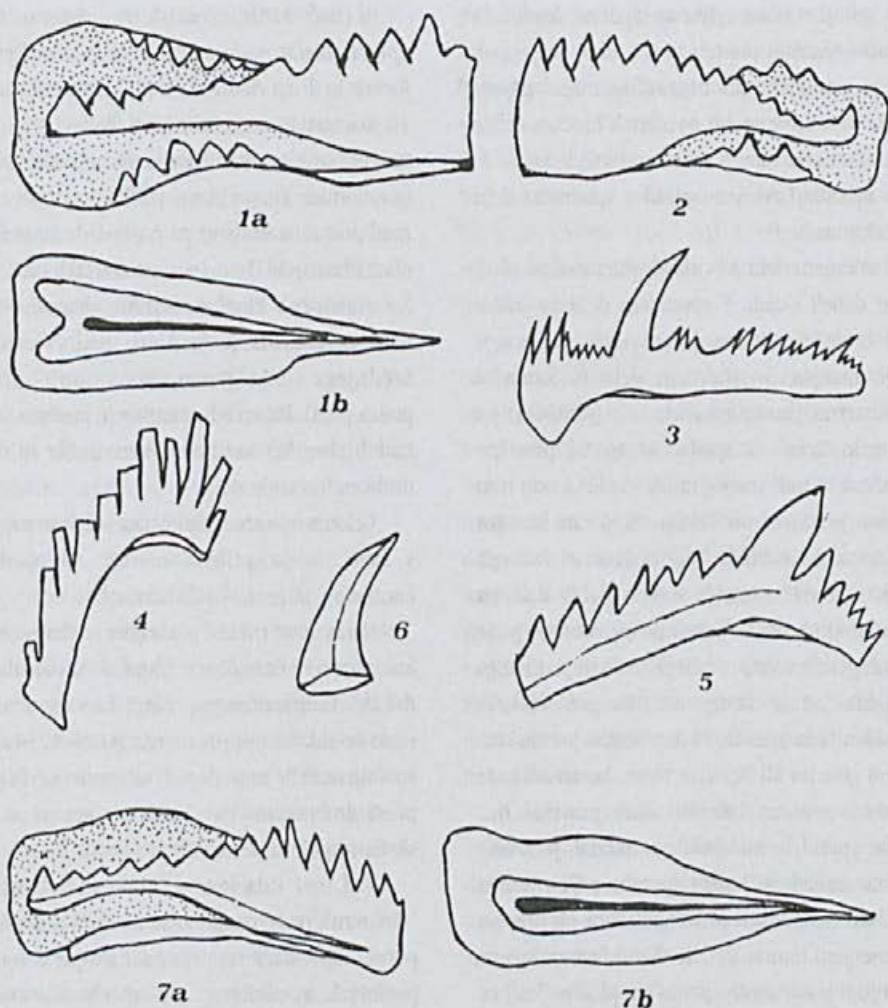
V več vzorcih so bile najdene oblike *Epigondolella nodosa* in *Gondolella polygnathiformis* in drugi elementi, ki jih kažejo risbe na sliki 16. Kossmat je na geološki karti Škofja Loka – Idrija tudi te kamnine uvrstil med železnikarske apnenice in dolomite. Res so jim nekoliko podobne, razlike med enimi in drugimi pa bo opazilo že nešolano oko. Plasti nad Prtovčem so starejše od tistih v Železnikih in v Plenškovi grapi; okamnine v njih nam povedo, da je kamnina nad Prtovčem iz srednjega dela karnijske stopnje (julska podstopnja). Razen teh ostankov je v mikroskopsko tankih zbruskih tudi nekaj foraminifer in drugih drobcenih ostankov.

Celotna opisana skladovnica je lahko nagnjena v hrib, to je približno proti severozahodu, kamnolom pa je okoli 1050 m visoko.

Nekaj deset metrov navkreber se vlečejo takšne kamnine tudi čez kolovoz. Tamkaj sta najdebelejša dva sklada apnenčevega peščenjaka v vrhnjem delu razkrite skladovnice in merita po okoli 30 cm. V spodnjem delu pa je dosti črnih apnenčevih plošč, plasti drobnozrnatega apnenca, vmes pa so črne skrilavne pole in peščenjakove plasti.

Nad tem izdankom kamnin je kolovoz spet "tlakovan", na levem pobočju pa večkrat pomoli na površje živa skala: apnenec ali skupaj z njim še peščenjak in skrilavec. Ob apnencu oziroma v apnenčevih plasteh samih so pogosti temnejši gomolji ali leče roženca.

V višini okoli 1080 m je pretežno skladnat apnenec z roženci. Tak prevladujoč apnenec se vleče do večje skale z markacijo. Le-ta sestoji iz drobnozrnatega dolomita, ki se kroji v paralelipedske kose pravokotno na plasti in pokriva apnenčevo skladovnico. Vendar je take dolomitne kamnine le slaba 2 m in nad njo spet nekaj apnenčevih skladov. Nato se apnenec in dolomit menjavata. Oba bomo lahko ločili med seboj. Dolomit je ves prepokan v paralelipede, apnenec pa nam razkazuje gladke površine. V višini okoli 1100 m so do okoli 25 cm debeli apnenčevi skladi in nasproti poti na travnik vsebuje apnenec

Slika 16: Konodonti iz zgornjekarnijskega apnenca nad Prtovčem. 1: *Epigondolella nadosa* (Hayashi); a: od strani, b: od spodaj. 2: *Epigondolella permica* (Hayashi), od strani. 3: hindeodelliformelement. 4: prioniodiniformelement. 5: ozarkodiniformelement. 6: ribji zobček. 7: *Gondolella polygnathiformis* Budurov & Stefanov; a: od strani, b: od spodaj. Največji ploščasti element, ki predstavlja del skeleta neznane živali s konodonti, je dolg približno 1 mm. Po mikroskopski sliki narisal A. Ramovš, prerisal M. Grm. (Poimenovanje je isto, kot je bilo v vodniku Ratitovec, 1978.)

drobne fosilne ostanke, konodonti, vidne le z drobnogledom.

Na prvem razcepu poti so po kolovozu kosi enakih kamnin. Kmalu pa se pokaže sivkasta skrilava kamnina, deloma svilnato sive barve. Vmes so vložki rjavkasto rožnate drobe z belimi preperelimi mineralnimi delci. Tako obarvana droba je že precej preperela. Kamnina je mehkejša, malo odporna proti razpadanju in dobro zadržuje vodo. Zato so tla nad temi kamninami debelejša pa tudi precej bolj vlažna. To bomo takoj spoznali, če se

bomo podali na Ratitovec v suhem vremenu, v mokrem pa se nam bo ilovnato blato pošteno oprijelo obutve. Droba se ponekod pokaže tudi v ploščah in pred razcepom poti oziroma stez v višini 1140 m je na poti in na desni strani blok takšne kamnine. Precej je nato črnega glinenega skrilavca, ki se pri stikališču steza in še nekaj deset metrov naprej menjava z rjavkasto rožnato drobo. Droba je razgalljena v drobno skrilavih paketih in jo je na tem odseku poti celo več kot modro sivega glinenega skrilavca. Kamnina precej spreminja

smer in je ponekod zvita v drobne gube ali pa je celo zmečkana in zgnetena v glineno maso. To so spet srednjetriasne, ladinjske kamnine, ki smo jih spoznali že med Čšnjico, Podlonkom in Prtovčem.

Naprej po zložni poti v senčnatem gozdu ni večjih sprememb: še naprej se menjavata droba in glineni skrilavec, ki je lahko bolj ali manj peščen.

Pot nas kmalu pripelje do grape, ki pa je v suhem poletnem vremenu brez vode. Vselej pa stoji nekaj vode v tolmunčku pod potjo. Studenec nam pove, da morajo biti do sem v podlagi še neprepustne kamnine. In res pogleda v hudourniški grapi tik ob zgornjem robu poti na površje sivkasta droba, ki se menjava z glinenim skrilavcem. Droba se tu nahaja v tanjših ploščah, ki pa jih lahko s primernim orodjem lomimo v tanke skrlje.

Na nasprotni strani hudourniške grape leže po pobočju različno veliki navaljeni bloki in tudi na jasi in po poti so le takšni drobci in bloki sive karbonatne kamnine. Če jo polijemo s solno kislino, se zanjo prav nič ne zmeni in ne reagira. To nam pove, da imamo pred seboj drobnozrnat siv dolomit, ki pa je precej svetlejši, kot smo ga srečevali ob poti nad Prtovčem.

Na prijazni jasi Pučica je tudi veliko teloha in tudi ta nas opozarja na karbonatno kamnino; drobe in skrilavca tod ni več na površju, sta pa globlje pod njim.

Od jase naprej pot geološko ni več kaj prida zanimiva, vije se pretežno po dolomitnem grušču. Ostrorobate in nasekane skale in grušč nam to potrjujejo. Šele v Razoru so poleg dolomitnih kosov in blokov tudi apnenčevi bloki in ob stezi jih bomo kaj lahko ločili od dolomitnih. Apnenčevi bloki so zaobljeni, zlizani. S sten na desni strani se vsipa v Razor obilica apnenčevega materiala, ki se je nakopičil v obsežno melišče. Mogočna stena na južnem robu Kosmatega vrha, ki se vleče v smeri od zahoda proti vzhodu, je vsa prepokana in razlomljena: pri premikanjih ob prelomih se je kamnina drobila in se kasneje spet sprijela v trdno ostrorobo kamnino – tektonsko brečo. Tudi

apnenec se je v bližini prelomov in razpok deloma spremenil v dolomit.

Na stezi in v levem pobočju je kar precej sive in blede rdečkaste breče. Tudi ta tektonska breča nam dokazuje, da se vleče po Razoru večji prelom ali kar prelomna cona, ob kateri se je, ko so se deli Ratitovca premikali, kamnina drobila. Z Razora se vleče prelom po sredini Pečane in naprej proti severozahodu v dolino Bohinjske bistrice. Manj odporne brečaste kamnine v prelomni coni in razlomljeni apnenci niso mogli tako kljubovati razpadanju kot neprizadeti apnenci, zato sta globoki Razor in zložna Pečana tudi nastala.

Gotovo se bomo na apnenčevih skalah in blokih ozirali za okamnelimi ostanki, vendar tudi v tem apnencu narava ni bila posebno radodarna. V stenah se komaj spleča iskati, ker bo trud najbrž zaman. Zato pa naj opozorim na kar lepo ohranjeno megalodontidno školjko v manjšem apnenčevem bloku tik ob stezi približno 10 m nad skalo z velikim napisom PD Železniki. Školjka je dolga dobrih 8 cm, obe lupini pa sta široki 5 cm. V kamnu je še več komaj prepoznavnih okamnelih ostankov. Tudi v melišču ob jasi pri razpotju na Ratitovec in na Pečano so slabše ohranjeni ostanki mehkužcev. Zato se tamkaj ne bomo dlje ustavljali, mahnili jo bomo po stezi, posuti s karbonatnim drobirjem, proti planinski koči in seveda tudi na sam 1667 m visoki Gladki vrh. Vseposod je le zgornjetriasni apnenec, ki je bil ob prelomih in razpokah spremenjen v dolomit.

Ta apnenec predstavlja tisti drugi razvoj v zgornjem triasu, ki je bil prej omenjen. Je siv do svetlo siv, precej čist, navadno v razločnih skladih, debelejših in tanjših. Poznamo ga pod imenom dachsteinski apnenec in gradi tudi gorovje Dachstein v Avstriji; po njem so mu dali ime. V Sloveniji so iz njega skoraj cele Julijske Alpe pa tudi Gladki in Kosmati vrh in Pečana. Ker pa je Ratitovec na južnem oziroma jugovzhodnem robu Julijcev in je bilo tam močno premikanje, pri katerem se je kamnina prelamljala in se drobila, na Ratitovcu ni videti razločnih skladov kot na primer v Triglavski

severni steni ali na vršacih okoli Kriških podov. Zato je razumljivo, da se je tudi okamnelih ostankov pri teh dogajanjih veliko uničilo ali pa tako izmaličilo, da jih je komaj še prepoznati.

Druga pot s Prtovča gre od Matjaževega korita bolj zložno po pobočju Ejben, nad nekdanjim srenjskim pašnikom Ravtom, ves čas pod robni Goča, se vzdigne na preval Poden severno od Grebel vrha in se nato vztrajno vzpenja po torkarskih ridah na južnem pobočju Raštlajnarja ter po planinskem pašniku z južne strani doseže kočo na Ratitovcu. Geološko bomo pot opisali v obratni smeri.

Z Rovtarice in s Soriške planine na Ratitovec

Morda vas bo kdaj zanesla pot z Rovtarice ali s Soriške planine na Ratitovec. Z Rovtarice bo kar najvarneje, da se ne izgubimo, po gozdni cesti zahodno od Javorjevega vrha, čez Mili pogled in severno od Zalega vrha. Zahodno od Javorjevega vrha zapustimo cesto in po markirani poti na Pečano ni več daleč. Motorizirani turisti lahko pridejo do iste poti na Pečano tudi s Soriške planine po prvi gozdni cesti, ki se odcepi od bohinjske ceste proti vzhodu.

Z obeh krajev opazujemo ob cesti in nato ob kolovozu na Pečano siv ali svetlo siv apnenec, ki je bil ob prelomih in v tektonskih conah deloma spremenjen v dolomit. Ponekod je apnenec v debelih skladih ali vmesnih tanjših plasteh zložen v debelo skladovalnico, drugje pa je kamnina masivna, brez plasti. Eno ali drugo apnenčevo kamnino bomo lahko prepoznali. Razlika med obema pa ni le v tem, da sta bodisi v plasteh ali pa masivni, marveč so v njima tudi različni okamneli ostanki.

V plastnatem apnencu bomo tu in tam našli različne preseke velikih megalodontidnih školjk. Imajo debele lupine, ki so temnejše od obdajajočee kamnine. Presek skozi sredino kaže srčasto obliko, oziroma podobo, kot jo v blato vtisne kravji parkelj, zato jim v nemški poljudni govorici pravijo

"Kuhtritt". V plastnatem apnencu se dobe dostikrat preseki različnih polžev, ki pa niso skupaj s školjkami. Kar precej je plasti, ki so sestavljene iz številnih okroglih in različno ovalnih zrn, le-ta so nekoliko svetlejša od lepila, ki jih trdno povezuje med seboj. Takšnim zrnom pravimo onkoidi. V eni in isti plasti so ponekod veliki le kot proseno zrno, drugje okoli 0,5 cm, takoj zraven pa lahko merijo celo okoli 2 cm. Ker so veliki onkoidi po površju plasti različno razjedeni, lahko že kar v naravi pogledamo tudi njihovo notranjost. Poglejmo in spoznali bomo, da sestoje iz razločnih koncentričnih obročev. Dostikrat posamezni obroči izstopajo ali pa že kar jedro moli na površje. Večkrat pa je jedro iz obroča, ki je bil z ene strani raztopljen, celo že izpadlo. Onkoide spremljajo tu in tam polžje hišice, majhne školjke in morske gobe. Posebno lepe plasti s številnimi onkoidi (onkolit) si lahko ogledamo ob cesti dobrih 500 m severno od križišča s kolovozom Bitenjska planina–Pečana ali pa na več krajih na kolovozu med 100 in 400 m pred stajami na Pečani (slika 17).

Slika 17: Apnenčev onkolit s številnimi okroglimi in ovalnimi zrnji okoli 200 m pred Pečano ob kolovozu Bitenjska planina–Pečana. Foto: M. Grm

Naplastnat apnenec pa je nastal na grebenih, ki so jih zgradili pravzaprav grebenotvorni organizmi iz istih živalskih skupin, ki še dandanes ustvarjajo v morjih čudovite podmorske grebene. Takšni tvorci grebenov so bili tudi že v triasu morske gobe, korale,

trdoživnjaki, ki so prispevali največji delež k apnenčevi gmoti (slika 18). Vmes so se ugnedili še razni iglokožci, apnenčeve alge in debelolupinasti polži. In kje si lahko davne okamnele grebene ogledamo? Našli jih bomo skoraj povsod tam, kjer je kamnina neplastnata in kjer pri strjevanju plast ali kasneje organski ostanki niso bili uničeni. Morda jih na prvi pogled ne bomo niti opazili ali prepoznali. Pri iskanju okamnin pa nam je najbolje pomagala narava sama. Poglejmo po površju preperelih skal, ki niso prekrite s prstjo in jih niso prerastli lišaji. Na takem površju izstopajo s svojimi skeleti iz mehkejšega apnenčevega veziva, ki je globlje preperelo. Manj uspeha pa bo imel tisti, ki se bo lotil žive skale s kladivom. Posebno številni in dobro ohranjeni okamneli ostanki so v masivnem apnencu na cestnih ovinkih južno od kraja Mili pogled, to je nekaj kilometrov pred križiščem s potjo na Pečano z rovtariške smeri.

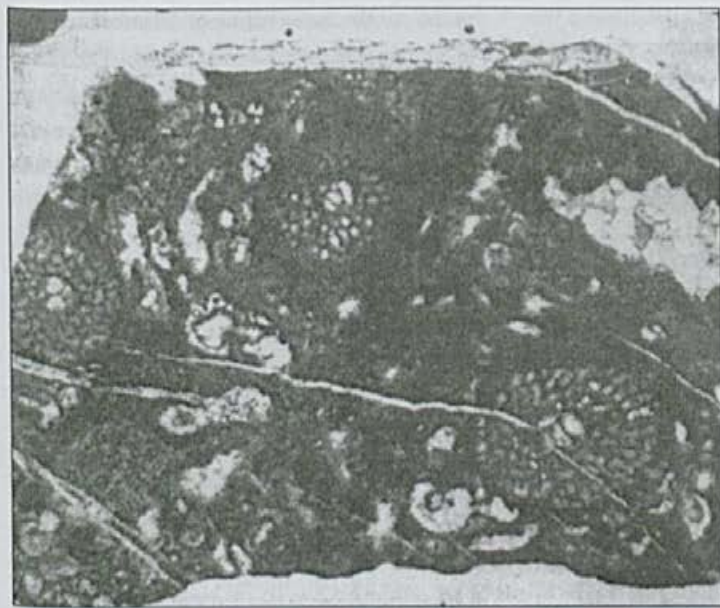
Prav z istimi kamninami in okamnelimi ostanki pa bo narava postregla tudi planincu, ki jo bo mahnil s Soriške planine proti vzhodu, severno od 1538 m visokega Žbajneka, severno od Kačjega vrha in čez 1654 m visoki Kremant na Ratitovec ali pa bo izbral to pot v nasprotni smeri.

Z Ratitovca čez Poden na Prtovč

Skoraj gotovo bomo kdaj izbrali tudi pot z Ratitovca čez Poden proti Prtovču. Za obiskovalce Torke, Zabrda in Raven pa morda še za koga iz Danj ali Sorice pa je prav ta pot običajna tudi gor grede.

Od planinske koč se vije steza po planinskem pašniku in kmalu doseže strm rob Raštlajnarja. Po pašniku so vsepovsod razmetani bloki in kosi navidez enolične kamnine, ki seveda moli na površje tudi kot živa skala. Kamnina je tudi tu, kot večinoma drugje po Ratitovcu, zgornjetriasni dachsteinski apnenec; deloma je gost, deloma zrnat, lahko je pasnat ali pa ooliten oziroma onkoliten. Okamnine so tod za navadnega obiskovalca komajda omembe vredne in ne kaže se spuščati v lov za njimi.

Ko se steza prevesi čez zgornji rob Raštlajnarja, vijuga po skalni strmini v zasekanih torkarskih ridah njegovega južnega roba. Ogiba se mogočnih skalnih blokov, ki so se bili od časa do časa odlomili od stene in zgrmeli po strmini. To se dogaja še danes, posebno v pomladanskem času. Ko gledamo kamnino in oblike na njej, bomo že sami spoznali,

Slika 18: Zbrusek grebenskega apnenca z raznimi grebenotvornimi organizmi. Jelovica. (Po A. Ramovšu.)

da se loči od zaobljenih, izžlebljenih in dostikrat na različne načine preluknjanih apnencev Ratitovca. Živa skala, bloki in kosi so ostrorobati, lahko bi celo rekli, da so drobno nasekani. Če pa kamnino prekoljemo, vidimo, da je drobnozrnata in v soncu vsa blesti. To je dolomit ali dolomitizirani apnenec in po preperem površju in na svežem prelomu ne kaže nobenih okamnelih ostankov. Zato naj tod kar opustimo iskanje ostankov davnega življenja. Od časa do časa postojmo in se ozrimo proti strmi kamniti steni Raštlajnarja oziroma proti prepadnim stenam vzhodno in zahodno od steze. Na ogled je cela vrsta naravnih kamnitih oblik, od skalnih previsov, navpičnih sten do skalnih piramid in polic, le redkokje pa vidimo razločne plasti (sliki 19 in 20). Ali je ta kamnina iz druge dobe, kot je tista na Ratitovcu? Kaže, da je iste starosti, pač pa se je prvotni dachsteinski apnenec po vsem strmem južnem robu Ratitovčevega masiva pri tektonskih dogajanjih spremenil v zrnat dolomitiziran apnenec in nato v zrnat dolomit. Prav na tem robu je kamnina, ko se je bila velikanska kamnita gmota pomikala od severa proti jugu, najbolj trpela. Drseli je po mehkejših kamninah, kakršne so v okolici Prtovča in Podlonka ali na Podnu. Pri narivanju se je apnenčeva gmota v čelnem delu lomila, klala in se

Slika 20: Narava je pri nenehnem preoblikovanju zemeljskega površja v strminah Raštlajnarja ustvarila najrazličnejše oblike. Foto: arhiv DECOP

drobila, apnenec pa se je pri tem spreminjal v dolomit. Strme stene Raštlajnarja (slika 21) kažejo tako čelo nariva ali vsaj njegovo bližino. Apnenčeve plasti so se pri premikanju večkrat postavile tudi v strmo lego. Na prelomnih ploskvah se dostikrat vidijo še tektonske drse, ki dokazujejo premikanje enega bloka ob drugem. Dolomit sega tja do zgornjega roba nekdanjega pašnika in je povsod enak.

Na zgornjem robu jase se pokažejo na poti majhne ploščice in drobci temno sive kamnine, ki je večinoma že rumenkasto rjavo ali rjavkasto preperela. Na stezi se ostrorobi dolomitni material kmalu zgubi in tudi to je znak, da v podlagi ni več dolomitov. Tla postanejo glinena, mehka stopnja pa prijetnejša. Tu in tam se pokažeta izpod glinenopeščenih tal droba, glineni skrilavec ali

Slika 19: Zelo strme kamnite stene nas spremljajo ob torkarskih ridah. Foto: arhiv DECOP

Slika 21: Čelo proti jugu na mehkejši srednjetrojske kamnine narinjenega Ratitovca. Foto: arhiv DECOP

drobnozrnati peščenjak, to je prav takšne kamnine, ki smo jih spoznali na poti s Prtovča proti Razoru. Pripadajo tudi istemu pasu, ki se vleče od vzhoda po južni strani Goča v smeri proti Torki. Po teh mehkejših in plastičnih kamninah je drsela toga apnenčeva gnota Ratitovca proti jugu in jih, posebno na stiku, gubala in gnetla ter deloma celo spreminjala v glino.

Na spodnjem robu nekdanjega pašnika se je ustavil velikanski dolomitni blok, ki se je bil odtrgal od kamnite mase Raštlajnarja in prigrmel sem dol. Na njegovem površju je našel ugodno mesto eden od gorskih kamnokrečev.

Pod zaraščajočim pašnikom so še nekaj časa različne srednjetriasne drobe, skrilavci in peščenjaki, ki jih sedaj že dobro poznamo. Na površju jih je le malo in po tem lahko sklepamo, da hitro razpadajo in dajejo precej globoka tla.

Na prvem križpotju pelje ena steza proti jugozahodu, proti Torki, naša pot pa zavije z južne smeri proti jugovzhodu, proti prevalu Poden. Pot se kar naenkrat znajde med razjedenimi in oglodanimi črnimi apnenci z različnimi okaminami. Kot kamnito morje mole plasti na površje in plavajo na drobniških in skrilavih plasteh. Vendar je takšnih kamnin le ožji pas. Že na stezi skozi mlad smrekov gozd so tla spet mehka, vlažna in korenine vse vprek prepletajo pot – v podlagi so spet nepropustne srednjetriasne kamnine, ki nas spremljajo vse do Podna, kjer je trojno križpotje. Veličasten je od tod pogled nazaj proti severu; kvišku štrle razdrapane in razjedene stene Ratitovčeve jugovzhodne prednje straže – Goča, kot bi v ozadju nakazovale vsaj dvatisočak (slika 22).

Tabla na razpotju na Podnu pove, da je do Prtovča le še 20 minut; na poti se menjavajo kamnine, ki jih že poznamo iz Železnikov ali s poti na Ratitovec. Od prevala naprej se vrste skladnati in ploščati črni apnenci z belimi kalcitnimi žilicami. V prvem razu (okoli 1230 m) jih prekinjajo po okoli 40 cm debele plasti plastnatega roženca, kremenastega apnenca ali pole čistega roženca. Prav v razu so tudi metrski skladi sivga peščenjaka

Slika 22: Strme stene Goča, jugovzhodne prednje straže Ratitovca, kakor jih vidimo s Podna. Foto: arhiv DECOP

z apnenčevimi in kremenovimi zrni in apnenčevim vezivom. Pogostne so tam okoli še blizu 6-centimetrske pole silificiranega apnenca s pasovi črnega roženca. V takšni kamniti skladovnici najdemo še plasti, v katerih je spodaj apnenčev peščenjak, v sredini argilit in zgoraj pokremenjen apnenec (tj. turbidit). Apnenci ne vsebujejo kakih vidnih okamenelih ostankov, pač pa so v njih konodonti, ki povedo, da so te plasti še starejše od tistih nad Prtovčem.

Po naslednjem širokem razu in tudi po drugih, ki se še naprej proti Prtovču zajedajo v kamnito pobočje Goča, so razmetani dolomitni bloki in različno veliki kosi, ki so se odtrgali od Gočevih sten. Več velikih blokov se je ustavilo tudi tu in tam po strmih pobočju, eden takih je tik nad potjo v višini okoli 1160 m.

Kolovoz je tu in tam tlakovan s ploščastimi kosi črnega apnenca ali malo svetlejšega dolomita, pač s kamnino, kakršna je bila tam pri roki.

Med pretežno temnimi karbonatnimi kamninami bomo lahko prepoznali tudi ožje ali širše pasove drobe, argilita in peščenjaka, ki se nekajkrat vrivajo med karbonatne plasti. Od zadnjega raza na naši poti proti Prtovču (je prvi raz od Prtovča sem) se pot kakih 450 m naglo spušča; ob njej so razgaljeni sivi dolomitni skladi s temnejšimi roženci, spet značilna železnikarska kamnina. Dolomit je dostikrat močno razkosan in celo zdrobljen, pot pa je posuta s takim trdim dolomitno-roženčevim peskom. Zadnjih 150 m se

Slika 23: Nazaj na Prtovč. Takšen čudovit pogled se odpre na poti s Podna proti vasi. Foto: arhiv DECOP

kolovoz po enakih kamninah vzpenja proti Matjaževemu koritu in tam vstopi na Prtovč.

Od Podna sem do Prtovča (slika 23) je največ apnenca in dolomita, oba pa imata več ali manj kremenice in vmes gomolje ali pole roženca.

Pri preperevanju se karbonati tope, vode jih spirajo, v tleh pa ostajajo roženci kot večji in manjši kosi ter različno veliki drobc. Tla so zato "kisla" in razumljivo je, da bomo na njih našli večji del kisloljubne rastline. Prav to pa je že marsikatega rastlinoslovca premotilo, da je imel zato v kamniti podlagi samo kamnine brez karbonatov, brez apnenca in dolomita, na primer samo kremenov peščenjak ali konglomerat ali glineni skrilavec. Prav primer med Podnom in Prtovčem in drugje na železnikarskih apnencih in dolomitih z roženci pa kaže, kako pomembno je poznati kamnine in njihovo razpadanje. Zato geolog in rastlinoslovec še s skupnimi močmi lahko rešita takšne probleme.

Davča

Dolomit moli na površje vsepovsod po obsežni Blegošovi pleši. Iz Selške doline pa bomo najprej prišli do njega po grapi Davče, ki se pod Hlipovimi in Javorjevimi robmi zajeda vanj in si skozi dolomit utira pot še nekaj 100 m naprej od izliva Zale v Davčo. Če pa smo že tam, naj nam ne bo žal stopiti

še v grapo Zale, ki se v spodnjem toku prebija skozi slikovite tesni, izdolbljene v zgornjetriasnem dolomitu. V grapi Zale je dolomit trden in priti skozenj je bilo za vodo trdo delo. Na žalost so te naravne lepote večini obiskovalcev odmaknjene. Prof. F. Planina upravičeno piše v 18. zvezku Loških razgledov takole: "Grapa je gotovo najbolj slikovit del davškega ozemlja. Gornji del potoka teče po strmih jarkih skozi gozdove, nato preide v vintgarske tesni med dolomitskimi pečinami in se skozi skalovito grlo prebija k potoku Davči."

Dovolj priložnosti se nam potemtakem ponuja, da si v mikavnem naravnem okolju ogledamo še norijski in retijski dolomit, ki je "kriv", da ima večji prostor v osrčju Davče pravi naravni biser.

Dachsteinski apnenec

Značilni razvoj norijske in retijske stopnje najdemo na tistem delu širše Selške doline, ki pripada že Julijskim Alpam, v Ratitovcu, Gladkem in Kosmatem vrhu, med Rastokami in Mostmi na Jelovici, v Dražgoški gori, skratka, v vsem delu Jelovice, ki teži v Rudensko grapo in tja pošilja svoje vode. V zgornjetriasnem razvoju močno prevladuje siv do bel čist apnenec, ki ga poznamo pod imenom dachsteinski apnenec (prav tak gradi gorovje Dachstein v Avstriji in po njem so mu dali tudi ime). Apnenec je naložen v debelejših in tanjših skladih in dostikrat opazujemo tudi v njem (kot v zgornjetriasnem dolomitu) svetlejše in temnejše pasove. Apnenci tu in tam razkazujejo preseke večjih in manjših megalodontidnih školjk, ki pa jih iz trdne kamnine skoraj ni mogoče dobiti. Nekaj več drobcenih organizmov nam v tankih zbruskih odkrije drobnogled, predvsem foraminifere in apnenčeve alge.

Med Rastokami in Mostmi pa apnenec ni naložen v plasteh, marveč je naplastnat, grebenski. Tamkajšni greben so ustvarili različni grebenotvorni organizmi, ki še danes po raznih morjih grade ladjam tako nevarne čeri. V grebenskem apnencu

med Rastokami in Mostni je vse polno ostankov različnih mahovnjakov, trdoživnjakov, morskih gob, koral, nekaj je ostankov morskih ježkov, več vrst apnenčevih alg (sliki 24 in 25) in luknjičark. Enega od mahovnjakov kaže slika 26, je pa še nekaj

Slika 24: Apnenčeve alge iz skupine Codiaceae na grebenu na Jelovici.

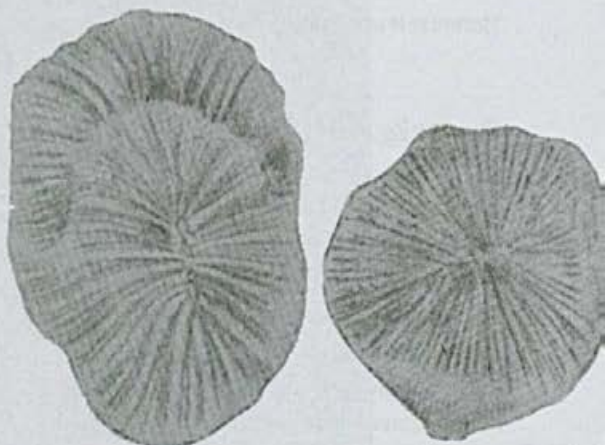

Slika 25: Apnenčeve alge iz rodu *Grithoporella* na grebenu na Jelovici.

Slika 26: Mahovnjak, eden od graditeljev grebenskega apnenca na Jelovici.

drugih vrst. Posamične korale iz rodu *Montlivaultia* so najbolj značilni predstavniki živalske skupine, in ker so kar precej velike, jih bomo najbrž tudi prve opazili. V belem apnencu so žarkovito potekajoča septa nekoliko temnejša, včasih pa posamični koralnjaki za malenkost izstopajo iz kamnine. Pomemben rod je upodobljen na sliki 27. V kamnolomu na zgornji strani ceste, malenkost preden cesta doseže planoto Jelovica, pa je med drugimi okamninami posebno zanimiva problematična oblika iz vrste *Cheilospirites tirolensis* (Wähner), ki nam jo ponazarja slika 28. Naj povem, da so si okrog te okamnine strokovnjaki že precej belili glave, pa kljub temu še danes ne vemo zanesljivo, kam pravzaprav spada. Sprva so jo imeli za rdečo algo. Vendar so kmalu spoznali

Slika 27: Med graditelji apnenčevega grebena na Jelovici je tudi precej koral iz rodu *Montlivaultia*.

Slika 28: *Cheilosporites tirolensis*, problematičen fosil, v grebenskem apnencu na Jelovici. Foto: F. Velkavrh

poglavitne razlike med algami in rodом *Cheilosporites*. Zatem se jim je zdela najbolj podobna morskim gobam in nekaj časa so jo uvrščali mednje. Pred nekaj leti pa je ameriški znanstvenik A. G. Fischer prišel do sklepa, da *Cheilosporites* ne more biti niti alga niti morska goba in da je najverjetneje doslej edina velika luknjičarka iz triasne periode. Gotovo je najdišče imenitno tudi zategadelj, ker je ta problematična okamnina v Sloveniji znana samo še na Begunjsčici in pri Bohinjski Bistrici. In nazadnje naj povem še, da zanimivi greben med Rastokami in Mostmi še ni do kraja raziskan. Tudi ne poznamo natančno vseh organizmov, ki so na njem živeli in ga ustvarjali. Skoraj prepričani smo lahko, da je za časa življenja grebena obstajala zveza z enakim grebenom pri Bohinjski Bistrici. Morebitni vmesni ostanki obsežnejšega grebena na Jelovici in kamnine, ki so se nakladale pred grebenom in za njim, bi nam lahko pojasnili še marsikaj.

S koncem rasti grebena med Rastokami in Mostmi se je nabrž sklenila triasna perioda.

Fluorit v Zgornji Selški dolini

V vasi Potok v Zgornji Selški dolini in vzhodno od tam so najdišča vijoličnega, zelenega, dimnato sivega in brezbarvnega fluorita. Kristalne ploskve in površine drobnazrnatega fluorita pogosto prekrivajo skorjice kremenca. Fluorit se pojavlja predvsem ob tektonskih ploskvah in v zdrobljenih pasovih ob njih, v temno sivem zgornjetriasnem dolomitu, svetlo sivem zrnatem dolomitu in v zelenkastem srednetriasnem ladinjskem tufu.

Prvo najdišče fluorita je v vasi Potok, ki leži na severovzhodnem vznožju Malega Blegoša (1107 m) in južno od Zalega Loga. Fluorit se pojavlja v kamnolomu na levem bregu Farjega potoka, takoj na začetku vasi. Na desni strani kamnoloma je skladnat in vmes ploščat, večinoma črnkast zgornjetriasni dolomit, večinoma drobnazrnat, deloma s svetlejšimi in temnejšimi pasovi. Ob robu najširše prelomne cone se je ob prelomni ploskvi izločil v večjih in manjših lečah tudi fluorit, ki pa je tudi ob drugih prelomnih ploskvah. Večinoma je zelenkast, tu in tam pa tudi vijoličen.

V kamnolomu najdemo fluorit tudi ob drugih prelomnih ploskvah in v razpokah v zdrobljenih conah. Zelenkasta in vijolična barva sta pri svojevrstnem mineralu povsod zanesljiva vodnika.

Vzhodno od Potoka je več manjših izdankov kamnin, ki so bile orudene s fluoritom. V žilah so se v zdrobljenih conah razvili poleg drobnazrnatega fluorita še lepi kristali.

Fluorit se pojavlja tudi v tufski breči, ki jo sestavljajo ostrorobi kosi in drobci zelenkastega vulkanskega tufa, ki jih dolomitno lepilo povezuje v zelo trdno kamnino.

Zadnja dva primera fluoritovega pojavljanja sta posebej zanimiva, ker so tam skoraj povsod razviti kristali. Tu in tam so večje površine, polne različno velikih kock, ki se deloma tudi preraščajo. Najdene kristalne kope so deloma debele tudi po več 10 cm in dolge okoli 20 cm, najbrž pa so kje še večje, kockini robovi pa so dolgi 1,5 ali celo 2 cm. Fluoritove kristale v zadnjih dveh najdiščih pokrivajo 1 do 3 mm debele prevleke drobcenih kremenovih kristalčkov in prav tako debele brezoblične kremenove skorjice. Posebno mikavni pa so tisti primerki, kjer vse to poživilja vijoličen fluorit.

Fluorit v Zgornji Selški dolini je nastal hidrotermalno. Približno pri 450 °C ostanejo v prvotni talini zelo razredčene vodne raztopine, ki prodirajo ob prelomnih ploskvah in po razpokah višje in višje proti Zemljinemu površju. Ko se znižuje temperatura, se izločajo minerali težkih kovin,

silikatov, karbonatov, če so le-ti seveda v rudni raztopini. Pri nas v rudni raztopini ni bilo teh mineralov, pač pa kremen in fluorit, v prvem opisanem najdišču pa fluorit, dolomit in kalcit.

Najdišča fluorita različnih barv v Zgornji Selški dolini so obogatila naše vedenje o mineralnem bogastvu in zanimivostih v Sloveniji. Enoličen

zgornjetriasni dolomit s fluoritom postaja zanimivejši in spodbuja iskanja tudi drugod. Pozornost pa vzbujajo najdišča s fluoritovimi kristali, potresena s skorjicami drobcenih kremenovih kristalčkov. Fluorit ponekod spremljajo tudi antimonit in nekateri drugi minerali.

Slika 29: Vijolični fluoritovi kristali, ki se preraščajo, Potoki. Foto: Miran Udovč, zbirka: Vili Rakovec

Slika 30: Dimnatosivi fluoritovi kocki, ki se preraščata. Pokrivajo ju skorjice kremenovih kristalčkov. Potoki. Foto: Miran Udovč, zbirka: Vili Rakovec

Jurska perioda

V jursko periodo, to je v srednji del srednjega zemeljskega veka, uvrščam tisti del Kossmatovih železnikarskih apnencev, deloma z roženci, v katerih nisem našel zgornjetriasnih karnijskih ali retijskih konodontov. Nekaj takih kamnin je v Železnikih in okolici. Lepo so razgaljeni na Miklavški gori, kjer jih opisujem skupaj s kamninami Miklavške gore in njenega podnožja (Sv. Miklavž nad Selci, Vodnik po loškem ozemlju 8, str.17–20).

Že F. Kossmat je izdvojil nad Zgornjimi Danjami majhno krpo drobljivih črnih ali rdečkasto rjavih glinenih skrilavcev, kakršne je dobil tudi na Črni prsti in jim po njej dal tudi ime. Brez težave jih ločimo od zaloloških skrilavcev. Med skrilavcem so včasih drobne apnenčeve pole z roženci in manganovimi oksidi. Skrilave kamnine nad Zgornjimi Danjami spremlja apnenec z drobnimi ostanki pecljev morskih lilij. Tudi nad Zgornjo Sorico so ploščati apnenci z roženci in vmes apnenci z ostanki morskih lilij. Enake kamnine grade Lajnar (1547 m) in bohinjski greben proti Kobli. V pobočnem grušču pri Sorici so našli glavonožca iz rodu *Harpoceras*. Vse omenjene kamnine nad Danjami in Sorico in na Lajnarju so iz spodnjega dela jurskega sistema.

Na južnem pobočju Lajnarja seže na Selško še nekaj malega pisanih (sivih, rdečkastih in zelenkastih) glinenih skrilavcev, ki jih spremlja apnenčev pas z roženci.

Kaj se je dogajalo na ozemlju Selške doline v srednejurski in zgornjejurski epohi in kaj so takratne kamnine, ni znano. Prav tako ne vemo, kako se je sklenila jurska perioda.

Kamninska sestava Miklavške gore in njenega podnožja

Kopasta Miklavška gora se vzdiguje z vzhodne in južne strani iznad gričevnatega sveta Spodnje in Zgornje Golice. Na severu jo nizek preval loči od 763 m visokega Zavrnikarja, proti zahodu pa se strmo spušča v vzhodno pobočje Studenske grape. Na prostranem ozemlju Spodnje in Zgornje Golice so ob cesti in poteh na površju, drugje pa pod globoko prstjo, temnosivi in črnkasti razmeroma mehki glinovci in trši kremenovi peščenjaki, med njimi so tu in tam plasti sige, konglomerata z belimi kremenovimi prodniki. Po površju mehkejša kamnine kar hitro preperevajo in dajejo globoka tla. Same pa postanejo rjavkaste, ponekod zaradi železovih primesi rdečkasto rjave. Te kamnine so neprepustne, tla ne trpe suše, voda se steka v studencih. Te plasti so tudi najstarejše na miklavški soseski, nastajale so pred kakimi 290 milijoni let in naprej v spodnjepermijski dobi.

V to skladovnico zgornjega dela starega zemeljskega veka ali paleozoika, to je permske periode, spadajo tudi srednjepermijske vijolično rdeče glinene in peščenjakove plasti, ki pa jih na površju ni kaj dosti. Vidimo jih lahko ob cesti kmalu nad mostom čez Selško Soro.

Iz najmlajšega dela permske periode pa so črni skladnati apnenci z vmesnimi lapornimi in glinenimi plastmi. Lepo so razgaljeni v začetnem strmem delu ceste takoj nad mostom čez Selško Soro. Na prevalu med Zgornjo Golico in Ojstrim Vrhom pa vijolično rdečih glinovcev in peščenjakov in črnih apnencev na površju ni. Izginili so ob tektonski liniji in prekrile so jih mlajše plasti.

Pri kapeli sv. Križa so na površju razlomljeni različno razmaknjeni neravno ploščati apnenci in laporji. Izgleda, kot da so plasti v posameznih delih razmetane v skladovnici. Tako podoba so v njih ustvarile tektonske sile v narivni coni med njimi in skrilavimi permskimi kamninami. Tak nered v kamniti skladovnici je v strmem spodnjem delu še malo naprej od ovinka v levo. Tam se nenadoma

pokaže svetlo siv dolomit, ves zdrobljen, komaj bi mu še dejali kamnina, prej droben pesek ali grušč. V naslednjem klancu stopinja po njem kar podrsava, skoraj bolj nazaj kot naprej. Nato se pot spet zlekne po dolomitnem območju, po robovih nad potjo, ki je spomladi vsa ožarjena z živopisano reso. Ob poti še zevajo jame v dolomitskem pesku; tu so ga sejali za malto pri obnovi cerkve sv. Miklavža. Dolomit je najbrž iz spodnjega dela srednjega triasa. V njem ni nobenih okamnelih fosilnih ostankov, ki bi dokazovali njegovo starost.

Kar takoj nad jamami se začne pot spet strmeje dvigati in dolomitna kamnina tam izgine. Na poti se v mokrem vremenu gnete zelenkasto siva glinena gmota s kosi apnenca, laporja, v sušnem vremenu pa mole na površje trde razbrazdane grbine. Glinena gmota ter ploščati apnenec in lapor so se odložili v zgornjem delu srednjega triasa. Na površju jih je zelo malo; zgneteno gmoto pa je napravila trda apnenčeva skladovalnica Miklavške gore, ki je počasi drsela čeznjo. Pri narivanju je bila večina tamkajšnje prvotne skladovalnice izrinjena ali pa leži globoko pod Miklavško goro. Skoraj prav tam, kot vidimo na poti in ob njej, izgine tudi zdrobljen dolomit, ki nas je nekaj časa spremljal v dolomitnem hribu nad potjo.

Med dolomitnim hribom in začetnimi strminami Miklavške gore je od Zgornje Golice do zmečkanih kamnin segajoča zajeda in sem je, do miklavške poti, nekoč segala senožet. Po njej smo se otročad po maši na semanji dan spuščali, "dričali", v Zgornjo Golico in tako precej skrajšali pot. Senožet je v zgornjem koncu že zaraslo grmovje.

Nad zgnetenimi srednjetriasnimi plastmi leži debela skladovalnica zelo trdih temno sivih apnencev, ki se srednje strmo nagiba približno proti zahodu, v Studensko grapo. Ob poti so lepo razgaljeni (slika 31). Med apnenčevimi skladi in v njih so pole in leče črnega roženca, med skladi pa tanke laporne ali glinene lizike, ki so nekaj časa prekinjale usedanje apnenčevega blata.

Trdne apnenčeve plasti z rožencem so razkrite tudi ob gozdni cesti, ki se med Spodnjo in Zgornjo

Slika 31: Jurski ploščati apnenec z roženci ob poti na Miklavško goro.

Golico odcepi od goliške ceste, se sprva vije po vzhodnem, nato pa v zavojih vzdiguje po severnem pobočju Miklavške gore. Gozdna cesta ne doseže travnika zahodno od miklavške cerkve. Preden smo se odločili za popravilo in razširitev stare poti z južne strani na vrh, smo razmišljali tudi o možnosti, da bi zaradi lažjega dostopa do cerkve podaljšali gozdno cesto s severne strani.

S starostjo miklavške apnenčeve skladovalnice smo imeli in še imamo kar precej težav. V apnencu se mi še ni posrečilo najti okamnelih fosilnih ostankov, ki bi razkrili njihovo starost. Apnenec z roženčevimi polami in gomolji pa je še najbolj podoben apnencu z roženci v nekdanjem kamnolomu pri mostu čez Soro nasproti Suhe in apnencu v kamnolomu Podpulferca. Toda tudi tam razmere še niso povsem razjasnjene. Najbolj verjetno je apnenec Miklavške gore jurske starosti, usedal se je v precej globokem Tetidinem morju pred kakimi 200 milijoni let ali še nekoliko kasneje.

Trda apnenčeva kamnina z rožencem nam kar sama pojasnjuje, zakaj je Miklavška gora tako visoka in trdna in ima značilno podobo. Vsa je iz približno enakega, zelo odpornega apnenca in kamnina le počasi in enakomerno prepereva. Hitreje razpada na travniku zahodno pod cerkvijo, kjer je drobnoploščast apnenec z vmesnimi lapornimi in glinenimi polami. Na zahodni, južni in

severni strani pa so poleg "miklavškega" apnenca manj odporne kamnine, ki so hitreje razpadale, zahodno pobočje pa je oblikovala Studenska grapa, ki je v tisočletjih globlje in globlje dolbla korito. Zgnetene plasti in zdrobljen dolomit na severni strani Miklavške gore zgovorno pričajo, da so tektonske sile pred dawnimi milijoni let narivale debeli apnenčev miklavški pokrov s severne strani na sedanjí prostor in pod seboj pokopale mehkejšé kamnine iz permijske in triasne periode. Mehkejšé kamnine pod pokrovom so hitreje preperevale kot pokrov nad njimi in nastal je zložnejši svet Spodnje in Zgornje Golice in Ojstrega Vrha. S spregiba se zato vzdiguje strma Miklavška gora.

Kredna perioda

Začela se je zadnja perioda srednjega zemeljskega veka, imenovana kreda. **Starejše kredne kamnine** so se ohranile na površju v Zgornji Selški dolini, kjer se naslanjajo na železnikarske apnenice in dolomite in iz njih tudi postopoma prehajajo. Po slikovitem Zalem Logu jih je Kossmat leta 1904 poimenoval kot zalološke strešne skrilavce in tako vpeljal v geološko literaturo še eno ime za svojevrstveno skladovnico kamnin v Selški dolini. Le-to karakterizirajo modro sivi in črni drobno sljudni glineni skrilavci s podrejenimi polami temnih kremenastih skrilavcev, tu in tam v spodnjem delu pa skrilavci z manganom in železom. Skrilavec postaja ponekod laporen. Posebno v bližini železnikarskih apnenčev in dolomitov so med skrilavcem tanke apnenčeve plasti ali leče in vmes tudi roženčevi vložki. Apnenec je običajno precej glinen, večkrat pa ga prepreda vse polno belih kalcitnih žil in žilic. Prav takšen apnenec je kot razstavljen za ogled v Podroštu na križišču cest proti Sorici in Petrovemu Brdu. Sicer pa se vlečejo zalološki strešni skrilavci iz Smolevske grape proti zahodu, po severnem pobočju Vancovca, proti Zalem Logu. Do tja ozek pas se pri Podroštu mahoma močno razširi in seže na sever

do Danj in Zgornje Sorice, na jugozahodu pa v jugovzhodna, vzhodna in severovzhodna pobočja Hoča in do bližine Petrovega Brda. Nad Zalem Logom ga je manjši ostanek pod Greblovim vrhom, leži na železnikarskem apnencu in dolomitu.

Zalološki skrilavec ima to posebnost, da se kroji v ravne, pogosto precej velike plošče, ki se s primernim orodjem dajo lomiti v tanke ploščice in seveda tudi obdelovati. Ob cesti s Podrošta v Sorico in Danje ali ob cesti proti Petrovemu Brdu mole na površje na mnogih krajih različno debele plošče enolične kamnine, ki je po površju že posivela.

Že pred več kot 100 leti so spoznali, da je mogoče skrilavo kamnino obdelovati v strešne ploščice, ki dajejo dobro kamnito streho. Nastali so skrilolomi, v katerih so v zadnjih desetletjih preteklega stoletja in v letih pred prvo svetovno vojno nalomili precej skrila. Največji skrilolom se je razvil pod Greblovim vrhom, pičel km in pol od Zalega Loga proti severu in z okoli 570 m višinske razlike. Domačini računajo do tja dobro uro hoda.

Kdaj so se začela dela v tem skrilolomu, ne vemo. Naš rojak geolog Lipold, ki je prvi raziskoval geološke razmere v Selški dolini, poroča leta 1857 le o majhnih skrilolomih pri Podlonku in Ravnah pod

Slika 32: Na novo prekrita streha z zalološkim skrilom Na plavžu v Železnikih. Foto: arhiv DECOP

Slika 33: Zalološke skrilnate strehe. Foto: arhiv DECOP

Ratitovcem. Po ustnem izročilu domačinov naj bi se začela prva dela pod Greblivim vrhom ob koncu prve polovice 19. stoletja. Bolj pa so začeli skril izkoriščati šele okoli leta 1880 in precej so delali do začetka prve svetovne vojne. Med obema svetovnima vojnama so skrilave ploščice tudi v sami Selški dolini naglo izgubljale na pomenu pa tudi naročila od drugod so bila le še malenkostna.

V letih največjega izkoriščanja je bilo v skrilolomu navadno zaposlenih 8 do 10 delavcev, in sicer so bili to vrtalci, obrezovalci skрила in pomožni delavci. Delo so sčasoma celo mehanizirali in so za vrtnje uporabljali vrtalna kladiva na stisnjen zrak. V produktivnih plasteh so uporabljali kot razstrelivo smodnik, ki je razrahljal skrilavo kamnino, jalove plasti pa so odstranjevali z dinamitom. Delali so od začetka maja, ko je skopnel sneg, pa do konca oktobra. Ploščice so spravljali iz skriloloma samotež na smukah, kadar je bila pot kopna in suha. Vsakokrat so naložili od 250 do 270 kg ploščic.

Po drugi svetovni vojni so se prebivalci tam okoli precej zavzemali za obnovitev in razširitev skrilne obrti. Za to bi bile potrebne nove strojne naprave, predvsem pa žičnica za spravljanje ploščic v dolino. Do večjega izkoriščanja ni prišlo. Nekaj časa so delali ploščice še za krajevne potrebe.

Strešne ploščice iz skriloloma pod Greblivim vrhom so včasih razvažali križem po Sloveniji. Največ jih je šlo v vasi in zaselke v zgornjem delu Selške doline. Tam so bile še v 50. letih 20. stoletja skoraj vse domačije pokrite s temi ploščicami. Tudi v Selcih in okoliških vaseh ter v spodnjem delu Selške doline pogosto najdemo kamnito streho iz zalološkega skriloloma, čeprav je bila v teh vaseh večina hiš pokrita s ploščicami iz drugih skrilolomov. Po Selškem in Poljanskem je tudi precej cerkva s takšno kamnito streho.

V istem skrilavem pasu je kakih 450 m zahodno od tega skriloloma še manjši skrilolom, ki je danes že močno zaraščen. Tudi nedaleč od Podrošta je v

pobočju približno 40 m nad dolino danjskega potoka manjši skrilolom, kjer so posamezni okoliški kmetje lomili skril za svoje potrebe. Nekaj majhnih skrilolomov je bilo še v okolici Spodnje in Zgornje Sorice, kjer so kmetje obdelovali skril za svoje domačije.

Zalološki skrilavec je bil svojčas gospodarsko pomemben tudi zaradi manganove rude, ki so jo približno od leta 1815 pa do okoli leta 1885 kopali na severnem pobočju Vancovca, to je južno od Železnikov. Rudo so kasneje kopali tudi nad Smolevo in v grapi Šoštrnice blizu Jesenovca. Orudeneli skrilavec pod Vancovcem vsebuje po starih podatkih skoraj 30 odstotkov mangana in nekaj več kot 10 odstotkov železa. Debel je od 1 do 2 m, le redko več. Večkrat se stanjša, pa spet odebeli in se izklinja. V rudni plasti so tudi jalovi vložki. Rudo so s pobočja Vancovca na saneh spravljali v dolino. Ponekod je v skrilu tudi nekaj več železovih hidroksidov, ki pa gospodarsko niso zanimivi.

Še danes ne poznamo natančno starosti zaloloških skrilavcev. Manjkajo nam vodilne okamnine, ki bi nam pojasnile, v katere stopnje naj jih uvrstimo.

Mlajše kredne plasti so v Selški dolini najlepše odkrite ob cesti, ki se v Petrovem Brdu odcepi od glavne ceste v Baško grapo in se vije po južnem in jugovzhodnem pobočju Lajnarja proti Soriški planini. Večinoma so različne rdečkaste barve, če jih opazujemo površno in od daleč. Če pa jih ogledujemo od blizu, vidimo, da je kamnita skladovalnica veliko bolj pisana. Res, največ je različno debelih pol rdečkastega, običajno nekoliko glinenega apnenca in vmesnih delov lapornega ali apnenčevega skrilavca. Pole so debele od kakega pol cm do nekaj več kot 10 cm. Rdečkaste plasti navzgor in navzdol ali pa tudi po plasti na eno in drugo stran lahko naglo spreminjajo barvo in tudi kamninski sestav se sem in tja lahko menjava. Živo rdeča barva lahko postaja rožnata in zatem siva ali blede zelenkasta. Ravne plasti dostikrat preidejo v nepravilne leče, ki skoraj vedno sestoje iz zelo trdega sivega apnenca. Leče obdaja sivkast ali zelenkast

skrilavec, ki je deloma lahko že rožnat ali blede rdečkast. Lečasti vložki so različno veliki in tudi oblika se jim menjava. Leče so lahko debele samo po nekaj cm, lahko pa tudi tja do 30 cm. Ogrnjene so z zelenkastimi ali zelenkasto rožnatimi prevlekami. V skrilavi in ploščati kamnini se vijolična in zelenkasta barva dostikrat prepletata tudi po eni sami plasti in tako imamo v skladovalnici pravi barvni mozaik kamnin, ki so mu različne železove spojine dale živo rdečo, rožnato ali vijolično barvo. V sivih apnenčevih lečah in polah pa ni bilo železovih primesi, pač pa imajo nekaj več kremenice in apnenec je zavoljo tega zelo trden.

Zanimive pa so te kamnine tudi pod drobnogledom, če jih zbrusimo tako tanko, da lahko gledamo skozi. V kamnini so se nam ohranili ostanki drobnega davnega morskega življenja. V gomoljastem apnencu je največ drobcenih ostankov kremenastih organizmov, predvsem radiolarij. Kar precej pogoste so zelo majhne luknjičarke iz rodov *Globotruncana* (*Globotruncana lapparenti lapparenti* Brotzen in *G. lapparenti tricarinata*) in *Globigerina*. Ti okamneli ostanki nam povedo, da so kamnine z njimi nastajale v zgornjem delu kredne periode (v turoniju in senoniju). V okolici Podbrda bomo v sivem apnencu med pisanimi skrilavci le težko prepoznali ostanke rudistnih školjk.

Nekoliko drugačne kredne kamnine, kot so v Petrovem brdu, najdemo na Hoču, od vrha se vlečejo po grebenu proti Podhočarju, od tam pa jih še nekaj časa sledimo proti vzhodu. To so v kar čedno skladovalnico naložene približno enako debele apnenčeve plošče. Tej kamnini so po kraju Volče blizu Mosta na Soči dali ime volčanski ploščasti apnenec. Apnenec te vrste vsebuje gomolje in včasih tudi tanke pole temno sivega roženca. Tudi v teh plasteh so globotrunkane in globigerine skoraj edini ostanki zgornjekrednega globljemorskega življenja.

V okolici Podbrda nas bo skoraj gotovo navdušila narava, ki je v svoji delavnici čudovito preoblikovala na morskem dnu vodoravno naložene plasti. Danes pa so apnenčeve plošče in

skrilavci med njimi zgubani v različno oblikovane gube, večje in manjše. Deloma so že polomljene in posamični deli gub so se premaknili v različnih smereh. Zavaljo takšnih dogajanj je vse skupaj še bolj zapleteno. Nekaj gub pa je še posebno značilnih ob cesti s Petrovega Brda na Soriško planino, tam so jih presekali in odkrili. Še lepše bi bile plasti zvite in zgubane, če ne bi bilo med njimi različno velikih leč trdega kremenastega apnenca, ki se niso hotele pokoriti pritiskom tako kot enakomerno debele apnenčeve plošče. Zato je prav tam zgradba plasti najbolj polomljena in zavaljo tega tudi zapletena (sliki 34 in 35).

Kamnine med Poreznom in Petrovim Brdom so nastajale že blizu konca srednjega zemeljskega veka. Zatem je Zemlja stopila v čase novega zemeljskega veka, ki pa v Selški dolini niso pustili nobenih kamnin. Če so se morda kje tudi odložile, so že davno tega razpadle, njihove ostanke pa so vode prenesle drugam.

Slika 34: Zgubane zgornjekredne plasti ob cesti Petrovo Brdo – Soriška planina. Foto: arhiv DECOP

Slika 35: Zgubane zgornjekredne plasti ob cesti Petrovo Brdo – Soriška planina. Foto: arhiv DECOP

NOVI ZEMELJSKI VEK

Tako imamo med kamninami novega zemeljskega veka le zelo mlade peščene, prodne in ponekod še ilovnate naplavine, ki jih je na današnje kraje prinesla Selška Sora s svojimi pritoki. Take usedline pa se nakladajo še dandanes in vode jih dostikrat spet prenašajo na druge kraje. Krogotok kamninskega materiala se vrši brez prestanka. Kot vsa Zemlja je tudi Selška dolina z današnjimi kamninami na površju, z današnjimi vodami in pokrajinskimi oblikami le trenutna podoba, ki pa kar naprej spreminja svoj obraz, čeprav se človeku zaradi kratkosti življenja zdi večna.

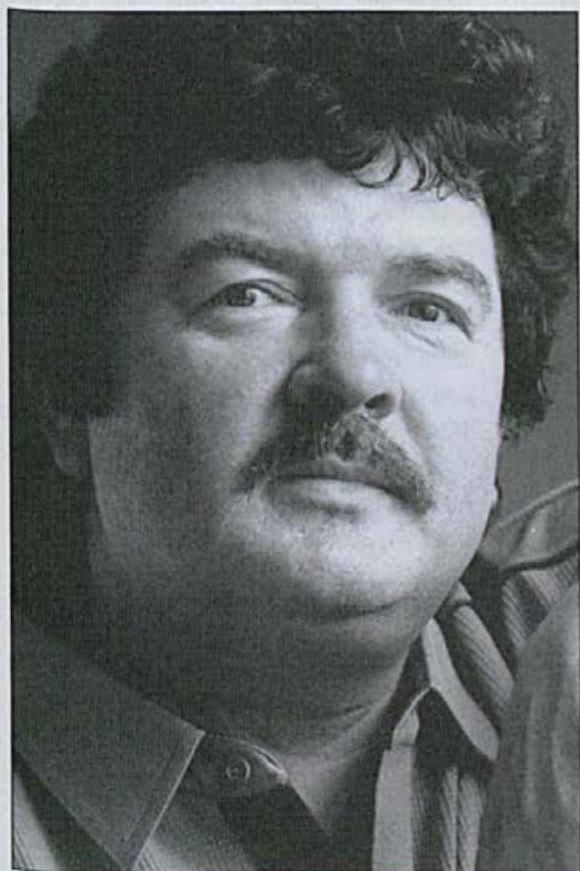
Obsežno slovnstvo o geologiji Selške doline v pričujočem delu ni posebej navedeno. Avtor

Železniki. Foto: arhiv DECOP

Janez Lotrič – svetovno znani tenorist

Tadeja Šuštar
Jaka Benedičič

*"Če povem čisto po resnici,
sploh ne vem,
koliko sem pravzaprav star.
Ko sem se rodil, mi je mami
točno povedala letnico
pa datum in uro, a ne vem,
kdo bi si kot dojenček lahko
vse to zapomnil. Jaz si nisem,
morate pa upoštevati,
da umetniki na splošno,
še posebno pa tenoristi, radi
malo lažemo oziroma govorimo
"čisto" resnico ..."*

Je eden najbolj znanih slovenskih umetnikov, nastopal pa je na večini svetovno priznanih odrov in s svojimi predstavami požel val navdušenja. Svetovno znani tenorist, ki svoj duševni mir išče v stiku z naravo, si je utrgal nekaj uric svojega dragocenega časa za pogovor z nami.

Zadnje čase ste tako zaposleni, da smo vas komaj ujeli. Kje povsod ste se mudili v zadnji sezoni?

Sezono 2003/2004 sem začel v avgustu v Santiagu v Čilu z vlogo Kalafa v Puccinijevi operi Turandot. Nadaljeval sem oktobra z Verdijevo opero Sicilijanske večernice v eni najbolj akustičnih koncertnih dvoran na svetu, v atenskem Megaronu. Po besedah kritikov smo izvedli najboljšo predstavo zadnjih desetletij v Grčiji.

V novembru in decembru sem v tokijskem New National Opera Theater odpel šest predstav evforično sprejete produkcije Offenbachove opere Hoffmannove pripovedke s francoskim režiserjem in japonskim dirigentom. Gostje iz Evrope in Amerike smo peli v treh glavnih vlogah, vse ostale pa so prevzeli Japonci. Predstava je bila prirejena za japonski okus – ustvarili smo fantastičen spektakel kostumov, scene in svetlobnih efektov, nekaj dolgih solističnih prizorov pa smo skrajšali.

Vprašanje je namreč, ali bi Japonci imeli potrpljenje poslušati celo, dolgo pripoved ljubezenskih zgodb vedno znova nesrečno zaljubljenega pesnika Hoffmanna, ki je meni pravzaprav pisan na kožo. Ljudje s poetično dušo smo namreč vedno znova zaljubljeni. Iščemo idealno deklico, pa naj bo to lutka, umetnica, kurtizana. Ideal naj bi bil nekaj ravno vmes – in to je skupno Hoffmannovemu in mojemu življenju.

Med opernimi predstavami sem japonskim

oboževalcem, ki se zbirajo okrog gospe Ayako Kurihara, poklonil koncert popularnih opernih arij. Gospa Ayako ureja mojo domačo stran na japonski internetni mreži (<http://janezlotric.tripod.co.jp>). Jaz japonščine sicer ne znam brati, a ji zaupam, da verodostojno prebesedi vsebino moje angleške strani (<http://www.janez-lotric.com>) v japonščino.

In kako so vas na Japonskem sprejeli?

Tam sem bil že trikrat. Prvič sem bil kot gost z dunajsko državno opero v Yokohami, kjer smo pod vodstvom G. Sinoppolia izvedli Ariadno iz Naxosa Richarda Straussa z najslavnejšimi primadonami našega časa – Cheryl Studer, Agnes Baltsa, Edita Gruberova. Po predstavah so nas vedno obkrožili navdušeni ljubitelji opere, stari znanci, redni obiskovalci opernih hiš na Dunaju, v Parizu, Berlinu, Hamburgu.

Medtem ko sem pel Hoffmannove pripovedke v Tokiu, sem na opernem oddelku največje prodajalne plošč imel svoj kot. Ponujali so tri moje zgoščenke, ki jih je izdala založba Naxos, in celo zgoščenko ljubljanske koncertne izvedbe Trubadurja. Našel sem si čas in ponosen podpisoval zgoščenke in fotografije.

Ali potem v vsaki državi, kjer nastopate, stopite v stik z občinstvom, se celo naučite njihovega jezika?

Po japonsko se znam zahvaliti, pozdraviti in ob posebnih priložnostih pokoketirati. V deželah, kjer govorijo špansko in francosko, se ne trudim preveč, ampak si veliko rajši pomagam z angleščino in italijanščino. Čeprav se je nikoli nisem učil, zadnje čase najraje uporabljam nemščino. Priznam pa, da znam samo par besed finščine in grščine. Na gostovanjih po slovanskih deželah se zelo dobro sporazumevam v ruščini, ki sem se je štiri leta učil na škofjeloški gimnaziji. Pravzaprav se sporazumevanje sprevrže v neke vrste slovenski esperanto, ki ga razumejo Slovaki, Čehi, Poljaki, Bolgari... Hrvaščina mi je pa skoraj drugi osnovni jezik, saj pojem vsaj pet ali šest oper v neoporečni hrvaški izreki.

Kaj pa stik z občinstvom?

Najlaže se vklopiš, če imaš okoli sebe simpatične ljudi. Na primer v Čilu. Država tam na opero ne da veliko, a takega navdušenja in ovacij na predstavah nisem doživel niti v Italiji. Mnogi si tam kart sploh ne morejo kupiti in so zato prišli na brezplačno generalko. Vzdušje je bilo tako prisrčno in hvaležno, da smo solisti dali od sebe skoraj več kot na premieri. Kadar se fluid med publiko in odrom vzpostavi na tak pozitiven način, uživamo vsi.

Pa doživite to tudi v Sloveniji?

V Sloveniji se to zgodi v krajih, kjer me poznajo – v Železnikih, na Ptuj. V slovenskih opernih hišah, kjer po mojem mnenju premalo nastopam, je vzdušje bolj ali manj zadržano. Obstajajo pa seveda izjeme, recimo koncerti za menedžerje, za Zavarovalnico Triglav, koncerti s Policijskim orkestrom. Ob teh prilikah, običajno v novoletnem času, imamo publiko, ki sicer celo leto nima časa za obisk resnega koncerta. Potrudimo se ponuditi program, ki se dotakne še tako administrativno ohlajenih duš, in navdušenje se prebudi celo v Ljubljani.

Se potem radi vračate domov?

Seveda, saj me veže družina, prijatelji, gozdovi, gore, studenci, ptice, gobe, ribe, vse, kar imamo v tej naši preljubi, čudoviti deželi. Naporov in tempa kariere, ki je za mano, ne bi zdržal, če si ne bi vedno znova napolnil duše doma. Še posebno, kadar moj avto zavije v prelepo Selško dolino, ga skoraj lahko spustim z vajeti. Ne, ne, ne norim po dolini, ampak vozim počasi, uživam in v resnici mi zapoje duša, ko z Bukovškega polja uzrem Ratitovec.

Fajglinovi otroci.

Domači kraji vas seveda spominjajo tudi na otroštvo. Vas je že takrat usmerjalo na glasbeno pot ali pa mogoče drugam?

Skoraj vse me je usmerjalo na oder. Bil sem ministrant ravno v obdobju koncila, ko se je maša v slovenskem jeziku šele pričejala, in sem vse molitvice znal še v latinščini. Nenadoma pa sem od vseh ministrantov postal najbolj uporaben za branje in petje spevov v slovenščini na ambonu. Občutek je bil tak, kot da bi stal na odru pred publiko v ministrantskem kostumu.

Ko sem zaključil kariero ministranta, so me zvabili na kor, kjer sem jaz, zelenec z nekim pevskim talentom, srečal Franceta Čufarja in Toneta Potočnika, dva prekaljena glasbenika. Postali smo neločljivi prijatelji.

Domačini pravijo, da ste bili kot sveta trojica.

Trojica že, sveta pa prav gotovo ne. Naj je bil sneg, dež ali sredi noči, smo si rekli: "Nad svetniki vedno sonce sije," in smo šli s podoknicami po dolini od kamrice do kamrice. Tega pa svetniki ravno ne počnejo.

France, Janez, Tone.

Ministrantski čas je bil predvsem čas vaše osnovne šole in v tistem času ste veljali za dobrega športnika, dobrega sošolca in dobrega učenca. Kakšni so ti spomini, predvsem športni? Le redko kdo o vas, tenoristu, ve, da ste bili dober športnik.

S športom sem se bolj intenzivno žal začel dokaj pozno ukvarjati, prišel pa sem v najboljše roke. Alplesovo smučarsko ekipo je takrat treniral Aleš

Gartner. Čeprav sem bil brez tehničnega smučarskega znanja, so bile moje fizične sposobnosti odlične in sem na suhih treningih postavljaj celo normative. V družbi izvrstnih smučarjev sem zelo hitro napredoval.

V istem času sem začel igrati tudi roket, in če se smem pohvaliti, sploh nisem bil slab roketni vratar. Napadalci s krila, ki so me ciljali v glavo, so že kar obupavali, ker nisem počepnil. Bil sem tudi kar dober krožni napadalec, saj se zlepa nisem ustrašil komolcev. V gimnazijski športni dvorani v Škofji Loki sem treniral celo judo, a sem si žal kmalu nalomil ključnico.

Pri enaindvajsetih letih sem nespametno neogret na smučarskem treningu na Soriški planini staknil poškodbo in s športom sem moral prenehati.

Kakor sreča v nesreči pa se tu začenja moja profesionalna pevska kariera.

Pred tem razen na koru niste nič peli?

Že v tretjem razredu sem ob spremljavi Jožeta Cudermana nastopal kot solist. Jože Cuderman je bil takrat glasbeni motivator osnovne šole v Železnikih. Ob njegovi harmoniki je igral kar cel orkester enostavnejših instrumentov, peli pa smo znameniti Tres Chicos – Kopčavarjeva Polona, Blaznikov Franci in Fajgelnov Janez. Celo leto smo nastopali v okviru šole, v kulturnem domu in gostovali po okoliških krajih. Jedro našega programa so poleg raznih popevk, slovenskih narodnih in narodnozabavnih pesmi predstavljale popularne "mehikanske" pesmi.

Tres Chicos.

Kako ste prišli do teh mehiških melodij?

Našel jih je Cuderman, jih malce priredil – refren je bil običajno v sočni onomatopoeični španščini, ostalo v slovenščini – peli pa smo jih res z užitkom in z njimi vedno navdušili.

Kako se je pa nadaljevalo vaše glasbeno izobraževanje in prijateljevanje s Francetom in Tonetom?

Tone ima na Jamniku sorodnike, ki imajo gozdarsko bajto v Gregorjevcu sredi Jelovice, kakih dvajset minut od Mošenjske planine. Tja smo hodili več poletij zaporedoma. Običajno smo le ob sobotah zvečer ali šele v nedeljo zjutraj pred prvo mašo kot gozdni možje, neobriti in od bajtarskega dima osmojeni, prišli v dolino, se umili in obrili in opravili svojo nedeljsko dolžnost na koru v Železnikih. Med tednom smo živeli v bajti, kuhali čaj, s "puto", oz. zaprtim škafo, na hrbtu smo hodili po vodo na Mošenjsko planino. Tam, sredi Jelovice, sem se naučil osnov glasbene teorije.

Jelovica je predstavljala prelomnico na vaši glasbeni poti.

Skoraj vsak večer smo hodili praktično koncertirat na Vodiško planino, kjer so bile na počitnicah razne stare in "mlade" partizanke (se odkašlja) ter dirigent Danilo Švara, ki je bil vedno pripravljen zabavati celo družino. V njegovi družbi smo bili pod najboljšim glasbenim vodstvom.

Vzdušje je bilo še posebno prešerno okrog sv. Ane, saj veste, koliko je Ančk v Sloveniji. In takrat smo peli in peli, maestro Švara je našemu bogatemu repertoarju narodnih pesmi kot za šalo dodal še nekaj za nas čisto novih. Med pogovori sem mu zaupal skrito željo, da bi rad postal operni pevec. Dogovorila sva se, da napraviva poseben preizkus.

V prazni lovski sobi mi je dal v roke svež robček in dejal: "Primi se z robčkom za jezik, da te ne bo motil, in bova pela. Če boš kljub temu spravil iz sebe glas, bo nekaj iz tebe." To, kar sem spravil iz svojega grla, ni bilo ničemur podobno, a maestro je bil

zadovoljen. O takem ali podobnem preizkusu nisem ne prej ne kasneje nikoli slišal.

Kot operni dirigent je seveda gospod Švara osebno poznal mnogo tenoristov, njihovih pevskih problemov in anekdot. Vedel je, kako trda je pot do tega, da se ti glas res "odpre". Kot zborovski pevec nisem bil nikoli preveč srečen, ne kot prvi tenor med prijatelji na koru ne kasneje v oktetu Gallus. Vedel sem, da imam glasu dovolj za operno petje. Kadar sem slišal peti Maria Lanco, sem ga skušal posnemati, vzdržal sem deset, petnajst sekund, več pa ni šlo. A prepričanje, da imam glas, je bilo v meni vedno močnejše. Treba je bilo samo odkriti pravo tehniko. Ta "samo" pa je trajal celo desetletje.

In kaj ste počeli to desetletje?

V tolminski kasarni sta vojaški rok skupaj služila mladi dirigent Uroš Lajovic in moj prijatelj France Čufar. Po končanem služenju je Uroš Lajovic postal dirigent na novo ustanovljenega ljubljanskega filharmoničnega zbora in France je bil eden od maloštevilnih tenorjev. Prav v tem času me je pestila poškodba hrbta, moral sem zapustiti športno fakulteto in mrzlično sem razmišljal, kaj mi je storiti.

Kot nalašč mi je prišlo Francetovo povabilo na avdicijo v Filharmonijo. Prišla sva na vajo, na kateri je moški del zbora prvič vadal Gallusov motet *Ecce quomodo moridur Iustus*. Izkazalo se je, da sem edini prvi tenor, in čeprav moteta nisem poznal, mi je kar dobro šlo. Po vaji je pristopil navdušeni Lajovic in mi povedal, da sem uspešno opravil avdicijo. Takoj me je tudi priporočil pevski pedagoginji Jelki Strgarjevi, ki mi je dala prve napotke o pravilnem pevskem dihanju.

Po nekaj mesecih petja v Filharmoniji me je na avdicijo povabil oktet Gallus, pri katerem sem ostal naslednjih šest let. Petje prvega tenorja v oktetu je prava muka. Kdor ni poizkusil, bo to mojo trditev težko razumel. Mnogi baritoni in basi po številnih slovenskih oktetih se tudi ne bodo strinjali z menoj. Jaz pa sem prepričan, da noben tenorist – s še tako odlično tehniko – ne zmore dolgotrajnega petja v

prehodni legi v pianu in pianissimu s hkratnim prilagajanjem kolegu, prvemu tenorju s čisto drugačno barvo glasu. V mnogih polemikah sem v dokaz ponudil primer dalmatinskih klap, v katerih prvi tenor vedno poje samo en pevec. Njegovim sposobnostim se prilagajajo in ga podpirajo z gosto moško barvo vsi nižji glasovi.

Kakor koli, s petjem v oktetu Gallus je bil moj glas sicer močno obremenjen, sem si pa pridobil finančno neodvisnost. S prisluženim denarjem sem si plačeval zasebne ure solo petja, predvsem pri pedagoginji Kseniji Vidali. Izredno naporno je bilo peti vsak večer na vaji pri oktetu ali pa celovečerni koncert, naslednji dopoldan pa od oktetovskega petja stisnjen in utrujen glas usmerjati v operni pevski nastavek. Že na samem začetku mi je gospa Ksenija dejala: "Fant, če bom jaz iz tebe naredila opernega pevca, si bom zaslužila medaljo."

Po šestih letih študija pri Vidalovi sem se odločil nadaljevati študij solo petja na akademiji za glasbo v Ljubljani, v razredu profesorice Ondine Otte - Klasinc. Pred to odločitvijo smo se o vseh argumentih pogovorili vsi trije. Obe na mnogih svetovnih odrih preizkušeni pedagoginji, "Triestini", sta si v prijateljskem pogovoru izmenjali mnenji o mojih pevskih sposobnostih. Skupaj smo se tudi odločili, da se poslovim od okteta. Ob tej priliki sem Kseniji simbolično podaril zasluženo medaljo iz dražgoškega kruhka. Dandanašnji bi v množici pevskih pedagogov, teoretikov brez prakse, verjetno zelo težko našli dva, ki bi se tako nesebično poglobila v usodo bodočega opernega pevca, kakor sta to storili moji dve pevski mamici. Še vedno ju vsako leto pokličem in se pogovorimo o pevskotehničnih in repertuarnih dilemah, pa tudi o privatnem življenju.

Kakšno pa je bilo slovo od okteta Gallus?

Po šestih letih sem k sreči in na žalost moral iti na služenje vojaškega roka. Takrat sem brez slabe vesti oktetu rekel "adijo", ne "nasvidenje", in dodal, da se po odsluženem roku ne bom vrnil k njim, da bom poizkusil uspeti v operni karieri. Nejeverno in z

obžalovanjem so me gledali, saj niso mogli verjeti, da bi z mojim lahkim tenorčkom lahko kdaj preglasil orkester, jaz pa sem vedel, da so se stvari pričele obračati v pravo smer.

Med služenjem vojaškega roka sem vadil v kasarni. Ker sem vodil evidenco čete, sem imel svojo sobo, kjer sem vsak dan pel. Slišalo se je po celi kasarni, a se nihče ni pritoževal. Vodil sem tudi kasarniški zbor, s katerim smo celo gostovali po drugih kasarnah. Fantje, ki so sicer imeli posluh, a v življenju niso nikoli peli, so ob moji pomoči zapeli tako sproščeno, da je zagrmelo skoraj kot pravi operni zbor. Teh kratkih devet mesecev služenja vojaškega roka sem izredno koristno uporabil za iskanje opernega pevskega nastavka.

Po vrnitvi iz armije sem se začel intenzivno pripravljati na avdicije. Najprej sem bil za eno leto sprejet v ljubljansko opero. Naslednjih šest let sem prebil v operi v Mariboru, nato pa sem se odločil za status svobodnega umetnika. Tako sem bil še bolj motiviran. Moraš se spoprijeti s konkurenco, biti vedno dobro pripravljen, in če se le da, nikoli bolan.

Baje sta vas glasbeno teorijo učila Tone in France kar med hojo iz Škofje Loke proti Železnikom.

Ja, ker sem malce zaostajal za njima, sta me izpraševala, tako da sem hitro ugotovil, kaj vem in česa ne vem. Kamor koli smo potovali, pa naj je bilo sredi noči, naj je trajalo tri, štiri ali pa šest ur.

Izpod Storžiča, na primer, iti peš v Selško dolino ni tako malo, kakor tudi ne iz Železnikov v Kamno Gorico. Taki nočni pohodi so bili polni mladostno nemirnih razmišljanj o smislu življenja, ustvarjanju, kreativnosti, pozitivnokritičnih razmišljanj o veri in poleg glasbe o najlepšem, kar krasi ta naš prelepi svet, o svetu deklet. Na tem čudovitem, a delikatnem področju so se zlasti med nama s Tonetom včasih kar nevarno kresale iskre, saj imava neverjetno podoben estetski čut.

Baje da ste nekoč naredili zanimiv izlet na Triglav.

Res je. Ampak to ni bil le izlet, Triglav je bil prava avantura. Pozno popoldne smo iz Kota šli proti Staničevi koči. Znočilo se je, zašli smo in okrog treh zjutraj pritavali do koč. Naivno srečni smo zapeli mašni spev *Odprite mi vrata pravičnosti*, da vstopim in hvalim Gospoda. Kar nekajkrat smo ga ponovili, a ni se nam odprlo. Ko se je po dolgem čakanju zdanilo in je oskrbnik prišel pred koč, nam je zatrdil, da je sicer slišal nekakšno petje sredi noči, ampak je bil prepričan, da nekdo posluša radio. Od koč smo se odpravili proti Kredarici, tam se je pa začelo zares. France si je vzel izredni dopust. Repertoarja domačih in umetnih pesmi nam ni zmanjkalo, program smo popestrili še z igranjem na blok flavte in ustne harmonike.

V tistih časih so moje glasilke v falsetu zmogle še ekstremne sopranske višine in pel sem *Violeto*, *Gildo* in celo *Kraljico noči*. Družba v planinski koči je "častila" in "častila", tako da umetniškim užitkom ni bilo ne konca ne kraja. Nam se seveda ni nikamor mudilo in uživali smo cele tri dni.

Z Francetom sta baje nekoč sama posnela štiriglasno petje.

Ja, seveda, sicer sva rabila dva magnetofona in potem presnemavala in dosnemavala, čarala na vse mogoče načine. S Francetom sva v začetku skupaj študirala solo petje, dokler ni France odkril svojega izrednega talenta igranja na najrazličnejše instrumente. Mene je pevska pot vodila v tujino, on pa se razdaja po bližnji in daljni domovini. Če pa se le ponudi prilika, z največjim veseljem poišče

Toneta in ostale prijatelje: Karbuskarjevega Joža, Kendovega Jureta in dostikrat se nam iz mlajše generacije pridruži Mesarjev Franci, v zadnjem času pa tudi zelo nadarjeni drugi tenorist najnovejše zasedbe Slovenskega okteta, Janez Triler, in zapojemo spet kakšno podoknico.

Vrnimo se na profesionalno pot. Kam vas je vodila, potem ko se je že vedelo, da boste operni pevec? Kakšni so spomini na ljubljansko opero?

V Ljubljani sem bil v začetku angažiran kot tenor za manjše vloge, a s tem nisem bil zadovoljen in sem se odločil narediti avdicijo še v mariborski operi. Tam so mi takoj ponudili tako manjše kot velike vloge. Neformalna avdicija se je zgodila v ptujski prostijski cerkvi, kjer za vsak večji praznik orkester pod vodstvom Maksa Feguša igra maše starih mojstrov. Pel sem arijo iz oratorija *Mesija*. Takratni dirigent in ravnatelj mariborske opere, Boris Švara, je bil zelo zadovoljen in avdicija čez nekaj dni v Mariboru je bila samo še formalnost. Odhod iz "velike" ljubljanske opere v "malo" mariborsko je bil verjetno najboljši korak v moji operni karieri.

V Mariboru sem tako v *Traviati* pel stransko vlogo Gastona in glavno vlogo Alfreda in v *Luciji di Lammermoor* stransko vlogo Arturja in glavno vlogo Edgarda. Že v prvih letih sem imel srečo in naštudiral svojega prvega Hoffmanna v slovenščini z enim najboljših slovenskih dirigentov, s Samom Hubadom. Z vsemi svojimi dolgoletnimi izkušnjami si je vzel res veliko časa zame, za kar mu bom hvaležen celo življenje.

Izkušnje iz Maribora so me kasneje s

Hoffmannom v francoskem jeziku spremljale na mnogih svetovnih odrih, od Splita, Ljubljane, Bratislave do Tokia in Pariza. Veliko začetnih režijskih zagat sva v Mariboru reševala z izkušenim stalnim režiserjem Franjom Potočnikom. V Mariboru sem odpel tudi prvega Fausta v režiji priznanega češkega režiserja Františka Prajslerja.

Kakšna pa je vloga opernega režiserja?

Dober režiser bo odkril tvoje dobre in slabe lastnosti. V roke mu je dobro priti s čim več samozvesti. Pomagal ti bo, ti svetoval, zaupala si bosta, našla kompromise v obojestransko zadovoljstvo. Zato poskušam vedno priti že na prvo vajo kar najbolje pripravljen, čim več vedeti o vsebini, o skladatelju in vzrokih nastanka opere. Dostikrat pa se zgodi, da rešujem operne predstave v zadnjem hipu in takrat je časa le za pogovor o osnovnem konceptu ali za ogled video posnetka že utečene predstave. Takrat uživam v svobodi lastne interpretacije.

Slovite ravno po takem reševanju predstav, saj pogosto v predstavo vskočite v zadnjem trenutku.

Res je. Zlepa se namreč ne ustrašim, če me pokličejo kak dan ali pa celo le uro pred prestavo, kar se mi je že zgodilo na Dunaju, v Zürichu, Berlinu, Parizu ... Vloge imam dobro naštudirane, tako da se s svojimi dobrimi živci skoraj ničesar ne ustrašim. Niti neznane režije niti novega dirigenta. Med opernimi pevci kroži stara, preizkušena resnica, da dobrega dirigenta ni potrebno gledati, slabega pa ne smeš.

Ali niste ravno z vsakovanjem v predstave razburili hrvaške javnosti? Leta 2001 ste na Hrvaškem dobili nagrado za najboljšo operno poustvaritev v predstavi Ples v maskah in na podelitvi ste povedali, da ste v vlogo vskočili šele en dan pred predstavo. Nekateri so zaradi tega kritizirali odločitev žirije, saj naj bi si po njihovem mnenju nagrado bolj zaslužil nekdo,

ki se je na vlogo pripravljaj dalj časa.

Premiero Plesa v maskah na Reki sem v resnici rešil v zadnjem hipu; režijo in glasbeni koncept smo naredili kar preko telefona. Cela ta avantura pa je bila samo povod za dodelitev. Nagrado sem si prislužil na nešteti uspešnih opernih predstavah in koncertih na Hrvaškem. Ta škandalček ni niti malo ogrozil mojega dobrega imena med ljubitelji opere. Čeprav imam v resnici vedno manj časa in se vedno redkeje vracam na hrvaške odre, na katerih imam še vedno sloves najbolj priljubljenega Slovenca.

Nasploh ste na Hrvaškem precej več ustvarjali kot v Sloveniji?

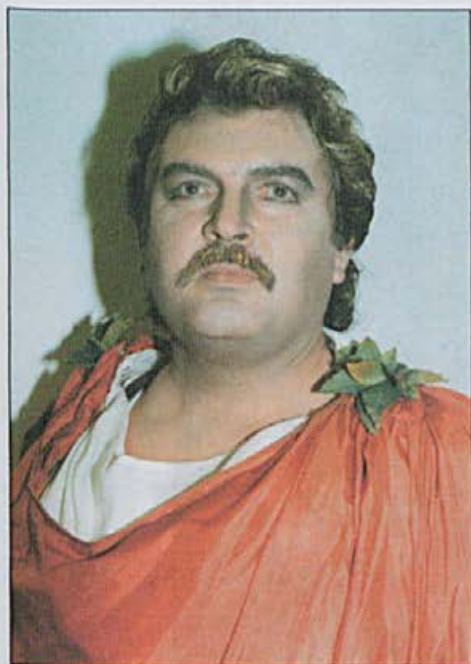
Hrvaška mi je dala veliko več možnosti kot Slovenija, nastopal sem na vseh njihovih koncertnih odrih, festivalih in opernih gledališčih. Predvsem sem ponosen, da nadaljujem tradicijo slovenskih tenorjev, interpretov vloge Miće-Era iz najpomembnejše hrvaške nacionalne opere, Gotovčeve Ero s onoga svijeta.

Mnogokrat in z velikim umetniškim zadovoljstvom sem interpretiral tudi vloge v operah: Nikola Šubić Zrinjski, Porin, Sunčanica, Petar Svačićin; z vsem tem delovanjem sem si prislužil tudi najuglednejšo hrvaško nagrado za dosežke na kulturnem področju, medaljo Danice Hrvaške z redom Marka Marulića, ki se zelo redko podeljuje tujcem, ter priznanje Vladimir Ruždak, ki ga podeljuje Hrvaško narodno gledališče v Zagrebu.

Postali ste tudi član dunajske državne opere.

Dunaj, mesto z velikim umetniškim srcem, sem spoznal, že preden sem se odločil, da se bom prijavil na avdicijo v državno opero. Pel sem nekajkrat prav v mestu, po manjših koncertnih dvoranah, cerkvah, poleg tega pa sem bil par let redni gost v manj kot petdeset kilometrov oddaljeni bratislavski operi.

Zaradi nekakšnega spoštljivega odnosa se na avdicijo za dunajsko državno opero nisem prijavil, dokler me niso dunajski prijatelji, operni poznavalci, pregovorili. Najprej sem bil povabljen

Bacchus – Ariadna iz Naxosa.

na selekcijsko avdicijo v eno od poskusnih dvoran. Ker sem jo uspešno opravil, so me nemudoma povabili na pravo avdicijo na velikem odru in tokrat je bil v dvorani dolgoletni operni agent, zdaj pa njen direktor, Ioan Holender. V svoji veličini in izkušnji odločen, pronicljiv in nedostopen, strah in trepet vzbujajoč gospod je v meni odkril enega najbolj uporabnih tenoristov in me hudomušno prijateljsko že dolga leta kliče kar "Lotrič, mein Sohn" (sin moj).

Takoj po avdiciji me je povabil k sebi v dvorano in me vprašal, če sem jaz tisti tenor, ki je v Salzburgu petintridesetkrat odpel Carmen, od katerih si je eno ogledal tudi sam in se mu je dopadla. Med nadaljnjimi razgovori v pisarni mi je ponudil stalno zaposlitev, veliko manjših vlog in možnost, da bi v primeru bolezni kakega gosta odpel tudi kakšno glavno vlogo. Na to pa nisem pristal, in čeprav je bilo tvegano in bi se mi lahko za vedno zahvalil, sem mu predlagal, da me preizkusi še v živi predstavi in se nato odloči.

Na mojo in, upam si reči, tudi na njegovo srečo se je z idejo strinjal. Ponudil mi je eno najkrajših, a

najtežjih vlog operne literature, Bacchusa v Ariadni iz Naxosa Richarda Straussa, ki naj bi jo odpel ob koncu naslednje sezone. Ponudbo sem z veseljem sprejel, saj mi Bacchus odlično leži. Že čez par mesecev pa je znameniti ruski dramski tenorist Vladimir Atlantov zbolel in odpovedal predstavo Pagliacci. Poklicali so me in brez vaje sem triumfalno debitiral. Čez kak mesec je sledil podoben vskok v operi Turandot in kasneje še Trubadur. Tako sem postal stalni gost dunajske državne opere namesto tenorja za vse potrebe z mesečno plačo, še preden sem odpel dogovorjenega Bacchusa.

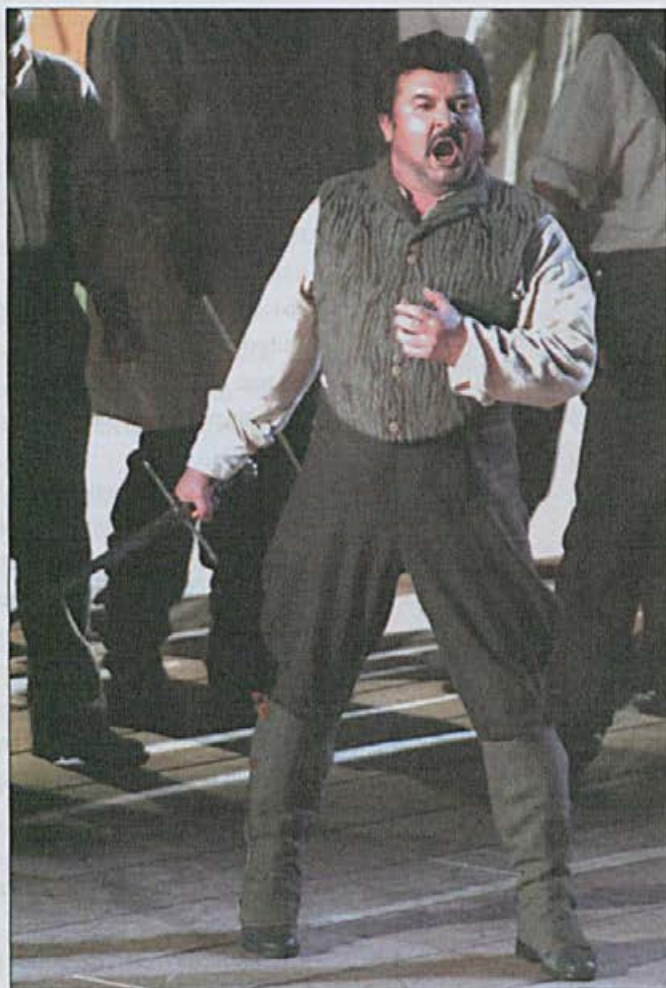
Zadnjih šest let sem vse predstave Ariadne na Dunaju in na gostovanjih dunajske državne opere po Evropi in na Japonskem odpel jaz. Na tem znamenitem odru sem do sedaj na okrog sto predstavah odpel dvanajst različnih glavnih vlog v družbi najboljših svetovnih opernih pevcev in dirigentov. Sodelovanje se nadaljuje in ponudili so mi že nove vloge, a ker bi se rad preizkusil še na več svetovnih odrih, ne morem več sprejeti vsega, kar mi ponudijo na Dunaju.

Peli ste tudi v operi Bastille v Parizu. Kakšni so bili občutki?

Peti Hoffmannove pripovedke, eno najpopularnejših francoskih oper v pariški Bastilli, pomeni peti v levjem žrelu, predvsem zaradi poznavalske publike, ki v tej operni hiši celo francosko opero lahko spremlja z nadnapisi v francoščini. Predstava je sijajno uspela, še bolj Arnoldo v Guglielmu Tellu. Moja naslednja vloga v Bastilli bo Bacchus v Ariadni. Lev me torej ni požrl in v Pariz se bom vedno znova z veseljem vračal.

Ali potem na obiskih tujih dežel jeste hotelsko hrano ali se prepuščate užitkom lokalnih specialitet?

Biti gurman, kakor sem jaz, in kakor jaz potovati po svetu je poseben užitek, a tudi nevarnost in napor. Prebavnih motenj si nisem še skoraj nikoli nakopal, nekaj kilogramov preveč pač. Povsod poiščem

Arnoldo – Guglielmo Tell.

najoriginalnejšo domačo hrano, vsaj za pokušino, najbolj zdravo pa se seveda je v italijanskih restavracijah. Prekaša jih samo še japonska kuhinja, ki je skoraj brez maščob, z veliko rib in presne zelenjave. Z užitkom jem s paličicami, ki te prisilijo jesti počasi in v manjših, bolj zdravih zalogajih.

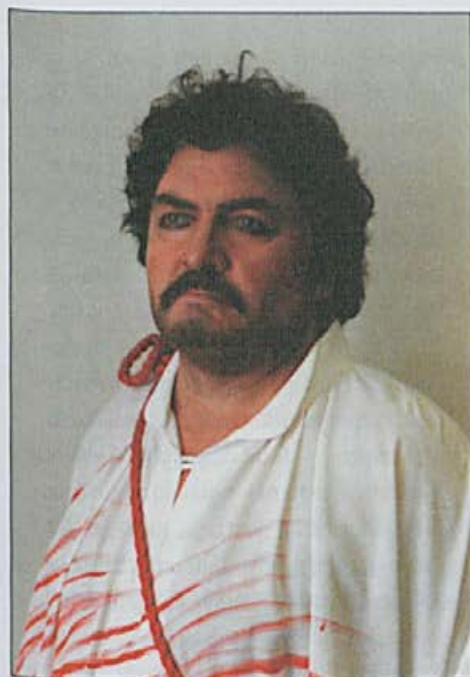
Nikjer na svetu pa ni teletina tako okusna kot "Kod Vuka" v Beogradu, nihče na svetu ne speče tako dobre ocirkovce kot moja mami, ni je boljše solate od prvega regrata z domačega vrta in ni ga boljšega zdravila od posta, ki si ga lahko z enakim okusom privoščiš kjer koli na svetu.

Kako pa je s pijačo?

Mrzlih pijač, kot sta šampanjec in pivo, se res izogibam, rad pa pijem rdeče oz. črno vino, ki je najokusnejše pri šestnajstih stopinjah Celzija. Ni pa je boljše pijače od čiste studenčnice. Prijatelji me poznajo po tem, da popijem požirek vsake studenčnice, ki mi priteče čez pot. Neverjetno, kako različne so energije in okusi vode.

Voda vam je nasploh blizu, v mlajših letih ste tudi veliko lovili ribe.

Priznam, da sem jih z velikim užitkom lovil na roke, a sem jih večino tudi izpustil. Razen morskih, seveda. (smeh)

Emari – Emari.

Je bil potem to bolj športni ribolov?

Ja, to je bil pa res neke vrste športni ribolov. Riba je namreč spretnejša od človeka in ujeti jo na roke je prvinski užitek. Za vsako skalo smo vedeli, kje ima rov, in če sta bila pod skalo dva rova, si to moral dobro vedeti, drugače ti je riba na drugi strani ušla ven. Zgodilo se je tudi, da je bila pod skalo kaka žaba ali belouška.

Radi smo brodili po pritokih, kjer je bilo vode tako malo, da so ribam plavuti gledale iz vode in marsikdo ne bi niti verjel, da tam sploh še živijo. A so bile lepo rejene in zelo zdrave. Bos še zelo rad zabredem po selških grapah, a rib, tudi krščenih, po dolini ne preganjam več. (smeh)

Tone je tudi povedal, da sta se pred kratkim pričela močno zanimati za ptice.

Ljubezen do narave me je vzpodbudila, da sem se pred kakimi tremi, štirimi leti pričel zelo intenzivno zanimati za ptice. Ko jih poslušam in opazujem, se fantastično sprostim. Moj vikend, hiša, ranč, ne vem, kako naj temu rečem, v dolini Završnice je na zelo prijaznem kraju, tik ob gozdu s studencem in

slapom, s pečinami, kjer gnezdiijo razne ujede. V grmovju ob studencu je vse polno ptic pevk, pozimi pa sinic, taščic in brglezov. Navdušeno zbiram znamke, ki izidejo v evropskih državah in znamke držav Afrike ter Bližnjega in Daljnega vzhoda, na katerih se pojavljajo iste ptice selivke. Z največjim zanimanjem opazujem orle, sokole, postovke, še posebno pa sove. Nič me ni strah sredi noči oditi v najtemnejši gozd, ne da bi zmotil, ampak da bi od blizu slišal uharico, lesno sovo ali redko kozačo, ki še domuje v gozdovih pod Ratitovcem.

In kako preživljate prosti čas med predstavami daleč od domače dežele?

Če le morem, si utrgam čas, zbežim iz mestnega oklepa in obiščem najbolj prvinske kotičke dežele. Najti skušam katedrale narave, jih opazovati, v njih moliti in jih čim manj motiti. Ni nujno, da je to prav daleč, da je le slišati glasbo tišine, v vetru pojočih trav, govorico gozdov, žuborenje potoka ali tihi tok veletoka, objeti drevo ali pa najti stezo, ki vodi v goro.

Iz Santiaga v Čilu sem se povzpел na 3300 metrov visok prelaz v Andih pod vznožje Aconcague, kjer se mi je izpolnila davna želja. Orjaški kondor se je v vsej svoji veličini spreleteval le petdeset metrov nad mojo glavo. Naivno sem legel vznak, da bi ga negiben mogoče privabil. Odjadril je daleč nad kanjon, jadral sem z očmi skupaj z njim, dokler ni izginil v sencah pettisočakov. Opit od nepozabnega srečanja sem zasanjal na črni vulkanski skali in si nabral nove ravnotežne energije za preživetje naslednjih dni v mestu. Čez par dni me je taksist odpeljal na obalo Pacifika, kjer sem bil pri plus desetih stopinjah v hladnem vetru ob brezmejno svobodnih galebih edini sprehajalec, bos po neskončni mivkasti obali. Prisluzil sem si nov pozitivni naboj, taksist pa je potrpežljivo čakal in se čudil.

Iz prometno kaotičnih Aten sem zbežal med vsako predstavo. Popolnoma me je prevzelo antično gledališče Epidaurus, fantastični arhitektonsko-akustični dosežek antične civilizacije, ki v epicentru avditorija protagonista presune z naravno

megafonsko vibracijo lastnega glasu. Naslednji oktobrski pobezi iz Aten so vodili na morje. Plaže že čudovito prazne, a morje na osamljenih Pozejdonovih obalah še vedno toplo. Skrajno preredko, a tokrat se mi je pridružila moja življenjska sopotnica in se prepustila mojemu in nebesnemu soncu.

Japonska delovna vnema mi je v mesecu in pol dovolila en sam prost dan. Odpotoval sem na sveti ognjenik Fidži. Do 2300 metrov pripelje cesta, naprej, skozi brezpotje visokogorskega gozda vse do črne lave, pa sem se povzpел z neznanskim užitkom, odkrivajoč neznane, fikusom podobne rastline med pomirjujočimi brezami in življenjski optimizem vzbujajočimi bori. Dotikal sem se jih z največjo spoštljivostjo in skušal nadoknaditi pozitivno energijo za nazaj in za naprej.

Tudi letošnji januar na Finskem mi je polepšala družica Lidija in skupaj sva doživela zasneženo tišino za severnim polarnim krogom skrite Laponske, nepozabno vožnjo z vprego haskijev, noč v iglju in zdravilno delovanje prave finske savne in po savni pozitivno stresni bosi sprehod po kristalno čistem pršiču.

Ob vsakokratni vrnitvi v ljubljeno domačo deželo bogatejši za nove vtise, ki jih, kolikor je le mogoče, skušam prenašati na ženo in vse tri nadebudne odraščajoče otroke. Naše novo zavetišče v dolini Završnice nam omogoča prvinski stik z naravo in uživanje vseh pozitivnih vibracij, ki jih nudi življenje srečne družine.

Janez Lotrič seveda tudi v času, ki je minil od našega intervjuja, ni miroval. Sredi aprila je tako v okviru glasbene prireditve Dunajska pomlad, zopet v skrajni časovni stiski, z izredno težko naslovno vlogo v Dvořakovi veliki operi Dimitrij rešil koncertno izvedbo v najlepši dunajski koncertni dvorani, Wiener Konzerthaus. Konec aprila je ob spremljavi orgel Toneta Potočnika nastopil na dobrodelnem koncertu v organizaciji Rotary kluba z nabirko za Srebrenico v frančiškanski cerkvi v Mariboru, 6. maja pa je v Berlinu nastopil na EU galakonzertu, katerega moto je bil "širitev je več glasbe". Na koncertu, katerega gosti so bili ministri novih in starih držav članic EU, je kot predstavnik Slovenije dvignil publiko na noge, med nastopom pa je bil priča zelo zanimivemu dogodku – dvominutni stavki orkestra. Prav ti zadnji nastopi so mu pred odhodom v Makedonijo sredi maja pomenili svežo pozitivno motivacijo. V uredništvu Železnih niti mu želimo še mnogo takšnih nastopov!

Selški rojak – zgodovinar dr. Franc Kos

Nataša Benedik

Turistično društvo Selca je skupaj s KS Selca in člani družine Hajnribar – po domače Kosovimi, sklenilo, da ponovno odkrijemo spominsko ploščo selškemu rojaku, zgodovinarju dr. Francu Kosu. Slovesnost je bila v nedeljo, 28. septembra 2003, pred Kosovo domačijo v Selcib. Prvič je bila plošča odkrita leta 1939 na stari Kosovi biši. Ker pa je čas zabteval svoje, so staro bišo porušili in zgradili novo. Takrat so odstranili spominsko ploščo in jo sbranili. Stanko Hajnribar, sedanji gospodar, se je strinjal, da je treba ploščo ponovno postaviti na pročelje nove biše v opomin in spomin poznim rodovom. Žal je res, da vsi preradi pozabljamo, da le iz roda v rod gre pot. Da dediščina dedov in očetov ni majhna stvar, utrip današnjega življenja pa nam velikokrat prepreči tisti nujni postanek, ki je namenjen spominom.

Pri kulturnem programu so sodelovali učenci Osnovne šole Selca z recitacijami, mlajša in starejša folklorna skupina, ki se jima je kot gost pridružila še folklorna

skupina iz Avstrije, točneje iz mesta Keutschach, s spletom avstrijskih plesov. Vse prisotne pa je prijetno presenetil zbor Bratovščina, ki je zapel Zdravljico, koroško narodno Kje so tiste stezice in slovensko narodno Sem sinoči v vas mislil iti.

Posebno veseli pa smo bili, ker se je našemu vabilu odzval gospod dr. Branko Marušič, zaposlen na Znanstveno-raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti kot znanstveni svetnik, ki je bil tudi slavnostni govornik. Podrobno je opisal delo in življenje našega rojaka.

Spominsko obeležje pa je odkril gospod župan Mihael Prevč.

Spominsko obeležje je odkril župan Mihael Prevc.

Kosov vnuk Andrej Kos in Stanko Hajnhar – Kosov.

Sodelovali so tudi mlajša in starejša folklorna skupina OŠ Selca in gostje iz Avstrije.

Slavnostni govornik dr. Branko Maružič.

Vse prisotne je prijetno presenetil pevski zbor Bratovščina.

Foto: France Benedik

Franc Kos se je rodil 24. 12. 1853 v Selcih. Rojen je bil na božično vigilijo očetu Janezu, ali Johanu, kot so ga imenovali, in Elizabeti, rojeni Krek, v družini, ki so ji tudi po domače pravili Kosovi. Hišno izročilo je govorilo, da je bila Kosova mati v sorodstvu z dr. Janezom Evangelistom Krekom, duhovnikom in vsestranskim slovenskim javnim delavcem. Je res slučaj hotel, da se je v Selcih v Selški dolini, v zgodovinskem kraju, ki se ponaša s prvo omembo svojega slovanskega imena že davnega leta 973, rodil eden najimenitnejših slovenskih zgodovinarjev vseh časov?

Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju in v Škofji Loki. Bil je odličnjak. Potem ga je pot vodila na kranjsko gimnazijo in na gimnazijo v Ljubljani, kjer je maturiral leta 1874. Na dunajski univerzi je študiral zgodovino, zemljepis in slavistiko. Njegovi profesorji so bili odlični, hkrati pa tudi pomembni zgodovinarji. Ko je Franc Kos na Dunaju opravil profesorske izpite, se je posvetil doktoratu. Konec leta 1881 je na Dunaju doktoriral iz antične zgodovine Makedonije.

Dr. Franc Kos je bil največji in naj-sistematičnejši znanstveni delavec v prvi generaciji slovenskih kritičnih in na univerzi strokovno izšolanih zgodovinarjev.

Škofjeloško ozemlje s Selci in Gorica z zgodovinsko deželo Goriško sta tista predela slovenske zemlje, ki sta bila najtesneje povezana z njegovim življenjem in delom. Leta 1893, ko je kot profesor služboval na ženskem učiteljskem v Gorici, je podpisal uvod v svojo knjigo Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja.

Prav nič čudno ni, da ga je zanimala zgodovina domačega kraja in širšega škofjeloškega ozemlja. Ne samo, da je v Selcih preživel svojo mladost, v Selca se je vračal tudi med šolskimi in počitnicami sploh, tu je običajno ostajal kar poldrugi mesec. V Selca se je začasno vrnil pomladi 1915, ko se je zaradi vojne moral umakniti iz Gorice. Sem je prišel tudi potem, ko se je po koncu prve svetovne vojne vrnil z Dunaja, da se je nato novembra 1919 naselil v Ljubljani, kjer je živel do svoje smrti.

V razdobju med leti 1881 in 1915, dolgem skoraj 35 let, s krajšo prekinitvijo, je v Gorici prebil najboljša in najbolj plodna leta svojega življenja. Povezanost rodnega kraja in službe ter družine med Gorenjsko in Primorsko se močno odraža tudi v njegovem delu. Ti dve ozemeljski opredelitvi sta bili v prvi vrsti vzrok njegovega natančnega, strokovnega raziskovanja. Vendar pa je potrebno povedati, da je bil Franc Kos predvsem in v prvi vrsti slovenski zgodovinar, zgodovinar ozemlja, na katerem so živeli in še danes živijo Slovenci.

Kosova profesorska pot se je začela aprila 1880, ko je poskusno učil na gimnaziji v Ljubljani. Tu je ostal do oktobra 1881, ko je prišel za suplenta na goriško nemško gimnazijo, kjer je ostal do konca leta 1883. Toda že jeseni tega leta je postal profesor zgodovine in zemljepisa na učiteljskem v Gorici. Na tem delovnem mestu, kjer je učil včasih tudi slovenski jezik, je ostal do konca leta 1887, ko je bil zaradi političnih razlogov, ker da se preveč bavi s slovenskim jezikom, prestavljen v Koper. Tržaški namestnik Sisinio Pretis Cagnodo, visoki državni uradnik, ki je v narodnostno mešanem avstrijskem primorju dajal prednost italijanskim nacionalističnim težnjam, mu je očital, da se peča "samo z nekim idijomom" – tu je mislil slovenski jezik.

V Kopru, kjer je ostal več kot poltretje leto, je bilo življenje za Kosa nesrečno. Sam pravi, da ni bil "skoraj ves čas svojega bivanja v Kopru za nobeno rabo". Bil je bolehen in to je verjetno pomagalo pri ugodni rešitvi njegove prošnje za premestitev v Gorico. Vrnil se je na učiteljske v Gorici, kjer je potem učil vse do novembra 1911, ko je bil upokojen.

Julija 1891 se je poročil s posestnico v Gorici Marijo Sbuelz. Poroka ga je še tesneje povezala z Gorico, kjer se mu je 12. januarja leta 1892 rodil sin Milko. Naslednje leto sta zakonca kupila v Gorici hišo, kjer je družina odtlej stanovala. Leta 1896, 24. januarja, se mu je rodil drugi sin Anton Gojmir.

Maja 1915 je življenje Kosovih v Gorici prekinila vojna Italije z Avstro-Ogrsko. Prebivalce mesta in okolice je prisilila, da so se podali v begunstvo. Tako

tudi družino Kosovih, ki so vojno, čas soške fronte, preživeli krajše obdobje v Selcih in njen večji del na Dunaju. Vojna jim je naredila veliko škode, vendar mu je po vojni le nekako uspelo, da so mu italijanske oblasti vrnilo bogato knjižnico, odpeljano iz Gorice v letih 1916 ali 1917; ob napadu Italije konec maja 1915 mu je ni uspelo pravočasno evakuirati. Od konca leta 1919 je živel v Ljubljani, kjer je 14. marca 1924 umrl, komaj tri mesece po tem, ko je dopolnil sedemdeset let.

Franc Kos je pripadnik tiste generacije slovenskih zgodovinarjev, ki je prekoračila mejo med diletantizmom in znanostjo, ki je postavila temelje za nepretrgan razvoj slovenske zgodovinske vede, ki je znanje o slovenski preteklosti postavila na trdna tla, ki je kritično pretresla zgodovinske vire, jih tudi sistematično iskala, zbirala in objavljala in ki je uveljavila načelo, "da je treba gledati zgodovino slovenskega naroda kot celoto, ne pa razdeljeno po posameznih zgodovinskih pokrajinah". Bila so načela, ki so jih zgodovinarji te prve generacije vsak na svoj značilen način uveljavljali, in akademik Bogo Grafenauer je zapisal: "Najdoslednejši in najzaslužnejši delavec za zmago teh načel v slovenskem zgodovinopisju in slovenskem prostoru je bil brez dvoma Franc Kos. .../ Toda Kos je bil med njimi najbolj dosleden, sistematičen in po-
žrtvovalen delavec."

Franc Kos je bil v prvi vrsti srednjeveški zgodovinar in že njegova prva razprava v Ljubljanskem zvonu o Slovencih v času Karla Velikega leta 1882 kaže na njegovo sistematičnost proučevanja, ki se je končalo leta 1885 z objavo knjige Spomenica tisočletnice Metodove smrti. Loteval se je obravnave zelo širokih vprašanj slovenske zgodovine, zlasti v 9. stoletju. Zanj so bili nadvse pomembni viri, listine, njihove objave. Intenzivno raziskovanje, ki ga je opravljal sam tudi z literaturo, ki si jo je sam kupoval in ki se je namnožila v tolikšni meri, da je postalo njegovo stanovanje v Gorici pravi inštitut za slovensko srednjeveško zgodovino, ga je samodejno privedlo do namere, da objavi vire za zgodovino slovenskega

srednjega veka. Žal Slovenska matica za izdajo prvega dela Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku ni bila zainteresirana. Leta 1902 jo je objavila Leonova družba.

Sledilo je še pet zvezkov (1906, 1911, 1915, 1928), zadnji je izšel po Kosovi smrti v redakciji sina Milka Kosa. To je neprecenljivo delo za slovensko zgodovinopisje, saj vrednost objave niso le izvlečki dokumentov, marveč tudi komentarji, kritične opombe in zgodovinski uvodi, ki spremljajo vsako od objavljenih knjig. Ta temeljna in do danes nepresežena objava zajema gradivo iz razdobja v letih 500–1246. Akademik Bogo Grafenauer je sodil, da se v Gradivu samem "skriva v resnici življenjsko delo celega človeka".

Nemogoče bi bilo na kratko predstaviti vse delo Franca Kosa. Morda samo za ilustracijo – njegove knjige in objave se predstavljajo v 113 bibliografskih enotah. Čeprav je bila njegova pozornost usmerjena predvsem v prva stoletja srednjega veka, pa moramo povedati, da se je pri svojem delu posvečal tudi kasnejšim razdobjem in tudi zgodovini novega veka.

V desetletju 1887–1897 je raziskoval zgodovino rodnih krajev, torej loško območje. Pri tem mu je služila tudi zbirka zgodovinskih virov, ki je prav na čuden in, lahko bi rekli, smešen način prišla v njegove roke. Pomladi leta 1887 je izvedel, da je goriški trgovec Nardini odkupil v Škofji Loki veliko listin in rokopisnih knjig, popisani papir pa je že štirinajst let pred tem uporabljal za zavijanje mesnih izdelkov. Kos je odkupil kakih 60 kilogramov dokumentov iz časa med 16. in 18. stoletjem, za del gradiva pa je poskrbel, da ga je prevzel ljubljanski deželni muzej. Iz rešenih listin je sestavil za nas pomembno knjigo Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja. Knjiga je izšla v Ljubljani leta 1884.

Pomembno je tudi Kosovo bolj neposredno zanimanje za goriško zgodovino, ki je kasnejše, zlasti je bilo intenzivno, ko je med prvo svetovno vojno živel na Dunaju ter v dunajskih arhivih zbiral gradivo za zgodovino mesta Gorica z očitnim namenom, da bi poiskal zgodovinsko podobo

mesta, katerega usodo naj bi odločil izid takratne vojne. Razprava o Gorici v srednjem veku je izšla v ljubljanski reviji Glasnik muzejskega društva za Slovenijo po prvi svetovni vojni. Skrajšano razpravo o prebivalstvu Gorice v srednjem veku pa je pripravil za tržaški Jadranski almanah, vendar je že tretjo številko tega almanaha italijanska oblast zaplenila in verjetne so domene, da je bil vzrok prepovedi tudi Kosov članek, ki je odkrival raznorodnost mesta in tako tudi navzočnost Slovencev v mestu, ki je takrat, leta 1930, veljalo za najbolj italijansko.

Na podlagi dunajskih raziskav je nastala tudi objavljena razprava o Solkanu v srednjem veku. Človek se kar ne more načuditi njegovi dejavnosti, nikoli ni miroval. Po njegovi smrti so izšle še štiri objave, med njimi tudi peti zvezek Gradiiva. Franc Kos ni mogel ustreči vsem predlogom za objave svojih raziskav. Del bremen je potem prevzel sin Milko. Slovenska matica je leta 1982 izdala izbor razprav Franca Kosa v knjigi Izbrano delo.

Ob opisovanju dela Franca Kosa pa ne bi smeli pozabiti na njegove druge dejavnosti. Njegovi sodobniki nikoli niso pozabili njegovega narodnega dela na gospodarskem in društvenem področju. Sicer pa je veljal za "učenjaka". Deloval je v čitalnici in kot predavatelj, napisal je tudi zgodovino goriške čitalnice. Kasneje je sodeloval pri gospodarskih ustanovah. Imel je izrazit smisel za denarne zadeve, saj je dvajset let, od poroke dalje, dnevno beležil vse osebne in družinske izdatke in prejeme. In to njegovo gradivo je odličen prikaz oziroma zgodovinski vir za poznavanje družine slovenskega intelektualca v desetletjih pred prvo vojno. V kroniki Selca nekoč lahko preberemo, da je bila Kosova žena tujka, kar pa ne ustreza resnici. Njegova žena je bila Furlanka, ki se je popolnoma vživela v slovenski krog svojega soproga.

Težko si je predstavljati, da zgodovinar takega formata, kot je bil Franc Kos, ni za časa svojega življenja ničesar objavil v italijanščini pa tudi ne v nemščini. To kaže na njegovo neizmerno narodno zavednost. Kos je bil nekaj časa vodja leta 1883 v Gorici ustanovljene Goriške ljudske posojilnice. Po

političnem razcepu Slovencev na Goriškem je postal član načelstva centralne ljudske posojilnice, ki je delovala v okviru katoliškega političnega tabora.

Zdi se mi prav, da ob Francu Kosu ne pozabimo njegovih dveh sinov. Milko, ki je šel po očetovi poti, je bil odličen slovenski predvsem srednjeveški zgodovinar, postal je univerzitetni profesor in bil rektor ljubljanske univerze. Študiral je na Dunaju zgodovino in geografijo. Doktoriral je leta 1916 z disertacijo o Bertoldu Andeškem, oglejskem patriarhu. V letih 1916–17 je na Dunaju, kasneje pa v Parizu 1921–22 študiral še pomožne zgodovinske vede. Na Dunaju je delal tudi v komisiji za reševanje arhivskega vprašanja za Slovenijo in bil nato asistent v rokopisnem oddelku Univerzitetne knjižnice v Ljubljani in tu obdelal srednjeveške rokopise v Sloveniji. Služboval je na Filozofski fakulteti v Beogradu v letih 1924–25 kot docent in nato od 1925–26 na Filozofski fakulteti v Zagrebu kot izredni profesor za pomožne zgodovinske vede. Leta 1926 je bil izredni in od 1934 redni profesor obče zgodovine srednjega veka in pomožnih zgodovinskih ved na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Bil je dekan, rektor in prorektor univerze. Bil je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Od okoli leta 1940 pa do svoje smrti je veljal za vodilnega slovenskega zgodovinarja. Umrli je leta 1972.

Tri leta mlajši Gojmir Anton pa se je posvetil slikarstvu, očitno je nagnjenje podedoval po starem očetu Johanu, ki je bil amaterski slikar. Bil je eden najpomembnejših slovenskih slikarjev figuralne kompozicije in monumentalnega slikarstva. Umrli je maja 1970 v petinsedemdesetem letu starosti. Lahko rečemo, da sta bila brata Milko in Gojmir Anton zlahten sad mešanega zakona. Gojmir Anton je slikarstvo študiral na Dunaju in v Zagrebu. Do leta 1945 je poučeval risanje na srednjih šolah v Ljubljani. Nato pa je bil do leta 1962 profesor na ALU v Ljubljani, kjer je bil tudi rektor. V letih 1948–49 je bil ravnatelj Moderne galerije v Ljubljani. Leta 1949 je postal redni član SAZU – Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dvakrat je prejel Prešernovo

nagrado, in sicer leta 1947 in 1950.

Morda še en zanimiv podatek. Dr. Franc Kos ni bil prvi, ki je bil kar najtesneje povezan z deželo ob Soči. Še dva pomembna moža z loškega ozemlja bi bilo vredno omeniti. Lovrenc Marušič, oče Romuald, ki je v 18. stoletju priredil besedilo škofjeloške pasijonske procesije, je bil rojen v Štandreu pri Gorici. Iz Selške doline pa je prišel v Gorico in tam tudi umrl, preden je lahko izpolnil svoje življenjsko poslanstvo, Železnikar dr. Anton Dermota. Bil je odvetnik v Gorici, v letih pred prvo svetovno vojno urednik revije Naši zapiski, publicist in politik.

Da bi spomin na pomembnega rojaka živel za vse nove rodove, da bi znali ceniti njegovo delo, je Katoliško prosvetno društvo v Selcih v nedeljo, 11. junija 1939, pripravilo odkritje spominske plošče slavnemu rojaku. Glavni govornik je bil dr. Rudolf Andrejka. Med uglednimi gosti pa bili še: prof. Janko Pelc – zastopal Akademijo znanosti in umetnosti, dr. Josip Mal – zastopal Muzejsko društvo za Slovenijo, dr. France Koblar – zastopal Slovensko matico, France Planina – zastopal Muzejsko društvo v Škofji Loki, prof. Franjo Baš – zastopal Zgodovinsko društvo Maribor. Pri odkritju plošče sta bila tudi Kosova sinova dr. Milko in Gojmir Anton. Plošča je bila izdelana iz laškega marmorja, glavo, odlito v bronu, pa je oblikoval kipar France Gorše.

Mislím, da je bilo edino pravilno, da smo se ob 150-letnici rojstva odločili, da se spominsko obeležje vrne na pročelje Kosove domačije. Kot je rekel slavnostni govornik: "Dr. Kos ni bil nikoli pozabljen in tudi ne bo. Zgodovinarji in vsi, ki imajo nagnjenje do raziskovanja preteklosti slovenskega naroda in slovenskega ozemlja, bodo kot obvezno čtivo in pripomoček pri raziskovanju vselej naleteli na njegovo življenjsko delo Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. S številnimi Kosovimi razpravami in članki pa se bodo srečevali tudi vsi, ki se bodo poglobljali v preteklost Škofje Loke in njenega okolisa ter Gorice in Goriške."

Brez jezika in zgodovine ni naroda, tega bi se

vedno morali zavedati in biti ponosni na naše prednike. Tega se je dr. Franc Kos še kako zavedal in nam zapustil bogato dediščino v svojem delu.

Prireditve v Selcih se je udeležil tudi gospod Andrej Kos, Kosov vnuk, in mislim, da je bil ponosen na svojega deda in svoj rod.

Pesnik Tone Pavček je napisal:

*"Je prekletstvo in je blagoslov
ta prstena govorica pradedov,
ki pribaja iz zibk in grobov
in vztraja z nami na veke vekov
kot jok vesti, kot nezamuden odmev
na vse velike in pritlikave čase;
legende domov in vetrov,
je prekletstvo in blagoslov
in ni te več, ko ga zmoreš doseči ..."*

Viri in literatura

- Franc Kos: *Izbrano delo*. Ur. Bogo Grafenauer. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
Bogo Grafenauer, Hinko Smrekar: *Slovenski zgodovinarji*. Kronika 28. Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo.
Arhiv Franca Kosa, Zgodovinski inštitut ZRC SAZU, Ljubljana.
Govor dr. Branka Marušiča ob odkritju spominske plošče. 28. september 2003.
Enciklopedija Slovenije, 5. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.

Lepote Selške doline

Aleksander Čufar

Vse prevečkrat nas naglica današnjega časa prikrajša za lepote, ki smo jih že večkrat videli na različnih razglednicah ali v kakšni knjigi. Nekateri menite, da je pri nas lepo, da pa ni nekaj takega, kar bi izrazito izstopalo. Vendar se motite, v majhni dolini pod Ratitovcem imamo kaj pokazati.

Pomlad nam nudi čudovite barve, enkrat rumeno, spet drugič vijolično. Če ste že videli travnike, polne regrata, polj, polnih žafranov, v Martinj Vrh prav gotovo še niste. Kot preproga, stkana iz cvetov, ki pokriva še vedno premraženo zemljo.

Pride poletje, prevladuje zelena barva, ki vedno bolj temni. Lepo, pa vendar ne nekaj posebnega. Kar naenkrat prihrumi nevihta, posije sonce in že imamo enkratni prizor mavrice nad cerkvijo sv. Marka v Spodnjih Danjah. Mavrica je kot nebeški

svod in nebesa nad njim nam niso več tako zelo daleč.

Dolge sence in zlato obarvano listje na drevesih nas opozarjajo, da je v goste prišla jesen. Pogled z Ratitovca po dolini navzdol nam lepo prikaže, kako malo prostora je v dolini in kako lepih linij so hribi, ki nas obdajajo. Vse je tako urejeno, ničesar ne bi odvzeli in nič dodali.

Leto se konča z zimo in verjetno ni lepšega kot v hladnem zimskem jutru občudovati, kako sonce obarva našo najvišjo goro. Topli rdeči odtenki njenega vrha se lepo podajo hladnemu modremu gozdu v dolini, skupaj pa prikažeta prizor, ki nam bo ostal za vedno v spominu.

Aleksander Čufar, EFIAP/b

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

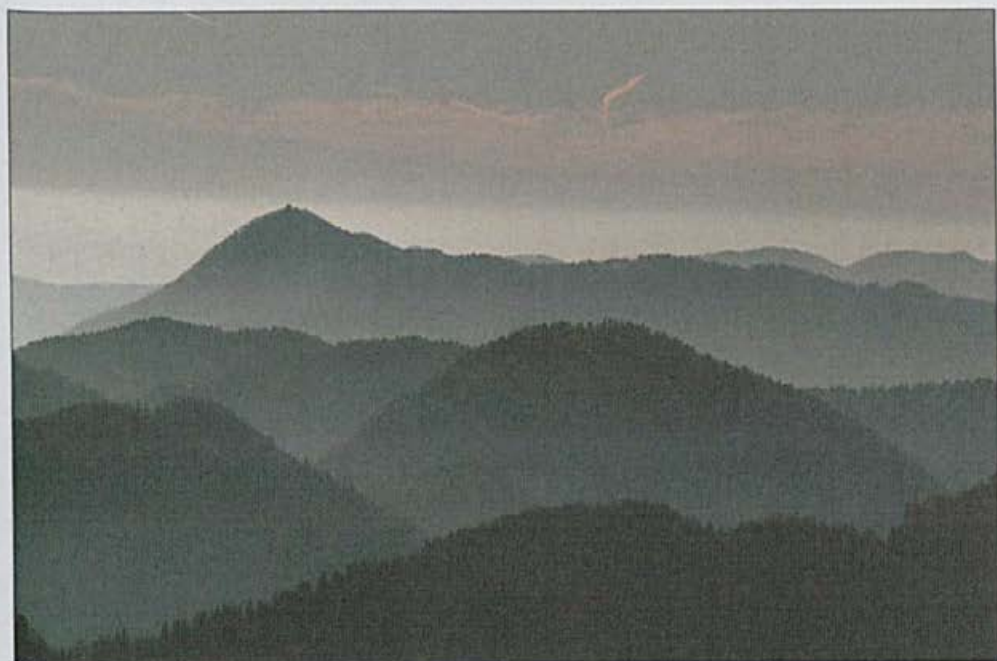

Foto: Aleksander Čufar

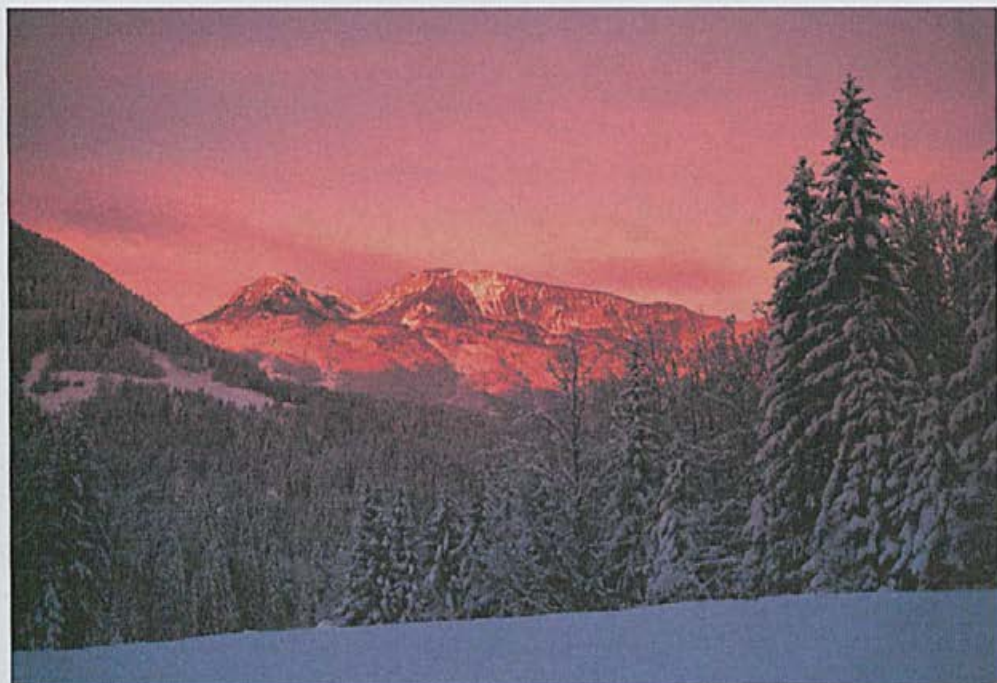

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

Bohinj¹ in Triglav²

Dr. Miha Tušek

Prevod: Jože Dolenc

O rojaku iz Selške doline, zdravniku in občasno tudi prevajalcu dr. Mibu Tušku, Prešernovem sodobniku in sotrudniku pri Kranjski Čbelici, piše dr. Branko Berčič v Loških razgledih št. 9/1962 med drugim tudi naslednje:

"Dr. Mihael Tušek (1803–1843), zdravnik, doma iz Martinj Vrba, sodelavec Kranjske Čbelice, je l. 1833 objavil prevoda Schillerjeve in Bürgerjeve pesmi, ki pričata o tem, da je imel prevajalec mnogo posluga za pesniško obliko in jezik. Razen opisa boje na Triglav pa Tušek na literarnem področju kaj več ni ustvaril." Tako Berčič v LR.

V kroniki šole v Martinj Vrhu po letu 1900 pa Langerbolc, župnik s Sv. Lenarta in eskurendni³ učitelj v Martinj Vrhu, piše naslednje:

"Rojen je bil dne 26. sept. 1803 na št. 8 (zdaj št. 3) v Megušnici. Oče je bil Tomaž, mati Mina roj. Megušar, krstil ga je v Selcib kaplan Franc Veriti. Dr. Mihael Tušek je bil mestni zdravnik v Ljubljani, kjer je umrl l. 1843.⁴ Pokojni se je oglasil kot slovenski pisatelj v IV. zvezku "Čbelice" s podpisom dr. T-k. Pisal je tudi v nemškem jeziku v "Illyr. Blatt", na pr. "Die Woche in und der Triglav". Pokojni Josip Marn, izdajatelj "Jezičnika", pravi, da se o njegovih spisih sme reči po sršenovo prav iz istega zvezka "Čbelice" str. 63: "Kakor stari tiči, / zapoje mladiči." Ako je sodba preojstra ali ne, ne morem soditi."

Za osvežitev spomina naj po dr. Berčiču iz iste številke LR povzamem le še to, da je bil Tuškov soletnik v Železnikih rojen Jernej Levičnik, dubovnik na Koroškem, takisto sodelavec Kranjske Čbelice in vnet Prešernov častilec, kljub temu da ga je Prešeren budomošno ošvrknil z znanim epigramom o Lesničnjeku in Levičnjeku.

Na svoji poti so člani odprave naleteli na več kot šestdeset rastlin, ki jih je poimenoval le z latinskimi imeni, in znašel sem se v slepi ulici, iz katere sem našel izhod šele po zlata vrednem nasvetu Marjete Dolenc, žene pokojnega bratranca Miša, in obrnil sem se na zdravnico in profesorico dr. Darinko Sobanovo, izborna in izredno zanimivo sogovornico, o kateri njeni nekdANJI študentje medicine in kolegi vedo izrekati samo pobvale in zabvale z obvezno pripombo: Stroga je pa bila ...! A ne le to! Z avtorjem tega potopisa jo namreč družijo strastna ljubezen do rastlin in rada mi je priskočila na pomoč pri razvozlanju latinskih imen. Ker jih je za tale uvod

*malce preveč, jih raje pribranim za dodatek temu sestavku in prof. dr. Sobanovi na tem mestu izrekam zabvalo za trud, ki ga je z velikim žarom vložila tako v prevod latinskih imen kot tudi v lektoriranje pričujočega besedila. Obenem me je opozorila še na to, da je prevod Tuškovega potopisa izpod peresa Josipa Westerja izšel že daljnega leta 1934 v Planinskem vestniku. Članek sem našel in ugotovil, da gre za nepopoln prevod z uvodom in vmesnimi komentarji. Latinska imena rastlin je pustil v nemar in jih tudi ni navajal ali celo poslovenjal. Le pri sleču (*Rhododendron birsutum*) in špajki (*Valeriana montana*) je Wester napravil izjemo. V svojem uvodu je napisal tudi, da je M. Tušek menda imel govorno napako (jecljal je), zaradi česar za dubovniški stan ni bil primeren, in odpravil se je na Dunaj študirat medicino.*

Že dolgo sem se ubadal z mislijo, da bi se odpravil v Bohinj in se, če bi bile razmere ugodne, povzpel na vrh Triglava. Ko se je po koncu epidemije gripe število bolnikov zelo zmanjšalo in se je za takšno potovanje bližal najugodnejši čas, sem se le tega lotil. Ob predpostavki, da bi me službene obveznosti lahko še bolj odvrčale od takšnega podviga, sem se ga brez odlašanja trdno odločil opraviti. Nadvse zaželena sopotnika sem našel v g. dr. med. Rajmundu Welzerju in uradniku uprave ilirske obrtniške zbornice, g. Vincencu Sevniku.⁵ Čeprav je bil slednji voljan obiskati le Bohinj, naju je kljub temu pogumno in vztrajno spremljal prav na vrh Triglava. Potem ko smo se oskrbeli z več inštrumenti, potrebnimi za znanstvena opazovanja, smo 15. julija 1833 ob 5. uri zjutraj v lepem vremenu pričeli potovanje.

Že okrog 11. ure dopoldne, ko smo se bližali Železnikom, nas je presenetil dež, ki je neprekinjeno padal kar 24 ur. Rudnik železa v Železnikih,⁶ ki je bil pred nekaj desetletji še v polnem razcvetu, pojema iz dneva v dan. Obiskali smo talilne peči, kjer so ravno talili rudo. Največ je rjave in rdeče rude, ki sta najslabši sorti. Ruda prihaja iz okoliških hribov. Več rudnih jam se nahaja na severno od Železnikov vzpenjajočem se, 5263 čevljev⁷ visokem Ratitovcu.

Kljub zelo močnemu dežju smo nadaljevali pot v Sorico po dolini, ki je z obeh strani obdana s strmimi hribi in mestoma tako ozka, da so morali, če so hoteli speljati pot ob reki Sori, skalne pečine celo razstreliti.⁸ Vidimo lahko ta skalni masiv, ki

štrli daleč nad pot. Cesta vodi do hribovja, ki se Bohinju priključu z južne strani, in na teh južnih obronkih leži vas Sorica. Do nedavna so cesto nameravali potegniti vse do Sorice, toda zdaj je prevozna zaenkrat le po ravnini, od koder potrebujemo še slabo uro, da čez hrib prispemo v Sorico. Tam nas je gostoljubno sprejel župnik, g. J. Hudovernik, pri katerem smo zaradi neprijaznega vremena ostali tudi čez noč.

V tej vasi, ki je vse naokrog obdana s slovanskim življenjem, se je nemška govorica obdržala skozi stoletja. Tako kot Soričani so tudi prebivalci manjših okoliških vasi, ki tudi izhajajo od nemških prišlekov, nekdanj govorniki nemško, le da zdaj nihče od njih več tega ne govori in ne razume.⁹ Soričani imajo mnogo lastnih izrazov ali pa čisto nemške besede izgovarjajo na samosvoj način, tako da jih tudi Nemec zelo težko ali celo nič ne razume. Najbolje govorijo starejši možje, ki so imeli več opravkov z okrajno gosposko. Čeprav Soričani med seboj govorijo le nemško, vsi razumejo tudi kranjsko, zaradi česar povezujejo nemške in kranjske izraze v en stavek, kot je npr. tale znani: "Fufzehn Petizen mochen pét rajnsch."¹⁰

Soričani se preživljajo z živinorejo in poljedelstvom, ne poznajo¹¹ pa vozov. Iz kraja v kraj znosijo vse na glavah ali plečih. Z vozom tudi ne bi mogli navzdol v Železnike, niti v Bohinj ali na Goriško, ker ni ustreznih prevoznih poti. Zdravstveno stanje vasi Sorica je zelo podobno tistemu iz Bohinja, o čemer bo govora kasneje.

16. julija ob 8. uri zjutraj smo kljub

nenehnemu dežju nadaljevali pot. G. kooperator Fr. Uršič je bil tako prijazen, da nas je preko Soriške planine spremljal vse do Bistrice. Ker se je nekako izmaknil naši zahvali za dolgo in težavno pot, mu jo naknadno izrekamo na tem mestu. Vzpenjali smo se po kamniti in zelo strmi poti. Levo in desno so se kazale navpične in gole skale, ki so bile zgoraj prekrte z dehtečimi travami, na nekaterih mestih so rasle tudi smreke. Po eni uri smo prispeli na velik planinski travnik (planino), ki predstavlja gorsko dolino ali gorski preval; z obeh strani se dvigajo visoke gore, desno Tonderškofel, levo Lajnar, z vrha katerega bi bil zagotovo lep razgled. Na tej planini, ki je visoka približno 650 sežnjev¹² smo zapazili rastline vseh vrst; le ta nenehni dež in naša namera, da se bomo ukvarjali predvsem z rastlinstvom Triglava, sta nam preprečila poglobljene raziskave. Čisto mimogrede so pritegnile našo pozornost naslednje: zvončica, škotska lilija ...¹³

Zavoljo nizkih oblakov, ki so nas obdajali, Triglava nismo mogli videti. Od tod smo sestopali po precej dolgi poti skozi gozd. Končno smo prispeli iz območja oblakov in pred nami je še precej globoko ležala Bohinjska dolina, vse naokoli obdana z visokimi planinami, katerih vrhove so zakrivali oblaki in jih zatorej nismo mogli videti. Bohinjska dolina se razprostira v smeri od jugovzhoda proti severozahodu, dolga je več kot štiri in široka blizu poldruga ure hoda. Od vzhoda in vse do jezera deli dolino manjši greben na manjšo Zgornjo in večjo Spodnjo (Bukovo) dolino. Lep pogled nam nudi Sava Bohinjka, ki se vije skozi Spodnjo dolino. Pričenja se tukaj v Bistrici, ležeči ob vznožju Črne prsti in planine za Liscem, ki ju botaniki izredno cenijo.

"Spod Lisca skaka Bistrica, / pevska se vnema iskrica – itd."¹⁴

Prehoditi smo morali še dolgo in utrudljivo pot, da smo končno dosegli ravnino. Ko smo se bližali Bistrici, smo z leve ugledali gost dim. Povedali so nam, da tam stoji plavž barona Zoisa. Po prihodu na Bistrico smo zavili v gostilno pri Mihui, kjer smo naročili kosilo. Postrežbe, kakršne smo vajeni v

glavnem mestu, v Bohinju pač nismo iskali, a smo bili z njo kljub temu zadovoljni.

Proti poldnevu je dež ponehal in nebo se je počasi jasnilo. Okrog štirih popoldne smo čez že prej omenjeni greben¹⁵ šli v Zgornjo dolino, kjer leži vas in župnija Srednja vas. G. J. Kumer, župnik v Srednji vasi, čigar gostoljubnost nam je bila znana že od prej, nas je po bratsko sprejel. G. kooperator¹⁶ Gašper Kankel, naš nekdanji sošolec, se nam je ponudil za spremljevalca na planinski turi ter nam obljubil vsestransko podporo v besedah in dejanjih. Iskreno moram priznati, da smo uresničili svoj cilj, namreč vzpon na Triglav, v prvi vrsti po zaslugi tega gospoda.

Naslednji dan smo namenili izletu k izviru Save Bohinjke, ki se vse do izliva v jezero imenuje Savica, dva dneva kasneje pa vzponu na Triglav. Zvečer je padlo še nekaj dežja, zato smo bili nad vremenom še malce bolj zaskrbljeni.

17. julija smo imeli krasno vreme. Potem ko je bil g. kooperator pri Sv. Janezu ob jezeru bral ob šestih še jutranjo mašo, smo se, preskrbljeni s kruhom in vinom, vkrcali v čoln, da bi se po jezeru prepeljali do Savice. Čoln, zgrajen iz z žebli zbitih desek, je bil zelo lahko plovilo. Najeli smo dva moška, ki sta veslala preko jezera in potem še nosila naše stvari. Jezero je dolgo kakšno uro in široko pol ure vožnje in po meritvah častitega stolnega župnika Clementinija na dveh mestih 40, na enem pa 30 sežnjev globoko.¹⁷ Torej je globlje kot Blejsko in Cerkniško jezero. Po površini je jezero po geometrični meritvi veliko 560 juter, 842 kvadratnih sežnjev.¹⁸ Če ni vetra, vlada na jezeru in ob njem praznična tišina, le tam, kjer izvira Savica, popotnika sprejme gromovito bobnenje slapu. Drugače ni bilo slišati niti najmanjšega glasu, le iz daljave se je oglašala kukavica.¹⁹ Videli smo planinskega orla, kako je v drznih zavojih počasi jadral nad jezerom z ene gore na drugo. Najlepšo predstavo pa je nudila mirna jezerska gladina. V njej vidimo celotno slikovito okolico s čudovitimi barvnimi odtenki. Zelena barva je imela še nekaj posebej nepopisno prijetnega. Videli smo dvojno

nebo, enega nad nami, drugega pod nami; počutili smo se, kot bi prosto lebdeli v Božjem svobodnem zraku. Levo na bregu v tihi samoti vidimo cerkveno Sv. Duha. Če bi na sredi jezera ustrelil iz samokresa, bi slišal zelo močan dvojni odmev in tudi večkratnega, a manj razločnega. Vzrok temu pojavu je v tem, da se zvok odbije od golih apnenčastih pečin, ki so na obeh nasprotnih bregovih zelo strme, ponekod celo navpične in visoke do oblakov. Lahka barčica, ki sta jo gnala krepka veslača, je hitela po mirni gladini, vendar smo do ustja Savice prispeli šele po eni uri. Vstopili smo v samotno, divjo pokrajino. Le nekaj kopic sena, ki so stale tam, je pričalo, da je dolina kljub temu sem in tja obljudena. S kamenjem posejani travniki, bukov in smrekov gozd so se izmenjavali z nerodovitnim apnenčastim gruščem, ki se nenehno vali s planin. Pot do izvira t. i. Male Savice je, če ne upoštevamo malih vzpetin, ves čas ravna in zelo kamnita, toda za hojo in jahanje sorazmerno udobna. Potem ko smo Savico nedaleč od izvira prečkali po preprosti brvi, smo šli po zelo strmi stezi še kakšne pol ure skozi bukov gozd. Ko pa ta steza, na kateri so v več letih na posameznih mestih postavili stopnice, postane zares težavna, smo naenkrat na cilju. Pred seboj ugledamo na kamen pritrjen in z nadstreškom pokrit spomenik iz belega marmorja, ki ga je dal v Bohinjsko Belo izklesati in semkaj z velikimi napori postaviti častiti baron žiga Zois v čast avstrijskemu nadvojvodu Janezu, z datumom 8. julija 1807:

Pozlačen napis

Joanni Archi-Duci Austriae
Geognostae
Originis calcarei: Alpini scrutanti
Ad fontem Savi
VIII. Iduum Julii MDCCCVII
D.D.D.
Zois Metall, Bohinens, Cultor

Leonhard Kelbel is Bohinske Bele vsekaj

so pobalinski pastirji precej poškodovali. Ves kamen je prekrit z imeni ljudi, ki so obiskali ta kraj. Najdemo pa lahko tudi napisana imena gospá in gospodov, ki se jim o Savici prej še sanjalo ni. Pred kamnom stoji miza, okrog katere so na vodilih postavljene klopi.

Z vso dolžno hvaležnostjo se prijatelj narave spominja onega, ki je vse to pohošstvo semkaj postavil. Kmalu bi si pa smeli zaželeti, da le-tega niti ne bi bilo, kajti slabo stanje vedno bolj grozi s priložnostnim zlomom noge ali kakšno drugo nezgodo. V neposredni bližini kamna rastejo lanolistna zvončica, panonski svišč, spomladanska resa in pozidna sadrenka.

S tega mesta najbolje vidimo slap Savice. Visoko zgoraj iz skoraj navpične gole skalnate stene pride na svetlo in pade 35 sežnjev²⁰ globoko, razpenjena s strahovitim bučanjem v majhen tolmun (jerin) in prši več kot 30 korakov naokoli. Okrog devetih, ko sonce obsije razpenjene valove, lahko okrog njih vidimo lepo mavrico. Popotnikom, ki jih v ta konec pripelje želja, da bi občudovali zvišeno naravo v njeni lepoti ter ji prisluhnili, svetujemo, naj semkaj zaidejo v jutranjih urah in njihov trud bo dvojno poplačan. Poleg kristalno čiste vode mora vsak opazovalec občutiti še temperaturno razliko. Medtem ko termometer pri spomeniku kaže 19 °R,²¹ pade nad vodo v tolmu v nekaj minutah na borih 6 °R. Če to vodo pijemo, imamo občutek, kot bi imeli v ustih sneg ali led. Zatorej prekomerno pitje odsvetujemo, še zlasti tistim, ki jih dajejo težave v prsih.

Slap Savica skupaj z vso okolico ima nekaj tako lepega in zvišenega, česar združeno ne najdemo zlahka daleč naokoli. Prav čudimo se lahko, kako se ni našel še noben slikar, ki bi vse to upodobil. Hiše, svetišča, palače si na slikah lahko ogledamo vsak dan, a najčudovitejših in najzvišenejših del božanskega Stvarnika, ki jih vsakdo, ki jih ugleda, občuduje in s strahospoštovanjem opazuje, pač ni mogoče naslikati.

Od tod naprej ni več mogoče, zato nas čaka le povratek na Bohinjsko jezero, od tam pa v pogorje.

Vsepovsod kipijo v nebo neprehodni skalni masivi. Lahko bi rekli, kot da je več sto nadstropij naloženih eno na drugem. Nad in za temi skalnimi masivi se po Hacquetovem opisu razprostira šest ur dolga dolina in glede tega si dovolim navesti nekaj njegovih besed: "Gola skalnata dolina v višini gorske verige, kakršne v svojem življenju še nisem videl." Ob tej priliki sem si zaželel pesniške družbe; prepričan sem, da bi "prebujanje sveta iz najzgodnejšega jutra opeval na najbolj občuten način".

Od Savice pridemo naprej s plezanjem po skalah v ono dolino po stezah, ki jih poznajo le gamsi in njih lovci. V omenjeni dolini je sedem jezer in iz enega izmed njih naj bi izvirala Savica, le da družčina ob pogledu na v nebo kipeče skale ni kazala nobenega navdušenja, povzpeli se po njih. Torej smo morali popustiti ter opazovanje in občudovanje srhljive pokrajine prepustiti drugim prijateljem. In tako smo se vrnili nazaj v Srednjo vas, ozirajoč se na skalne pečine.

Ostanek dneva, kot tudi naslednje dopoldne, je bil namenjen pripravam za vzpon na Triglav. Iskali smo vodnika. Najbolj bi nam ustrezal Anton Kos, ki je doslej že vodil vsako večjo odpravo in se je tokrat zdaj z nami že triindvajseti povzpел na Triglav. Ker si je s prekomernim pitjem žganja žal uničil zdravje, naj se ne bi več smel tako pogosto odpravljati v hribe. Želeli smo še njegovega sina Jakoba, a je bil zaposlen daleč gori v planinah, in če bi ga hoteli imeti, bi morali nanj čakati vsaj dva dneva. Naš drugi vodnik je bil Jakob Soklič, možakar v najlepših letih, ki je pot tudi že večkrat opravil. Poleg njiju je kot nosač šel še mežnar iz Srednje vasi, Matija Zupanc. Plačilo, kakršnega zahteva vsak vodnik, je 5 goldinarjev.²²

Okrepčani z dobrim kosilom in preskrbljeni s hrano in pijačo smo 18. julija proti drugi uri popoldne odrinili iz Srednje vasi. Dan je bil topel, nebo jasno, le sem in tja se je pokazal kak oblak. Pot je vodila strmo navzgor, a je po kakšni uri hoda postala zložnejša ter nas vodila preko več planin (Lom, Uskovnica, v Čiperjah). Na zadnji smo si

odpočili. Trava je bila zelo visoka; letos je očitno niso niti popasli niti pokosili. Z leve strani smo zaobšli goro ter prispeli v gozd (na planino) Trstje, kjer smo videli velike smreke in bukve. Našli smo dva studenca z odlično vodo in nedaleč odtod še enega, katerega voda pa ima zelo slab okus, a je na žalost nismo uspeli natančneje raziskati. Tod smo najprej našli dlakavi sleč in gorsko špajko. Prvi je opozarjal nase z grmičevjem, ki ima v času cvetenja lepe rdeče cvetove, druga pa s prijetnimi aromatičnimi dišavami, ki jih oddaja naokoli. Znano je, in o tem smo se ponovno prepričali, da ta cvetlica oddaja mnogo močnejši in prijetnejši duh, če raste na visokem hribu, kot če bi rasla nekje v dolini.

Potem ko smo prečili globoko grapo, po kateri teče hudournik Mostnica, ki izvira iz snežnih in ledenih gnot in dere preko apnenčastega grušča navzdol, smo prišli pod jugovzhodno pobočje Tosca. V. Hermannsthal v svojem izvrstnem opisu ture na Triglav imenuje to goro Tolst in ime po zagotovilu g. prof. dr. Zupana izpelje iz pridevnika tolst -a -o. Ne moremo si kaj, da bi to razlago imeli za napačno, ne da bi hkrati navedli tudi pravilno. Po kranjskem načinu pisanja ga izgovarjajo kot Tosec ali Tosic – Tosarc, redkeje Twarsc.²³ Primerjamo lahko še z *Latowarzem* (*morda Tošč?*), hribom nad Polhovim Gradcem. Sicer smo pa menili, da izvor imena v besedi tolst, debel, gori prav tako malo ustreza kot kateri koli drugi gori.²⁴ Na Tosc smo imeli dve uri strme in naporne poti, ki je na začetku vodila skozi gozd, ki se je zgoraj končeval z rušjem.

Kakšne pol ure smo se še vzpenjali po neporaščeni gori, dokler nismo prispeli do višine, s katere lahko po ravnem pridemo na Velo polje,²⁵ držeč se smeri levo okoli Tosca. Tosc krasi najčudovitejše rastlinstvo in bi ga glede tega mirno postavili ob bok Črni prsti. Le škoda, da smo bili s časom tako na tesnem. Raziskali in določili smo naslednje rastline: gorsko špajko, srčastolistno mračico, alpski zvonček, Zoisovo zvončnico, repuš, Kochov svišč, spomladanski svišč, cirmet, alpski pečnik, alpski lan, živorodni dresen, dlakavi sleč,

slečnik, premenjalolistni vraničnik, skorjasti kamnokreč, okroglostni kamnokreč, brezstebelno lepnico, gorsko sreteno, gorski mak, navadno orlico, alpski srobot, omejelistno in gorsko zlatico, navadno pogačico, materino in planinsko dušico, vretenčasti ušivec, okroglostni grenik, navadno šparnico, trpežno srebrenko, gozdno krvomočnico, grenko grebenušo, alpski ranjak, navadno arniko, planiko, planinski pelin, črnkasti žafran, dvocvetno vijolico, dehteči kukovičnik in navadni rožni koren.

Končno smo z neke vzpetine, oddaljeni še kake četrte ure, ugledali tesno pod Triglavom ležeče Velo polje, kjer smo se nadejali najti prenočišče. Zaslišali smo mnogozvočje kravjih zvoncev in prešerno ukanje vrlih planinskih pastirjev. Jelo se je mračiti. Potem ko smo še prečkali dvoje velikih snežišč s snegom, nakopičenim v globokih grapah, smo končno prispeli do prenočišča. Velo polje leži na precej veliki zeleni ravnini v kotlasti dolini, ki jo obdajajo Triglav, Tosc, Mišelj vrh in še nekaj nižjih gora. Tod smo srečali govedo, koze in ovce, vsega skupaj okrog 360 glav. Na splošno male živali niso kazale niti najmanjšega strahu pred nami. Koze so se sprehajale prav med nami; bile so med njimi celo take, katerih drzna požrešnost je kar predvidevala naš botanični ulov. Če smo hoteli z njimi opraviti, smo jim morali vračati kar milo za drago.

Na Velem polju je petnajst koč, v katerih prebivajo pastirji le šest tednov preko poletja. Te lesene koče so dolge 3 do 4 sežnje, široke kak poldrugi seženj in le kak seženj visoke. Večje so predeljene v dva dela. V prednjem delu kurijo, da bi se ob ognju ogreli, skuhalo hrano in posušili premočena oblačila. Ob stenah so tri ali štiri police. Mize tu ne boste našli. Na eni strani je nad tlemi po dolgem pripravljeno ležišče, kakšne 4 čevlje visoko. Podobno ležišče je postavljeno prečno tudi v zadnjem delu, kjer poleg mleka, sira in masla hranijo tudi gospodinjsko posodo. V eno takšnih koč, zagotovo eno med najboljšimi, sta nas nastanila naša vodnika. Pastirji so šele ta dan prišli na Velo polje; en dan prej bi tu ne srečali žive duše. Ker se je že stemnilo, smo se kajpak takoj preselili v

kočo in posedli k ognju tesno drug ob drugem ter se okrepčali z jedajo in pijačo. Koča je bila z vsemi nami že preveč natrpana, kajti poleg naše odprave so se v tesnem prostoru prednjega dela znašli še trije domovalci koč in poleg njih še dva izredno živahna pastirja. Razgovarjali smo se o tem, kako lahko dvanajst ljudi dobi zadosti prostora. Še tega nismo zapazili, kako slab zrak je v koči. Veter je pihal kar skozi stene. Domačini so bili iz dveh različnih družin, starejša ženska iz ene ter oče in hči iz druge. Oče Primož Sodja je bil krepak možakar pri kakih štiridesetih; devetnajstletna hči Mina je veljala za eno najbrhkejših planšaric. Živahni pogovori in veseli podeželski dovtipi so nam krajšali večer.

Pogovor se je sukal okoli več reči. Med drugim smo skušali izvedeti, katere divje živali živijo na tem področju. Zagotavljali so nam, da so tu tudi medvedi, ki med čredo včasih naredijo pravi pokol, gamsi, ki se v tropih preganjajo po nepristopnih hribih, beli zajci, kakršne lahko srečamo le v najvišjih švicarskih in tirolskih Alpah ter v severnih polarnih deželah, lisice, ki pa sem gor le redko ubežijo pred zasledovalci, planinski orli, ki gnezdiijo le na visokih pečinah, ter divji petelini.

"Se bomo končno spravili spat?" smo se okrog enajstih pričeli spraševati. Prebivalci koč so nam prepustili svoja ležišča. Toda kakšna so le-ta bila! Na leseno podlago so nastlali prejšnji dan nakošeno vlažno travo in čeznjo razprostrli grobo platneno rjuho. Kakor koli smo bili že utrujeni in spanca potrebni, pa nam zaradi neudobnih ležišč, cele vojske bolh, nenehnega pozvanjanja zvoncev in meketanja koz spanec ni in ni legel na oči. Okrog enih smo spet vstali, se usedli k ognju in tam spet kaki dve uri preždeli v pogovorih. Meščani in meščanke, neprestano nezadovoljni v svojem preobilju, naj pridejo prebivat za nekaj časa na Velo polje; vrnil bi se mnogo zadovoljnejši.

Ob treh smo pozajtrkovali mleko in kruh, najstarejši vodnik pa je zaužil svojo merico žganja. Okrog pol štirih, ko se je začelo svitati, smo odrinili z Velega polja. Nebo je bilo jasno, le vrh Triglava je občasno zakril oblak, ki je kmalu tudi odpлавl

naprej. Ravnina na Velem polju je bila prekrita s slano; za ta čas, 19. julij, vsekakor pozornost zbujajoč pojav. V dolini tik za Velim poljem stoji še nekaj smrek. Više zgoraj nismo videli nobenega drevesa ali grma več. Pot je šla naravnost navzgor in bila vseskozi zelo strma. Na začetku smo hodili slabo uro po zelo slabi stezi; ko smo se ji umaknili na levo, smo se morali vzpenjati po zelo strmi senožeti naravnost navzgor. Poleg nekaj rastlin, ki smo jih videli že na Toscu, smo postali pozorni še na naslednje: gorsko mastnico, avrikelj, panonski svišč, nizki svišč, belo čmeriko, črnbino in črno murko.

Više ko smo se vzpenjali, redkejša je postajala zelena trata in vse več je bilo peska ter grušč. Na veliki površini, pokriti s peskom in majhnimi kamni, smo zapazili skalno gmoto, katere težo smo ocenili na kakih 500 stotov.²⁶ Njena zunanost je pričala o tem, da se je nekdaj odtrgala z višjega področja in treščila navzdol. Našli smo nekaj koscev romboedrično kristaliziranega kalcita, pri katerem smo našli celo prelivajoče se dele. Čim više prihajamo, tem pogostejše se nam kažejo vedno večja snežišča in ledišča. Dokler jih ne obsije sonce, so trda in gladka kot led; ko jih ogrejejo sončni žarki, se sneg zmehča in ko stopamo po njem, se nam ugreza za palec ali dva. Le ko se približamo robu snežišča, se nam včasih udre vse do bokov, kajti zemlja pod snežiščem že jemlje sneg. Navezali smo si dereze, a ker so se nam zazdele pretežke in preveč neudobne, smo jih brž sneli. Naša vodnika sta jih imela že od Velega polja in jih obdržala vse do povratka.

Prišli smo do kraja, kjer se nam je odprl razgled na vzhod in severovzhod. To je približno na polovici višine med Velim poljem in Triglavom. Medtem ko se je en del družčine zabaval tako, da je valil večje skale v dolino, so drugi opazovali nizke rastline, rastoče sem in tja med kamenjem, med katerimi omenimo naslednje: triglavsko neboglasnico, nizki svišč, alpsko madronščico, pirenejski kamnokrask, Wulfenov grobelnik, čvrsti šaš. Pri vzponu smo jih lahko opazovali vse do kraja, kjer o vegetaciji ni bilo

nobenega sledu več.

Če Triglav opazujemo z južne ali jugovzhodne smeri, ga lahko primerjamo z naslonjačem. Srednji, najvišji vrh predstavlja hrbtno oporo, ostala dva stranska vrhova pa opori za roki. Eden od obeh vrhov se vleče proti vzhodu in se imenuje Mali Triglav. V sredini pred najvišjim vrhom je globel,²⁷ ki jo imamo lahko za sedalo velikega naslanjača in kjer več sežnje globoko leži več let star sneg. Prav na pred to globeljo ležeči vzpetini smo našli zadnje sledi vegetacije. Zelo varčno je rasla tam med kamenjem ena ali druga prej omenjena rastlinica. Da so drugi planinci našli vegetacijo še više od tod, si lahko razložimo le tako, da so bili tu v kasnejšem in toplejšem času. Vsa višja mesta, izvemši najstrmejša, smo namreč našli še prekrita s snegom.

Prečili smo s snegom prekrito grapo in hiteli navzgor po snegu in grušču, da bi prišli na Mali Triglav, in kmalu dospeli do vrat Triglava. Predstavlja jih z jugozahoda proti severu navpična skalna poč, široka od pol do enega sežnja ter z obeh strani, še posebej z leve, nekaj sežnjevisoka. Zdi se, kot bi se vzhodno pobočje Malega Triglava pred stoletji malce pogreznilo in tako spodnji del ločilo od zgornjega. Ker višje naprej ni več življenja in se tukaj začenjajo nevarnosti, ki skoraj na vsakem koraku strežejo po planinčevem življenju, bi lahko ta vrata imenovali Vrata smrti.²⁸ Ko smo to ožino, kobacaje po snegu kar po vseh štirih, imeli že za seboj, smo prišli na greben Malega Triglava, a tu smo bili še precej daleč od našega vrha. Za vse prestane muke in napore se nam je oddolžil z razorožujočim razgledom. Pred sabo smo na vzhodu in severozahodu prvokrat uzrli področja Zgornje Koroške in Solnograške. Najbliže Triglavu je pod našimi nogami v grozljivi globini ležala vas Mojstrana in nedaleč stran še Dovje. Iz teh dveh vasi naj bi Triglav najbolje videli, kajti njegov severni del skupaj z južno steno doline tvori celoto, s katero se končuje Gorenjska. Iz vseh drugih smeri zakrijejo njegovi sosedje vse tri vrhove.²⁹

Na tem mestu smo opravili še poslednje meritve

z barometrom, kajti nosač, ki ga je nosil, ga je kmalu zatem ponesreči strl. To je tudi kraj, kjer se je od palice treba posloviti, kajti kmalu zatem komaj nadaljujemo celo po vseh štirih. Pot, po kateri smo hodili od Velega polja do sem, je ves čas vodila od juga na sever, od tod pa po grebenu do vrha Triglava od vzhoda na zahod.

Ko smo si odpočili, smo starega vodnika, ki je do zdaj le stežka sopihal za nami, poslali naprej in mu eden za drugim počasi sledili. Prepričani smo bili, da ne more biti napornejše in nevarnejše poti; že zdaj je bila namreč tako strma, da je njen naklon na več mestih znašal 70–80°, in vodil nas je nekaj časa nad severno steno navzgor, kjer bi en sam napačen korak planinca lahko pahnil v smrt. Na nekaterih mestih je potrebna velika previdnost, da ne bi valili skal, ki bi lahko bile za one spodaj zelo nevarne. Ni težko razumeti, da je pri sestopanju potrebno takšno previdnost celo podvojiti. Končno je pot postala udobnejša in kmalu smo bili na vrhu Malega Triglava. Od vzhoda proti zahodu je dolžina vrha znatna, medtem ko širina ne presega dveh sežnjev.

Od tod do Velikega Triglava je treba v začetku malce navzdol in takoj zatem prečiti oster greben, ki na nekaterih mestih ni niti za čevlji širok, in na obe strani zagledamo skoraj navpično pod seboj vrtoglave prepade. Prehod z Malega na Veliki Triglav je za boječje zato najnevarnejši, in kogar se rada poloti vrtoglavica, ne bo zlahka prišel čez. Tukaj izgubivši ravnotežje, so planinci že izgubili življenje. To je primeren kraj za ježo. Mi sicer nismo jahali, smo pa nekaj mest prelezli kar po vseh štirih.

In tako smo prispeli do masiva Velikega Triglava. "Kam pa zdaj naprej?" smo vsi hkrati vprašali našega starega vodnika, ko smo pred seboj zagledali navpično nakopičeno skalno steno, za nami pa strašanske globine. "Naravnost navzgor," je odgovoril in se s prstom dotaknil roba gore. Z njim na čelu smo lezli navzgor eden za drugim čez severno steno, trdno držeč se skal. Najbrž nas je ponovno proglasil za nore, ko smo svoja življenja s takimi podvigi izpostavljali nevarnostim. Mežnar je

potožil: "Če bi jaz prej vedel, da bo tako, bi bil vendar k spovedi šel." Lahko rečemo, da si nismo vsi ničesar drugega goreče želeli, kot da bi se zdravi vrnili z gore in se nikdar več vrnili. Pogum in vztrajnost sta nas vseeno srečno privedla preko najnevarnejših in najnapornejših mest in po kakih petih urah in pol naporov smo ob osmih zjutraj dospeli na vrh Triglava.

Naši pogledi so se sprehajali tja v daljavo in s tega visokega razgledišča smo pozdravljali dežele, ki smo jih videli. Pod našimi nogami sta ležali Kranjska in Koroška, naprej proti vzhodu in severovzhodu Štajerska, obdana z madžarskimi ravnici in avstrijskimi Alpami, proti severozahodu solnograško pogorje z Velikim Klekom, še naprej proti zahodu skozi oblake visoko proti nebu vzdigajoči se Ortler, najvišji vrh našega cesarstva, in še bolj zadaj zaledeneli švicarski vršaci. Od Italije smo videli le severni del do Benečije, ostalo, skupaj z Jadranskim morjem kot tudi osrednjo Kranjsko, so prekrivali oblaki. Odličen daljnogled, ki smo ga imeli s seboj, je približal in izjasnil naš razgled. Kdor bi vse to rad videl ločeno,³⁰ temu skupaj z dr. Grosom kličemo: širni ledeniki s svojimi izrastki, prizmami in skalnimi bloki, gorske verige z neštevilnimi vrhovi, mesta, reke, jezera, ravnice, doline, dežele!

Spomnili smo se Vodnikove pesmi, v kateri dobro opisuje razgled z Vršiča (Veršač, Vršač³¹), gore, ki je po svoji višini tik za Triglavom.³² Dve kitici naj navedemo za kranjskega bralca:

*Tamkej ravno Furlanijo,
Benečansko ter morje,
dol globoko Hrvatijo,
Švajza bele gor glave.*

*Bliz' je polje Korotana,
orať vidim Štajerca,
bližnji sosed mi Ljubljana,
ziljska, tirolska majerza.*

Kolikšna naj bi bila ravnina na vrhu, nismo

mogli natanko ugotoviti, ker je bila pokrita z več kot dvema sežnjema plastovitega, kot streha oblikovanega snega. Vodnika sta povedala, da je snega tu za skedenj visoko ("de je za en cimper snega"), in stari Kos se ni spomnil, da bi kdaj tu videl toliko snega. Vršna ravnina poteka po dolžini od vzhoda proti zahodu, kjer zavije proti jugu in znaša kakih 8 sežnjev. Najvišja točka je na vzhodni strani, kjer stoji Bosijeva piramida, sestavljena iz dveh drogov in kamnitne plošče. Zaradi obilice snega smo sredino našli kak seženj više. Omenjena kamnita plošča se končuje s steklom, pod katerim so shranjena imena obiskovalcev³³ Triglava. Brž smo jo potegnili na dan. Papir in pergament sta bila vlažna, a pisava vseeno dobro čitljiva. Zaželeno bi bilo, če bi kakšen bodoči obiskovalec prinesel s seboj steklo, opremljeno s pokrovom. V nečem takšnem bi se papir in pisava dlje časa ohranila nepoškodovana.

Imena onih, ki so bili na Triglavu od leta 1828 dalje, so naslednja:

I.

- Janez Žemva, kaplan v Srednji vasi, in Pavel Šest iz Bistrice, 18. julija 1828,
- J. Maurer, stotnik, in Franc Ebler iz ..., ³⁴ prav tako 18. julija 1828,
- Anton Kos iz Jercke, 18. julija 1828,
- Matija Korošec iz Koprivnika,
- Jožef Šest iz Srednje vasi,
- Janez Arh iz Bistrice,
- Jožef Novak kot spremljevalec, iz pehotnega polka Hohenlohe,
- pod Malim Triglavom je odstopil Baumayer Vincenc, namestnik v Bistrici,
- dvorni svetnik Käsersstein iz Halleja pri Lipskem (Leipzigu).³⁵

II.

- Karel Steinböck, gubernijski koncipist, in Franc Hermannsthal, komorni koncipist, 5. avgusta 1831,

- Anton Zois – Leopold Thonhauser,
- vodniki: Anton Kos, Jakob Kos, Johan Marčič,³⁶ Jakob Soklič.

III.

- Steinböck drugič 13. avgusta 1832. Takšen vzpon se je posrečil vsled vztrajnosti in uspel z nesebično podporo častivredne družine baronov Zoisov.

—

- Karl Steinböck, 13. avgusta 1832,³⁷
- Maksimiljan Grišner,
- Karl Ritter v. Gold,
- Georg Nepozitek.
- Njihovi vodniki so bili: Anton Kos, Johan Marčič, Jakob Soklič in Jakob Kos. Z nesebično podporo baronov Zoisov.

IV.

- Čisto sam Leopold Kiener, skladiščnik v rafineriji sladkorja Venier in Peroch v Ljubljani, v spremstvu Janeza Marčiča, sodarskega mojstra v Bistrici št. 47. Prvi je bil včeraj pri Savici, danes je tu, jutri pa gre na Črno prst pri Bistrici.

Triglav, 25. avgusta 1832

Le drznim se nasmiha usoda dobrohotno, a bojazljivim je za petami.

Tem imenom smo dodali tudi naša. G. kooperator je k svojemu imenu pridal opombo: Prvič in zadnjič.

—

Meritve z barometrom, ki smo se je tako veselili, na žalost nismo mogli opraviti. Termometer je v senci kazal +6 °. Ker je na nižjih gorah, na Ratitovcu in Blegošu, pihal močnejši veter in nas je zeblo do kosti, sta nam bila blag vetrič in znosen hlad na Triglavu kar pogodu. Oboje smo si kaj lahko razložili. Prvič, pod vrhom je vladalo popolno zatišje

in je vela le rahla sapica; drugič, že na Velem polju je bila nizka temperatura, da se nam na vrhu zato ni zdelo mrzlo. Dihanje je bilo opazno hitrejšje; utrip hitrejši, saj smo po skoraj polurnem počitku namerili 98 utripov na minuto, medtem ko smo jih v Ljubljani našli le 70. Zaradi tega nas je bilo zelo strah. Zdelo se nam je, kot bi imeli premalo zraka za življenje. Vzrok tega pojava tiči v redkem zraku, kar je zaradi nadmorske višine 1500 sežnjev v skladu s fizikalnimi zakoni. Pogled na jasno temno modro nebo, čudovito sonce in na številne dežele, razgrnjene pod našimi nogami, gluha tišina, ki nas slovesno obdaja; zavest, da lebdimo tako visoko nad območjem človeškega življenja; zaskrbljenost, kako se vrniti. — Vse to nam je dajalo občutek, ki si ga nismo mogli predstavljati, ki ga prej nikoli nismo občutili in ga tudi nikoli več ne bomo. Samo spomin na napore in nevarnosti, ki smo jih prestali, in na izreden zrak, ki smo ga uživali, nam bo v življenju še ostal v prijetni zavesti.

Med našim postankom na vrhu so se začeli vse naokrog zbirati oblaki in se nam zazdeli vedno bliže. "Zdaj pa le nazaj, zna kaj priti," nam je svareče zaklical stari Kos, ki je vodil tudi Bosia. Ker smo na vrhu preživeli dobre pol ure, smo ga končno le poslušali. Običajno se ljudje bolj bojijo sestopa kot vzpona, a smo kljub temu hitro in lahkotno prečili nevarna mesta. Vzrok je bil verjetno v tem, da smo že pri vzponu spoznali grozeče nevarnosti in pogum, ki smo ga za to potrebovali, ter lahko primerjali to z onim. Za sestop smo potrebovali pol manj časa in ob enajstih smo bili že pri kočah na Velem polju.

Ko smo določili še neznane rastline ter se okrepčali s kruhom in vinom, smo se čez pol ure odpravili naprej. Prečili smo več grap med Toscem in Mišelj vrhom proti Vrtači. Takoj pod Velim poljem smo videli nekaj konj na paši. Naleteli nismo na nobeno novo rastlino, ki je že prej na Toscu ne bi videli. Kmalu smo imeli nad nami, enkrat levo, enkrat desno, navpične skalne stene. Ko smo imeli za seboj dolgo in naporno pot, smo prispeli na veliko planino Grintovca, kjer stoji več

koč. Trava je bila zelo visoka. Veliko je bilo cvetočega zlatega klobuka. Od tam smo šli navzdol v dolino Voje, ki se razteza dobro uro hoda do Stare Fužine, kamor smo prišli ob pol petih in kjer nas je gostoljubno sprejel namestnik g. Gašper Konič.

Ko smo potem primerjali obe poti, ki vodita na Velo polje iz Bohinja, smo ugotovili, da je tista preko Stare Fužine, Vrtače itd. bolj senčna in za uro krajša, hkrati pa mračnejša in enoličnejša, v nasprotju z drugo iz Srednje vasi preko Čiperja³⁸ itd., ki jo priporočamo raziskovalcem narave zaradi mnogih prehodov in raznolikosti pokrajine ter tam rastočih rastlin, pa tudi zaradi odličnih razgledov, ki jih nudi planincu. Menimo, da smo najbolje storili, ko smo se po eni poti vzpenjali, po drugi pa sestopili. Ob sedmih smo končno prišli v Srednjo vas. Čeprav smo ves čas dobro in lahko hodili, smo ta večer začutili nepopisno utrujenost in zaspanost. Samo tisti lahko to razume, ki je že stal na vrhu Triglava.

Medtem ko počivamo v župnišču v Srednji vasi, obdelajmo bohinjske planine še z geognostičnega³⁹ vidika. V pretežni meri so apnenčaste. Ugreznina apnenčastih skladov je tako glede na ostalo pokrajino kot tudi glede na horizont zelo različna. Običajno so skladi ugreznjeni v smeri severozahod, nekateri med njimi tudi proti severu ali zahodu ali celo proti jugozahodu. Vgreznjenih proti jugovzhodu nismo našli. Kot, ki ga tvori ugreznina s horizontom, je tudi zelo različen. Okrog Triglava doseže na posameznih mestih skoraj 90°; drugje so plasti spet skoraj vodoravne. Povprečni naklonski kot za bohinjske gore, kot smo videli, naj bi bil od 30 do 35°. Površje golega skalovja je zaradi pogostega menjavanja vlažnosti in suše ter močnih strel zaradi pogostih neviht zelo podvrženo preperevanju in zato prekrito s številnimi večjimi in manjšimi prostimi skalami ("samicami"), katerih površina je hrapava in razjedena. Posledica takšnega preperevanja je za planinca nadležen grušč, ki se vali iz ostenj višjih golih vrhov. Na Triglavu in okrog je najti tudi plasti gline. Glina je trda, vsebuje oksidirano železo in ima zato rumenkasto rjavo ali rumenkasto rdečo barvo. Zmešana in prepletena je z apnencem. Najdemo

tudi ilovico, a le poredko. V strugi potoka Ribnica, ki teče skozi Srednjo vas, smo poleg apnenca našli še večje in manjše kose kremenca, med njimi tudi lep primerek kremenca⁴⁰, roženec, železovec, glineni skril, strjeni lojavec, serpentin, klorit. Našli smo tudi kos klorita s kristali rombaste sljude.

Večkrat smo nudili tudi zdravniško pomoč. Običajne bolezni v Bohinju in okolici so, kot je za višinska alpska področja značilno, vnetja pljuč in dihal. Razlog, da so vnetja sama po sebi ali zaradi prehoda v sušico ali jetiko tako pogosto smrtna, tiči v prepričanju, da je za vsako bolezen vino prvo in najboljšo zdravilo. Zdi se, da tukaj še vedno suvereno vlada Brownov nauk. Zatorej vsak bolnik zahteva le krepčilna zdravila in pije vino, kolikor ga lahko dobi in zmore popiti. Za nekatere bolezni je vino zares odlična pijača. To velja še posebej takrat, ko je po težki ali dolgotrajni bolezni organizem oslavljen in bolnika niti ne boli več glava, niti ne kašlja oziroma nima drugače poškodovanih prsi. Toda toliko bolj mora vino škoditi, če ga pijemo v napačnem trenutku. Sicer pa užitek pitja vina kot zdravila v višjih predelih odsvetujemo, kajti sicer

lahko pride do vnetja organov kot najobičajnejših bolezni v prsni votlini in v vratu. Uživanje žganja je treba še toliko bolj omejiti. Čutimo dolžnost opozoriti duhovnike, ki skrbje za izobrazbo ljudstva, na zlorabo pijač in napitkov. Opazovalec mora postati pozoren, ko med ljudmi neredko sreča osemdeset- do stoletne ljudi, potem pa ugotovi, da je v soriški župniji med 1.018 ljudmi en sam moški star čez šestdeset let. V župniji Srednja vas, ki šteje 2.387 duš, ima najstarejši moški 84 let. Nesporno prispevajo k tako visoki umrljivosti tudi težka dela.

Vnetna obolenja z izpuščaji: koze, ošpice, škrlatinka, se tod često pojavljajo v epidemijah. Zaradi dviganja in nošenja težkih tovorov mnogi dobijo kilo (hernijo) ali organske napake, navadno razne pretegnitve (sklepov), bolezni srca in največkrat vnetje žil. Te ljudi je treba še posebej obžalovati, ker jim tegobe ostanejo za vse življenje. Redkejša so bolezni živčevja, med njimi je najpogostejša božjast. Krvavitve iz maternice so pogoste in večkrat tudi smrtne.

Bohinj smo 20. julija zapustili ter se preko Bleda vrnili nazaj v Ljubljano.

Za zaključek navajamo še rezultate naših meritev z barometrom in termometrom.

Točka merjenja	Dan	Ura	Barometer	Termometer	Stopinje
			Bar	°R	°C ⁴¹
<i>Ljubljana, v smeri proti Dunaju, na ravnini</i>	15. 7.	5.00	27,10.8	13,0	16,3
<i>Železniki, 1. nadstropje v Spodnjib Železnikib (Racovnik)</i>	15. 7.	12.00	27,5.1	14,5	18,1
<i>Sorica, 1. nadstropje župnišča</i>	15. 7.	21.00	26,3.2	11,0	13,8
<i>Prav tam</i>	16. 7.	7.00	26,3.0	10,7	13,4
<i>Planina, na najvišjem mestu doline</i>	16. 7.	10.00	24,11.0	9,0	11,3
<i>Bistrica, 1. nadstropje gostilne</i>	16. 7.	12.00	27,2.7	11,2	14,0
<i>Srednja vas, 1. nadstropje župnišča</i>	16. 7.	19.00	27,1.0	13,0	16,3
<i>Prav tam</i>	17. 7.	5.00	27,0	12,0	15,0
<i>Prav tam</i>	17. 7.	12.00	27,3.2	12,8	16,0
<i>Bobinjsko jezero, v čolnu</i>	17. 7.	7.00	27,3.2	12,8	16,0
<i>Savica, pri spomeniku</i>	17. 7.	10.00	26,10.0	19,0	23,8
<i>Velo polje, na zunanji steni koč</i>	18. 7.	20.30	23,8.0	7,0	8,8
<i>Prav tam</i>	19. 7.	3.00	23,8.0	3,3	4,1
<i>Mali Triglav, takoj nad Vrti</i>	19. 7.	6.30	20,11.0	4,0	5,0
<i>Triglav, na samem vrhu</i>	19. 7.	8.00	—	6,0	7,5

Dodatek:

Naj zapišem nekaj poglavitnih ugotovitev dr. Sobanove ter končno še preglednico rastlin z latinskimi in slovenskimi imeni:

1. Botaniki često spreminjajo imena rodov (po Linnéjevi klasifikaciji je latinsko ime sestavljeno iz dveh besed: prva je rod, druga je vrsta), pri čemer žal večkrat ne ohranjajo opuščenih imen, zaradi česar lahko prihaja do neljubih zmešnjav.
2. Nekaterih imenovanih rastlin ni v botaničnem sistemu poimenovanja, kar je morda avtorjeva napaka ali pa je rastlina v več kot poldrugem stoletju že izumrla. V sistemu ni niti posameznih rodov, kot npr. *Cacalia alpina*, in tudi posameznih vrst, npr. *Pedicularis incarnata* in *Pedicularis rostrata*, medtem ko je *Pedicularis verticillata* po naše vretenčasti ušivec.
3. Duhovito tudi ugotavlja, da je Tušek na Kranjskem lahko videl pač le kranjsko lilijo in ne škotske.

Preglednica:

Latinski naziv po M. Tušku (rod, vrsta)	Opomba	Slovenski naziv
<i>Achillea atrata</i>		črnkasti rman
<i>Achillea clavennae</i>		planinski pelin
<i>Aconitum variegatum</i>		pisana preobjeda
<i>Alyssum ovirens</i>	Ima Angela Piskernik, nima MFS.	Wulfenov grobeljnik (?)
<i>Anemone pratensis</i>	Travniška, ni v MFS; <i>pratensis</i> ni v sistemu.	vetrnica
<i>Anthyllis montana</i>	Ne <i>montana</i> , marveč <i>alpestris</i> .	alpski ranjak
<i>Antirrhinum alpinum</i>	<i>Linarium alpinum</i>	alpska madronščica
<i>Aquilegia vulgaris</i>		navadna orlica
<i>Arnica montana</i>		navadna arnika
<i>Atragene alpina</i>	<i>Clematis alpina</i>	alpski srobot
<i>Biscutella laevigata</i>		navadna šparnica
<i>Cacalia alpina</i>	Niti rod ni v sistemu rastlin na Slovenskem.	
<i>Campanula linifolia</i>		lanolistna zvončica
<i>Campanula Zoisii</i>		Zoisova zvončica
<i>Carex firma</i>		čvrsti šaš
<i>Chrysosplenium alternifolium</i>		premenjalnolistni vraničnik
<i>Digitalis lutea</i>	<i>Digitalis grandiflora</i>	velikocvetni naprstec
<i>Draba pyrenaica</i>	corr. <i>Petrocallis pyrenaica</i>	pirenejski kamnokras
<i>Erica vulgaris</i>		spomladanska resa
<i>Gentiana acaulis</i>		Kochov svišč
<i>Gentiana imbricata</i>	Vrste <i>imbricata</i> ni v sistemu.	svišč
<i>Gentiana pannonica</i>		panonski svišč
<i>Gentiana pumila</i>		nizki svišč
<i>Gentiana clusii</i>		Clusijev svišč
<i>Gentiana verna</i>		spomladanski svišč
<i>Geranium sylvaticum</i>		gozdna krvomočnica

<i>Geum montanum</i>		gorska sretena
<i>Globularia cordifolia</i>		srčastolistna mračica
<i>Gnaphalium leontopodium</i>	Ni v sistemu; morda samo <i>Leontopodium</i> ?	(grizevec) – planika?
<i>Gypsophila muralis</i>		pozidna sadrenka
<i>Iberis rotundifolia</i>	Vrsta <i>rotundifolia</i> ne obstaja v sistemu.	okroglostni grenik
<i>Lilium martagon</i>		turška lilija ali zlati klobuk
<i>Lilium chalcedonicum</i>	<i>corr. Lilium carniolicum</i>	kranjska lilija
<i>Linum alpinum</i>		alpski lan
<i>Lunaria rediviva</i>		trpežna srebrenka
<i>Myosotis nana</i>	<i>Eritrichum nanum</i>	triglavska neboglasnica
<i>Orcis odoratissima</i>	<i>Gymnadenia odoratissima</i>	dehteči kukovičnik
<i>Papaver alpinum</i>		gorski mak
<i>Pedicularis incarnata</i>	Vrsta <i>incarnata</i> – ni v sistemu.	ušivec
<i>Pedicularis rostrata</i>	Vrsta <i>rostrata</i> – ni v sistemu.	ušivec
<i>Pedicularis verticillata</i>		vretenčasti ušivec
<i>Phyteuma hemisphaericum</i>		repuš (1. jajčasti, 2. glavičasti)
<i>Pinguicula alpina</i>		gorska mastnica
<i>Polygala amara</i>		grenka grebenuša
<i>Polygonum viviparum</i>		živorodni dresen
<i>Primula auricula</i>		avrikelj
<i>Ranunculus aconitifolius</i>		omejelistna zlatica
<i>Ranunculus montanus</i>		gorska zlatica
<i>Rhodiola rosea</i>		navadni rožni koren
<i>Rhododendron hirsutum</i>		dлакavi sleč
<i>Rhododendron chamaecystus</i>	<i>Rhododendron chamaecystus</i>	slečnik
<i>Scrophularia chrysanthemifolia</i>		črnobina
<i>Satyrion nigrum</i>	<i>Nigritella nigra</i>	črna murka
<i>Saxifraga crustata</i>		skorjasti kamnokreč
<i>Saxifraga rotundifolia</i>		okroglostni kamnokreč
<i>Silene acaulis</i>		brezstebelna lepica
<i>Soldanella alpina</i>		alpski zvonček
<i>Statice armeria</i>	<i>Armeria alpina</i>	alpski pečnik
<i>Thymus serpyllum</i>		materina dušica
<i>Thymus alpinus</i>	<i>Thymus alpestris</i>	planinska dušica
<i>Tordylium stiefolium</i>	Ta vrsta ni v MFS; <i>stiefolium</i> ni v sistemu.	cirmet
<i>Trollius europaeus</i>		navadna pogačica
<i>Valeriana montana</i>		gorska špajka
<i>Valeriana supina</i>		nizka špajka
<i>Veratrum album</i>		bela čmerika
<i>Viola biflora</i>		dvocvetna vijolica
<i>Wulfenia lutea</i>	<i>Corr. Paederota lutea</i> ; ni v sistemu; pomota avtorja.	.

Opombe

- ¹ Illyrisches Blatt, št. 46, 47, 48 in 49, letnik 1833.
- ² Menim, da to ime po nemško najbolje pišemo tako. Po kranjsko pišemo Triglav, od treh glav, iz česar sledi prevod v nemščino kot Dreikopf ali Dreihaupt, kot ga imenuje tudi naš pesnik.
- ³ Ekskurenden -na: nekaj manjša šola, v kateri le nekajkrat tedensko poučujejo učitelji z matične šole (SSKJ, DZS Ljubljana 1994, stran 191).
- ⁴ Točneje: 6. marca 1843 za jetiko (Wester, Planinski vestnik, l. 1934).
- ⁵ Po Westerju: konceptni uradnik ilirske dohodarstvene uprave.
- ⁶ Pravzaprav gre za rudarski in fužinarski kraj Železniki.
- ⁷ 1 čevlj (stop) = 31,6 cm; pri tem bi bil Ratitovec visok 1663 m; razliko 3 m lahko z razumevanjem vzamemo na znanje.
- ⁸ Zagotovo gre tu za ožino Pod Sušo in s tem povezano legendo o jezeru. Žal M. Tušek ne omenja, kdaj so pregrado razstrelili in kako globoko naj bi bilo jezero.
- ⁹ M. Tušek navaja tu zanimivo dejstvo, ki mu pa ne gre povsem verjeti: verjetno Soričani niso hoteli pred njim govoriti v svojem jeziku, ki so ga takrat zagotovo še zelo dobro obvladali in uporabljali; ta trditev bi držala kvečjemu dandanes.
- ¹⁰ "Petnajst petic znaša pet renških." Ali tudi: "Naša švajne imela ohte prajs, fire bele, štiri vajs." Še največ soriških in dajnerskih izrazov lahko bralec dobi v knjigi Mire Omerzel - Terlep: Konji – naše pravljice, Didakta, Radovljica 1996.
- ¹¹ Poznali so sicer jih, le uporabljati jih niso mogli.
- ¹² Seženj ali klaftra – slaba dva metra (natančneje ca. 189 cm).
- ¹³ M. Tušek navaja sicer škotsko lilijo (*Lilium chalcedonicum*), a verjetno gre, kot ugotavlja D. Sobanova, za kranjsko lilijo (*Lilium carniolicum*) – zlato jabolko.
- ¹⁴ V. Vodnik: Bohinjska Bistrica, Izbrane pesmi Valentina Vodnika, Slovenska matica, Ljubljana 1958, str. 28.
- ¹⁵ Iz Bistrice verjetno mimo cerkve sv. Marije Magdalene preko Senožeti v Srednjo vas.
- ¹⁶ Kaplan (Wester).
- ¹⁷ Če seženj meri dobrega 1,8 m, bi bila največja globina 72 m; Statistični letopis 2002 (str. 45) navaja 44,5 m.
- ¹⁸ Eno jutro = 1600 kvadratnih sežnjev (klafter) oz. približno 5.755 m²; jezero potemtakem meri dobrih 89 hektarov.
- ¹⁹ Kukanje še sredi julija ... podnebje se je v 170 letih zares spremenilo.
- ²⁰ Če so merilci pretiravali pri merjenju globine jezera, so podcenjevali višino slapu Savice, ki znaša 78 m.
- ²¹ Stopinje Reaumur (od 0 ° do 80 °) – 19 °R je slabih 24 °C.
- ²² Po Westru naj bi to leta 1934 znašalo kakih 150 dinarjev, sicer pa je to bila približno tretjina mesečnega zaslužka kovača v Železnikih ...
- ²³ Verjetno gre tu za dvoustnični v, ampak brez črke r.
- ²⁴ Še toliko bolj nepravilne se nam ob ob prej navedenih opisih zazdijo razlage Šmarne gore iz "šuma" – goščava in Storžič (Staržič) od besede star. Pri prvem imenu primerjajmo še šmarni dan, Marijino vnebovzetje (veliki šmaren), šmarna nedelja, Šmarje iz St. Marein, Šmartin, St. Martin; menimo, da vseh teh poimenovanj ne smemo izpeljevati iz "šume", marveč iz "s" mar. Izgovorjava slednjega je Staržec in ne Staržic, verjetno torej iz besed strgati, strugati, morda tudi iz strdi (strd, med).
- ²⁵ Na zemljevidih najdemo to ime kot Belopolje, Bellpolle in Pelpole, toda nobeno teh imen ni pravilno. Pastirji izgovarjajo besedo Vevo polje ali le samo Vev pole, po govorici tistih Gorenjcev, ki "i" izgovarjajo kot "v". Pravilen zapis imena je torej Velo polje, kot velo, uvenelo polje. Tudi ni jasno, zakaj imenujejo to polje Belo polje, ker je med sivimi in belimi vršaci prav ta kraj siv. Op. prev.: Morda se moti tudi dr. Tušek? Morda bi pridevnik "velo" lahko izpeljali iz "veliko"?
- ²⁶ Stot v tem primeru ni imel 100 kg, marveč le 56; glej F. Blaznik: Škofja Loka in loško gospodarstvo.
- ²⁷ Kjer je danes koča Planika.
- ²⁸ Wester: "Smrtna vrata".
- ²⁹ Če na Soriški planini ne bi bilo slabo vreme, bi M. Tušek seveda govoril precej drugače.
- ³⁰ Vsako reč posebej.
- ³¹ V. Vodnik: Vršac, ibid., str. 26.
- ³² Verjetno gre tu za Škrlatico (2740 m), takrat imenovano Dnina, kot sem lahko razbral iz publikacije Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, SAZU 1998.

³³ Prvopristopniki: 4 pogumni možje leta 1778 – Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič, Lovrenc Zilomitzer.

³⁴ V besedilu je čez to besedilo packa.

³⁵ Vodniki te odprave zagotavljajo, da se je g. dvorni svetnik prav tako kot g. Baumayer obrnil pod Malim Triglavom; njegov pes je menda prišel na vrh Triglava.

³⁶ Priimek Marčič je ostal naprednim Železnikarjem, rojakom dr. Tuška, v precej neprijetnem spominu, kajti po javni sokolski telovadbi leta 1908 na placu je navdušeni župnik Korbič dal telovadcem svoje vino, zaradi česar je pri duhovni gosposki prišel v nemilost ter so ga še isto leto zamenjali s klerikalnim župnikom Marčičem iz Bohinja, kar vse se je zgodilo na pobudo dr. Janeza Ev. Kreka.

³⁷ Očitno gre za isto osebo.

³⁸ Ali morda Čiperij (od Čiperje).

³⁹ Geognostičen – iz: geognostika, geologija, zemljeznanstvo, nauk o sestavi Zemlje, zlasti o sestavi zemeljske skorje (zastarelo – SSKJ).

⁴⁰ Navaja neznano besedo Spurenquarz.

⁴¹ Tuškovemu merjenju sem dodal še stolpec meritev v °C (preračunano iz °R).

Srčastolistna
mračnica

Gorska mastnica

Alpski ranjak

Navadna arnika

Dvocvetna vijolica

Gorska zlatica

Nizki svišč

Dlakavi sleč

Brezstebelna lepica

Življenje in delo Ivana Tuška

Marija Gasser

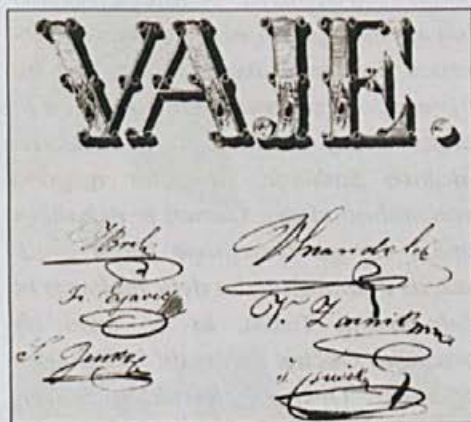
V kratkem sestavku oz. povzetku želim predstaviti bogatega ustvarjalca, našega rojaka, velikega Slovenca, profesorja Ivana Tuška, ki je bil v preteklosti zapostavljen, pozabljen in prezrt. Moj namen je predstaviti njegovo življenje, delo ter njegovo pomembno vlogo. Članek je nekakšen uvod, saj ga temeljiteje želim predstaviti v samostojnem delu Življenje in delo Ivana Tuška, ki bo izšlo ob prazniku Občine Železniki leta 2005 s pomočjo Občine Železniki in Muzejskega društva Škofja Loka.

V Tušku je bila neka srečna združitev strokovnjaka in pisatelja, ki je v najboljših trenutkih dala vrsto odličnih, umetniško slikovitih in bkrati

strokovno neoporečnih, govorno-literarnih prikazov. Tušek je bil v času svojega delovanja znan kot pisatelj, vajevec, zbiralec in zapisovalec ljudskega blaga, pesnik in zaveden Slovenec. V slovenščini je objavljajal poljudnoznanstvene, leposlovne črtice, opisoval različne slovenske in tuje kraje, iskal značilnosti drugih narodov, zapisoval in prevajal naše in tuje pripovedke. Prevajal je prirodoslovne članke, pomagal pri sooblikovanju slovenskega jezika, predstavil pomembne ustvarjalce in znane kulturnike in se dotikal vprašanj o obstoju slovenskega naroda.

Ivan Tušek je bil rojen 13. avgusta 1835 v Martinju Vrhu. Že kot srednješolec se je usmeril v naravoslovje, največ v botaniko. S sošolcem Franom Erjavcem sta pogosto zahajala v naravo, si ogledovala naravoslovne zbirke v ljubljanskem muzeju in obiskovala amaterskega zoologa Schmidta v Šiški, ki ju je navajal k praktičnemu naravoslovju. Skupno sta poslušala neobvezna botanična predavanja Andreja Fleischmana in zbirala med ljudstvom ter v tiskanih in pisnih virih slovenska rastlinska imena.

Prvi uspešni korak na poti k javnemu delovanju so mu bile Vaje, ki so v letih 1854 in 1855 združevale Simona Jenka, Valentina Mandelca, Vlacava Brila, Frana Erjavca, Valentina Zarnika, Martina Povšeta in Ivana Tuška. Slovstveni list je dal pomemben prispevek k slovenskemu slovstvenemu in kulturnemu življenju petdesetih let 19. stoletja. V njem so oblikovali svobodoljubni nazor, ki je

mladim dijakom kljub nekaterim dvomom vse življenje postal spremljevalec.

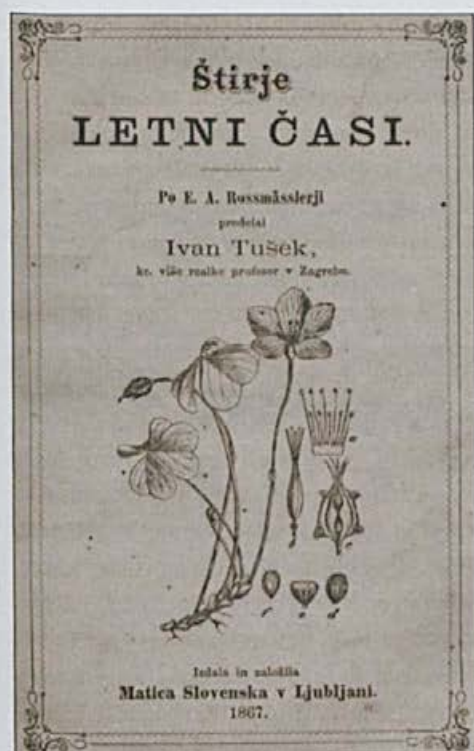
V letih 1855–1859 je na Dunaju študiral naravoslovje, leta 1859 pa opravil izpit za pouk fizike in prirodopisa na srednjih šolah. Po končanem študiju je postal profesor prirodopisa, matematike in fizike na višji realki v Schötenfeldu na Dunaju, nato v Zagrebu – leta 1861 in Ljubljani – leta 1871.

Leta 1863 je bil izvoljen v hrvaški Muzejski odbor za naravoslovje. Posebne zasluge ima tudi za hrvaško terminologijo. V Zagrebu je napisal več

hrvaških učbenikov za matematiko in prirodopis. Po zlomu Bachovega režima so Hrvati pohiteli z delom za narodno osamosvojitve šolstva in kulture. Tušek jim je med bivanjem v Zagrebu pomagal. Leta 1864 je bil izvoljen v pododbor za fiziko in matematično hrvaško terminologijo. V njihov slovar je prispeval izraze za Rječnik znanstvenog nazivlja in Imenik bilja. Napisal je Računico za male realke i samouke in Nešto o merstvu višeplošacah. Iz Zagreba je skrbno spremljal domače kulturne in politične razmere. Z literarnimi prispevki se je aktivno vključeval v slovensko politično življenje in s tem močno vplival na narod, ki se je v mnogih pogledih šele prebujal. Tedaj se je začel slovenski jezik v srednjih šolah šele uveljavljati. Slovenščina si je zlasti v srednje šole pot utirala mukoma in počasi. Eden izmed poglobitnih izgovorov oblasti je bil pomanjkanje ustreznih slovenskih učbenikov. Tako se je zlasti ob koncu šestdesetih in v sedemdesetih letih 19. stoletja vzporedno s političnim prizadevanjem za slovensko šolo začelo sistematično in široko delo za slovenske učne knjige. Tušek je k temu prispeval lep delež, predvsem s strokovno in jezikovno neoporečnimi prevodi in priredbami.

Ob ponavljajočih se klicih po učbenikih je Anton Janežič sprejel v program zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov, v kateri je bil tudi Tuškov prevod Aloizija Pokornjaja, Prirodopis rastlinstva s podobami. Izid obeh prvih srednješolskih učbenikov je slovenska kulturna javnost sprejela s pravim zmagoslavjem. Da se je Tušek posvetil predvsem botaniki, kaže tudi knjiga Štirje letni časi, ki jo je deloma prevedel, deloma pa priredil po E. A. Rossmässlerju.

Prevzel je prevod Fizike (1869) in Botanike (1875). Posebno v fiziki je uspešno oral terminološko ledino. Šolski tekst je tudi Niže merstvo. Zavedal se je, da morajo biti članek, knjiga, prevod namenjeni izobražencu, ki je znal misliti le nemško, in preprostemu kmečkemu slovenskemu bralcu oziroma poslušalcu, ki večinoma še ni znal brati in pisati. Govoriti je moral in znal po meri

obeh. Hkrati je poskrbel, da je bilo delo kar se da prvinsko privlačno, da je bila zgodba zanimiva, polna humorja in nazornosti. Vse to pa so bile nadaljnje lastnosti, ki so takratno slovensko pripovedno pisanje naredile dostopno in zanimivo tedanjemu bralcu.

Njegovo pisanje je zbiranje biserčkov iz narave in naroda. V svoja dela je nizal podobe, dogajanja, misli, ki jih je nabral v vsakdanjem življenju med preprostimi ljudmi, pa tudi med izobraženci. Potem gre tu še za zbiranje idej, podob, slik, izrazov, besed, ki jih je spretno kot preprogo tkal v besedni mozaik. Šele ko se pripovedovalec z očmi nagleda okoli sebe, se posveti natančnemu opazovanju. V trenutku postane spet znanstvenik. Lepotnemu svetu dodaja še nekaj bistvenega, nadvse dragocenega, znanje in poznavanje. Obe prvini, lepota in razum, se ujemata v prijazno, dobrohotno, milo vzajemnost. Spisi so podobni prijaznemu klepetu, med katerim pa ob ustrezni pazljivosti izvemo marsikaj zanimivega o konkretni stvari in o stvareh, ki so nam blizu – ne

glede na to, ali smo doma na deželi ali ne. Poleg strokovnih vsebin je psihološko podal začetek metodološkega načina poučevanja. Združil je svoja strokovna znanja in spoznanja z živim razmerjem med človekom in naravo.

Zapustil nam je bogastvo nekaterih večno mladih in lepih pravljic, ki jih otroci še vedno zelo radi poslušajo, zapustil pa nam je tudi pravljice, ki še niso doživele nobene objave. Opevana in večno mlada Mačeha in pastorka – originalni naslov Vila in prijatelj mesci, Sin jež, prevodi: Pastirček, Deklica z vžigalicami – v prevodu Deklica z vžigalnimi klinčki, Bela kača s kronico, Praprotno seme. Prav njemu velja zahvala in čast, da je mnogo ljudskih izročil še živih. Nekatere je ohranil takšne, kot so. V zadnjem obdobju njegovega življenja je zaslediti prav veliko prevedenih pravljic, pesmi, strokovnih člankov.

Prilagodil se je množici pisanih listov, v katerih je aktivno objavljajl svoje strokovne ali samo literarne članke. Eden izmed njih je bil Slovenski glasnik, ki je desetletje, 1858–1868, izhajal v Celovcu. Urednik Slovenskega glasnika je bil Anton Janežič, ki je močno vzpodbujal k slovničnim in literarnim drobtinam prav pisce iz generacije vajecev. Objavljajl je tudi v Slovenski koledi, v

časopisu Vrtec, v Kmetijskih in rokodelskih novicah.

Z leposlovnimi deli je prisoten v Cvetniku, ki je bilo berilo za srednjo in osnovno šolo. Objavil je Najbolj potrebne stvari iz botanične terminologije, ki obsega organografsko terminologijo cvetnic, imena rastlinskih vrst ter imena za botanične sistemske skupine. Čeprav tu niso zajeti izrazi za vse botanične discipline, je to gradivo temelj naše botanične terminologije, ki ga je prvi ustvaril Tušek.

Imel je poseben občutek za naravo, bil je občudovalec lepote in izziva. Vso zmešnjavo sanj in resničnosti mu je uspelo strpati v enoten jezik ter odkrivati in podajati skrivnosti narave. Sreča mu je bila biti z naravo, jo videti, čutiti in z njo govoriti.

Mogoče je bilo pisateljevo merilo prav to – da je z duhovno svežino podal blagoslov svoji zemlji. In prav zato se je v skrajno nerazumljivih razmerah za današnje dni odpravil na Triglav in slikovito prikazal lastne doživljaje v bohinjskih hribih in pod triglavskim hribovjem ter na svojevrsten način opisal življenje v planinah. Tuška prištevamo tudi k našim prvim planinskim pisateljem zaradi članka Potovanje okrog Triglava, nastalega morda pod vplivom stričevega Triglav – Besteigung, ki je prvi opisal vzpon na Triglav v slovenskem jeziku.

V njegovi zavesti je namreč zraslo spoznanje, da slovensko govoriti in pisati pomeni predvsem slovensko misliti. Slovensko misliti pa je enakovredno pojmu slovensko biti. Biti v nekem jeziku je več kakor obvladati njegovo besedišče in skladnjo. Gre za nadzor nad jezikovnimi funkcijami, ki so znamenje notranjih čustvenih razmerij in miselnih spoznanj. Pisanje in mišljenje sta ena in ista aktivnost.

Njegov opus in njegova zapuščina sta edinstvena, enkratna in neponovljiva. Tudi po zaslugi tega moža se je slovenski jezik ohranil na umetnostnem in na znanstvenem področju. Obeh plati bi se morali veseliti, z obema bi se lahko ponašali, saj se umetnost in znanost dopolnjujeta. Prva služi človekovi duši, druga pa razumu. Prav zato je Tušek vreden nevenljivega spomina.

Vse premalo smo pozorni na bogato dediščino,

ki so nam jo dali predniki, med katere sodi tudi Ivan Tušek. Njegov zadnji dom je na ljubljanskem Navju, vendar njegovega spomenika ni več moč najti. Tudi na drugih mogočnih, kamnitih nagrobnikih je opaziti, da jih najeda zob časa. Mnogo spomenikov nima več razpoznavnih napisov, opaziti je, da so nekateri namerno poškodovani. Imena mož na nagrobnikih dajo vedeti, da ima tu zadnji počitek dragulj slovenstva, da je tu zadnji dom mož, ki so postavili temelje slovenskemu knjižnemu jeziku in so ga z vsemi močmi najodločneje iztrgali iz umetniške nerazvitosti ter določali in določili mesto slovenščini v svetovnem slovstvu. Ivana Tuška zaman iščem med velikimi imeni in tudi nekaterimi njegovimi sodelavci, kot so: Valentin Vodnik, Josip Jurčič, dr. Bleiweis, Fran Levstik, Anton Aškerc, Matija čop, Ivan Grohar, Josip Stritar, Valentin Zarnik, Mandelc. Park na obrobju, v katerem ima zadnji dom zibel slovenstva, nikakor ni in ne more biti v ponos ne Ljubljani in ne Slovencem.

Vrednost nekega naroda v svetovnih merilih se v največji meri odraža skozi zavedanje svojstvenosti in samospoštovanje, za kar je v prvi meri potrebno, da se narod zave svojih lastnih korenin. Narodna identiteta ne more biti prepoznana v svetu, dokler je sami ne odkrijemo. Nanjo mora biti narod v prvi vrsti ponosen sam, šele tako mu bodo dani pogoji, da ga sprejmejo in spoštujejo tudi drugi. Narod je vreden toliko, kot se ceni sam. Mačehovski odnos do pomembnih posameznikov, ki so v veliki meri doprinesli k vidnosti slovenskega naroda tudi v svetu, ne kaže pozitivne luči današnjih Slovencev do svoje zgodovine. Mogoče je tudi to vzrok nepoznavanja Slovenije v svetu?

Prav zato se pomembnemu rojaku Ivanu Tušku skušamo oddolžiti. Ta prispevek je nekako uvod v knjigo Življenje in delo Ivana Tuška, ki bo izšla ob 170. obletnici njegovega rojstva, leta 2005, v okviru Občine Železniki in Muzejskega društva Škofja Loka, v zbirki Doneski k zgodovini Škofje Loke.

Čipkarstvo v Železnikih

Andreja Bogataj

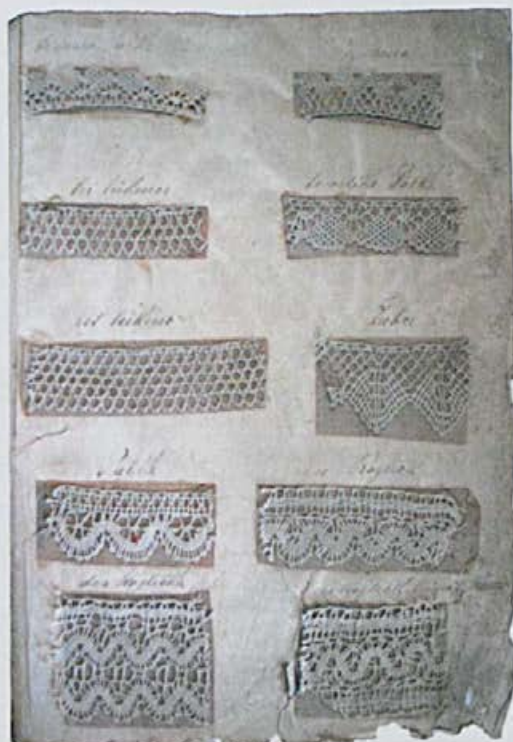
Domovina čipk je verjetno Vzboj, od koder so jib prinesli trgovci tudi v Evropo. Čipk je več vrst, najbolj razširjeni pa sta šivana in klekljana čipka. Na Slovenskem so že zelo zgodaj izdelovali čipke nekateri posamezniki po samostanib in gradovib. Zibelka slovenskega čipkarstva je Idrija, kamor so jo v 16. stoletju prinesli češki strokovnjaki, oziroma njihove žene, ki so znale klekljati. V drugi polovici 19. stoletja se je čipkarstvo razširilo na Cerkljansko in Tolminsko, nato pa še v Poljansko in Selško dolino. Za strokovni razvoj in napredek čipkarstva je leta 1763 prva poskrbela Marija Terezija, ko je v Ljubljano poslala učiteljico klekljanja. V Železnikib so se prve naučile klekljati štiri deklice okrog leta 1881, ker pa je takrat nastopila kriza in je kovaštvo pričelo usibati, so se tega dela oprijele tudi številne druge ženske in dekleta. Leta 1907 je bila v Železnikib ustanovljena Cesarstvo-kraljeva čipkarska šola, ki je delovala do leta 1960. Leta 1920 je bila ustanovljena prva Čipkarska zadruha, šestindvajset let kasneje (l. 1946) pa druga. Istega leta so na čipkarski tečaj odšle prve štiri domačinke in postale učiteljice klekljanja. Leta 1962 so na pobudo Jožeta Moboriča, takratnega predsednika Turističnega društva

Železniki, organizirali prvi Čipkarski dan, ki je postal tradicionalna čipkarska prireditel. Leta 1976 so ustanovili čipkarski krožek, ki je deloval le nekaj let. Po dolgem času pa so leta 1994 ustanovili čipkarsko šolo, ki ohranja dolgoletno čipkarsko tradicijo.

PRIHOD ČIPKARSTVA V ŽELEZNIKE

Iz Idrije se je čipkarstvo začelo v drugi polovici 19. stoletja širiti na Cerkljansko in Tolminsko, nato pa še v obe dolini, Poljansko in Selško. V Selški dolini so ženske najprej klekljale v Železnikib in nekaterih manjših vaseh (Zali Log, Sorica, Zgornje in Spodnje Danje ...).

Okrog leta 1880 je nastopila kriza in kovaštvo je začelo pojemati. Prav zaradi slabega gospodarskega in socialnega položaja pa so se ženske hitro navdušile za klekljanje. Zakonca Demšar sta bila, verjetno leta 1887, pobudnika za to, da se je s klekljanjem v Železnikib začelo ukvarjati več deklet. Priskrbela sta vse potrebno za klekljanje, to je sukanec, bučike, košarice, blazine, vzorce, tako da so dekleta in žene lahko pričela z učenjem. Poučevala jih je učiteljica iz Idrije, katere ime pa žal

Katalog za naročilo čipk trgovca Dagarina iz leta 1887.
Hrani Muzej Železniki.

ni znano. Zakonca Demšar sta se tako pričela ukvarjati s prodajo čipk.

Najprej so se naučili klekljati po svoji želji štirje otroci: Genca in Anica Demšar (Dagarinovi), Milka Hafner in Katarina Benedičič (Gradnikarjeva) okrog leta 1881.¹

Genca in Anica Demšar, katerih starša sta bila pobudnika za to, da so se v Železnikih pričeli ljudje ukvarjati s klekljanjem, sta izhajali iz premožnejše družine. Ko je bila njihova družina na izletu po Sloveniji, so si ogledali tudi Idrijo. Tam sta deklici videli ženske, kako klekljajo, in zaželeli sta si, da bi se tudi oni dve naučili. Tako je njuna mama pisala Štolarjevi Katri, ki je bila doma iz Železnikov, v Idriji pa je služila in se tako tudi naučila klekljati. Prosila jo je, če bi lahko njeni hčeri naučila klekljanja. Ta je privolila, in tako so se v Železnikih prve naučile klekljati štiri deklice, poleg Gence in Anice še Milka Hafner in Katarina Benedičič, ki sta bili njuni prijateljici.

Fotografija je zaenkrat najstarejši posnetek čipkarice v Železnikih. Kleklja Marija Mlakar p. d. v Pajštvu, zadaj stoji njena mama Marička Mlakar. Otroka poleg nje sta Helena in Francce Ramovš (sestra in brat Tonike Ramovš, p. d. Gradnikarjeve).

Nekaj žensk se je naučilo klekljati pri zakoncih Demšar, ostale pa so se potem učile kar ena od druge. Druga k drugi so si hodile ogledovat to delo in tako tudi same pričele klekljati. V Železnikih je takrat klekljalo kakih trideset žensk. Več klekljaric je bilo edino v vaseh Sorica in Danje, kjer je bilo petdeset klekljaric, v ostalih vaseh pa se je število klekljaric vrtelo od deset do dvajset.

Tako ob začetku 20. stoletja v Železnikih skoraj ni bilo mlajše ženske, ki ne bi znala klekljati. To je bilo zanje zelo koristno, saj je za Železnike konec železarstva pomenil socialno krizo in tako še večjo revščino. Prav klekljanje pa je bilo tisto, ki je bilo potem gotovo še petdeset let edini ženski vir zaslužka, včasih pa je predstavljal celo edinega v družini.

Čipkarstvo se je v Železnikih precej razširilo, zato je bilo nujno, da so svoje izdelke ženske tudi prodajale in s tem prispevale k družinskemu proračunu. Ker na samem začetku v škofojloškem

Čipkarice iz Železnikov leta 1910.

okolišu prodaja čipk še bila organizirana, so klekljarice hodile prodajat svoje izdelke v Idrijo. Kasneje tega niso več počele, saj so se našli posredniki za prodajo čipk. Tako so sedaj oni skrbeli za zaslužek čipkaric.

S trgovino s čipkami se je nekoliko kasneje kot zakonca Demšar pričel ukvarjati tudi Josip Boncelj, ki pa je trgovanje leta 1907 opustil. Nasledil ga je Janko Jakše. Tudi Demšarjeva sta tovrstno trgovanje opustila.

Ko je bila leta 1920 ustanovljena Čipkarska zadruga, so čipkarice prodajale čipke le tej. Pomembno vlogo je igrala Francka Lotrič, ki je v zadrugi odkupovala čipke. Pomagala ji je Ivana Zupanc, ki je vsak mesec nesla čipke v Ljubljano, v zameno pa dobila denar zanje. Ker pa so bile čipke bolj slabo plačane, so čipkarice svoje izdelke začele prodajati trgovcem, ki so jih zasebno kupovali in seveda tudi bolje plačali. S to zasebno trgovino so se ukvarjali Janko Jakše, Ivana Primožič, Marija Trpin in t. i. Selška gospa.²

Po propadu oziroma ukinitvi Čipkarske zadruge dve leti kasneje so čipkarice delale samo še za zasebne trgovce. Poleg trgovcev, ki so se z odkupovanjem ukvarjali do tedaj, so začeli čipke zasebno kupovati še Jerica Kržišnik, Neža Prezelj in poštarica Ferenčakova. Vsi razen Ivane Demšar so čipke plačevali z denarjem. Ona pa je čipke plačevala samo z živili ali blagom, saj je imela trgovino.

Čipkarice niso bile pri nobeni stalno vezane, razen kar so delale po naročilu.¹ Njihov delovnik je bil precej naporen, posebej pozimi, saj so delale tudi dvanaest do štirinajst ur na dan, seveda pa je bil temu primeren tudi zaslužek. V letih krize, to je v časih okupacije, so se čipke še vedno dobro prodajale, bile pa so slabše plačane.

V Železnikih pa se je pojavila še neke vrste trgovina. Za svoje delo so čipkarice potrebovale tudi vzorce za čipke, t. i. papirce. Čipkarska šola je prejemale vzorce od Osrednjega zavoda za žensko obrt, čipkarice izven šole pa ne. Zato so si morale

Čipkarice pred Opalito (Špendalovo hišo) okrog leta 1929. Od leve proti desni: Monika Šturm (Jurjova), Mihaela Luznar, Anžka Prevc - Thaler (Vahtarjeva), Franc Pavšič (Škrbincov), Frančiška Primožič (Dvejstncova), Jakolič Mira (Lukelnova), na pragu stoji Francka Kralj, Mici Primožič (Dvejstncova), Tonika Ramovš (Gradnikarjova), na drveh sedi Francelj Dolenc (Glavanov).

čipkarice same pomagati. Pogosto so jih prerisovale ena od druge, kar se tiče povečanja vzorcev, posebno figur, jim je pomagal Franc Čemažar.¹

S prodajo teh vzorcev pa se je začela ukvarjati Štefka Trojar iz Železnikov, ki je po želji klekljaric izdelovala vzorce raznih velikosti. Prodajala jih je za ceno 1 do 5 DIN. Tudi trgovke so se trudile, da so imele vsaka nekaj novih vzorcev, ki so jih dajale v delo. To je trajalo vse do okupacije. Med okupacijo pa trgovke niso kupovale.

Prvo zimo okupacije, v letu 1941, pa se je izvršil zaupni sestanek, ki so se ga udeležili: Marija Pivk (Kosmova), čipkarici Tonika Ramovš in Stanka Dolenc ter dva zastopnika iz Nemčije. Skupaj so pregledali vzorce in jim določili ceno. Marija Pivk je od takrat naprej vzorce dajala čipkaricam v delo, čipke pa je potem pošiljala naprej v Nemčijo.

Po vojni je večina klekljaric svoje čipke oddajala oziroma prodajala v Dom Export v Ljubljano.

ČIPKARSKA ŠOLA

Ustanovitev čipkarske šole

V Železnikih so leta 1907 ustanovili Cesarsko-kraljevo čipkarsko šolo. Šola se je ustanovila na pobudo:

- učitelja Sonca, ki je takrat poučeval v Železnikih,
- doktorja Ogelnika, nadzornika Cesarsko-kraljevih čipkarskih šol na Dunaju, in
- občinskega odbora v Železnikih (župan Martin Klobčič).

Učno osebje in delovanje čipkarske šole

Prva učiteljica čipkarske šole v Železnikih je bila Marija Reven, doma iz Idrije. Tako kot ostale učiteljice, ki so poučevale na čipkarskih šolah po drugih krajih, se je tudi Marija Reven šolala na Dunaju. Na čipkarski šoli je poučevala kar dvanajst let in sicer v letih 1907–1919. Učila je izdelovati zelo raznovrstne in fine čipke.

V čipkarsko šolo so hodili otroci, stari od pet do petnajst let. Prevladovala so deklice. Vedno je bilo od štirideset do petdeset učenk. Poleg učiteljice Marije Reven je bila v letih 1911–1913 v čipkarski šoli tudi učiteljica Hedvika Fleischman, ki pa ni znala govoriti slovensko. Prišla je z Dunaja in pomagala pri učenju klekljanja.

Skodelica za mleko z avstrijskim grbom in napisom: Zentral Spitzen Kurss. Hrani Muzej Železniki.

Učenke so bile za svoje pridno obiskovanje šole tudi nagrajene. Vsako leto je potekalo božično obdarovanje učenk z denarjem. Tej priliki je prisostvoval tudi župan. V prvih letih so učenke dobile zraven tudi okrepčilo (mleko), ki so ga ponudili v porcelanastih skodelicah z državnim

grbom. Kasneje, ko se okrepčilo ni več delilo, pa so se skodelice pri božičnem obdarovanju razdelile med učenke v njihovo stalno last. Zraven so dobile tudi žlice.

Država pa ni skrbela samo za učenke, ampak tudi za čipkarice izven šole. Te klekljarice niso bile samo ženske iz Železnikov, pač pa so se s klekljanjem ukvarjale tudi ženske po okoliških vaseh. Tako so na področju čipkarske šole v Železnikih delale čipkarice v vaseh Dolenja vas, Selca, Studeno, Češnjica, Dražgoše, Podlonk, Bukovica, Zali Log, Smoleva, Martinj Vrh, Lenart, Luša, Javorje, Sorica, Jesenovec, Spodnje in Zgornje Danje, Torka, Ravne, Rudno, Lajše, Podlipa, Rovte in Javorje. Po teh vaseh se je zelo veliko klekljalo in takrat so ocenili, da je vseh klekljarič 958. Zanje je država nastavila učiteljico Marijo Seljakovo, ki je ločeno od čipkarske šole dajala v delo čipke in jih prav tako kakor šola pošiljala na Dunaj. Ta red je trajal do padca avstro-ogrske monarhije.¹

Leta 1920 je učiteljica Marija Reven odšla v pokoj, nasledila pa jo je Marija Pivk (Kosmova). Do leta 1924 je učila klekljati tudi strokovna učiteljica Neža Pelhan.

Leta 1926 je Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt organiziral tečaj v Selcih, ki ga je vodila

Učenke Čipkarske šole, okrog leta 1930.

Angela Korenčan, leto kasneje pa še na Zalem Logu pod vodstvom Ivanke Špetič.

Marija Pivk je bila učiteljica na čipkarski šoli vse do konca druge svetovne vojne. V tistem času so bile najbolj moderne figure. Sledili so tanki prtički, ki so bili posnetki okraskov starih skrinj, peči, malega kruhka in prtički s t. i. večne poti. Vendar pa zadnjih par let okupacije v šoli ni bilo učenk.

Po osvoboditvi je bila tudi učiteljica Kosmova upokojena.³ Jeseni leta 1945 jo je nasledila Ivanka Novak, ki je bila zelo vestna in natančna učiteljica. Učila je novo vrsto čipk, predvsem idrijski ris in fine prtičke gorenjskih šopkov.

Ob novem letu 1946 so štiri čipkarice odšle na čipkarski tečaj. To so bile Stanka Dolenc, Mara Kramar, Tončka Primožič in Reginca Vrhunc. Odšle so v Ljubljano na Državni zavod za domačo žensko obrt, kjer so se šolale šest mesecev in se tako usposobile za čipkarske učiteljice. To izobraževanje je ponavadi trajalo eno leto, ker pa je bil ta tečaj celodnevni, so ga skrajšali na šest mesecev. V dopoldanskem času so se učili o vrstah, lastnostih

blaga, sukanca, popoldne pa je bilo na vrsti učenje klekljanja. Ob koncu tečaja so prejele diplomu in tako postale učiteljice klekljanja. Opravljen tečaj je bil priznan kot opravljena srednja šola.

V šolskem letu 1947/48 sta v čipkarski šoli poučevali dve učiteljici, Ivanka Novak in Milena Mlakar s Primorske, leta 1949 pa je prva zapustila Železnike. V šolskem letu 1948/49 je bila učiteljica klekljanja že novo izšolana domačinka Mara Kramar, naslednje leto pa ponovno Milena Mlakar. Leta 1950 je pričela učiti Tončka Primožič, ki se je z učenkami dobro razumela in jih tudi veliko naučila. Predvsem so klekljale razne podstavke za vinske in likerske servise. Vsako leto je priredila gledališko predstavo in okusno urejeno klekljarsko razstavo. Tako je bilo štiri leta, nato pa je leta 1954 odšla v Kranj. Čipkarska šola v Železnikih je ponovno potrebovala novo učiteljico.

Državni zavod je namesto nje zaposlil učiteljico Miro Kejžar. V letih 1954–1960 je na čipkarski šoli v Železnikih učila osnovne elemente in tehnike klekljanje čipke.

Generacija čipkarske šole v Železnikih leta 1953.

Vzroki za ukinitve čipkarske šole

Zaradi vedno večje obremenitve s šolskim poukom osemletke je navdušenje za klekljanje in obiskovanje čipkarske šole med deklicami začelo upadati. Leta 1960 je čipkarsko šolo obiskovalo komaj še pet do deset deklic. Učiteljica Mira Kežar je želela študirati naprej, da bi lahko učila na osemletki, klekljanje pa bi poučevala honorarno.

Na seji Čipkarske zadruge, kjer se je to obravnavalo, je bil sestavljen predlog, da bi se obrnili s prošnjo na Državni osrednji zavod za domačo žensko obrt. Želeli so dobiti novo učiteljico, ki bi nadomeščala Miro Kežar, saj se je le-ta šolala. Če pa te nimajo, da bi dali dovoljenje, da bi ta čas v šoli poučevala laična moč.¹ O tem predlogu ni bilo na seji sklenjenega nič in tudi pozneje se o tem ni več razpravljalo.

Tako je leta 1960 čipkarska šola v Železnikih prenehala z delovanjem. Šolski inventar (klopi, stole, omare) so spravili v prostorih osemletke.

Zadružni odbor prve Čipkarske zadruge leta 1920.

ČIPKARSKE ZADRUGE

Čipkarske zadruge so bile namenjene predvsem klekljaricam izven čipkarske šole.

Prva Čipkarska zadruga

Leta 1920 je bila ustanovljena prva Čipkarska zadruga. Pobudnik in ustanovitelj je bil Ivan Vogel, prej nadzornik čipkarskih šol na Dunaju, v Jugoslaviji pa ravnatelj Državnega osrednjega zavoda za domačo obrt v Ljubljani. On je tudi skrbel za organizacijo v čipkarskih šolah.

Članice Čipkarske zadruge so dobile knjižice z organizacijskimi pravili, poleg tega pa so zanje organizirali tudi nekaj predavanj, ki so govorila o tem, kakšne so njihove dolžnosti in koristi. V zadrugo so bile včlanjene tudi klekljarice iz Selc. V

odbor so bile izvoljene: Francka Lotrič, Ivana Zupanc, Marija Petrač, Marija Primožič in Julka Krek.

V odboru je bil tudi takratni župnik Ivan Noč. Otvoritev zadruga je bila v Ljubljani na Turjaškem trgu številka 3. Navzoče so bile Francka Lotrič, Marija Petrač in Julka Krek, vse iz Selc. Ivan Vogelcnik je imel govor, in sicer o pomenu čipkarske zadruga. Francka Lotrič je imela še eno pomembno vlogo, saj je v zadrugi odkupovala čipke, klekljaricam pa je dajala tudi vzorce in sukanec. Pomagala ji je Ivana Zupanc, ki je vsak mesec nesla čipke v Ljubljano, nazaj pa prinesla denar zanje.

Čipke pa so bile slabo plačane, zato so klekljarice raje prodajale svoje izdelke trgovcem, ki so čipke kupovali privatno in jih tudi bolje plačevali. Tako je bilo vedno manj čipkaric, ki so hodile po delo v zadrugo. Zato je Francka Lotrič sporočila na Stokovno zvezo v Ljubljano, da bodo zadrugo opustile, ker kot taka ne more več obstajati.

Z namenom, da do propada zadruga ne bi prišlo, je prišel gospod Strnad in o tem vodil predavanje. Vendar pa ni bilo nič bolje, zato so zadrugo po dveh letih, leta 1922, ukinili.

Druga Čipkarska zadruga

V novi Jugoslaviji so čipkarice v Železnikih spet pričele misliti na zadrugo. Najbolj navdušena in agitatorska je bila Nežka Šmid. Sklican je bil sestanek vseh čipkaric v Talerjevem salonu, kjer je imel govor minister Ferdo Kozjak, ki je priporočal osamosvojitve čipkaric s pomočjo zadruga.¹

29. 2. 1946 je bil v čipkarski šoli ob prisotnosti zastopnika iz Ljubljane ustanovni upravni občni zbor, na katerem je bil izvoljen upravni in nadzorni odbor. Upravni odbor so sestavljale: predsednica Minka Gortnar, tajnica Tonika Ramovš, blagajničarka Gizela Logar, Lina Bertonec in Francka Grošelj. Nadzorni odbor pa so sestavljale: predsednica Nežka Šmid, Tončka Lotrič in Ančka Šmid, ki je bila obenem zastopnica za Češnjico.

Sklep občnega zbora je bil tudi, da učiteljica, ki poučuje v čipkarski šoli, pripada odboru zadruga.

Seje sta upravni in nadzorni odbor imela skupaj. Zadruga je bila registrirana na sodnji v škofoji Loki. Začetek zadruga je bil precej težak, saj ni bilo poslovno izurjenih moči, ne poslovnih knjig in nobenega fonda, niti 2 DIN ne za zvezek za vpisovanje sprejetih čipk.¹

V zadrugo so bile večinoma včlanjene čipkarice iz Železnikov, Danj, Sorice, Davče, Zalega Loga, Češnjice, Selc in ostalih vasi v Selški dolini. Bilo jih je okrog sto, vendar pa se je to število večalo, saj se je v zadrugo vključevalo vedno več čipkaric. Članarina je znašala 100 DIN.

Vsaka čipkarica je imela svojo knjižico, v katero so se vpisovali: količina sukanca, ki ga je dobila čipkarica od zadruga, prejete čipke in denar zanje.

Čipke je sprejemal Dom Export v Ljubljani, ki pa je tudi šele začel delovati in zato še ni imel določenih in ustaljenih cen. To je bil tudi vzrok, da se ni nikoli prejel denar za celotno pošiljko, pač pa so dobili le nekaj na račun, kar je bilo zelo težko. Tako so dobile denar le tiste čipkarice, ki jim je klekljanje predstavljalo edini vir zaslužka, ostale pa so morale včasih čakati tudi po več mesecev. Dom Export je vsako leto priredil širši sestanek za vse čipkarice, ki so bile včlanjene v zadrugo. Na sestanku so bile predstavljene smernice za nadaljnje delo.

Klekljarice, ki so na dan klekljale več kot osem ur, so dobile dodatne živilske nakaznice, za kar je poskrbel združni odbor. Ker zadruga ni imela svojega lokala, kjer bi sprejemali čipke, se je to vršilo v čipkarski šoli po pouku. Računi in sezname čipk so se delali ponoči. Po treh mesecih delovanja je zadruga toliko napredovala, da si je lahko s procenti, ki jih je jemala od najbolje plačanih čipk (5 %), kupila poslovne knjige. Zanje so morali odšteti 8.000 DIN. Registrirane so bile v Ljubljani. Konec junija 1946 je prišel revizor z nalogo, da pregleda vse delo, zalogo sukanca in vzorce, ter je glede na to stanje uvedel poslovne knjige. Revizija je trajala štirinajst dni.

28. 7. 1946 je bil sklican izredni občni zbor, ker je morala Tonika Ramovš, članica upravnega

Klekljance iz Železnikov leta 1997.

odbora, zaradi obolelih živcev izstopiti iz odbora. Odbor pa se je sestel tudi zato, da bi se čipkarice seznanile z dotedanjim delom in napredkom zadruga. Novi odbor je dobil svoj prostor za poslovanje v hiši Jožeta Mohoriča. Stari odbor je odbil razrešnico in volil se je novi.¹ Za poslovanje in knjigovodstvo je bila zadolžena tajnica Marica Poženel. Čipke so se sprejemale in dajale v delo vsak dan po osem ur. Tako se je Marica Poženel, tajnica novega odbora, junija leta 1947 na zadruga stroške udeležila knjigovodskega tečaja v Ljubljani. V zadrugi je delovala do januarja 1949.

V drugi polovici januarja in v začetku februarja 1947 se je v Železnikih za članice zadruga organiziral čipkarski tečaj, ki ga je vodila Stanka Dolenc. Ona je poučevala nove vzorce in način vpletanja enobarvnega sukanca v drugobarvni sukanec.

Zadruga ni imela stalnega vodstva, ampak se je le-to menjavalo. Kljub temu pa so imeli redne občne zборе. Veliko težav so imeli tudi s prostorom. Njeno poslovanje se je ves čas selilo iz ene stavbe v drugo. Tako je najprej poslovala v hiši Janeza Jakoliča, nato pa v čipkarski šoli. Nekaj časa je svoje posle opravljala tudi v Egrovi vili, nato pa zopet v čipkarski šoli. Končno pa je dobila prostor v domu upokoencev, kjer je ostala do zadnjega.

15. aprila 1951 se je zadruga udeležila razstave v Idriji in prejela nekaj nagrad. Predsednica zadruga je bila v tem času Cilka Tavčar, pomočnica pri zbiranju čipk pa Minka Primožič. Še isto leto so se čipkarice na zadruga stroške odpravile na izlet v Cirkvenico. Zadrugi je predsedovala tudi Minka Lotrič (Muhna), blagajničarka pa je bila Antonija Lotrič (Renova). Takrat se čipke niso zbiral več vsak dan, pač pa na vsake šest tednov, ko sta jih Minka Lotrič in Antonija Lotrič odnesli v Ljubljano.

Zadruga je ves čas svojega delovanja od najbolj plačanih čipk jemala 5 % vrednosti, od najslabše plačanih pa nič. Ti procenti so se delili med čipkarice, vendar ne vsako leto, saj so potrebovali denar za poslovanje. Tako je npr. leta 1959 zadruga med čipkarice razdelila 230.000 DIN. Leta 1965 pa je zadruga imela 1.000.000 DIN čistega kapitala. Z njim je poslovala tako, da so bile čipkarice za svoje delo, to je oddane čipke, takoj plačane in jim ni bilo treba čakati na denar kot včasih, na začetku ustanovitve zadruga.

Pomembno vlogo v zadrugi je imela Dragica Demšar, ki je delala vsakoletno bilanco le-te.

Druga Čipkarska zadruga v Železnikih je delovala 19 let. Vzrok za njeno ukinitve je bil finančnega izvora. Leta 1965 je namreč prišla v zadruga odločba, da morajo biti predsednice,

tajnice in blagajničarke v zadrugi zavarovane in prejemati redno mesečno plačo. Poleg tega pa bi morala zadruga imeti tudi svojega gospodarja, ki bi prav tako prejemal redno mesečno plačo. To pa je bilo za zadrugo s svojimi dohodki in povprečnim številom čipkaric 80–90 preveliko breme. Še vedno pa je obstajala ena rešitev: Skupnost Železniki⁴ je zadrugi ponudila možnost priključitve njim. Ker pa čipkarice skupnosti niso zaupale, so ta predlog zavrnil. Avgusta leta 1965 so čipkarice zadruge ob navzočnosti zastopnikov Doma stoodstotno izglasovale likvidacijo zadruge.

Po odločbi skupščine Občine Škofja Loka z dne 22. 9. 1965 pa je zadruga prešla v likvidacijo in bila izbrisana iz registra na podlagi sklepa sodišča z dne 5. 11. 1965.⁵

PRODAJA ČIPK PO PROPADU ZADRUGE

Po propadu druge Čipkarske zadruge leta 1965 so klekljarice oddajale čipke Minki Lotrič in Antoniji Lotrič. Onidve sta že v zadrugi sprejemali čipke in jih na vsakih šest tednov nosili v Dom Export v Ljubljano. Tako je bilo tudi sedaj. Nazaj sta prinesli denar za čipke pa tudi sukanec in vzorce za nadaljnjih šest tednov. Nekatere ženske pa so svoje izdelke raje oddajale v Idrijo. Preko zastopnice v Škofji Loki so oddajale čipke in prejemale denar zanje. Z ustanovitvijo Turističnega društva v Železnikih pa je prišlo v trgovanju do sprememb. Ker je TD bolje plačevalo čipke kot Dom Export, so čipkarice svoje čipke raje oddajale TD.

Danes največ čipk odkupi TD Železniki, ki klekljaricam priskrbi tudi sukanec in vzorce. Obstajajo pa tudi nekateri privatni trgovci, ki odkupujejo čipke in jih potem prodajajo.

TEKMOVANJA KLEKLJARIC

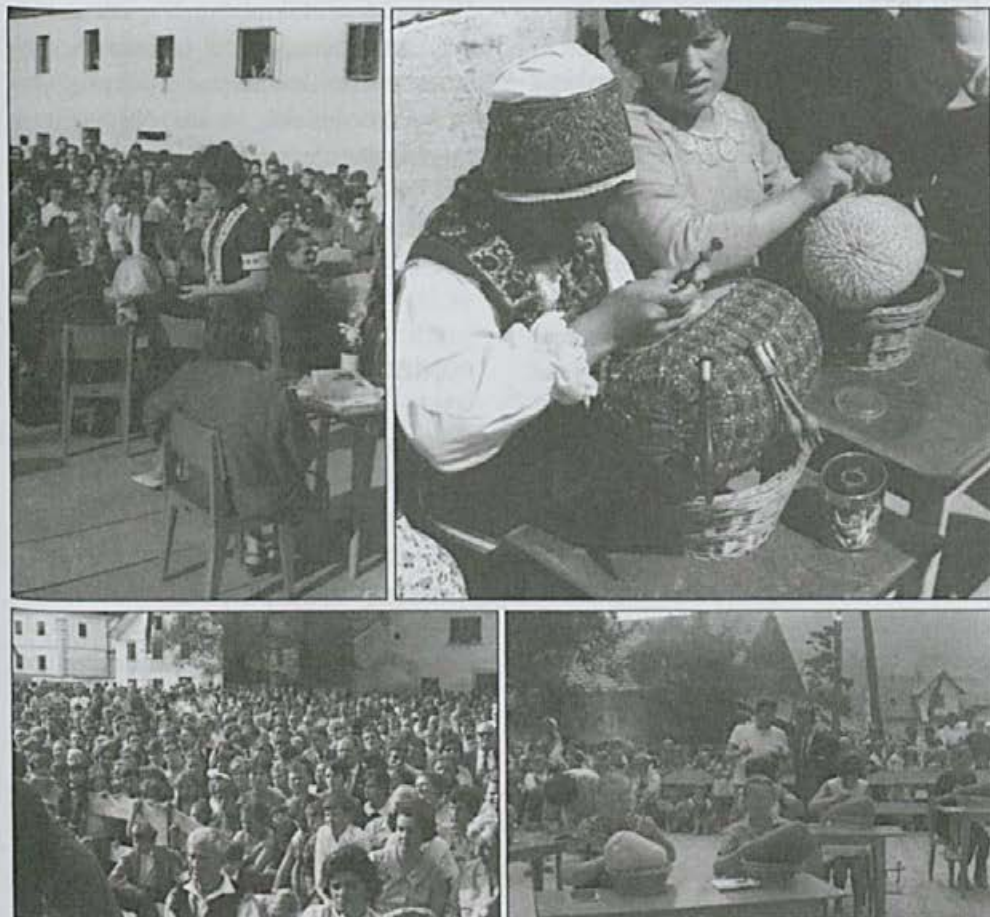
Dom Export ni prirejal samo sestankov, pač pa tudi čipkarske festivale, kjer so se čipke razstavile, zanje pa so nekatere čipkarice prejele tudi nagrade. Leta 1961 je priredil prvi Čipkarski festival v Ljubljani.

Čipkarska zadruga iz Železnikov se ga je udeležila polnoštevilno in za razstavljene čipke prejela diplomo in zlato kolajno. Ponovni Čipkarski festival je bil tri leta kasneje, leta 1964. Tudi tokrat se ga je udeležilo 80 čipkaric iz Železnikov. Vendar pa so bili rezultati povsem drugačni od tistih izpred treh let. Na razstavi so zasedle osmo, to je zadnje mesto, in prejele železno kolajno. Seveda z uvrstitvijo niso bile zadovoljne. S svojim uspehom na tem festivalu pa je bila prav gotovo zadovoljna čipkarica Albina Florjančič iz Železnikov, ki se je udeležila hitrostnega tekmovanja v klekljanju in osvojila drugo mesto. Prejela je nagrado v višini 15.000 DIN.

Zlata medalja 1. Čipkarskega festivala Slovenije, 16. 7. 1961, ki jo je kot najboljša prejela Čipkarska zadruga iz Železnikov. Hrani Muzej Železniki.

PRVI ČIPKARSKI DAN V ŽELEZNIKIH

Na Čipkarskem dnevu leta 1973.

Prvi turistični dan z imenom Čipkarski dan v Železnikih so organizirali 25. avgusta 1962 Na plavžu. TD Železniki⁶ je na pobudo Gorenjske turistične Zveze⁷ iz Kranja sprejelo predlog Jožeta Mohoriča, takratnega predsednika TD, za uvedbo turističnega dne v Železnikih.

Razgovori in priprave za 1. Čipkarski dan, bilo jih je enajst, so potekali vse od januarja do sredine avgusta. Sodelovalo je več društev in organizacij. To so bili: Čipkarska zadruga Železniki, Jože Mohorič, predsednik TD v Železnikih, gospod Černe, predsednik TD v Kranju, GTZ, podjetje Dom iz Ljubljane, Muzejsko društvo in predstavniki KS. Ta društva in organizacije so si porazdelile naloge in pomagale tako pri pripravi kot pri prodaji

različnih stvari, ki so se na ta dan prodajale. Vsi so bili zelo navdušeni.

V času prvega Čipkarskega dne v Železnikih pa se je med ljudmi, zlasti med šoloobveznimi deklicami, pojavilo veliko navdušenje za klekljanje. Zato so družine, ki so želele, da bi se njihovi otroci naučili klekljati, začele zbirati podpise. Zbrali so podpise 56 družin, ki so tako jamčile, da se bodo njihovi otroci redno udeleževali čipkarskega pouka. Vendar pa to ni bilo dovolj, saj čipkarske šole v Železnikih takrat niso ustanovili.

ČIPKARSTVO V ŽELEZNIKIH PO LETU 1976

Ustanovitev in delovanje klekljarskega krožka

Po propadu čipkarske šole leta 1960 so se vedno znova našli ljudje, ki so težili k njeni ponovni oživitvi, vendar brez uspeha. Do ustanovitve čipkarskega krožka v OŠ Prešernove brigade Železniki⁸ je preteklo kar 15 let. Na pobudo TD in takratnega ravnatelja osnovne šole Franceta Benedika je bil leta 1976 pod vodstvom Helene Kramar, sicer učiteljice razrednega pouka, ustanovljen klekljarski krožek.

Pouk je potekal enkrat tedensko v dveh skupinah. Posebnega programa krožek ni imel, učiteljica se je zgledovala po načrtu Mire Kejžar, ki je bila zadnja učiteljica v čipkarski šoli. Vse potrebno za delo so učenci dobili v šoli, ki je tako tudi krila vse materialne stroške.⁹ Vsak učenec je povprečno v enem šolskem letu izdelal tri čipke, ki so bile ob koncu leta tudi razstavljene.

Zanimanje med otroci je bilo kar veliko, saj je bilo v krožek prvo leto vpisanih okrog trideset otrok, drugo leto delovanja pa so bile namesto dveh potrebne že kar štiri skupine. Z leti pa je prvo navdušenje splahnelo, število učencev se je zmanjšalo. Tako je krožek deloval le tri ali štiri leta. Od takrat naprej so se mladi učili klekljati doma ali pri znancih, strokovnega učenja klekljanja pa ni bilo.

PONOVA USTANOVITEV ČIPKARSKE ŠOLE

Največje zasluge za ponovno oživitev čipkarske šole leta 1994 gredo takratnemu ravnatelju osnovne šole Leopoldu Nastranu ter Heleni Kramar.

Čipkarska šola je potekala enkrat tedensko, v štirih skupinah v katerih je bilo od 15–20 učenk. Pouk je potekal po posebnem učnem načrtu oz. programu idrijske čipkarske šole, obsegal pa je osem letnikov. Ker so šolo obiskovali učenci z

Učenke čipkarske šole v OŠ Železniki leta 2002.

različnim predznanjem, je učenec napredoval v višji letnik takrat, ko je obvladal predpisano snov oz. spretnosti za letnik, v katerem je trenutno bil. Tako so lahko učenke v enem šolskem letu naredile tudi dva letnika čipkarske šole, nekateri učenci, ki pa niso bili tako vešč klavljanja, pa letnika niso naredili v enem šolskem letu, pač pa v naslednjem, in so takrat dobili dve spričevali.

Učenke, ki so se pripravljale na razna tekmovalna (Idrija, Čipkarski dan v Železnikih), pa so se izven rednega pouka urile v klavljanju večkrat na teden, saj je bilo za uspeh potrebno tudi več vaje in dela. Ob koncu leta pa so pripravili tudi razstavo. Heleni Kramar je pomagala tudi Mojca Jemec.

Vodstvo čipkarske šole pa se je spreminjalo. Tako je Heleno Kramar po enem letu nasledila Maja Kopač, ki je poučevala dve leti. V šolskem letu 1997/98 je zaradi pomanjkanja strokovnega kadra na prošnjo TD klavljanje poučevala Marija Koblar, leta 1998 pa je pričela učiti Irena Benedičič, ki je tudi prava učiteljica klavljanja.

ZAKLJUČEK

Vsi vemo, da je Idrija tista, kjer so se ženske že pred davnim letom 1763 prve začele ukvarjati z izdelovanjem čipk. Od tam se je čipkarstvo potem širilo naprej v druge slovenske kraje in tako se je pojavilo, uveljavilo in zakoreninilo tudi pri nas. Laiki, oz. tisti, ki se na klavljanje, oz. tehnike klavljanja, ne spoznajo najbolje, pa gotovo ne vedo, da se "naša" čipka razlikuje od Idrijske.

Razlogi oziroma vzroki za to segajo v daljno preteklost, skoraj stoletje nazaj. Avstrija je leta 1918 izgubila vojno in prav to je razdelilo Slovenijo na dva dela. Primorska z Idrijo je pripadla Italiji, ostali del pa je prišel pod na novo ustanovljeno državo Jugoslavijo. Italijanska okupacija je povzročila, da se je čipkarstvo v okolici Idrije in na Primorskem razvijalo v popolnoma drugačni smeri kot v Jugoslaviji. Tam so prvotno klavljali češko čipko, za katero je značilen širok trak (ris), ki vijuga po čipki

in oblikuje razne vzorce, pod italijansko okupacijo pa se je klavljanje povsem preusmerilo. Za čipke je bil vse bolj značilen ozek trak (ris, slepi ris), kar se kaže kot vpliv beneške čipke. Gorenjska pa je bila ves čas pod vplivom dunajske šole in značilen za čipke na tem ozemlju je bil značilen širok trak, to je široki ris.

Danes pa se vse prepleta. Klavljarice največ klavlajo ozki ris, ki je veliko lažji od širokega, vedno bolj pa se temu dodajajo drugi elementi. Vzorci, kjer prevladuje ozki ris, se bogatijo s težjimi tehnikami in starimi motivi. S tem sta pred leti začeli Mira Kejžar in Irma Sedej - Pervanja, in sicer z namenom, da bi bila čipka bolj zanimiva.

Danes čipka ni samo spomin na preteklost, saj večini klavljaric s skromnimi pokojninami še vedno predstavlja dodaten vir preživetja. Predvsem pa se odlikuje po svoji zahtevni, natančni in prav zaradi tega čudoviti podobi, ki jo ustvarijo človeške roke.

Naj za konec še enkrat omenim tiste štiri deklice, ki so se že okrog davnega leta 1881 naučile klavljanja. Nevede so pričele dolgoletno tradicijo, ki je predvsem v preteklosti mnogim ljudem pomagala preživeti, danes pa, upam, je v ponos slehernemu domačinu.

Viri in literatura

- Emil Čeferin: *Zadružništvo v Selški dolini*. Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 198.
- Maja Kovač: *90 let čipkarske šole v Železnikih*. Zgibanka. Železniki: Turistično društvo Železniki, 1995.
- Božo Račič: *Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje*. Loški razgledi XV/1968. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1968. Str. 123–138.
- Tonika Ramovš: *Zgodovina čipkarstva v Železnikih*. Železniki, 1970. Str. 1–6. (Hrani Muzej Železniki.).
- Tonika Ramovš: *Zgodovina čipkarskih dnevov v Železnikih*. Druga polovica 80. let. Str. 1–3. (Hrani Muzej Železniki.).
- Tonika Ramovš: *Pričetek čipkarske obrti in čipkarske šole v Železnikih – igra v treh dejanjih in štirih slikah*. (Hrani Muzej Železniki.).
- Mira Šmid in Zgodovinski krožek OŠ Železniki: *Razvoj turizma v Selški dolini – raziskovalna naloga*. Železniki, 1994. Str. 8–49.
- Niko Žumer: *Obrt in obrtna podjetja po prenebanju železarstva*. Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 176.
- Muzej Železniki.
- Loški muzej Škofja Loka.
- TD Železniki.

Informatorji

- Irena Benedičič, strokovna učiteljica klekdjanja na čipkarski šoli v Železnikih, Železniki.
- Mira Kejžar, pokojna risarka vzorcev, klekdjarica, včasih poučevala na čipkarski šoli v Železnikih.
- Helena Kramar, upokojenka, klekdjarica, včasih vodila čipkarski krožek in poučevala na čipkarski šoli v Železnikih, Železniki.
- Tonika Ramovš, pokojna klekdjarica, tajnica v drugi Čipkarski zadrugi.
- Jure Rejec, kustos v Muzeju Železniki, Železniki.
- Ana Rozman, upokojenka, klekdjarica, Železniki.
- Francka Rozman, upokojenka, klekdjarica, Železniki.
- Anči Trojar, upokojenka, tajnica TD Železniki, Železniki.
- Mara Živec, upokojenka, včasih strokovna učiteljica na čipkarski šoli v Železnikih.

Opombe

- ¹ Tonika Ramovš: *Zgodovina čipkarstva v Železnikih*. Železniki, 1970. Osebni arhiv. Str. 1. (v nadaljevanju Ramovš.)
- ² Njeno pravo ime ni znano.
- ³ Marija Pivk je bila ob koncu vojne upokojena zaradi svojega sodelovanja z Nemci. Nemci so ji pošiljali sukanec, ki so ga prej tudi stehali. Kolikor sukanca je prejela, toliko čipke je morala v zameno poslati v Nemčijo.
- ⁴ Skupnost Železniki so takrat sestavljali krojači, šivilje in pleskarji.
- ⁵ Dr. Emil Čeferin: *Zadružništvo v Selški dolini*. Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki, 1973. Str. 198.
- ⁶ V nadaljevanju TD Železniki.
- ⁷ V nadaljevanju GTZ.
- ⁸ Današnja OŠ Železniki.
- ⁹ Helena Kramar je na stroške šole sama izdelala 30 punkdjev, poskrbela pa je tudi za nabavo klekdlinov in ostalih materialov.

Pred šestdesetimi leti

Napadi na utrjeni nemški postojanki v Selcih in Železnikih v letih 1943–1944

Muzejsko društvo Železniki
Skupina za zgodovino NOB

Nemška postojanka v Železnikih je bila velika ovira pri razvoju partizanskega gibanja v dolini. Kraj, ki je lociran na najožjem delu doline, le-to deli na zgornji in spodnji del. Zgornji del doline je bil po likvidaciji postojank v septembru in oktobru 1943 na Zalem Logu in Davči ter po kapitulaciji Italije v septembru istega leta tretiran kot osvobojeno ozemlje s prostim prehodom prejšnje državne meje na področje Cerkljanskega. Večjih ovir za nadaljnji razvoj na desnem bregu Sore vse od Davče, Potoka, Martinj Vrh, Ojstrega Vrh, Golice, Stirpnika, Rovt, Lenarta do doline Luše in naprej do Škofje Loke skorajda ni bilo. Predstavljala jo je le še postojanka ob mostu na Praprotnem, katere posadka pa dolini ni bila nevarna, saj je bila njena vloga vezana ozko na varovanje mostu. Kot taka izven svoje postojanke ni delala nobenih problemov.

Večja oziroma največja ovira gibanju, zlasti na levem bregu Sore, pa je bila postojanka v

Središče Železnikov pred napadom.

Železnikih. Kolikor toliko primerna komunikacija, ki je omogočala transport preko Češnjice, Dražgoš, Jamnika na gorenjsko stran, je bila z njo prekinjena, razpoložljiva je bila le mnogo težja, manj prehodna, le delno prevozna čez Potok, Plenšak, Prtovč, Jelovico, Dražgoše. Ta je bila v dobrem delu prehodna le za pešce in kot taka za večje transporte neuporabna. Vse večje potrebe po boljši povezavi z Gorenjsko so terjale nujno rešitev stanja.

Nemški okupatorji so se po prihodu v kraj s svojo uniformirano oblastjo, tj. s svojo žandarmerijo, naselili v prazni Levičnikovi hiši na Racovniku. Ob pojavu in vse aktivnejšem partizanskem gibanju v letu 1942 so postojanko razširili še z naselitvijo k Mucku, ki je prav tako na Racovniku, neposredno ob Egrovi hiši. Je bil to zgolj slučaj ali namera? Dejstvo je, da sta obe postojanki v bistvu varovali Egrovo hišo, tj. nemško posest, vsaka s svoje strani. Zdaj že dve postojanki so primerno zavarovali in utrdili. Na vratih in oknih so postavili betonske in peščene pregrade z vgrajenimi strelnimi linami, okolico poslopij pa zavarovali z ograjami iz pletene bodeče žice in španskimi jezdec.

Dejstva so narekovala uničenje in likvidacijo postojanke. Odločitev je padla. Pripravljen in izvršen je bil prvi poizkus za doseg tega cilja. Gorenjska brigada, zdaj po zmagi na Turjaku imenovana Udarna brigada dr. Franceta Prešerna, se je le malo prej dobro oborožena vrnila z Dolenjske, kjer je uspešno sodelovala pri razoroževanju italijanske vojske, ki je v začetku septembra 1943 kapitulirala.

12. novembra je njen drugi bataljon skozi Ovčjo vas vdrl v Gorenji konec v Železnikih in ga zasedel. Z napadom na postojanko pri Levičniku je pričel okrog pol tretje ure popoldne, ko je z minometom, postavljenim pred Bičkovo hišo v Gorenjem koncu, izstrelil prvo mino. Ta se je raztreščila tik pred Levičnikovo hišo, pred samo postojanko. Razen načetega ometa pa ni naredila posebne škode. Vsekakor pa izstrelitev velja za velik dosežek, posebno še, ker je bil to prvi strel.

Med Nemci je zavladal preplah. Prestrašeni so se zavlekli v poslopje in se pripravili na obrambo. Nato je nastalo zatišje. Prešernovci so poizkusili s taktiziranjem. V postojanko so poslali pionirja Alojza Kristana s pisno zahtevo po vdaji. Sicer preplašeni so Nemci vdajo zavrnil. Sledila je druga izstrelitev mine. Ta ni bila več tako točno usmerjena. Raztreščila se je daleč od postojanke v cestnoopornem zidu Pod drčo. Pionir Kristan je ponovno šel v postojanko. Vsled zgrešenega drugega izstrelka so zdaj že bolj opogumljeni Nemci vdajo tudi tokrat zavrnil, Kristanu pa zagrozili z ustrelitvijo, če se še enkrat pojavi na vratih. Sledilo je močno strojnično obstreljevanje z obeh strani in dvoje izstreljenih min, ki sta padli na cestišče pred Štolmom in povzročili velike kraterje. Stekla sosednjih hiš so se razsula, po tleh je ležalo veliko zdrobljene strešne kritine. Razdejanje je bilo veliko. Najbolj so bile prizadete postojanka, Levičnikova, Popčeva in Antonova hiša. Prešernovci so zasegli pošto, občino, otroški vrtec in pobrali vse, kar jim je moglo služiti. Neuspehu sta botrovali prelahka oborožitev in slaba priprava. Močno utrjena postojanka je ostala pretrd oreh za napadalce.

Posadka postojanke je ves čas napada ostala za varnimi zidovi in ni imela žrtev, tudi ranjenih ni bilo. V teku napada je pri nadrejenih iskala pomoč. Ta je v moči čete policistov, okrepljene z oklopnim avtomobilom, že v večernih urah prispela iz Škofje Loke. Razporedili so se po vasi Češnjica in jo blokirali. Ob tem so presenetili umikajočega se partizana in ga smrtno ranili. Ranjeni se je zavlekel v Prevčev kozolec, kjer ga je mrtvega šele po šestih dneh slučajno odkril Jože Pogačnik, Petrič s Češnjice. Po kratkem streljanju in nekaj izstreljenih topovskih granatah v smeri Železnikov so pot nadaljevali vse do združitve z obleganimi posadkami. Po nekaj urah postanka v kraju so se odpravili nazaj proti Škofji Loki.

Prešernovci so se bili primorani umakniti. Čeprav brez zmage, so se zavedali, da je njihov napad za sovražnika imel, če ne drugega, vsaj zastrašujoč značaj.

Napad je pri Nemcih, kot že rečeno, povzročil nemalo presenečenja, pa tudi strahu. Nanj so se temu primerno odzvali. Postojanko so poslej razširili še na področje Placa. Zasedli so Prosvetni dom, župnišče, cerkveni zvonik in jih primerno utrdili. Na župnijskem vrtu, ob prosvetnem domu in pred Lenartovo lipo na Racovniku so zgradili bunkerje iz brun in peščenih zagatnih sten. Bunker pred Lenartovo lipo so s postojanko pri Mucku povezali z vkopanim jarkom po sredini cestišča. Na Levičnikovi hiši so zgradili opazovalni stolp s stalno zasedbo, oborožen s težko strojnico. S tega mesta so imeli pod nadzorom Racovnik, Otoke, območje Pod drčo, Plac in Škovine. Enako obrambo so izvedli tudi v cerkvenem zvoniku. Od tu so nadzorovali dogajanje v Ovčji vasi, na logu, v Plnadi, Pod drčo in Pod zijavko. Ob tako razširjenem okolju in ob tako okrepljeni obrambi je postojanka postala še težje premagljiva.

Porast partizanskega gibanja v letu 1943/44 je terjal vse več manevrskega prostora. Enote 30. in 31. divizije, štabnih enot in služb 9. korpusa so združevale že preko šest tisoč ljudi. Zadrževale so se večinoma na ozemlju osvobojene Primorske. Kako oskrbeti tako množico ljudi, je bilo tedaj osrednje vprašanje. Področje, ki ga je obvladoval 9. korpus, je bilo vsaj v pogledu prehrane popolnoma izčrpano. Treba je bilo iskati nove možnosti, nove vire. Te pa so nudili le še Dolomiti in Savska dolina. Da bi omogočili možen, sprejemljiv in varen prehod na

relaciji Cerkno–Savska dolina, je bilo uničenje postojanke v Železnikih, ki je predstavljala na tej relaciji glavno oviro, neodložljiva zadeva. Padec postojanke je bil z vidika preživetja take mase ljudi življenjskega pomena.

Po jesenski partizanski ofenzivi je območje med Selško in Poljansko Soro večinoma postalo sestavni del osvobojenega ozemlja. To se je preko Blegoša in Cerkljanskega širilo proti osrednjemu delu Slovenskega primorja. Zdaj naj bi se širilo še proti severu in severovzhodu v bližino industrijskih središč Kranja in Jesenic. To je drugi moment, ki je narekoval potrebo po tem, da se Selška dolina očisti sovražnih postojank. Uresničitev te naloge je bila zasnovana z drugim napadom na Železnike v noči z 22. na 23. januar 1944.

Z likvidacijo manjših postojank, kot so bile Davča, Zali Log, Bukovica, v jeseni 1943 so se naprej obstoječe: Selca, Železniki, Sorica, Petrovo Brdo, znatno okrepile. Med Škofjo Loko in Podbrdom so bile postojanke: na mostu na Praprotnem (10–12 mož), v Selcih (do 40 mož), v Železnikih (do 60 mož), v Sorici (do 30 mož) in na Petrovem Brdu (do 50 mož). Večino posadk je sestavljalo moštvo srednjih zrelih let.

Naši so pričakovali, da posadka v Železnikih, za katero je bilo znano, da partizanov ne bo napadala, če jih bodo le-ti pustili pri miru, ne bodo nudili kakega večjega odpora. S padcem bi postojanka v dolini, ki za sovražnika ni imela posebnega pomena, ker je bila komunikacija od Železnikov do Petrovega Brda zanj že dolgo mrtva – le-te zagotovo ne bi obnovljali, postala brez pomena in bi jo bržkone sami ukinili. Seveda so bila to le predvidevanja.

Železniki, ki leže v ozki soteski, obdani z zelo strmimi pobočji na obeh straneh, so zelo raztegnjeno naselje in zato ugodno, pa tudi neugodno z vidika napada oziroma obrambe. Ugodno zaradi goste pozidave, ki omogoča neposredno približanje postojankam, neugodno pa, ker je napad možen le iz dveh smeri, umik pa praktično le v eni.

Del žandarmanjske posadke v Železnikih (1943).

Napad sam je bil okrepljen tudi s težko oborožitvijo: enim topom in minometom, katerih uporaba pa je bila omejena, zato je bil grajen le na posebne jurišne skupine, okrepljene z minerji, katerih naloga je bila rušenje zidov, skozi katerih odprtine bi jurišniki vpadli v notranjost postojank in jih postopoma zavzemali.

Napad na Železnike in vzporedno tudi Selca je bila akcija celotne 31. divizije 9. korpusa NOV. V njem so sodelovale vse tri brigade njenega sestava: Prešernova, Vojkova in Gradnikova. Za neposredni napad je bila določena Prešernova brigada, medtem ko naj bi ostali dve zagotovili širše zavarovanje napada. Tako naj bi Gradnikova brigada zavarovala in onemogočila posredovanje in vmešavanje posadke iz Sorice, zavarovala naj bi tudi desni bok napada na relaciji od Črnega vrha pa vse do Lenarta, s čimer bi preprečila morebitno pomoč iz smeri Škofje Loke in Poljske doline. Improvizirala naj bi tudi napad na soriško postojanko. Naloga Vojkove brigade je bila zavarovanje prihoda pomoči sovražnih sil iz smeri Škofja Loka–Praprotno in smeri Praprotno–Selca. Nobenih zavarovanj pa štab ni predvidel in postavil v smeri proti Kranju, kar se je izkazalo kot napaka.

Štab divizije je v sklopu predvidenih ofenzivnih akcij določil Prešernovi brigadi, da s svojimi enotami vzporedno napade postojanko tako v Selcih kot v Železnikih.

Štab Prešernove brigade je zato zapovedal svojim enotam, naj se 21. januarja do večera premaknejo na področje Martinj Vrh. Izdelan je bil načrt napadov in posredovan štabom bataljonov. Ves komandni kader je bil z njim dodobra seznanjen.

Že v divizijskem povelju za napad pa se je pokazala vrsta pomanjkljivosti. Tako naj bi v Dolenji vasi uničili most in likvidirali stražo, ki je tam ni bilo. V njem se omenja tudi postojanka na Zalem Logu, ki pa je tam ni bilo več. To dokazuje, da je bila akcija napada že v štabu divizije slabo pripravljena, oziroma da je štab razpolagal s podatki, ki niso izkazovali dejanskega stanja.

Franc Jernejc - Milče,
vodja napada na Železnike.

Selca naj bi napadal 1. bataljon z dodanim težkim minometom. Enot 2. in 4. bataljona so bile določene za napad na Železnike, medtem ko 3. bataljon v napadu ni sodeloval, ker je bil le mesec pred tem uničen na Pokljuki, nova formacija pa še ni bila izvedena.

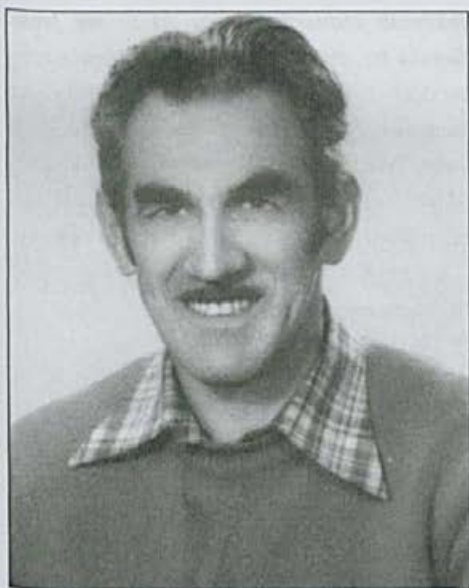
Napad na Selca je vodil načelnik štaba brigade Franc Jernejc - Slavko, odgovoren za napad na Železnike pa je bil namestnik komandanta brigade Franc Jernejc - Milče.

Čas napada je bil določen za soboto, 22. januarja, ob 21. uri. "Mrzel zimski večer. Naglo se približuje čas odhoda. Naprej! Kolona se iz izhodiščnega položaja v vasi Martinj Vrh spušča v dolino."

Domačin Jože Blaznik - Runo, Podvičnikov iz Železnikov, borec 2. bataljona, udeleženec napada na Železnike, se spominja:

"Naš bataljon je 22. januarja le malo pred odbodom v dolino prispel iz Novakov na Cerkljanskem v Martinj Vrh. Sledil je le kratek postanek in že smo s pobodom nadaljevali, ne da bi vedeli, kam. V bataljonu nas je bilo več domačinov: Šuštar Jaka - Izток, Pelnadarjev iz Železnikov, Janez Ceferin - Golob, Marenkovcev iz Potoka, Franc Moborič, Čekov iz Podlonka, brata Lojze in Nande Koblar, Logarjeva iz Grape, Gustel Frelib - Vane, iz Sorice, in mogoče še kdo, ki sem ga zgrešil.

Kot domačin in zato poznavalec terena sem

Jože Blaznik - Runo.

Franc Mohorič.

bil določen za v predbodnico z nakazano smerjo v Železnike. Predbodnico je sestavljala trojka, v kateri je bil poleg mene tudi domačin Franc Mohorič, komandir čete. Spuščali smo se navzdol, proti Smolevski grapi. Oster mraz je rezal v kosti. Pot je bila slaba in poledenela. Ob žuboreči, napol zamrznjeni grapi, ki je motila tišino, smo se bližali cilju. Tja smo prispeli šele okrog 23. ure, torej z dveurno zamudo.

Že pred pribodom v naselje je na mostu, ki vodi v Ovčjo vas, predbodnica naletela na nemško zasedo. "Halt," je rezko zarežalo v nočno tišino. Iskali smo zaklone. Že nas je zasul strojnični ogenj. Borba za Železnike se je pričela. Bili smo odkriti. Nič več nismo mogli graditi na presenečenju kot enem izmed vidikov partizanskih napadov. Posadke v postojankah so bile alarmirane in so se labko pripravile na obrambo. V protinapad je posegla naša prva četa in uspešno pregnala Nemce z mostu. Nemci se umikajo. Zavešča iščejo v Flandrovi kovačiji. V naskoku smo preko mostu. Sledi obstreljevanje z obeh strani. Bližina Dermotove biše ne nudi varnih zaklonov. Stiskamo se za Lukelnovo bišo. Nemci napadajo s trombloni in ročnimi

bombami, Golob nas sili v juriš. Ta je nesmiseln. Napadamo naprej. Ne popustimo. Umika ni. To spoznajo tudi Nemci. Čutijo našo nepopustljivost in našo premoč. Sledi njihov umik, ki pa je izveden zelo taktično. Umik ni potekal po cesti. Izveden je bil med hišami mimo Špendala, Plajba, Gradnikarja v hrib in po njegovem pobočju skozi Zijavko proti postojanki. Skupina petih borcev je bila določena, da jih zasleduje in prežene v postojanko. Bil sem med njimi. Z nami je bil tudi komandir Mohorič. Gremo isto pot. Določen za vodjo stopam na čelu skupine. Prispeli smo do drče Pod zijavko. Nemci so na poti umika ponovno postavili zasedo na robu drče in nas napadli iz bližine, kjer sem postal živa tarča njihovim pištolam. Oplazilo me je. Zavedel sem se, da sem zadet. Nagonsko sem se obrnil in odskočil. Čeprav težko ranjen, sem se še vedno sam umikal nazaj po pobočju in se mimo Homarja in Kralja z močmi preganjanca pretolkel do Kordeža v Grapi. Tam sem bil deležen prve sanitetne oskrbe. Prestreljena so mi bila pljuča, na desni strani, desna nadlaket, dva strela pa sem dobil v spodnji del trebuba. Še preden sem bil deležen oskrbe, mi je bilo

zastavljeno vprašanje, ki me teži še danes: "Kje imaš orožje?" Nisem ga prepustil sovražniku. Oddal sem ga stražarju, ki me je ob vstopu v Ovčjo vas zaustavil in zabteval od mene spoznavalno parolo, ki pa sem jo v šoku pozabil. Komandir Moborič, ki je bodil nekaj za menoj, je bil zdaj že z odprtim ognjem iz vseh orožij smrtno zadet in je tako postal prva žrtev napada na Železnike. Za silo oskrbljenega so me prenesli b Graparju. Medtem je Lojze Nadrage, Kordežev, organiziral vse potrebno za moj pospešen prevoz proti bolnici. Pri Graparju me je prevzel Janez Trpin iz Smoleve in me na saneh s konjsko vprego prepeljal do Toneta v Martinj Vrhu. Za spremljevalca mi je bil določen Lojze Koblar iz Grape.

Ne bom pozabil dobre Tonetove mame, ki mi je pripravila omleto "za moč", kot je dejala. Pa tudi ne pomenljivih pogledov in kretenj prisotnih, ki so sporočali: "Ta jih ne bo več jedel." Imeli so me že za izgubljenega. Naslednji dan je bilo

določenih šestnajst nosačev, ki so me preko Blegoša po zasneženih stezah v budem mrazu zavitega v šotorko izmenoma nosili in me prenesli v Zgornje Novake, kjer me je prevzelo osebje bolnišnice Franje. Tam sem bil deležen prave zdravniške oskrbe. Ostal sem na zdravljenju in okrevanju polne štiri mesece. Odpuščen sem bil šele v mesecu maju. Moja borba za Železnike je bila s tem končana."

Po napadu na to skupino se je zaseda umaknila nazaj v postojanko – v župnišče in Prosvetni dom. Takoj za tem je 2. bataljon blokiral obe stavbi z zahodne strani, od koder naj bi prešel v napad. 4. bataljon pa je kot zavarovanje celotno postojanko blokiral s severovzhodne, torej nasprotne strani. Na tak način je bilo oporišče v celoti zajeto v krog napadalcev. Nezavarovana pa so ostala pobočja, ki so bila preveč izpostavljena sovražnemu ognju iz zvonika in stolpa na Levičnikovi hiši. Napad naj bi pričeli s težkim orožjem. Že takoj pa so se pokazale težave, kam z namestitvijo. Kam postaviti top, da bo njegov ogenj učinkovit. Če so ga postavili preblizu, je bil pod prehudim strojničnim ognjem, če pa so se z njim oddaljili, so mu cilje zakrivale hiše. Končno so mu določili položaj na Dermotovem mostu, od koder je uspešno posegel v napad in dokaj hitro in uspešno pregnal sovražnika iz cerkvenega zvonika. Oblegovalci pritisnejo z zahodne strani. Pričela se je prava bitka. Na obeh straneh so aktivirane vse vrste orožja. Borci bodre in ščitijo drug drugega ter si pomagajo. Kako omogočiti minirjem pot do bunkerjev, kot glavni taktični vidik napada, da opravijo svoje delo? Sovražnik se izza zidov srdito brani in onemogoča naše namere. Bunkerji so za lahko orožje, s katerim napadalci napadajo, pretrd oreh. Ker jurišniki, določeni za vpad v postojanko, ne morejo opraviti svoje naloge, proti jutru vseeno približajo top na razdaljo stotih metrov. Že po prejšnjem predvidevanju mu je, izpostavljenemu hudemu strojničnemu ognju, napad onemogočen in se mora umakniti. Upanje v zmago je tako močno, da napadalci ne popuste. To isto je prisotno

Minomet v napadu – pred Bičkovo hišo.

Selca pred vojno.

na sovražni strani. Boj se zagrizeno nadaljuje.

Postojanka v Selcih je bila locirana na treh mestih: v župnišču tik ob glavni cesti, v kaplaniji nasproti župnišču in v zasebni hiši Zupančevih, ki so jih pred tem izselili, na Taboru. Slednja je dvignjena nad naselje imela izredno dominanten položaj in izredno lego z vidika lastne obrambe. Od tu je imela nadzor nad celotnim dogajanjem nižje ležečega centra vasi, ki ga je z ognjem tudi pokrivala, hkrati pa je bila tudi krovna obema drugima postojankama. V bistvu je nadomeščala utrjen cerkveni zvonik, kar je bila praksa po drugih naseljih, le da je bila ta za posadko dosti bolj varna.

1. bataljon, ki je napadal postojanko v Selcih, je s prihodom prav tako kasnil. Postojanki se je približal skoraj v enakem času kot napadalci Železnikov. Borci 3. čete, ki jim je bilo zaukazano zavarovanje komunikacije v smeri proti Škofji Loki, so uspešno opravili svojo nalogo. Nižje od Selc so prekopali cesto in postavili mine. Prekinili so telefonski in

električni vod in s tem postojanko odrezali od zunanjih povezav. Tudi skupina minerjev je uspešno zaminirala zadnjo steno postojanke v kaplaniji in jo delno porušila. Zaradi prehudega zapornega ognja pa je jurišniki niso uspeli zasesti. Naskočili so Nemce v glavni postojanki, v župnišču, vendar jim je tudi tu močan strojnični ogenj onemogočil prodor. Sledilo je obmetavanje postojanke s plastičnimi minami, ki pa zaradi prevelike razdalje, ki je bila napadalcem še omogočena, cilja niso dosegle in so zato imele le psihološki pomen. Zidovje stavbe je uspešno kljubovalo, ostalo je neprebeto, in tako tudi tu jurišniki niso mogli opraviti svoje naloge. Prvenstveno naj bi to opravili minerji, toda tudi tem je bil dostop onemogočen. Z zahodne strani, ki je edina dopuščala nekaj manevrskega prostora, je postojanko branil izpostavljen bunker na župnijskem vrtu, okrog in okrog pa do dveh metrov visoka močna železna ograja, vsa prepletena z

bodečo žico, ves vrt pa je bil prepreden s strelskimi jarki, iz katerih se je sovražnik z lahkoto in uspešno branil. Take obrambe načrt napada ni predvideval. Vse bolj je postajalo očitno, da likvidacija postojanke brez težkega orožja ne bo mogoča. Napad pa se je kljub temu nadaljeval. Napadalci so še vedno poizkušali utreti pot minercem in jurišnikom in tako doseči svoj cilj, oziroma izpolnitev zadane jim naloge. Toda obramba je trdoživa in ne popusti. Izdano je povelje za umik napadalne skupine. Sledilo je obstreljevanje z minometom. Tudi to ni želo zelenega uspeha. Ob svitanju je štab enotam zapovedal umik iz dosega sovražnikovega orožja. Z dnem se je nevarnost za bataljon še povečala. Svežim nemškim silam, ki so prišle napadeni posadki na pomoč, se bataljon ni bil sposoben upirati, zato je nadaljevanje napada opustil. Sledil je umik vseh enot proti Golici, kar je bila za napadalce Železnikov velika strateška napaka. Namesto da bi zasedel položaje na področju Petrovo brdo–Zavrnik, s čimer bi otežil prehod nastopajočih sovražnikovih enot po dolini, se je iz doline umaknil. Vse kaže na to, da je bil napad na postojanko v Selcih izdan, slabo pripravljen in tudi slabo voden.

Še bolj zagrizeno kakor za Selca se je bila bitka za Železnike. Težo bitke je nosil 2. bataljon. Vojkova brigada, ki naj bi s svojimi enotami zavarovala vhod v Selško dolino pred morebitnim vdorom sovražnikove pomoči napadenima postojankama, je na predvečer napada postavila zasado na ustju Soteske. Tu je ostala do jutra, nakar se je umaknila. Zastavlja se vprašanje, kako se je to moglo zgoditi. Ali se je poveljstvo za to odločilo samo ali je imelo povelje, da se z dnem umakne, ker da bosta postojanki v teku noči padli in zavarovanje ne bo več potrebno? Vsekakor med enotami ni bilo povezav, zveza med njimi ni delovala.

Z umikom vojkovcev s položajev so sovražnikove enote, ki so hitele napadenima postojankama na pomoč, imele prosto pot vse do selške postojanke, ker pa so tukaj boji že ponehali, pa še naprej, vse do Železnikov. Komaj je kolona umikajočega se bataljona zavila v smeri proti Sv.

Tomažu, že je bilo na poti iz Škofje Loke nekaj kamionov policije in vojaštva, ki so prihajali napadenima postojankama na pomoč, zdaj brez nevarnosti, da bi jih kdorkoli napadel.

Tudi 1. in 3. bataljon te brigade, ki sta zasedala položaje na drugi liniji varovanja okrog Dolenje vasi, umaknila pa sta se šele popoldne, borbeno nista ukrepala, ker pohoda sovražnikovih enot nista niti opazila. Kako je bilo to mogoče? Kje so bile potemtakem postavljene zasede? Kako je to moč upravičiti?

S položajev vzhodno od Železnikov, ki jih je zasedal 4. bataljon Prešernove brigade, se je z dnem umaknil tudi ta, verjetno iz istega razloga. Če kdo, potem bi vsaj ta zaradi bližine moral zaznati, da boji v Železnikih še niso ponehali, da se tam še vedno nekaj dogaja, in bi zato vsaj ta moral vztrajati na položajih. Tako pa se je umaknil, ne da bi o tem kogarkoli obvestil. Vse to kaže na to, kako slaba je bila organizacija in kako slaba povezava med napadalci. V igri pa so bila človeška življenja. Vse bolj očitno je dejstvo, da so se enote zavarovanja ravnale po predhodnih ukazih poveljstva, ki je bilo prepričano, da postojanka mora pasti v teku noči, kar pa se ni zgodilo. Tako je bila pot vse do Železnikov nezavarovana, za enote, ki so prihajale napadenim postojankam v pomoč, pa prosta.

Že kmalu po osmi uri zjutraj se je enota policije pojavila na Češnjici. Štela je nekaj preko dvajset mož. Prihajala je iz selške postojanke. Tej je tudi pripadala. To, da je izhajala od tam, kaže na njihovo drznost, samozavest, neustrašnost, sposobnost organizacije takojšnjega posredovanja in izpada iz svoje postojanke. Ob prihodu v vas so se razpršili in zasedli vse višinske točke na levem bregu Sore v smeri Železnikov. Kmalu za njimi so se pojavili novi oddelki policije, ti so po posredovanju v Selcih, kamor so iz Škofje Loke prispeli s kamioni, pot nadaljevali peš, po desnem bregu Sore v smeri Železnikov. V pohodni koloni je bilo kakih sto mož. Za Jegličovo domačijo so krenili v pobočje poraščenega Špika, nad Trnjem vse do njegovega vrha in do previsa v Smolevsko grapo. Le nekaj po

deveti uri so na Čejnjo prispale nove okrepitve, zdaj že na kamionih, v moči kakih stotih mož. To so bili gojenci podoficirske šole vojaške formacije SS. Blokiral so vas in vse dohode v smeri Železnikov, z njo pa preprečili vsako gibanje v tej smeri. Borbeno ta skupina ni delovala. Na zasedenih položajih so se zadržali še nekaj ur po umiritvi situacije v Železnikih, nakar so se umaknili nazaj proti Škofji Loki.

Čeprav se je že zdanilo, so borci neposrednega napada na postojanke v Železnikih še vedno vztrajali na doseženih položajih, v hišah in ob njih, tik pred sovražnimi postojankami. Da se bližajo policijske okrepitve, štabu ni bila neznanka. Ukazal je umik topa in minometov, umika bataljonu pa ni dovolil. O morebitnem odstopu štab divizije, ki se je nahajal v Megušnici, ni hotel slišati ničesar. Menili so, da je 4. bataljon še vedno trdno na zavarovanju vzhodno od Železnikov, 1. bataljon pa v Selcih. Dejansko pa tedaj na določenih mestih že več kot uro ni bilo ne enega ne drugega.

Drama 2. bataljona se je pričela kmalu po deveti uri zjutraj, končala pa le dobre pol ure kasneje. Kolona policistov, ki je prodirala po pobočju Kovaškega vrha proti vrhu Špika, je neopaženo dosegla cilj. Tu in vzdolž Trnja je posedla položaje, s tem pa enostransko blokirala teren Pod zijavko. Da se nekaj dogaja, so napadalci spoznali v momentu, ko je v zrak švignila prva, za njo pa še druga raketa. Komandant bataljona Korl je o tem takoj obvestil štab brigade, ta pa se je še vedno podrejal odločitvi štaba divizije, kar je pomenilo, da umika s položajev ni. Med tem so policisti posedali položaje. Med redkim drevjem so se premetavali po snegu, se zaklanjali od drevesa do drevesa ter se na očeh napadalcev, ki niso vedeli, kdo so, spuščali vse niže proti dolini. Skupina njih pa se je usmerila na zahodno pobočje Špika z namenom, da zapre pot možnega umika proti Smolevski grapi.

Komandant Korl je dojel resnost položaja in na lastno odgovornost zaukazal hiter umik. Če tega ne bi storil, bi bila tragedija še večja. Tako se je uspelo izvleči vsaj glavnini bataljona. Sedaj šele se je zganil

tudi štab divizije in bataljonu dovolil umik. Ukaz pa je bil že prepozen in za toliko njih že usoden.

Znova so v zrak švignile rakete. Takoj za tem so zaropotale strojnice. Policisti so udarili z vso silo. Umikajoči se bataljon se je znašel v pravem ognjenem peklu. Zaporni ogenj je bil vse hujši in ni pojenjal niti za trenutek. Zakasnelim borcem je bila pot zaprta, zanje ni bilo več rešitve; čim je pričela desna stran nemškega napada, je v akcijo posegla zdaj opogumljena tudi posadka domače postojanke. Iz župnišča mimo Betne hiše je v levo pobočje hriba pospešeno krenila skupina kakih dvajsetih mož in posedla položaje na robu gozda zadaj za Jožovo hišo. S to drzno akcijo so umikajoči se bataljon spravili v klesče, ki so se presenetljivo hitro zapirale. Zdaj se je uspelo rešiti le še posameznikom, pa še ti so bili v pretežni večini ranjeni. Med Gorenjim koncem in Trnjem je kakih dvesto metrov čistine Pod zijavko in prav preko nje je bil edini možni umik in prav tej čistini je bil namenjen sovražni zaporni ogenj. Skupina njih, ki je zaostala in je bila zdaj že odrezana od glavnine, se je pod točo krogel umikala najprej po cesti, nakar pa je bila primorana iskati pot umika po strugi ledeno mrzle Sore. Tisti, ki so se umikali po cesti, so vsi padli. Nekaj več možnosti za rešitev je na videz nudila struga Sore. Njeno desno obrežje je na določenih mestih nudilo nekaj zaklonov. Od tu so odrezani borci hoteli izsiliti umik in preprečiti sklenitev obroča, ki je bila na vidiku. Zdaj so v akcijo posegli tudi domači žandarji. Z levega boka so umikajoče napadli v hrbet in jim vsilili križni ogenj. Tako so tudi tisti, ki so iskali kritje v strugi Sore, postali neposredna odkrita tarča. Zdaj so le še svinčenke opravljale svoje delo in dobesedno cefrale telesa umikajočih se borcev. Tako so domači žandarji v veliki meri pomagali dokončati pobjo tistih, ki so ostali v zanki in niso imeli izhoda.

Po prenehanju ognja se je skupina žandarjev ločila. Del njih je še vedno vztrajal na položaju za Jožovo hišo, drugi pa so po pobočju hriba prodirali v smeri Gorenjega konca. Na tej poti so v drči Pod zijavko naleteli na truplo prejšnji večer padlega

Franca Mohoriča. Njegovo truplo so prepahnili na rob drče in ga pahnili čezenj na cesto Pod zijavko. Del skupine, ki je ostala na položaju za Jožovo hišo, je zatem zagrešil še en zločin. Sla po ubijanju vsega, kar se še giblje, je skozi okno Žnidarjeve hiše ustrelila domačo sedemletno hčerko Mileno, ki se je nič hudega sluteč gibala ob oknu. In tako je postala 19. žrtev napada na Železnike. Trupla padlih so bila posejana vse od sokolskega doma pa do zadnjih, ki so bili tik pred rešitvijo, pri Dermotovem jezu. Zdaj so se Nemci spustili v dolino. Odpor umikajočih se je bil zlomljen. V spodnjem koncu pa je še vedno ostala peščica borcev, zdaj brez vsake možnosti za rešitev. Nekaj jih je bilo ranjenih in se zato niso mogli izvleči, nekaj pa tistih, ki so zaostali in jim je bila pot umika že zaprta. Eni in drugi so iskali

Pod zijavko, mesto tragedije 2. bataljona.

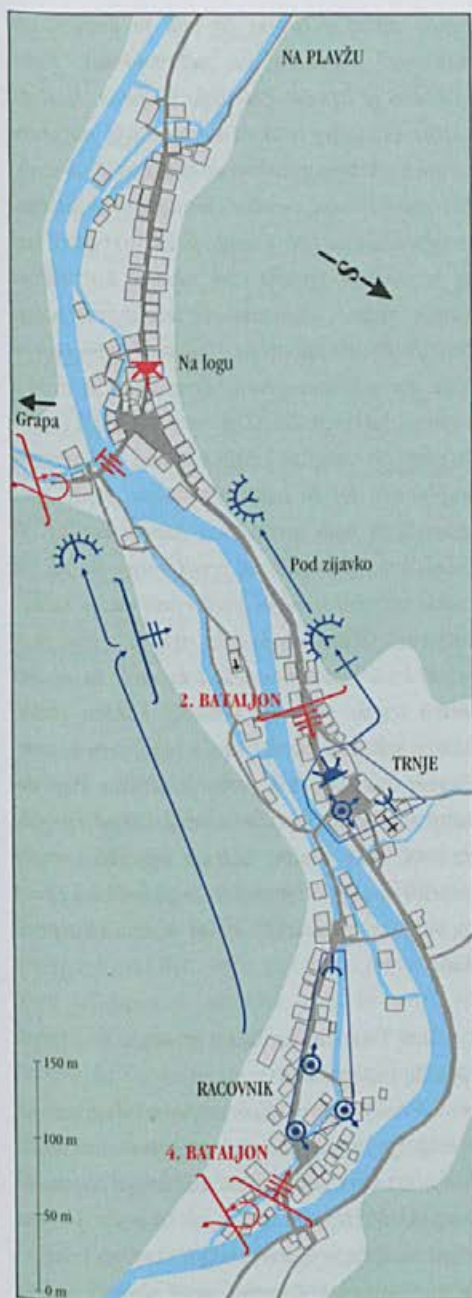
skrivališča. Teh pa zaradi nepoznavanja razmer in potrebne hitrosti ni bilo lahko dobiti. Da so bila ta slabo izbrana, se je pokazalo takoj po vdoru policistov v naselje. Razen enega so vse odkrili, zajeli in jih ujete pobili. Dva od njih sta postala žrtvi v Sokolskem domu. Nekateri so si v strahu pred zajetjem, to je bilo hujše od smrti, sami vzeli življenje. Med poslopjem Sokolskega doma in Joževim gospodarskim poslopjem je ležal močan moški zrelih let. Na sencu krvaveč, ožgan od smodnika, še vedno držeč v roki pištolo. Bil je eden od njih. Pogumno si je sodil sam. Mrtev se je rogal sovražnikom, ki jih je ogoljufal za naslodo.

Med umikajočimi, ki so ostali znotraj obroča, je bil tudi domačin Nande Koblar, Logarjev. Bil je edini srečnež, ki ga niso odkrili in se mu je uspelo rešiti. Žal je njegova sreča temeljila na nesreči drugih. V svoj bunker znotraj hiše ga je skril Jože Bertoncelj, Žnidar. Zaradi tragedije, ki je nastopila s smrtjo hčerke Milene, je preiskava hiše izostala, kar je za Koblarja pomenilo rešitev.

Z zavzetjem Železnikov so Nemci temeljito prečesali kraj. Preiskali so hišo za hišo in skušali odkriti in uničiti vse, kar bi od napadalcev moglo biti še živega. Odkriti sledovi krvi v ambulanti dr. Valerije Strnad, ki so zgovorno pričali o njeni pomoči ranjencem tekom noči, je zdravnico spravilo v izredno težak položaj in bi bilo zanj skoraj usodno. Le njen kleni značaj in njena prisebnost, ki ni poznala strahu, ter sklic na Hipokratovo prisego, češ da zanj ni pomemben kdo, pač pa vsakdo, ki je pomoči potreben, ji je rešilo življenje. "Ker so bili tokrat pomoči potrebni oni, sem jo nudila njim, če bi jo bili vi, bi jo nudila vam," je samozavestno odgovarjala razdraženemu gestapovcu.

Po tretji uri popoldne, potem ko so s preiskavami zaključili, so se sile, ki so prišle v pomoč, iz kraja pričele umikati. V dolgi koloni so se vračali proti Selcam.

Prešernova brigada je le v mesecu dni tu doživela drugega svojih največjih porazov. Kje so bili vzroki za to? Precej znakov kaže, da je napad utegnil

Situacija napada na Železnike.

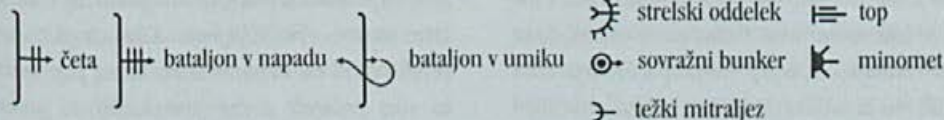
biti izdan, pa so se sovražne sile nanj pripravile. Vršile so se preiskave odgovornih, do dokončnih izsledkov pa ni prišlo nikoli, kajti pokol tečajnikov v Cerknem le pet dni zatem je preiskavo preusmeril, to pa potisnil v ozadje. Posledice napada so bile hude in tragične. Veliko je bilo žrtev, osemnajst mladih življenj je omahnilo v smrt. Med njimi dekle z imenom Čeda. Padla je na cesti. Policisti so jo s človeka nevrednimi izrazi z brcanjem spehali na rob opornega zidu Pod zijavko in jo preko njega pahnili v strugo ledeno mrzle Sore. Z glavo se je zagostila za skalo, da jo tok vode ni odplaval s seboj. Njeni kostanjevi lasje so valovili v smeri vodnega toka. Sora je izpirala njeno kri. Sestra jo je v Grapi zaman čakala.

Preplah v kraju je bil vsesplošen. Moški so se umaknili z domov in iskali zavetja. Maščevalnost Nemcev je bila očitna. Svoj sadizem so tešili ob velikem številu trupel, s svojim junačenjem, s preklinjanjem in zaničevanjem. Kakšni bodo njihovi nadaljnji ukrepi, je bilo odprto vprašanje, ki je izzivalo nov strah pri ljudeh. Ti zaradi zasedenosti kraja s policijo niso imeli nobenega izhoda, v celoti so bili prepuščeni usodi. Olajšanje so občutili šele, ko so se popoldne policijske enote pričele iz kraja umikati.

Konrad Triler se tistih dogodkov spominja takole:

"Bil je večer kot vsak drugi. Otroci smo legli k počitku. Prebudilo nas je. Poslušamo. Veliko ljudi je čutili zunaj, v pobodu. Za nas, ki smo živeli v Grapi, to ni bilo nič posebnega. To se je pogosto dogajalo. Kmalu so odjeknili streli. Najprej poredkoma, kmalu nato pa se je pričela vsesplošno streljanje. Začutili smo, da se nekaj

Legenda:

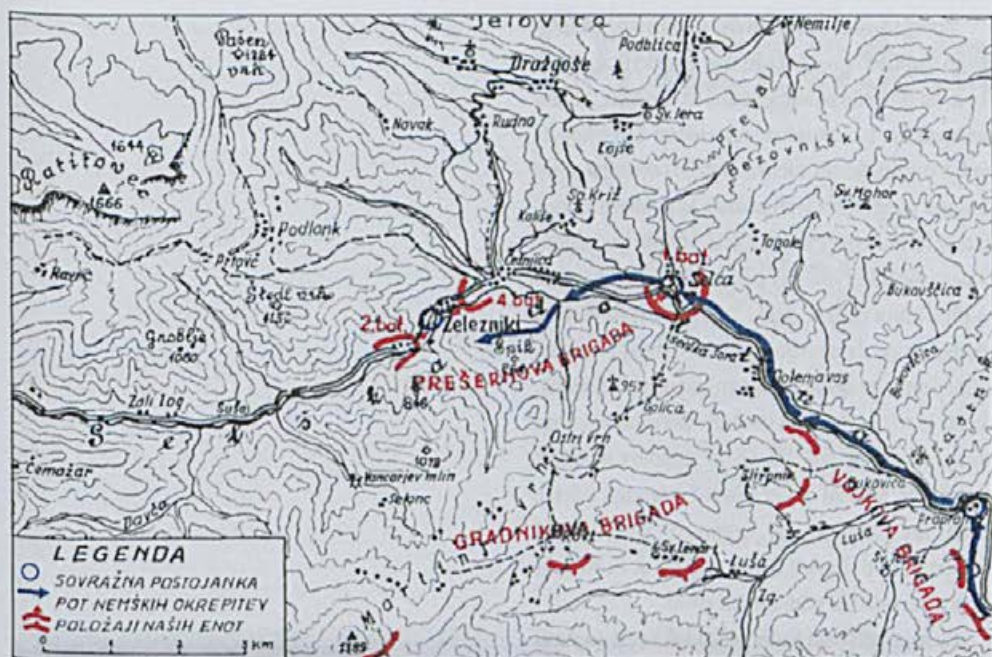

dogaja. Še ni bila polnoč, ko se je v bišo zatekel prvi ranjenec, Podnivčkov Jože iz Železnikov. Videl sem, da je krvavel. Pri nas so mu nudili prvo oskrbo. Poslej vso noč ni bilo miru. Hišna vrata so bila vsem odprta. Od daleč je bilo slišati streljanje pa tudi že detonacije. Spoznali smo, da gre za pravi napad na postojanke. Z jutrom sta se v biši pojavila domačin Jaka Šuštar, Pelnadarjev, ob njem pa še mlado dekle s torbico, na kateri je bil znak rdečega križa. Prezebla v ledeni januarski noči naj bi se malo ogrela. Dekle je torbico odložila na klop. Sedimo ob peči, ko zagledamo mimoidoče borce. Hite v smeri Grape. Stran od postojanke. Zdaj posamično, zdaj v gručab. Umikajo se v neredu. Jaka se vpraša, kaj se dogaja. Kaj to pomeni? Kakšen umik? To je vendar nemogoče! Postojanka še ni padla. Oba z dekletom stopita iz biše in sprašujeta mimoidoče. Že naslednji bip v bližini naše biše pri Kordežu udari mina. Silen pok! Zažvenketala so stekla. Iskali smo zavetje. Umikajoči pospešijo korak. Pridružila se jim tudi Jaka in dekle. Naslednji dan smo ugotovili, da je na razpelo, ki stoji pred bišo, Križanemu eksplozija odbila noge. Streljanje se stopnjuje in se prenaša vse bliže. Nemci se že pojavijo na robu gozda in onemogočajo umik. Umikajoči pribajajo vse redkeje. Nekateri pomagajo ranjencem in jib za ceno lastnih življenj skušajo rešiti. Prisotna je vsesplošna nervoza in zmeda. Zdaj je umik že pravi beg. Streljanje se še naprej stopnjuje. Koliko časa je trajalo, ne vem, izgubil sem občutek za čas. Strab me je bilo. Počasi se streljanje umirja. Slišati je le še posamezne strele. Zapustimo zavetje in se počasi vrnemo v sobo. In glej, tam na klopi je torbica z rdečim križem, ki jo je dekle malo prej odložila, v naglici, ki je sledila, pa jo je tam pozabila. Kaj z njo početi, kam z njo? Stara mati jo skriva zadaj za kurilna vrata peči. Tam naj bi bila na varnem. Komaj pa to opravi, že se pojavi mlad borec, ki je prišel ponjo. Brodi po vodi vse do mostu pred našo bišo in biti izpod mostu v bišo, zgrabi torbico in na očeh Nemcev po isti poti

izgine nazaj v Grapo. Je bila to drznost ali naivnost? Vsekakor pa neprevidnost. Kako labkotno je izpostavljaj svoje življenje. Nastopi zatišje. Čez nekaj časa mi mama ukaže, naj grem po mleko, ki smo ga takrat dobivali na Studenem. Nič budega sluteč, vendar s tesnobnim občutkom, se odpravim na pot. V Grapi še nismo vedeli, kaj se je medtem zgodilo. Pod zijavko. Ko pridem mimo Kralja, vidim tam vse zeleno, vse polno policije. Zgrabi me dvom. Naj grem naprej ali je bolje, da se vrnem domov? Premagam strah in s potjo nadaljujem. Zdaj šele me je prevzela groza. Po cesti, po strugi so ležala negibna okrvavljena trupla, vse dol do sokolskega doma. Hodil sem mimo njih poln groze. Pod javno svetilko ob sokolskem domu je ležal padli borec, vznak, še vedno ogrnjen v odejo, preko prsi mu je ležala strojnica. Glava mu je bila razbita. Ležal je v mlaki krvi. V strugi Sore se toku vode še odziva mrtvo truplo mladega dekleta. Kakšen strab, kakšen srh mi je otroku lezel v kosti, vem le sam. Ko sem se vračal, so še vedno ležali tam. Pogledu nanje sem se izogibal. Kako sem prišel mimo njih, ne vem, kako domov, tudi ne. Nisem se mogel umiriti, strab je bil prevelik. Še po tolikih letih se spominjam potankosti in mi je vse živo pred očmi."

Tudi Tone Tavčar, takrat še otrok, se z grozo spominja tistega jutra:

"Preveč je bilo vsega in preveč je bilo groze, da bi mogel pozabiti, pa so zato spomini ostali sveži. Še danes vidim, kako se pod točo krogel partizani umikajo. V križnem ognju so. Le sreča še igra vlogo. Redkim se posreči prebiti se v Ovčjo vas, ki že nudi varnost. Z začudenjem gledam trojico mladih borcev, ki tečejo v nasprotno smer mimo Bebarja proti jezu in nazaj proti postojanki. Kakšna je njihova naloga? So izgubili občutek za orientacijo? Premišljuje: Kam trojka, saj vendar tiščiš naravnost v smrt. In res, popoldne, ko smo pobirali mrtve, smo zadaj za jezom pobrali tudi njih tri.

Razpored enot pri napadu na Železnike in Selca.

Nemci tolčejo po umikajočem se borcu, ki išče kritja v biši nasproti Dermota (pri Weissgärberju). Napeti smo. Gre za človeka, gre za njegovo življenje. Ko priburimo v naselje, sledi takojšnja preiskava te biše. Niso ga našli. Uspel jim je pobegniti. Oddabnili smo se. Sledila je preiskava vseh biš. Nibče ne sme na prosto. Šele proti poldnevu se situacija nekoliko umiri in popoldne že gremo proti Trnju. Po cesti in strugi leže trupla. Pogled nanje je strašen. V spominu mi je ostal padli borec pod lučjo ob Sokolskem domu. Ležal je v mlaki krvi, preko prsi mu je ležala strojnica. Na najstrašnejši prizor smo naleteli v notranjosti sokolskega doma. Tu je ležal borec s popolnoma razbito glavo. Oče ga je prepoznal. Bil je neki Gantar, Posečnikov iz Malenskega Vrba. Takoj desno za vrati je ležal še eden s prav tako razbito glavo. V rokah je držal rožni venec. Nemci so jih zajeli žive, nato pa jih s puškinimi kopiti pobili. Ko smo jih kasneje pobirali, se spominjam, kako sva z bratom Jožetom pobirala dele razbitih lobanj, ki so ležala po tleh."

Po odhodu enot, ki so prispele na pomoč, je domača žandarmerija, zdaj opogumljena, naduta, ohola, s ciničnim posmehom izražala: zdaj ste dobili, kar ste iskali, zdaj ste dobili, kar vam gre. Pri tem Slovenci, ki so bili v njihovih vrstah, niso bili nobena izjema.

Najbližjemu sosеду, Leopoldu Košmelju, Popču, so zaukazali, naj zbere skupino mož, ki naj pospravi mrtve. Naloga je bila zanj težka. Večina mož se je v strahu pred represijo poskrila in ni hotela pred oči nepredvidljivih sovražnikov. Z dokaj prepričevanja in zagotovitvijo varnosti mu je končno za to neprijetno nalogo uspelo zbrati nekaj ljudi. To so bili: Jakob Tavčar, Mlinarjev, Anton Sedej - Polanc, Anton in Jože Benedičič, Štrajnarjeva, Jože Bekš, Blovžev, in Janez Polak, Bršljanovcevi iz Martinj Vrha, ki je kot Antonov hlapec opravil potrebne prevoze. Mogoče je bil še kdo, pa ni znano. Sodelovalo je tudi večje število odrasčajoče mladine. Vsako žrtev, ki so jo prinesli oz. pripeljali na pokopališče, so žandarji rutinsko fotografirali. Za pokop niso pokazali nikakršnega zanimanja in je bil opravljen mimo njih.

Žrtve so bile, razen dveh, nepoznane. Kam s toliko trupli? Pokopališče je bilo zasedeno. Odločili so se, da jih bodo pokopali zadaj za cerkvijo, znotraj pokopališča. Ista skupina je naslednji dan izkopala grob v dolžini šestih metrov. Vanj so drugega poleg drugega mogli v eni vrsti položiti le polovico trupel. Zato je bil pokop opravljen v dveh vrstah, brez rakev. Vrsti so ločili le z vmesno položitvijo desk, prav tako so jih z njimi pokrili. Vsaki žrtvi so odvzeli konček spodnjega perila in vrhnje obleke. To naj bi služilo kasnejšemu prepoznavanju in zaporedju pokopa. Vedeti je treba, da žrtve osebnih dokumentov niso imele. Tri dni po pokopu, ko se je zadeva nekoliko umirila, je Konrad Triler opravil pogrebni obred, teden dni kasneje pa, čeprav v strahu pred gestapom, še p. Rudolf Besel, nemški duhovnik, ki je občasno prihajal v Železnike.

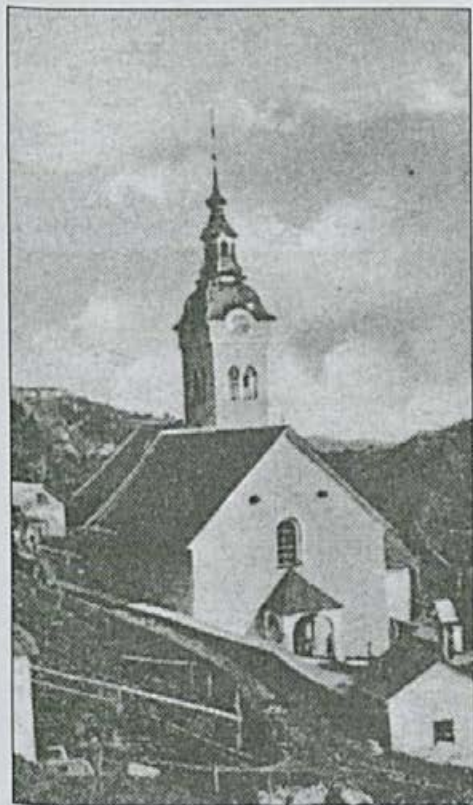
Po vojni so svojci padle prekopali in jih prenesli na svoje domove oziroma na domača pokopališča. Grobišče je bilo popolnoma izpraznjeno. Nihče pa ni opravil popisa žrtev in je tako seznam ostal neznan do današnjega dne, pri tem bo verjetno tudi ostalo.

Grobišče se je zaraslo. Zopet služi namenu krajanov. Generacijam pa, ki so to doživele, so spomin na grozodejstva in prestani strah ostali nepozabni in kot taki dokaj sveže prisotni še danes.

Viri in literatura:

Stanko Petelin: *Prešernova Brigada*. Nova Gorica, 1967.
Foto: arhiv Muzeja Železniki

Dražgoška

Cerkev v Dražgošah pred drugo svetovno vojno.

*Srce mi miru ni dalo,
v vojni sem zapustil dom,
v vas domačo me je gnalo
gledat zapuščeni dom.*

*Ali še stoji mi koča,
borna koča pod goro
ali vojska tod deroča
j' porušila tudi njo.*

*A zaman oko mi išče,
bišice ne najde, glej,
žalostno je pogorišče,
kjer je biš'ca stala prej!*

*Kupček oglja in pepela
je ostalo od biš'ce še,
kar imela, pa vse mi vzela
zlobna nemška roka je.*

*Kaj v višavi milo toži?
Glas domač se mi zdi ta,
ptic nad pogoriščem kroži,
plabo s krili plabuta.*

*Nemška roka pokončala
z domom mojim dom je tvoj,
vendar kaj bi žaloval,
ptica ti veselo poj!*

*Tebi treba ni skrbeti,
kdo se mene usmilil bo?
Hodil, prosil bom po svetu
za otročiče in ženo!*

Po pesnitvi Josipa Stritarja *Junak in lastovka*
leta 1942 priredila Slavica Lotrič,
Švebova iz Dražgoš.

Češnjica v sliki nekoč in danes

Okrog leta 1924.

Foto: arhiv Petra Polajnarja

Maj, 2004.

Foto: arhiv DECOP

Univ. dipl. ing. lesarstva
Univ. dipl. ing. gozdarstva

Jožef Demšar,

inovator in gospodarstvenik – 70-letnik

Primož Pegam
Jaka Benedičič

Rodil se je v zgornjem delu Železnikov 7. avgusta 1934 v podjetniški družini očetu Jožefu in materi Karolini, rojeni Globočnik. Osnovno šolo je obiskoval v Železnikih in nadaljeval šolanje na gimnaziji v Škofji Loki. Po uspešno opravljeni maturi se je vpisal na gozdarsko fakulteto v Ljubljani in tam leta 1960 tudi diplomiral.

Po diplomi na gozdarski fakulteti je bila vaša prva zaposlitev v MLIP-u (Medzadružnem lesnem industrijskem podjetju), sedanjem Alpesu.

Po maturi sem najprej študiral gozdarstvo in tudi diplomiral, kasneje pa sem diplomiral še iz lesarstva, tako da imam dve diplomi. Z gozdarstvom se, razen pri stikih s tovrstnimi organizacijami, nisem ukvarjal in sem delal v lesnem gospodarstvu. Ko sem leta 1960 diplomiral, je bilo v Železnikih malo univerzitetno izobraženih. Zaposlil sem se v takratnem MLIP-u, kamor sem prišel s Švedske. Pred tem sem kot študent delal še v Nemčiji, na Švedskem pa sem eno leto delal v lesni industriji. Ko sem prišel domov, sem najprej moral na služenje

vojaškega roka, potem pa sem se maja 1962 zaposlil v podjetju MLIP Češnjica, ki sem ga dobro poznal, saj sem diplomo napisal ravno na temo tega podjetja.

Nam lahko opišete, kako je podjetje MLIP takrat izgledalo?

Podjetje je bilo takrat precej drugačno, saj se je ukvarjalo z žagarstvom, ki je delovalo na treh lokacijah, in sicer: žaga pod Zavrnikom, Kemperlova žaga in žaga na Centrali, predvsem pa s sodarstvom, ki je skozi železarstvo imelo veliko tradicijo. Sodarstvo je zanimiva dejavnost, ki je Selški dolini dala veliko kruha, tako da bi bilo dobro, če bi kdo raziskal tudi to dejavnost.

V MLIP-u smo delali predvsem smrekove sode za razsuti tovor – žblje in podobno. Takrat je v podjetju vladalo veliko navdušenje, ker so v Bruslju dobili nagrado za cilindrični sod, ki je bil takrat velika inovacija. Na žalost z njim ni bilo uspeha, saj je tovrstna embalaža pričela propadati. Nadomestil jo je karton, ki je bil cenejši in lažji od sodov.

Kako ste se na to odzvali?

Takrat so se v MLIP-u že proizvajale radijske pa tudi televizijske kasete. Zato smo najprej v letih 1962–63 ukinili sodarstvo, kar pa je bilo zaradi tradicije zelo težko. Poleg tega smo modernizirali tudi žagarstvo – ko sem začel delati, so pakete in deske še vedno prevažali s konjem, kar je bilo težko in mukotrpno delo. Takrat smo kupili prvega viličarja, ki je opravil večino težaškega dela. Žagarstvo smo skoncentrirali na obrat Centrala in zelo zmanjšali stroške proizvodnje.

S prestrukturiranjem smo se vključevali v novo proizvodnjo, kar je naraven proces, in se pričeli ukvarjati s ploskovnim pohištvom. Poleg lesnih galanterij smo delali tudi mize. Leta 1963 sem se s predstavniki Zadrugne zveze Ljubljana dogovoril za izdelavo ploskovnega pohištva, in sicer omaric za čevlje in klubskih miz za izvoz v ZR Nemčijo.

Uvajanje panelne plošče namesto masivnega lesa je bila osnova, da smo lahko v proizvodnjo uvedli iverno ploščo. Uporaba te plošče pa je omogočila začetek proizvodnje ploskovnega pohištva in pohištva nasploh, čeprav je bilo tržišče do nje na začetku nezaupljivo. Formirali smo pripravo dela. Pričeli smo izdelovati kvalitetni program miz za

ameriško firmo SELIH.

Obrati so se pričeli dograjevati, tovarna se je večala, zato smo se usmerili na večje pohištvene programe. MLIP se je najprej preimenoval v LIP, se pravi Lesno industrijsko podjetje, kasneje pa se je z javnim natečajem izbralo novo ime in LIP se je preimenoval v Alpes.

Alpes je bil v tehnološkem smislu vedno na visokem nivoju in ima še vedno dober sloves v srednjem kakovostnem razredu. Kakšno strategijo ste si zastavili na začetku in kako ste jo uresničevali?

Naša strategija je bila vedno serijska proizvodnja. Ko smo prešli na kosovne programe raznih omaric, je to za nas pomenilo velik organizacijski skok. Sodarje smo morali prekvalificirati v mizarje za serijsko proizvodnjo, tako da je naknadno izobraževanje postalo stalnica.

Jaz sem bil najprej tehnični direktor, potem pa sem postal direktor razvoja, v katerem smo imeli zaposlenih več univerzitetno izobraženih inženirjev – kemikov, strojnikov, tudi pet arhitektov.

Zelo velik korak za Alpes je bila izgradnja tovarne ploskovnega pohištva, s čimer so bili postavljeni pogoji za usmeritev v moderno serijsko linijsko proizvodnjo.

Pričeli smo z organiziranjem zelo kvalitetne tehnološke dokumentacije. Delitev dela v proizvodnji in organizacija materialnega in časovnega vrednotenja stroškov so bile osnove za realno ekonomsko kalkulacijo. Vzporedno z izgradnjo tovarne ploskovnega pohištva je potekala tudi gradnja čistilne naprave, ki je omogočila čiščenje odpadnih voda tako iz industrije kot individualnih onesnaževalcev.

Predvsem pa je ogromno prelomnico predstavljal pričetek uporabe tehnologije mikrofolij. Ta tehnologija, s katero sem se spoznal v Ameriki, je omogočila izdelavo serijsko izjemno uspešnih proizvodov, uporablja pa se še danes, tako da si ne predstavljam, kako bi se podjetje brez nje sploh razvilo.

Katere prelomnice bi še omenili v poslovnem razvoju Alplesa?

Pomembne prelomnice v Alplesu so bile ukinitve sodarstva, koncentracija žagarske proizvodnje, začetek proizvodnje ploskovnega pohištva ter uporabe mikrofolij. Velika prelomnica je bila tudi pričetek proizvodnje kaset za nemško podjetje Schaub-Lorenz leta 1964, pri čemer smo se ogromno naučili. Oni so pošiljali kontrolorje v Alples, mi pa smo hodili k njim na izpopolnjevanje. S tem se je ukvarjalo veliko ljudi, ki je pri tem pridobilo veliko znanja, navezali pa smo tudi stik s svetom.

Naučili smo se preciznosti, poleg tega pa smo prvič ugotovili, kaj vse pomenijo dobavni roki, kakovost, poslovnost, konkurenčna cena in solidnost v poslovanju. Vse to se seveda nanaša predvsem na trg, s katerim smo se takrat prvič res spoznali in ga pričeli spoštovati. Začutil sem, da nam ravno trg mora narekovati celotno proizvodnjo, medtem ko smo v Jugoslaviji še vedno imeli plansko gospodarstvo.

S tehnološko dovršeno proizvodnjo radijskih in TV-ohišij, omarič za zvočnike in gramofone smo oskrbovali mnogo kupcev doma in po svetu – ohišja za večje glasbene omare smo v velikih količinah izvažali v tudi ZDA. Velika prelomnica je bila tudi toplarna, s katero smo že leta 1979 kot prvi izkoriščali biomaso, njena gradnja pa je bila povezana z gradnjo plavalnega bazena.

Leta 1979 smo v Alplesu naredili tudi tovarno za

izdelavo transportnih naprav. Prej smo te naprave uvažali, potem pa smo ugotovili, da bi jih lahko sami izdelovali, s čimer bi jih lažje prilagodili našim potrebam.

Ob obratu strojne predelave smo zgradili obrat masivne predelave za proizvodnjo masivnih elementov, miz, karnis in podbojev, ki so se prej izdelovali v obratu pod Zavrnikom. Tako smo celotno proizvodnjo skoncetrirali na enem mestu.

Tudi izgradnja salona pohištva in računalniškega centra sta močno vplivali na celoten poslovni proces. Tako smo lahko sami pričeli prodajati svoje pohištvo po naročilu za znanega kupca. Inovacija je bila takšna, da nismo mogli dohitevati povpraševanja, trgovska podjetja, ki so prej prodajala naše izdelke, pa nad tem niso bila navdušena. Večji dobiček podjetja je omogočil odpiranje novih enot tudi v Nišu in Splitu, imeli pa smo tudi skladišče v Beogradu. Moja strategija je namreč bila, da imamo čim več lastnih prodajnih točk, s čimer bi si zagotovili stabilnost.

Skozi dober tehnološki in montažni servis, skozi inženiring, opremljanje bank, hotelov ... smo se bogatili in izobraževali vsi. Izvajati smo morali tudi dopolnilna izobraževanja.

Tako smo postali samostojen poslovni objekt, naša inovacija pa je bila, da mi kreiramo, mi proizvajamo, mi prodajamo in mi skrbimo za naše finance, plače, razvoj Alplesa in napredek Selške doline. Šlo je za stoddostno menedžersko odgovornost. Zaradi teh inovacij smo bili absolutno vodilno podjetje na lesnem področju v takratni Jugoslaviji.

Velik poudarek ste dajali izobraževanju kadrov, človeškemu kapitalu.

Vsi naši vodstveni delavci so morali imeti najmanj srednjo tehniško šolo, vodilni so morali imeti fakultetno izobrazbo in zunanjetrgovinski izpit. Omeniti tudi velja, da smo imeli zelo intenzivno štipendijsko politiko. Alples je v tem obdobju štipendiral vsakogar iz Selške doline, ki se je želel izobraziti.

Ne gre pa pozabiti, da je Alples močno podpiral tudi stanovanjsko gradnjo tako individualnih objektov kot tudi blokov.

Naložba v kadre je bila donosna naložba. Lahko zatrdim, da takšnega razvoja Alplesa brez pridnih in prizadevnih zaposlenih, kar temelji na tradiciji celotne doline, absolutno ne bi bilo. Pripadnost podjetju je bila zelo velika.

V začetku osemdesetih let je bil v Sobotni prilogi dnevnika Delo objavljen intervju, v katerem ste kritično spregovorili o obstoječem ekonomskem sistemu.

Takrat je bila prava zmešnjava z inflacijo, različnimi odredbami, uvoznimi pravicami, dovoljenji ... Velikokrat sploh nismo mogli proizvajati, ker nismo imeli materiala, ali pa nismo smeli uvažati, ker nismo imeli devizne pravice. Vsi smo imeli enako, ne glede na to, ali je podjetje izvažalo ali uvažalo, vse se je delalo načrtno. Skozi izvoz sem spoznal, da je rešitev v tržnem gospodarstvu, in sem leta 1981 to tudi jasno objavil. Seveda sem zaradi tega intervjuja

imel nekaj težav, a se je kasneje izkazalo, da sem imel popolnoma prav. To pomeni, da smo bili zaradi izvoza in stika s tujim trgov takrat veliko pred časom.

Kako se je pa nadaljevala vaša poklicna pot, potem ko ste leta 1982 po dvajsetih letih zapustili Alples in mesto generalnega direktorja in se zaposlili izven Železnikov?

Maja 1982 sem iz Alplesa odšel v novomeško IMV Adrio Karavan. Podjetje je bilo takrat velik izvoznik prikolic, a so izgubili homologacijo in prikolic ne bi več mogli prodajati na evropski trg. Slovenija bi tako izgubila nekaj deset milijonov dolarjev izvoza in takratni predsednik republiškega izvršnega sveta je iskal ljudi, ki bi bili to sposobni sanirati. Ker sem se dobro spoznal na plošče, mikrofolije ... in bil organizacijsko in vodstveno usposobljen, sem bil imenovan za direktorja. Imeli smo veliko prodajno mrežo po celi Evropi, naredili smo novo, 32.000 kvadratnih metrov veliko tovarno. Napravili smo novo linijo za "sendvič" plošče, z moderno

obdelavo, in ta tovarna je še danes na visokem nivoju. Imeli smo tudi kooperantske tovarne po vsej Sloveniji, tako da smo zmanjšali uvoz, in projekt je uspel. Če danes pridem v Novo mesto, mi tisti, ki me še poznajo, rečejo: "Dva sta veliko naredila za tovarno bivalnih prikolic. To sta bila prvi direktor IMV, Jurij Levičnik, drugi pa je bil Jože Demšar." In oba sva bila doma iz Železnikov.

Kam ste odšli po odhodu iz Novega mesta?

Iz IMV Adrie sem leta 1983 odšel v Avstrijo, kjer sem bil direktor družbe IPH GmbH & KG Žitara vas, podjetja, ki je nastalo z mešanim kapitalom, in v Avstriji sem ostal do upokojitve. Poleg proizvodnje smo v Evropi razvili veliko potniško mrežo in preko kooperacijskih pogodb dobro sodelovali s slovenskimi podjetji, ki smo jim tako omogočili poslovanje. V tem podjetju sem tako imel več obrtnih dovoljenj. Tovarna je sicer nastala s kreditom, a smo vsega odplačali. Leta 1985 smo imeli že sto milijonov dolarjev prometa s podjetji iz Jugoslavije. Skoraj ni bilo lesne tovarne v Sloveniji, s katero ne bi sodeloval – ali uvažal ali izvažal – in lahko rečem, da so se poznanstva ohranila še do danes.

S padcem berlinskega zidu se je zadeva zelo spremenila, saj se je takrat ogromno nemških tovarn preselilo v baltske države, na Poljsko, Češko, Slovaško. Takrat je slovenska industrija imela velike težave, saj se je težko hitro in obenem dobro prilagoditi, poleg tega pa smo ob razpadu bivše države izgubili tudi jugoslovanski trg.

V Žitari vasi sem dobil tudi Janežičevo priznanje za gospodarstvo, pri katerem je zanimivo, da so na zadnji strani natisnjena pravila najstarejše kmečke posojilnice na Koroškem in v vsej takratni Avstriji, ki je bila ustanovljena leta 1872, in sicer je bila to slovenska posojilnica v Šentjakobu v Rožu. S strani Slovenijalesa sem dobil tudi veliko plaketo Slovenijalesa.

Železniki so bili sredi sedemdesetih in na začetku osemdestih let gospodarsko zelo

uspešen kraj. Poleg Alplesa so bila močna tudi podjetja, kot so Iskra, Niko, Tehnica, tako da je bilo v kraju več delovnih mest kot prebivalcev.

Ta ocena je pravilna, a moramo upoštevati, da smo prišli v dobo globalizacije. V njej stalno preti nevarnost izgube trga, zato je potrebno aktivnosti razširjati, da se tveganje razporedi. Serijska proizvodnja bo sicer ostala, a le za tiste, ki so konkurenčni. Trg deluje na osnovi ponudbe in povpraševanja in v dobi globalizacije moraš upoštevati, da se v primeru, da nisi konkurenčen, moraš preusmeriti v tržne niše, v katerih si lahko.

Izjemno je pomembno to stalno prestrukturiranje, pa ne samo proizvodnje, ampak tudi ljudi. Zato sem mnenja, da je za Slovenijo zelo pomembna fleksibilnost in mobilnost ljudi. Slovenija je tako majhna, da bi država morala poskrbeti za dobre ceste in tako omogočiti dnevne migracije. Slovenci se namreč zelo neradi odpeljemo iz svojega kraja in tako mišljenje bo potrebno spremeniti. Tudi brezposelnost bi se dalo delno odpraviti, če bi ljudem omogočili prekvalifikacije, jim omogočili, da se izobrazijo za nov poklic.

Zato mislim, da je naš šolski sistem v glavnem slab, ima preveč balasta, ki bi ga morali odpraviti. Dovolj bi bilo že to, da bi ljudi naučili samostojno misliti. Sicer je bil sistem v preteklosti enak, a takrat so bili drugačni časi. Sedaj bi bilo treba to "očistiti" in učiti tisto, kar ljudje dejansko potrebujejo. To pa je, da jih naučiš misliti, spodbujaš inovativnost, prilagodljivost, da jih naučiš tega, da znajo sami poskrbeti zase. Brez inovativnosti in tehnološkega napredka ni blaginje.

V obdobju, ko ste vodili Alples, ste veliko delovali tudi v Krajevni skupnosti Železniki. Se strinjate, da se je v takratnem obdobju v Železnikih veliko dogajalo?

Moje načelo je bilo tako, da je delo najpomembnejše, vendar pa je ob delu potrebno upoštevati zadovoljstvo ljudi. Za to pa je potreben dostop do kulturnih dobrin, izobraževanja in

športnih aktivnosti. Človek lahko dobro dela samo ob teh pogojih, ob ustrezni infrastrukturi. Moje delovanje v krajevni skupnosti, v kateri sem bil trinajst let, je bilo podrejeno temu načelu. Ker so Železniki precej odmaknjen kraj, so odvisni od podjetij, in obratno – podjetja so odvisna od kraja. Brez tega ne bi šlo. Zato sem bil najprej pobudnik in organizator za to, da smo v propadajočem združenem domu naredili kinodvorano, druga večja stvar pa je bila gradnja plavalnega bazena leta 1976, pri kateri sem bil predsednik gradbenega odbora. Pred gradnjo so se pojavila velika nasprotovanja – nekateri so pač govorili: "Le kaj bodo Železniki s plavalnim bazenom, ko ga pa še Ljubljana in Škofja Loka nimata?" Mi smo vztrajali, ko pa bi morali zgraditi dimnik, smo ploščo zanj preprosto zalili z betonom in pripravili priključke za toplovod. Brez plavalnega bazena ne bi bilo toplovoda.

Na osnovi tega toplovoda je prišlo do sodelovanja podjetij v Železnikih, tako da smo rekonstruirali toplarno. To je bila brez dvoma akcija, ki je odjeknila daleč naokoli. Vse odpadke, lubje, žagovino ... smo porabili za kurivo. Odgovor na to je

bil silno zanimiv, saj so si toplarno prišli ogledat pristojni za energetiko iz takratne evropske skupnosti. S tehnološkega in poslovnega vidika je bil to revolucionaren podvig, nekaj čisto posebnega. Mi pa se nismo naokoli hvalili, ampak smo se držali načela "Molči in delaj", saj smo morali biti tudi malce previdni.

Takrat so pričeli graditi tudi kanalizacijo, za katero ima nesporne zasluge krajevna skupnost, zgradila pa se je tudi transformatorska postaja skupaj z daljnovodom po Selški dolini, kar je bila osnova za razvoj industrije.

Poleg tega sem bil leta 1979 pobudnik in ustanovitelj Pihalnega orkestra Alples Železniki, ki ravno letos praznuje 25. obletnico delovanja.

Cesta skozi Selško dolino, sploh pa skozi Železnike, je problem, ki se vleče že dolga desetletja. Je bila problem tudi ostala infrastruktura?

Začeli smo graditi tudi cesto, to pa je pogojevalo prestavitev pošte iz zgornjega konca Železnikov na sedanjo lokacijo na Česnjico. Seveda je prišlo do negodovanj, a poteza je bila nujno potrebna. Z Iskro in Nikom smo bili veliki izvozniki in smo za komuniciranje s svetom potrebovali ustrezno komunikacijsko infrastrukturo. A ker takrat v Železnikih nismo imeli niti avtomatske telefonske centrale, nismo mogli komunicirati s svetom.

Zato smo najprej morali poiskati novo lokacijo za pošto in z njo telefonsko centralo, nato pa še prepričati ljudi, da je selitev pošte nujno potrebna, saj navsezadnje gre za en kraj. Takrat namreč Železniki še niso živeli kot en kraj, nam pa je ljudi vseeno uspelo prepričati, da smo prestavili pošto.

Z gorenjsko Pošto smo se dogovorili za skupno vlaganje, tako da je vsak nosil polovico naložbe in smo skupaj z ostalimi podjetji in krajevno skupnostjo zbrali denar za to pošto. Seveda smo pri tem morali odkupiti in porušiti nekatere objekte, kot so bili stara zadruga, mlatilnica, Boškova hiša, Skalovceva hiša s hlevom, Lončarjeva in Čufrova hiša, ter zgraditi novo cesto. Pri tem se je krajevna

skupnost povezala s cestnim skladom, tako da smo uspeli pridobiti potrebno dokumentacijo in finančna sredstva. Poleg izgradnje pošte je tako prišlo tudi do obnove ceste.

Zaradi velikega števila prebivalcev smo se trudili tudi, da bi v Železnikih dobili veliko trgovino. Probleme smo imeli predvsem z lokacijo, a nam je v dogovoru z lastniki zemljišča na Češnjici to uspelo dobiti, ni pa nam uspelo pridobiti lokacije za hotel, ki smo ga tudi načrtovali.

V Alpesu smo imeli tudi poslovno enoto za prehrano in gostinstvo, v načrtu pa smo imeli tudi prevzeti zimskošportno-turistični center na Soriški planini in tudi tam zgraditi hotel. V povezavi s plavalnim bazenom bi bila to lepa kombinacija, dogovorili smo se že z direktorjem Litostroja, vendar pa ni bilo širše podpore za ta projekt, tako ga nismo mogli izpeljati. V Alpesu je bilo vedno dovolj posluha za sofinanciranje projektov v kraju.

Poleg vsega ste tudi lovec?

Član Lovske družine Železniki sem že dolga leta. Dva mandata sem bil tudi njen predsednik. Speljali smo več projektov, ki so bili zanj zelo pomembni. V tem obdobju smo zgradili lovsko kočjo na Prtovču in odkupili ter uredili lovski dom Na plavžu v Železnikih. Predvsem kočjo na Prtovču je možno izkoristiti tudi v širše turistične namene.

Ko smo že pri turizmu – Boncljeva hiša, ki je verjetno najpomembnejši arhitekturni spomenik v Železnikih, kar kliče po obnovi.

Za odkup Boncljeve hiše smo se že dogovarjali zaradi širitve muzejskih zbirk, vendar je muzejsko društvo takrat odstopilo od nakupa. Jaz sem jih prepričeval, naj nakup samo potrdijo, ostalo bomo pa že uredili. Včasih je bilo tako, da če je bila volja, če je bil skupen interes, se je vse dalo narediti. Stvar se, žal, vleče še danes, ampak, kolikor vem, je na dobri poti.

Občina je zainteresirana za muzej, za širjenje, predvsem pa je pomembno, da se ne zanemarijo etnološke zbirke v Železnikih. Ljudje niso živeli le od

železarstva, ampak so jim sto in sto let kruh dajali tudi streharstvo s škrliljem, sodarstvo, usnjarstvo, čevljarstvo ... Škoda je, da takšne etnološke zbirke v celoti pri nas ni, saj vsa ta orodja in priprave počasi izginjajo, kar je velika škoda tudi zaradi razvoja turizma, ki ima osnovo v zgodovinskih zbirkah.

Zakaj pa se po vašem mnenju Železniki širše, tudi turistično, ne razvijajo? Še vedno so nekakšno industrijsko mesto.

Mislim, da je tako iz dveh razlogov. Prvi je ta, da ljudem zadostuje delo v tovarni. Drugi, celo tragičen razlog za kraj pa je ta, da je dolina zelo zaprta, in zato so tudi ljudje malo zaprti. Preprosto nimamo ustrezne prostorske širine. Če bi dolina imela še na vsako stran pol kilometra ravnine, bi se razvila v popolnoma drugo smer, tako pa preprosto ne moremo prebiti kritične mase. To ljudi rahlo utesnjuje, saj imamo skoraj vse, kar imajo drugje, ne pa čisto vsega.

Če je bilo nekoč v dolini samo nekaj študentov, jih je danes tu več kot sto. Vprašajte jih, koliko jih misli ostati tukaj. Zelo malo. Po svoje je to prav tragično, po drugi strani pa popolnoma razumljivo. Vsak se hoče odpreti, vsak hoče biti aktiven na tistem področju, kjer je uspešen.

Moj predlog bi bil, naj maksimalno spodbujamo mala podjetja in postavimo lokacije za, če tako rečem, industrijsko območje malih podjetij v slogu delavnica–hiša–delavnica–hiša, kot vidimo npr. v severnem delu Italije. Druga poteza bi moralo biti razširjanje terciarnih – servisnih, storitvenih dejavnosti. V Sloveniji je v industriji zaposlen še vedno visok odstotek ljudi. Število se bo nižalo na račun storitvenih dejavnosti. To je logičen proces, nima se smisla spraševati, zakaj, ampak tako pač je. To je globalni proces, ki se mu enostavno moraš prilagoditi, tukaj ni dileme.

Omeniti moram tudi nesporne priložnosti v turizmu. Lepote dolin in hribov, ki nas obdajajo, so za turizem izjemno perspektivni, saj ponujajo neizmerne možnosti. Da bi jih lahko izkoristili, pa potrebujemo dve stvari. Najprej dobre ceste in

infrastrukturo, saj brez tega nič ne moremo.

V Evropi namreč obstajajo ogromna mesta, ki se jih ljudje občasno morajo otresti. Dobi industrializacije in tržno orientirane družbe bodo kmalu sledila drugačna obdobja. Potrošniška družba temelji na veliki materialni porabi, ta pa se bo preoblikovala, se spremenila. Temu bo sledil drugačen razvoj in bolj poduhovljen način razmišljanja. Pomembno je razvijati kulturo, šport in tudi ostale aktivnosti, ki krepijo duha človeka.

(Pomembno je, da se krepí srednji sloj in da predstavlja največji delež v družbeni strukturi, to je omogočilo velik razvoj zahodnim družbam.)

Poudarjali ste sožitje med krajem in podjetjem. Se vam zdi to pomembno za razvoj kraja?

Direktor ali lastnik tovarne si želi imeti zadovoljne delavce, saj je samo zadovoljen delavec lahko dober proizvajalec. To je dejstvo – in ta povezava mora obstajati ravno v majhnih krajih. V velikih krajih to mogoče ni pomembno, v manjših pa, sploh v Sloveniji, ki je že sama po sebi tako majhna, da se vsi med seboj poznamo. Danes sicer vlada prepričanje, da vsi gledajo le na lastni zaslužek, a to ni čisto res. Vsi smo povezani med seboj, in če delavcem ne gre dobro, tudi direktorju ne more iti. Taki ekstremi se slabo končajo, in če hočemo imeti srečno in zadovoljno družbo, moramo to sožitje poudarjati. V tovarni je tako, da je dobro stvar vedno treba pohvaliti, saj je to dobra stimulacija; če je materialno podprta, pa še toliko bolje.

Tudi sam sem dobil veliko priznanj in diplom, zato sem se tudi sam držal načela, da je dobro delo potrebno tudi nagraditi. Ob izgradnji bazena sem kot predsednik gradbenega odbora dobil sliko Dore Plestenjak in take moralne stimulacije so včasih celo bolj učinkovite kot materialne, čeprav ene brez drugih ne morejo.

Organizirali in sodelovali ste pri veliko projektih, ki so se uspešno realizirali, tako v gospodarskih družbah kot v krajevni skup-

nosti. Kaj pa aktivnost, ki ni dala ustreznega rezultata?

Najbolj mi je žal za to, da nam ni uspelo narediti obvoznice mimo krajev po Selški dolini. Naš cilj je bila najkrajša pot do avtoceste, saj imaš z dostopom do avtoceste dostop do cele Slovenije, poleg tega pa bi tudi prometno onesnaževanje spravili iz mesta. Po tem načrtu bi cesta tekla izven naselij, tako da bi se v osmih minutah lahko pripeljali do Škofje Loke, iz nje pa v petih minutah do avtoceste. Maksimalno petnajst minut do avtoceste iz Železnikov bi rešilo vse naše probleme. V naši dolini bo večni problem, če ne bomo omogočili mobilnosti ljudi, in prav dobra infrastruktura mora zagotavljati, da se dolina ne bi izpraznila.

V pogovoru z vami je bilo moč občutiti aktualnost tako na gospodarskem kot na ostalih področjih. Ste še vedno aktivni?

Zelo rad pomagam pri razreševanju strokovnih problemov, tako da še vedno sodelujem in svetujem podjetjem iz svoje stroke. Zadnji projekt, pri katerem sem sodeloval, je bil uporaba biomase za pridobivanje tople vode in električne energije. Imam tudi malo hidroelektrarno, s katero imam kar veliko dela.

Rad bi tudi poudaril, da me veseli, da je danes podjetje Alples trdno umeščeno na trgu in dobro posluje, pomembno pa se mi zdi tudi, da imamo svojo občino, saj tako lažje odločamo in razrešujemo probleme v kraju in dolini nasploh.

Mesto in občino moramo primerjati s podobnimi kraji v Evropi in določene stvari urediti tako, kot so urejene v EU. Tu mislim predvsem na cestne povezave, pitno vodo, kanalizacijo in seveda ustrezno infrastrukturo za razvoj podjetništva. Smatram, da so usmeritve pravilne, tako da lahko občinske strukture le pohvalim.

Za konec pa bi ponovno poudaril svoje pravilo: Če me kdo kaj prosi, mu ne odrečem pomoči.

Gospod Demšar, ob vašem jubileju vam želimo obilo zdravlja ... in še na mnoga leta.

Planinsko društvo za Selško dolino Železniki in Krekova koč na Ratitovcu

Rado Goljevšek

Slovensko planinstvo je, če ga merimo po organizacijskih merilih, staro v tem času že sto deset let. Toliko časa je namreč že poteklo, odkar je bilo ustanovljeno Slovensko planinsko društvo – današnja Planinska zveza Slovenije. Spomin na osvajanje "nekoristnega" gorskega sveta pa nas vodi daleč nazaj, ko se je slovenski človek še nekoliko zavrt in potlačen začel zavedati svoje nacionalnosti ter svojega okolja, gora in čudovite pokrajine, ki mu je bila usojena. Živel je na prepihu narodov, v gorah, ki so mu bile dolgo časa sovražne in prazne. Potem je začel krčiti sredogorje, v dolgih stoletjih si je ustvaril prostor za življenje. Postavil si je bivališča in jih oblikoval v vasi. Izkrčil si je njive, pripete na strmino, še višje pa si je uredil senožeti in pašnike.

Skopa zemlja je omogočila skromno življenje, marsikje komaj za preživetje, pogled pa je bil usmerjen višje.

Ljudje so začeli raziskovati in spoznavati tudi gore. Ustanavljati so se začela planinska društva, ki so v tistem času imela tudi velik narodnostni pomen. Postavljati so začeli planinske postojanke in nadelavati poti, ki jih do takrat ni bilo. Podobno kot drugod je ideja o združevanju planincev zavela tudi v ozko, vendar lepo Selško dolino. Prav je, da letos, ko praznuje po vojni zgrajena koč na Ratitovcu okroglih petdeset let, pogledamo zanimivo zgodovino Planinskega društva Železniki in koč, ki jo to društvo oskrbuje.

Večino materiala so pomladi 1953 prinesle ženske.

Začetki

Začetki organiziranega planinstva v Selški dolini segajo v prvo desetletje 20. stoletja. Po zgledu sosednjih predelov Slovenije je bila tudi pri nas, le štirinajst let po ustanovitvi prvega planinskega društva na slovenskem področju, 24. januarja 1907 ustanovljena na Češnjici selška podružnica SPD.

Pobudo za ustanovitev samostojne podružnice je dal njen prvi načelnik, dražgoški župnik Anton Pfajfar, prijatelj in stanovski kolega znanega krščanskega socialista in pobudnika organiziranega slovenskega združništva dr. Janeza Evangelista Kreka. Krek je redno prihajal na materin dom v Selca, po njeni smrti pa na počitnice na Prtovč. Poleg želje po vsakršnih združevanjih Slovencev, da bi tako dosegli večjo ekonomsko neodvisnost in politično moč, je bil dr. Krek tudi navdušen ljubitelj planin, ki je znal to svoje navdušenje posredovati tudi drugim.

Novoustanovljeno društvo si je postavilo več nalog, med katerimi so bile najpomembnejše pridobivanje članstva, markiranje in označevanje planinskih poti in zgraditev planinske koč na Ratitovcu. Prav zadnja naloga je bila povezana z velikim angažiranjem članov društva, predvsem s pridobivanjem denarja. V ta namen je društvo takoj

pričelo z organizacijo različnih prireditev, katerih izkupiček je bil namenjen v sklad za izgradnjo koč.

Dejavnost pa je prav kmalu prekinila prva svetovna vojna in usmerila misli in dejanja na druga področja. Verjetno je manj znano, da je takoj po prvi svetovni vojni vse ozemlje jugozahodno od Ratitovca pripadlo Italiji. Meja, ki je potekala po grebenu preko Možica in Porezna, je bila določena šele konec leta 1920 z rapalsko pogodbo. Tako so bile šele leta 1921 spet dane osnovne možnosti za nadaljevanje delovanja društva. Delo tajnika je prevzel dr. Rudolf Andrejka, ki je bil v tem času okrajni glavar za ljubljansko okolico. Bil je velik planinski navdušenec in pisec mnogih zgodovinsko-zemljepisnih člankov, ki so opisovali med drugim tudi Škofjo Loko in Selško dolino. Njemu samemu so ti kraji močno prirasli k srcu, zlasti ko se je poročil z domačinko iz Selc. Dr. Andrejka je bil neutrujen delavec in nadvse sposoben organizator. Prav njemu pripada največja zasluga, da je bila planinska koč na Ratitovcu dograjena v tem, gospodarsko dokaj neugodnem času.

Težavam pri zbiranju denarja in materiala so se pridružile še cene, ki so skokovito naraščale. Za leto 1923 je omenjen kar šestdesetodstotni porast. Prav neverjetna iznajdljivost, vztrajnost in požrtvovalnost

Na tramovih.

je dajala polet takratnim članom. Posluževali so se posojil bank, hranilnic in posojilnic, prirejali so planinske veselice s srečolovom, planinske ples, tiskali in prodajali so razglednice in denarne kupone. S prošnjami za prispevke so se obračali na posameznike, ustanove, podjetnike, razna društva in klube. Imena vseh darovalcev so vpisali v posebno knjigo, ki naj bi bila na vpogled v novozgrajeni koči. Darovalci večjih zneskov so bili proglašeni za častne člane. Zadnja planinska veselica je bila še 2. avgusta 1925 v Selcih, teden dni pred otvoritvijo koč. Res občudovanja vredna prizadevnost.

Veličastna otvoritev koč je bila 9. avgusta 1925. Zbrali so se vsi vidni predstavniki političnega in planinskega življenja. Časopisi Jutro, Slovenec in Slovenski narod so objavljali obširne članke o tej planinski slovesnosti. Koča je bila v čast slavnega rojaka, ki je le nekaj let pred tem umrl, poimenovana kot Krekova koč na Ratitovcu.

Ni pa še minilo leto od otvoritve nove koč, ko so se nad njo zgrnili črni oblaki. Zaradi velikih dolgov, ki so nastali ob njeni gradnji, in skromnih sredstev, ki niso zagotavljala rednega odplačevanja, je bil že leta 1926 sprejet sklep, da se koč skupaj z vsemi dolgovi prepusti Osrednjemu odboru SPD v Ljubljani. Zamirati je začela tudi ostala društvena dejavnost, zato se je sedež selške podružnice najprej pod imenom Selško-Škofjeloška podružnica SPD leta 1929 preselil v Škofjo Loko, potem pa je v nekaj letih podružnica izgubila še del naziva, ki je kazal na izvor, in je bila po letu 1934 le še Loška podružnica SPD. Krekovo koč je Osrednji odbor SPD oddajal ves čas, kolikor je bil njen lastnik, v zakup.

Leta 1937 se je pričela Škofjeloška podružnica z Osrednjim odborom SPD pogajati, da bi ona prevzela tudi Krekovo koč na Ratitovcu. Namero je preprečil g. Drago Dolenc iz Železnikov, ki se je z Osrednjim odborom SPD dogovoril za oskrbnitvo oziroma zakup koč. On je bil zatem oskrbnik v sezonah 1937, 1938 in 1939. Že takrat pa so se začele priprave za bližajočo se vojno in gradnjo obrambne linije, imenovane po generalu Rupniku.

Z odlokom GO SPD je bilo potrebno maja 1940 delovanje koč v turistične namene prekiniti, koč pa prepustiti vojaški upravi.

Koč je bila med drugo svetovno vojno požgana.

Delovanje društva po drugi svetovni vojni

Prvi poskusi, da bi v Selški dolini ponovno ustanovili planinsko društvo, so bili že leta 1946. Toda preveč je bilo dela s povojno obnovo, hkrati pa tudi bojazni, saj je bil še kako živ spomin na predvojno prenehanje delovanja društva. Tako je bilo do uradne ponovne oživitve potrebno počakati še štiri leta. 26. februarja 1950 je bil ustanovni občni zbor novoustanovljenega planinskega društva za Selško dolino. Duša in najmočnejša gonilna sila novega društva je bil prav gotovo Drago Dolenc, ki je opravljal delo tajnika, ob njem so bili še predsednik Jože Veber in ostali odborniki.

Kot prvo in najvažnejšo si je odbor zadal nalogo, da prične s pripravami za postavitve nove koč na Ratitovcu. Čeprav se danes zdi samoumevno, da je koč na Ratitovcu nameravalo zgraditi domače planinsko društvo, takrat ni bilo tako. Isti namen je imelo tudi PD Medvode, ki se je po dogovoru s Planinsko zvezo Slovenije namenilo na Ratitovcu postaviti svojo postojanko. Potrebno je bilo precej dogovarjanja in dokazovanja, da je PD Medvode odstopilo od svoje namere. Druge pomembne naloge novega društva so bile pridobivanje članstva, urejevanje poti, zaščita gorske narave in organizacija izletov.

V prvem letu obstoja povojnega društva je bila določena lokacija za novo koč. Dogovorjeno je bilo, naj bo koč zgrajena na istem mestu, kjer je stala prva koč. Tloris koč se je nekoliko povečal, način gradnje pa je ostal enak, kakor je bil pri predvojni koči, in sicer – betonski temelji in lesena nadzemna konstrukcija. Pozimi 1952/53 je bila celotna nosilna konstrukcija koč obdelana v dolini in pomladi se je začel prevoz materiala s tovornjaki na

Na slemenju.

Prtovč. Od tam je bil ves gradbeni material prepeljan s konjsko vprego do Podna, od Podna do vrha pa so nosači prenesli material na hrbtih. Prinesti je bilo potrebno vse od cementa, opeke, tramov, desk, stavbnega pohištva do drobnih kosov, kot so skodle, žebliji, hrana in podobno. Le pesek, ki je bil potreben pri gradnji, so lahko dobili na Ratitovcu. Ostal je namreč od gradnje bunkerjev, ki so jih gradili pred vojno. Toda tudi ta je bil na različnih mestih, tako da so ga nosili v koših celo s Kremanta. Pri prenosu gradbenega materiala so največ sodelovali ljudje iz vasi pod Ratitovcem, predvsem s Torke, iz Raven in Zabrd. Koča je bila do jeseni 1953 že pokrita in obita s škodlami. Naslednje leto so naredili še tlake, sledila so zaključna notranja dela in tako je koča dočakala slavnostno otvoritev, ki je bila 18. julija 1954.

Tako je bilo zaključeno prvo obdobje delovanja povojnega društva. Toda pojavile so se podobne težave kot po dograditvi predvojne koč. Z izgradnjo so namreč nastali precejšnji dolgovi, potrebno je bilo še vedno vlagati v koč, da so jo dokončno

opremili. Denarja je bilo premalo, saj je bila sezona kratka, razen prvih dveh let pa je bila potem koč mnogo let v zakupu, kar je sicer zagotovilo, da je nudila gostoljubnost obiskovalcem, ves čas pa je manjkalo denarja za boljšo opremo in nujna vzdrževalna dela.

Prav kmalu pa se je izkazalo, da postaja koč premajhna za vse, ki so iskali v njej zatočišče. Treba bi jo bilo povečati – toda kako? Kar nekaj let so odborniki iskali najprimernejši način, bile so različne ideje in končno je tudi oblast dala svoj pristanek. Ponovila se je situacija izpred približno desetih let, le v nekoliko zmanjšanem obsegu. Spet je bilo potrebno iskati denar, spet je bilo potrebno prenesti nepojmljivo količino materiala na Ratitovec, spet je bilo potrebno organizirati delovne akcije. Sklenjeno je bilo, da bodo koč povečali proti jugu, tako da bo dobila obliko črke L. V prizidku bo v pritličju dodatna jedilnica in v nadstropju spalnica s skupnimi ležišči. Tokrat so veliko dela pri prenosu materiala opravili vojaki garnizona v Škofji Loki, osnovnošolci in mladinci iz Železnikov. Seveda pa je glavnina dela ostala še vedno na odbornikih. Tako je bil prizidek dokončan leta 1968.

Zatem je dejavnost društva kar nekoliko zamrla. Društvo je sicer opravljalo svoje delo, koč je bila vsako sezono odprta, vendar večjega napredka ni bilo.

V letih od 1970 do 1975 je bilo precej razgovorov in vloženega dela s pripravami na vključitev Ratitovca v krajinski park, ki naj bi se ustanovil. Celotna veriga spodnjih bohinjskih gora je zaradi svoje edinstvene lege in sestave tal izredno bogata z raznolikim gorskim cvetjem, Ratitovec pa med temi vrhovi še posebno izstopa. V tem času je bil pri društvu ustanovljen tudi odsek za varstvo narave in gorsko stražo, namen delovanja katerega je bil prav to – zaščititi gorsko cvetje tudi za poznejše rodove. Čeprav krajinski park ni bil ustanovljen, je odsek vseeno uspešno opravil svojo nalogo.

Delovanje društva po letu 1975

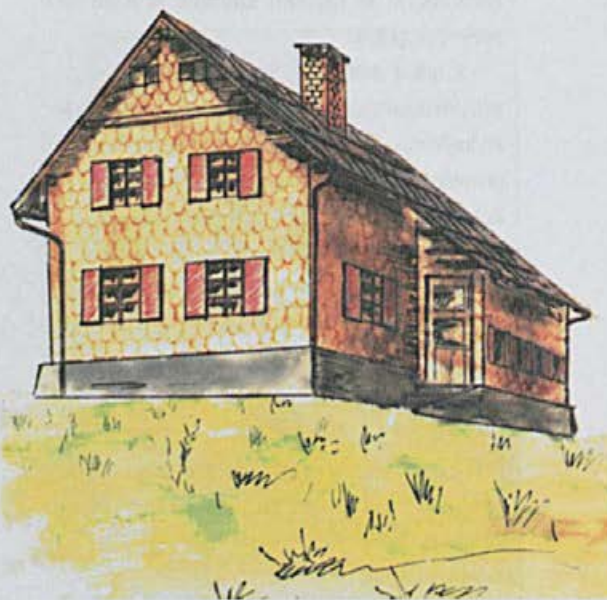
Leta 1975 je bil izvoljen nov upravni odbor, v katerega se je vključilo kar precej novih in mlajših članov. Dejavnost društva se je začela spet povečevati, sprva sicer počasi, zatem pa vse hitreje. Prva velika sprememba je bila v tem, da koč ni bila več v zakupu, ampak je dobila plačanega oskrbnika. Da pa bi se podaljšal čas odpiranja tudi izven glavne sezone, je bilo v koči uvedeno dežurstvo članov upravnega in nadzornega odbora. Ti dve spremembi, ki sta v temeljih spremenili način dela društva, sta glavni značilnosti celotnega poznejšega delovanja. Samostojno upravljanje koč, posebno pa še odločitev, da se koč odpira izven glavne sezone tudi ob koncu tedna, je namreč zahtevalo ogromno dela. Prav s skupnim delom ob oskrbovanju koč in na delovnih akcijah, ki so bile potrebne za normalno oskrbovanje in vzdrževanje koč, pa so člani spoznali, da je koč zares njihova, da je delo potrebno in da na koncu obrodi tudi rezultate. Prav zaradi tega nekateri člani upravnega odbora sodelujejo pri delu društva že četrto stoletja in več. Vsako leto opravi vsak od njih vsaj sedemdeset prostovoljnih delovnih ur, vendar prav nikomur ni žal za to. Druži jih zavest, da so ustvarili nekaj koristnega za organizacijo, ki ji pripadajo, nekaj pa tudi zase, saj to pomeni kar lepo število rekreativnih sprehodov v naravi, daleč od vsakdanjih skrbi.

Obisk se je začel povečevati, čeprav tudi prej ni bil majhen. Vseeno pa je odpiranje koč ob vikendih izven glavne poletne sezone pritegnilo marsikatero planinca, da se je odločil za obisk kralja Selške doline. Poleg tega se je oživila tudi izletniška dejavnost. Izšlo jih je bilo kar nekaj planinskih vodnikov, ki so začeli voditi izlete.

S povečanim obiskom pa se je kmalu pokazala potreba po dodatni količini vode. Od skromne ročne črpalke, s katero se je črpala voda iz cisterne v kuhinjo, je bilo na področju oskrbe z vodo narejenih kar precej korakov. Najprej so člani leta 1977 dobesedno privlekli po tleh veliko plastično cisterno s prostornino desetih kubičnih metrov in še eno s

prostornino petih kubičnih metrov. Obe cisterni, v katerih se je zbirala kapnica, sta bili zakopani v naravno vrtačo pred koč, voda pa se je z električno črpalko črpala v dva mala zbiralnika pod streho.

Velik problem je že od postavitve koč predstavljal prenos materiala. Obisk se je stalno povečeval in vsak uveden način se je kmalu izkazal za neustreznega. V začetku so ves material, tako za gradnjo in vzdrževanje kakor tudi za oskrbo, prinesli ljudje na hrbtih. Prav kmalu pa je bilo tega materiala preveč, zato se je način transporta prilagajal potrebam in možnostim. Nekaj časa se je za prenos uporabljal osel, ki pa mu je moral izdatno pomagati tudi nosač, nekaj let se je opravljal prenos z najetim nosačem in konjem, dve leti pa se je material predvsem v letni sezoni prevažal s traktorjem. Ozka traktorska pot je namreč vodila s planine Pečana na vrh do koč. Zaradi nevarnosti poškodb vseh, ki so pri tem sodelovali, in uničevanja narave je bil ta način prav kmalu opuščen in zamenjan s prevozom po žičnici. Leta 1979 je bila namreč zgrajena razmeroma enostavna tovarna žičnica, ki ves čas vse od postavitve odlično služi svojemu namenu. Dizelski motor, ki je v začetku poganjal napravo, je bil leta 2000 na veselje

Prvi načrt koč. Avtor risbe še ni znan.

osebja žičnice in obiskovalcev Ratitovca zamenjan z elektromotorjem. Žičnica sedaj prepelje ves material, ki se rabi v koči. V lanskem letu je bilo tako prepeljanega preko sto petdeset ton materiala. Nemogoče si je zamisliti, da bi tolikšno količino lahko prenesle živali ali ljudje. Seveda ostane tudi prevoz s helikopterjem, ki pa ima tudi svoje velike pomanjkljivosti. Poleg problemov z organizacijo prevozov povzroča velik hrup in je bistveno dražji. Izgradnja žičnice je bila torej pred skoraj tridesetimi leti izredno daljnoviden projekt.

Povečan obisk Ratitovca je pogojeval, žičnica pa omogočila, da je bila sprejeta odločitev, da se koč še enkrat poveča. Priprave za izgradnjo novega prizidka so se začele leta 1985. V dveh letih je bil nato zgrajen prizidek, ki je predstavljal podaljšanje koč proti zahodu, v njej pa so dobile mesto sodobne sanitarije, zimska soba, ki je prav kmalu postala skladišče, in prostori za oskrbnika. Prav kmalu se je namreč izkazalo, da je zimska soba v prizidku premajhna, zato je bila urejena zimska soba v mali koči, ki je bila do takrat skoraj neuporabna. Hkrati z izgradnjo novih sanitarij pa je bilo potrebno poskrbeti še za dodatne zaloge vode. Zato je bil pod vrhom zgrajen velik betonski zbirnik, ki je zagotovil zadostne količine vode preko celega leta.

V nekaj naslednjih letih je bil dan poudarek ostalim dejavnostim, za katere je v času gradenj kar zmanjkovalo časa. Še več časa in naporov je bilo posvečenih vzgoji mladih, saj je bila na Osnovni šoli Železniki večkrat organizirana planinska šola. Kar nekaj let je delovala pri društvu v tistem času zelo aktivna, čeprav ne pretirano številna alpinistična sekcija, v kateri so se člani podrobno seznanjali z alpinizmom in plezanjem. Vedno več je bilo izletov, vedno daljši je bil tudi čas odpiranja koč.

Leta 1997 – ob devetdesetletnici društva je bilo koči vrnjeno ime, ki ga je imela pred drugo svetovno vojno. Od tedaj se spet imenuje Krekova koč na Ratitovcu.

Ob tem pa je ves čas ostajala želja, da bi izboljšali preskrbo z električno energijo. Na tem

področju je bila prehojena dolga pot od skromnih poskusov z električnim agregatom v letu 1963, preko preskrbe s težkimi in ropotajočimi agregati, do sicer tihih, vendar pa za vzdrževanje zahtevnih sončnih celic. Medtem so si svetili tudi s svečami, petrolejkami in plinskimi svetilkami, kar vse pa je predstavljalo veliko nevarnost požara. Možnost za dokončno rešitev problema preskrbe z elektriko se je pokazala ob napeljavi novega daljnovoda na relaciji Prtoč – Soriška planina. Preden je leta 1999 v koči prvič zasvetila elektrika, ki je prišla po kablu iz doline, je bilo opravljenega mnogo organizacijskega in izvedbenega dela. V trenutku so ugasnili dizel agregati, akumulatorji, sveče in petrolejke in celo žičnica je dobila svoj elektromotor. Smradu po nafti ni bilo več in utihnil je ropot motorjev.

Leta 1996 pa se je začelo ponovno obdobje večjih adaptacij. Koča se je namreč postarala in marsikaj ni več ustrezalo novim potrebam. Najprej je prišla na vrsto kuhinja, ki je bila bistveno povečana in na novo opremljena. Tako kuhinja sedaj omogoča, da so gostje deležni bistveno boljše ponudbe kakor pred prenovo.

Druga velika prenova je bila opravljena leta 2001, ko je bila popolnoma preurejena jedilnica, ki je bila zgrajena leta 1968. Do tedaj precej pusta in hladna soba se je spremenila v prijetno jedilnico.

Leta 2003 pa so bila opravljena obsežna dela ob prenovitvi vhoda v koč, narejeni so bili nova klet in drvarnica, nov vetrolov, zgrajen pa je bil tudi dodatni pomožni gostinski prostor.

Planinsko društvo za Selško dolino Železniki v letu 2004

Vodstvo društva – to je upravni odbor, predstavlja močna in delovna skupina planincev, ki zagotavlja, da bo dejavnost vsaj še nekaj časa tako vsestranska in na vsaj takim nivoju, kakor je že vsa zadnja leta. Naj na koncu zberem dejavnosti, s katerimi skuša planinsko društvo zadostiti potrebam sodobnega planinca.

Na osnovni šoli v Železnikih deluje že tretje leto nadvse aktivna mladinska skupina. Organizirali so planinsko šolo, prirejajo samostojne izlete in spoznavajo razmere v različnih letnih časih in vremenskih pogojih. Vsi, ki so vključeni v to skupino, so navdušeni. Za vodenje skupine skrbi pet mentorjev, ki zagotavljajo tudi strokovno delo. Prepričani smo, da bodo člani mladinske skupine nekoč lahko uspešno nadaljevali delo, ki ga opravlja sedanje vodstvo društva.

V zadnjih letih se je zelo razvila tudi izletniška dejavnost. Vsako leto pripravi vodniški odsek obširen program večinoma enodnevnih izletov, v katerem prav vsak lahko najde nekaj zase. Ponudba in dobra družba vseh, ki se teh izletov udeležujejo, je

zagotovilo, da se bo tudi v bodoče prijetno udeležiti planinskih izletov.

Na področju množičnih akcij ne gre pozabiti zimskega pohoda iz Železnikov preko Ratitovca v Dražgoše, ki ga planinsko društvo organizira skupaj s Športnim društvom Dražgoše, tradicionalne zabave na Jakobovo nedeljo in septembrskega rekreativnega pohoda na Ratitovec. Poleg tega preko celega leta poteka, letos že štirinajsto leto, akcija "Prijatelj Ratitovca", ki lepo dopolnjuje ostalo društveno dejavnost in marsikdaj pripomore k spontani družabnosti med člani. Do sedaj je bilo v okviru te akcije skupno že preko sto tisoč vpisov. V zadnjih letih izpolni normo petnajstih vpisov v enem letu tristo petdeset do štiristo planincev, ki skupno opravijo okoli osemnajst tisoč obiskov Ratitovca.

Omeniti velja tudi dve novosti lanskega leta. V združenem domu na Čejnciji smo uredili društveno sobo, v kateri se lahko vsak četrtek od 18. do 20. ure pogovorite o aktualnih temah v zvezi s planinstvom.

Druga novost je internetna stran, ki planincem na dom prinaša vse podatke v zvezi z delovanjem društva, delovanjem in odprtjem Krekove koče na

Koča 1954.

Ratitovcu in ostale zanimive, predvsem pa aktualne informacije. Zaenkrat je naslov strani: <http://users.volja.net/rado124/>.

Naj zaključim opis naših dejavnosti z aktivnostmi, ki so povezane s Krekovo kočo na Ratitovcu. Letos bodo dokončana lani začeta dela pri vходу in vetrolovu, poleg tega pa bomo prenovili še prvo jedilnico. Pri tem bomo skušali ohraniti domačnost prostora, ki je tako značilna prav zanjo. S to prenovo bomo zaključili pred osmimi leti začeto delo, ko smo prenovili kuhinjo, in bomo tudi z oprijemljivimi rezultati lahko praznovali

petdesetletnico povojne zgraditve koče na Ratitovcu. Praznovanje, združeno s slavnostno otvoritvijo prenovljene koče, bo na Jakobovo nedeljo, to je 25. julija 2004 na Ratitovcu.

Gradnja in oskrbovanje koče na Ratitovcu je bila ves čas obstoja planinskega društva njegova glavna in največja dejavnost. Z njo je povezana večina akcij. Koča zahteva in daje, po njej je naša dejavnost najbolj prepoznavna. Trudili se bomo, da bo Krekova koča tudi v bodoče prijetno zavetje vseh, ki se bodo odločili priti na Ratitovec in občudovati lepote, ki jih nudi.

Ob praznovanju 50-letnice povojne izgradnje koče.

Stoletnica Pavlnovega premza

Boštjan Škrlep

Dražgoška gora z Jelovico v ozadju je že od začetka prejšnjega tisočletja nudila delo in kruh domačinom, predvsem pastirjem, rudarjem in oglarjem. Kmetje iz Dražgoš so si na Jelovici pridobili obsežne gozdove, ki pa so bili zaradi strmine zelo težko pristopni. Spravilo lesa je bilo naporno in zelo nevarno. Po strmih in slabih poteh so več stoletij spravljali les samotež, torej na ročnih saneh oziroma ročno po drčah. Šele pred približno sto petdesetimi leti so si pri spravilu začeli pomagati z voli in s konji. Zaradi velikega števila nesreč in ker so kmetje izgubljali dragocene delovne živali, so začeli razmišljati o novih možnostih za spravilo lesa. Tako so nastale prve žičnice.

Pavlinov premz

Pobudo za izgradnjo prve žičniške naprave je dal Janez Jelenc, lastnik Pavlinove in Dobretove kmetije iz zaselka Pri cerkvi v Dražgošah. Za družabnika je vzel Franca Demšarja, po domače Čoča, s Češnjice, in Janeza Kemperla, lesnega trgovca in žagarja na Češnjici. Z medsebojnim dogovorom so si razdelili gradbene stroške in uredili uporabo žičnice. Graditelj je bil Jakob Šturm iz Selc, ki je leta 1902 začel z gradnjo nakladalne postaje na Trogovcih, na višini 1270 metrov, in razkladalne postaje na Jazbenku, na višini 920 metrov. Višinska razlika med postajama je bila 350 metrov, dolžina nosilne vrvi pa 600 metrov. Na sredi poti, kjer sta se srečevala naložen in prazen voziček, so zgradili 4 metre visok steber, imenovan "beksl". Koliko hlodovine so lahko naenkrat pripeljali, ni znano. N. Žumer (PLANINA et al., 1973) zelo verjetno napačno navaja, da so lahko peljali le 0,25 kubičnih metrov, kar pomeni le 4-metrski hlod s premerom 28 centimetrov. Verjetneje so lahko naenkrat peljali hlod s kubaturo 0,75 kubičnih metrov, saj je bila nosilnost sosednje, nekoliko večje in desetletje kasneje zgrajene Jelencove žičnice približno 600 kilogramov.

Pri Pavlinovem premzu so bili zaposleni trije

Ob otvoritvi obeležja maja 2002. Foto: Franc Šubic

Zgornja postaja sosednje Jelencove žičnice.
Foto: arhiv Janka Pintarja

delavci, dva nakladalca in razkladalec. Letno so prepeljali okoli 600 kubičnih metrov hlodovine. Od razkladalne postaje so les naprej vlačili z vprežno živino na Rudno in naprej na žage.

V primerjavi z današnjim časom je bila žičnica kljub razmeroma skromni zmogljivosti gospodarsko koristna, saj je omogočala spravilo lesa preko strmega roba Jelovice hitreje in ceneje, brez razbijanja in poškodb. Obratovala je do leta 1940. Žal med živječimi ni več nikogar, ki bi se natančno spominjal delovanja žičnice.

Stoletnica

Gozdarji in domačini iz Železnikov smo ob lanskem tednu gozdov v letu 2002 obudili spomin na začetke delovanja Pavlnovega premza, prve gozdarske žičnice z Jelovice v Selško dolino. Pobudo za obnovo in restavracijo njenega kolesa je dal domačin in nekdanji gozdarski delavec Janko Pintar, po domače Miklavžev Janko, iz Dražgoš. S

pomočjo sponzorjev in Občine Železniki, zagnanih domačinov in vseh gozdarjev krajevne enote Železniki smo konec leta 2001 ter v začetku naslednjega z vsemi deli zaključili. Na mestu zgornje postaje smo postavili obeležje z obnovljenim starim kolesom žičnice in tablo z zgodovinskim opisom. Hkrati smo ob gozdni cesti uredili manjše parkirišče, kjer je zaradi izvedene vedutne sečnje izreden razgled v dolino.

Na otvoritvi smo se zbrali 30. maja 2002 v prisotnosti župana Mihaela Prevca in predvsem starejših domačinov, ki jim tovrstni dogodki veliko pomenijo. Razvil se je prav zanimiv pogovor o nekdanjih gozdarskih opravilih, predvsem sečnji in furmanstvu. Ne smemo pozabiti, da je vpeljava motorne žage ter izgradnja gozdnih cest in vlak šele v zadnjih desetletjih močno spremenila tehnologijo pridobivanja lesa iz gozdov, prej pa so mnogo manjše količine lesa pridobivali z veliko večjimi napori in odreknanji.

Zaključek

Tehnični predmeti iz gozdarske zgodovine spadajo med našo kulturno dediščino. Z njo živimo, jo vsakodnevno srečujemo in imamo do nje tak ali drugačen odnos. Ohranimo jo lahko le na način, da jo kot dediščino prepoznamo, priznamo in vzdržujemo. Le z našim spoznavanjem bo imela svojo vrednost, ki se bo s časom celo povečevala.

Viri in literatura

- Boštjan Anko: *Varstvo naravne in kulturne dediščine v gozdu in gozdarstvu*. Ljubljana: VTOZD za gozdarstvo Biotehniške fakultete, 1988. Str. 18–24.
Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Ur. France Planina. Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki, 1973. Str. 168–186.

Lov skozi čas

Matevž Jakolič

Udeleženci lova na divjega prašiča leta 1935: Jožko Demšar, Edo Thaler, Polde Veber, Franc Vidmar, Francej Kemperle, Filip Gartner iz Jelovice in Miha Šmid. Foto: arhiv Dragice Demšar

Lov je ena najstarejših dejavnosti človeškega rodu. Skozi čas se je spreminjal in odražal potrebe in stanje družbe svojega časa. Na začetku potreba po dodatni in močnejši hrani, kasneje preraste v statusni simbol, šport in zabavo za prosti čas ter gospodarsko in v zadnjem času tudi naravovarstveno dejavnost.

Od pradavnine do srednjega veka se način in tehnika lova nista kaj dosti spreminjala. Izkopane jame, v katere so lovci naganjali divjad in jo potem usmrtili. Na začetku zgolj slučajno pobran material, s časom pričinja dobivati oblike in tako pridemo do orodij in orožij različnih vrst in oblik. Kamenje, lesena krepela in večje kosti so bili najpogostejša lovška sredstva naših prednikov. Marsikatero se

uporablja še danes. Nož, sekira, kopje, sulica, ost so le nekatera od njih, roko pa je človeku najbolj podaljšal lok. Z iznajdbo smodnika točnost zadetkov prvih mušket in pušk ni mogla konkurirati loku.

Največ sprememb v načinu lova pa je vsekakor prinesla udomačitev človekovih najboljših prijateljev psa in konja, pozneje pa tudi ptic ujed, slonov in morda še kakšne druge vrste živali. Vendar se glede pomembnosti za lov pri nas še nikakor ne morejo primerjati s prvima.

Ker pa je človeška narava pač takšna, kot je, je človek potreboval za uspeh pri lovu še nekaj in je tudi našel – v oblakih. Navkljub dobremu poznavanju okolja in divjadi ter temeljitim lovskim

Udeleženci skupnega lova po uspešnem zaključku lova na zadnjega volka, uplenjenega v Seški dolini.

pripravam se je pri poteku lova lahko še vedno kaj ponesrečilo in potrebna je bila dodatna pomoč, krivec za morebiten neuspeh pri lovu ali le izgovor zanj. Z nastankom organiziranih skupnosti ljudi je človeštvo dobilo tudi bogove. Tako kot za vse ostalo tudi za lov. Na naših tleh za divjad, lovce in lov še sedaj najbolj skrbita starogrška boginja Artemida (Artemis) in rimska boginja lova Diana, krščanstvo pa prinese zaščitnika lovcev in divjadi sv. Huberta.

Ob koncu 19. stoletja se korenitim gospodarskim in družbenim spremembam pridružijo kraji v avstro-ogrski monarhiji. S širitvijo delitve kapitala tudi družabnost, in s tem društvena dejavnost, doživlja razcvet. Imetniki lovne pravice – lovski zakupniki, se pričnejo združevati v lovska društva in zveze. Slovenski lovci kot svobodomiselní in narodno zavedni ljudje posnemajo svoje nemške kolege in leta 1907 ustanovijo Slovensko lovsko društvo.

Po prvi svetovni vojni lovstvo dobi nov razmah. Lovsko orožje je že zelo natančno in dostopno. Nekateri modeli iz tistega časa so v uporabi še danes. Stan, moč in spretnost izgubijo nekaj pomena, večji pomen pa pridobi nova sila – denar. V antiki lovi le aristokracija, v srednjem veku

zemljiška gospoda in marsikateri lovec izven teh kast glavo uplenjene divjadi plača s svojo lastno. V obdobju med vojnami lovske pravice podeljuje država ali njene upravne enote (ne več vladar). Lovne pravice se pridobi pod določenimi pogoji. Med drugo svetovno vojno že kmalu po začetku spopada narodna oblast prepove lov in s tem poskuša obvarovati divjad. Po končani vojni nastopi čas obnove in po nekaj letih pride na vrsto tudi lovstvo. Lovci iz Železnikov in okolice leta 1948 v gostilni Pri Škovincu ustanovijo Lovsko družino Železniki.

Ustanovitelji so bili: *Miba Šmid, Franc Bogataj, Filip Gartner, Polde Dolenc, Jože Benedičič, Franc Vidmar, Polde Veber, Viko Benedik in Vinko Markelj*, ki je kot najmlajši udeleženec pisal zapisnik in je danes edini še živeči ustanovni član LD Železniki.

LD Železniki od takrat doživi le spremembo lovišča ob ukinitvi državnega lovišča Ratitovec. Tako je sedaj lovna površina lovišča okrog 8500 ha, nelovne površine pa je približno 1000 ha. Lovišče je eno od največjih in najlepših v državi. Lovska družina Železniki ima v lasti tudi lovski dom s prevzemnico divjačine v Železnikih, lovski dom na

Leopold Gartner, Novak iz Jelovice, z jelenom leta 1927.

Uplenitelj volka Viktor Tolar iz Podlonka, 13. 2. 1953.

Toli in lovski bivač na Podnu pod Ratitovcem.

Lovišče je bogato naseljeno z mnogimi vrstami avtohtone divjadi, od neavtohtone divjadi pa tu živi samo muflon. Najpomembnejše vrste tu živče avtohtone divjadi so: gams, jelenjad, srnjad, divji prašič od parkljarjev, veliki petelin, ruševca in gozdni jereb od gozdnih kur, lisica, kuna belica, kuna zlatica, jazbec, dihur, mala in velika podlasica od malih zveri, poljski in planinski zajec, navadni polh in podlesk, veverica, raca mlakarica, mnogo vrst ujed, sov, žoln, vranov in ptic pevk. Na nejevoljo ribičev pa se je pri nas kar stalno naselila tudi siva

čaplja. Od velikih zveri je ris zaenkrat bolj redek gost tega lovišča, divja mačka in rjavi medved pa sta v lovišču stalno prisotna. Volk v lovišču že nekaj desetletij ni več prisoten. V LD Železniki je trenutno včlanjenih 79 lovcev, ki s svojim delom in pravilnim odstrelom ohranjamo za prihodnost tisto, s čimer nas je obdarovala preteklost. In naj tudi ta zapis spomni spoštovano bralstvo, da lahko prav vsak posameznik stori kaj koristnega za okolje in raznovrstnost v naravi, ki je največje bogastvo za bodoče rodove. Ne vznemirjajmo ruševca in velikega petelina na rastiščih, saj sta obe vrsti na

Gams na paši.

Gams opazuje.

V pogonu na jelena so sodelovali: (od leve proti desni) France Kemperle – Češnjica, Stane Demšar – Zali Log, Ivan Žbontar – Zali Log, Leopold Gartner – Jelovica, Ivan Weber – Zali Log, Jožko Weber – Škofja Loka, Leopold Kemperle – Weber – Češnjica.

skrajnem robu preživetja. Ne vznemirjajmo divjadi na zimskih krmiščih in staniščih z vožnjo in hojo izven markiranih poti in spuščanjem psov v lovišču. S tem bomo divjadi najbolj koristili in zmanjšali obseg škode, ki jo divjad povzroča. Prav nič nam ni treba skrbeti za mladiče divjih živali, ki imajo svoje skrbne mame, tudi če jih tisti hip ne vidimo. Tudi jajca divjih ptic bodo v gnezdh boljše oskrbljena kot kjerkoli drugje. Ob povelju ali morebitni drugi nesreči divjadi pokličite lovca. Ne bo vas grajal, ampak si za obvestilo zaslužite celo pohvalo.

Ruševec pri oglašanju.

Skupinska slika članov Lovske družine Železniki ob jubilejnim praznovanju 40-letnice delovanja.

Ruševec.

Za posredovane podatke gre zahvala ustanovnemu članu LD Železniki Vinku Marklju. Stare fotografije, če ni drugače označeno, sta prispevala Anton Žbontar in Rajko Tolar.

Selca. Foto: Anže Pegam

Franc Bešter, Kalanov ata – 90-letnik

Nataša Benedik

Franc Bešter se je rodil 24. aprila 1914 v Selcih, kjer se je že takrat reklo pri Kalanovih. Stara bišna številka je bila Selca 64. Mama je bila doma na tej domačiji, oče pa se je priženil z Jamnika. Pri biši se je po domače reklo pri Moborju.

Kdaj pa so vaši starši prišli na to domačijo?

Mama je bila tu že prej, z dvema sestrama, oče pa se je, kot sem že rekel, sem priženil.

Koliko otrok vas je bilo v družini, imate kaj bratov ali sester?

Ja, imam eno sestro in brata, ki je žal že pokojni. Sestra pa živi v Ljubljani in je pet let mlajša od mene.

Ata Kalan, rojeni ste v Selcih, ste potem tudi v Selcih hodili v šolo? Koliko razredov je bilo takrat v Selcih?

Pet, v Železnikih pa štirje. Si lahko mislite, kako se je Železnikarjem zdelo zamalo, ker so potem v Selca hodili v peti razred. Selca so bila v tistem času zelo napredna. Spominjam se učitelja Mihelčiča, ki je bil

izredno strog, ogromno pa nas je naučil. Čeprav sem toliko star, se še sedaj spomnim, kako je bilo, ko je zadnji dan prišel v šolo. Rekel je: "Šolo ste zaključili, zdaj greste v življenje, samo eno bi vam svetoval: Ne glejte samo bogatih, ki bodo imeli več kakor vi, raje glejte revne, ki bodo imeli manj, lažje boste šli skozi življenje." Še vedno se ga spominjam kot odličnega učitelja in človeka.

Ste po osnovni šoli v Selcih šli še v kakšno šolo?

Ne, ostal sem doma na kmetiji, kjer je bilo treba začeti delati. Brat in sestra pa sta študirala.

Ljudje v Selcih, domačini, vas poznajo kot človeka, ki ima "tisoč darov". Česarkoli ste se lotili, vse vam je uspelo. Kako bi to pojasnili?

Ja, kako bi rekel ... Kje bi takrat revež kupil nov motor? V resnici sem iz samega odpadnega materiala spravil skupaj prvi motor.

Snaba Anica Bešter ga je spomnila, da je bil star štiri leta, ko je iz lesa izdelal svoj prvi avto. Star štiri leta in to v tistih časih! Si lahko mislite? Moram priznati, da kar težko. Po drugi strani pa zelo verjetno, tehniški talenti so mu bili dani v žil, kot so včasih rekli. In ljudje so govorili:

"Kalanov ata" v mladih letih.

"Kalanov Francek je iz lesa naredil avto." Bil pa je tako slaboten otrok, da so tete govorile: Saj ta fant pa ne bo dolgo, saj bo kmalu umrl. Ko je bil star šest let, je imel komaj štirinajst kilogramov.

To se pravi, da so vam bile ročne spretnosti res "dane"? Vi ste poleg dela na kmetiji delali še vse tisto, kar vas je zanimalo. Pa ste bili za kmetijo že vnaprej določeni?

Ja, seveda. Bil sem najstarejši pa še fant povrh vsega.

Ste radi hodili v šolo?

Ja, še kar. Bil sem dober učenec in tudi moja spričevala so bila dobra, brez slabih ocen.

Kako pa bi opisali vaše otroštvo?

Kako bi se človek spomnil? Spomin na prvo svetovno vojno je še vedno živ v mojem spominu, čeprav sem imel takrat le štiri leta. Proti koncu vojne, ko so na Pijavi Avstrijci premagali Italijane, so po dolini vodili ujetnike. Udami (še danes se tako po domače imenuje sosednja kmetija) je s polja na vozu peljal korenje, in ko je zapeljal mednje, je vsak z voza vzel en koren in ga jedel. Tako majhen, kot sem bil, nisem mogel razumeti, kaj ti ljudje jedo. Šele potem sem videl, da jedo korenje. Ta prizor, ta izkušnja je ostala v meni do danes. Kako so bili lačni.

Če bi primerjali delo na kmetiji takrat in danes, kaj bi rekli? Bi lahko našli primerjavo?

Prav težko. Kaj smo imeli? Konja je kupil moj oče, nekaj časa so bili samo voli. Par volov in plug – pa je bilo treba orati. Potem je bilo lažje, ko sta bila vol in konj vprežena v plug. Vse ostalo pa se je takrat delalo na roke. Vse se je okopalo z motiko, poželo s srpom ali pokosilo s koso. Z današnjimi stroji se to ne da primerjati.

Anica Bešter: Ata, ti si bil prvi, ki si leta 1962 naredil nekakšen samotež, s katerim sta s Francijem orala, da so vaju vsi ljudje gledali. Konj je vlekel, zadaj pa je bila neka reč, rekli smo "prdalca", da sta si olajšala delo.

Ja, se spomnim, da sva orala na Gorenj polju in da so naju vsi gledali, kaj je sedaj to. Podrobneje pa se ne spomnim, kako točno bi to opisal. Vem samo to, da je bilo lažje orati. Delo si je bilo treba olajšati.

Vem, da ste kot mlad fant kmalu začeli peti in da ste se prav kmalu vključili tudi v dramsko družino, ki je delovala v Selcih. Bi o tem lahko povedali kaj več?

Tu v Selcih so bili orli. V Loki pa je bil nastop. Bil sem majhen in Turkov Maks (Sorodolski) s češnjice je bil v Loki zadolžen, da je pazil name. Ampak v sprevedu sem pa šel, čeprav sem bil tako majhen. Orli so bili takrat zelo aktivni.

Potem sem bil tamburaš, igral sem berdo. Potem sem pri godbi trideset let igral kontrabas. Potem se je tukaj nehalo. V Škofji Loki pa je celo življenje igral na veliki boben oče znane loške fotografije Akice. Med koncertom na Spodnjem trgu ga je zadela kap, tako da ni več mogel igrati. Tuškov Polde, ki živi na Bukovici in je igral pri loški godbi – pa mislim, da so bili še eni štirje iz naše doline, ki so tudi igrali pri tej

Član loške godbe 22 let.

Franc Bešter in Ciril Debeljak – oba 90-letnika in velika prijatelja.

godbi – me je vprašal, če bi prišel igrat na boben. Pa sem šel in sem hodil v Loko dvaindvajset let. Sem tudi častni član tega orkestra. Zelo lepe spomine imam na leta, ko smo hodili gostovat v Italijo. Najmanj štirikrat smo bili tam. Tudi moja žena je bila vesela, kadar sem jo lahko vzel s seboj na gostovanja.

Še vedno sem aktiven pri upokojenskem pevskem zboru, že dvainsedemdeset let pa pojem v cerkvenem zboru. Zanimivo je, kako sem postal cerkveni pevec: Stojim pred hišo pa pride mimo Bobkov Ciril. Pa pravi, da naj grem z njim, in me vleče za rokav. Sprašujem ga, kam, on pa odgovarja, naj grem z njim. Grem za njim, pa sam pri sebi mislim, da ima kje kakšne punce ogledane, saj sva bila taka mlada poba. Pa me je peljal h Kramarju. Kramarjev Lojze (Lojze Šmid) je takrat prišel iz orglarske šole in je začel učiti selški zbor. Ciril je bil že nekajkrat na vaji pa je vlekel še mene s seboj, ker sva istega letnika. In takrat se je začelo.

Kakšno pa je bilo družabno življenje v Selcih v vaših mladih letih, in potem ko ste si že

ustvarili družino?

No, kako bi rekel. Orli so imeli organizirano telovadbo, in sicer za vse od najmlajših do mladincev in članov. Seveda se je vse končalo, ko se je začela druga svetovna vojna. Bil sem tudi amaterski igralec in moram reči, da sem odigral veliko vlog. Pri gasilcih sem bil strojnik; ker sem poznal nekoga, ki je kombiniral nek motor, so imele Selca prvo motorko, ki je ropotala na vasi.

Kaj pa fotografija? Kolikor vem, ne samo da ste slikali, slike ste tudi sami razvijali.

Kupil sem si fotoaparat, slike pa sem nesel razvit k Šelhausu v Ljubljano. Prava zgodba se je začela, ko sem doma hotel razviti film kar v navadni vodi, saj mi v Ljubljani niso povedali, v čem razvijajo filme. S tem filmom in slikami ni bilo nič. Potem pa sem si kupil knjigo o fotografiji, jo preštudiral in takrat začel sam delati slike. Imel sem tudi star aparat na plošče. Kar precejšnje število le-teh sem oddal muzeju v Škofji Loki. Moram povedati, da sem šel kasneje večkrat v muzej, izbral nekaj slik, da bi mi jih naredili, pa iz te moke ni bilo kruha. Res ne vem, kje so založene te moje fotografske plošče. Slike bi bile zanimive, ker nisem slikal samo ljudi, ampak tudi pokrajino, vas. Obljubili so, da bodo naredili kopije in da bom po eno dobil tudi jaz. Slike so starinske in mislim, da bi bile zelo zanimive za Selca, ne samo zame.

Ali bi nam zaupali, zakaj ste se nehali ukvarjati s fotografiranjem?

Klicali so me v Škofjo Loko na občino in so me hoteli obdavčiti, in sicer zato, ker naj bi bil konkurenca loškimi fotografom. Naložili so mi dvainštirideset tisoč dinarjev davka, potem pa sem rekel, naj imajo vse skupaj in da ne slikam nikogar več, in tako se je moja fotografska pot leta 1967/68 nehala. Slikal sem otroke pri prvem obhajilu, birmi, poroke pa seveda tudi druge zanimive stvari in dogodke.

Moji stari aparati so shranjeni za spomin.

Slišala sem, da ste kar veliko število porodnic

iz Selške doline zvozili v porodnišnico, ker pač takrat ni bilo drugih prevozov. Kako pa je to izgledalo?

No ja, "h Kalan" so prišli vsi, od porok do porodnic. Kar pa se tiče porodnic, so mi rekli, da moram opraviti tečaj, kaj pa, če mi katera rodi v avtu. No, imel sem porodnico, za katero sem vedel, da je ne bom več pripeljal v porodnišnico, pa sem zapeljal v zdravstveni dom v Loki, kjer je rodila, nato pa sem jo peljal v porodnišnico. Ja, vse mogoče doživiš v življenju. No, tečaja me je odrešila odločitev, da porodnice v porodnišnico mora voziti rešilec. Spominjam se, da sem v enem mesecu že četrto soboto pripeljal poročni par na občino. Parkiral sem pod oknom, pa mi je neka ženska, uslužbenka občine, skozi okno zaklicala: "Ali se vi zavedate, kakšno odgovornost nosite, ko te ljudi pripeljete v tako nesrečo? Ali vas ni sram, že četrto soboto ste jih v nesrečo pripeljali!"

Kakšen avto pa ste imeli?

Moj prvi avto je bil wartburg, sestavljen iz več delov. Motor je bil Volkswagnov, bil je svetlo moder z belo črto. V kozolcu pa imam še en star avto iz leta 1966.

Po vojni ste imeli "tatro".

Ne, ta avto je bil last avto-moto društva, ki je bilo v Selcih. Kar precej dolgo sem bil predsednik tega društva. Takrat sem popravljaval avto, mulce sem učil voziti, vso administracijo sem imel na skrbi, treba je bilo hoditi na sestanke in uvidel sem, da tega ne zmorem več. Šel sem v Železnike in rekel, naj oni vse skupaj prevzamejo.

Kmetija ni majhna, kako ste vse to sploh uskladjali?

Običajno je bilo tako, da sem podnevi delal na kmetiji, zvečer pa sem bil v delavnici. Nikoli nisem poslušal ure v zvoniku, ko je veliko bila, ko pa je udarila eno, sem vedel, da je čas, da grem spat.

Rekla bi, da ste imeli še eno "ljubezen", to je sadje in sadna drevesa. Ali je že vaš oče nasadil

Prvi "Kalanov" avto.

Drugi avto je francoski AMI – kupljen nov.

ta sadovnjak, ki ga imate, ali je to v glavnem vaše delo?

Bilo je nekaj sadja, okrog kozolca in naprej pa sem v glavnem jaz nasadil drevje.

Že mama je ob njivah imela sadno drevje. Rekel bi, da smo vzeli kar pas zemlje in jo zasadili s sadnim drevjem. No, imamo hektar sadnega vrta. Še nekaj let nazaj sem sam obiral sadje. Samo enkrat se mi je zgodilo, da sem padel z lestve. Imel sem srečo, da

sem padel na mehko prst na njivi, in kljub temu da se mi je roka kar pogreznila v prst, se nisem poškodoval.

Kadar danes svojim otrokom pripovedujemo o stvareh, ki so se dogajale ne tako daleč nazaj, običajno pravijo, da je to že "zgodovina". Ko ste bili otrok in potem ko ste ostali doma na kmetiji, je na kmetijah živelo več rodov. Lahko

Še v pozni starosti je obrezoval in obiral jabolka.

o tem poveste kaj več?

Ženske niso hodile v službo, doma je bila vedno še kakšna teta. Pri nas je bila teta Reza, mamina sestra, pa seveda mi otroci. Na kmetijah so bili trije ali celo štirje rodovi.

Bi morda spregovorila kaj še o tem, kaj se je v tistih časih jedlo?

Kolikor se spomnim, je bil bel kruh samo dvakrat na leto – za veliko noč in božič. Mama je spekla iz črne moke velike hlebce za cel teden, vsak dan smo pojedli en tak hleb. Drugače pa smo jedli žgance, zjutraj je bila bela kava, opoldne so bili včasih tudi žganci, velikokrat pa suha "župa", tako da je še danes ne maram. Mogoče bi bilo dobro povedati, da je to juha, v kateri se je kuhalo suho meso. Veliko se je jedlo tudi "pržganke".

Koliko glav živine pa ste imeli takrat?

Imeli smo konja pa sedem krav. Imeli smo tudi

Star 87 let.

prašiče, s katerimi se je ukvarjala naša mama. Že v tistih časih je imela plemenskega merjasca, h kateremu so vozili kmetje svinje iz cele doline.

Je morda še kaj takega, kar bi bilo treba povedati, pa vas še nisem vprašala?

Morda bi povedal, da sem sam naredil žago za razrez lesa in krožno žago. 1984. leta je bil pri nas Vid Pečjak, ko je Televizija Ljubljana posnela oddajo o samoukih, ki jo imajo verjetno še v arhivu. No, v tej oddaji sem nastopil tudi jaz.

Mislim, da niste samo samouk, ampak bi vam morali reči inovator, s toliko različnimi stvarmi ste se v življenju ukvarjali. Nekaj ste se naučili iz knjig, rekli pa ste, da ste imeli nekaj znancev, podobnih vam, in da ste izmenjavali izkušnje. V Kamniku je bil to Stane čeh. Imeli ste naročeno revijo Življenje in tehnika.

Za vas lahko rečemo, da ste se

izobraževali, to pa ni koristilo samo vam, ni samo vam olajšalo dela, ampak je koristilo marsikomu, ki ste mu popravljali avto ali postorili še kaj drugega.

Občutek imam, da je Selška dolina premalo raziskana. Že v preteklosti je imela veliko univerzitetno izobraženih ljudi, pa ne samo njih, ampak tudi celo vrsto ljudi, podobnih vam, uspešnih, inovativnih, pa o njih praktično nič ne vemo. Zdi se mi, da so v tem pogledu v Poljanski dolini bolj zavedni. Kaj mislite vi?

S tem bi se strinjal. Marsikje bi se našli še stari dokumenti, ponekod so jih žal pokurili, stari ljudje bi znali še marsikaj povedati, pa jih nihče ne vpraša. Zdi se mi, da tudi ta naša pregovorna zavist ovira delovanje in sodelovanje med ljudmi.

Anica Bešter: Treba bi bilo povedati, da je eden prvih Selčanov, ki je začel hoditi v opero, in to že leta 1966, predvsem v zimskem času. Želja, da bi navdušil še druge vaščane, se je izjalovila.

Bilo je obdobje, ko v dolini ni bilo zanimanja za kulturno življenje izven doline, da bi ljudje šli v gledališče, opero itd., pa vendar so Selca imela bogato kulturno umetniško življenje.

Anica Bešter: To drži, če beremo stare arhive, ugotovimo, da se je v Selcih veliko delalo na tem področju. Ogromno se je igralo, igralci so bili tako dobri, da so gostovali širom po Gorenjski. Zanimivo je tudi to, da je bila mama mojega tasta, Urška Kalan, velika prijateljica gospoda Janeza Evangelista Kreka in da obstaja njuna korespondenca. Na našo domačijo so prihajali mnogi znani ljudje tistega časa, med njimi tudi dr. Andrejka.

Franc Bešter: Že moja stara mama je bila cerkvena pevka, potem mama in obe teti. Za mamo so rekli, da je najboljša pevka in igralka v Selcih. Bila je izjemno nadarjena in inteligentna. Zato si je verjetno tudi dopisovala z dr. Krekom.

Kaj pa vojni čas?

Franc Bešter: Med vojno sem veliko fotografskega materiala dal partizanom v Cerknem, kjer so v štabu 9. korpusa imeli kompletno fotografsko delavnico, materiala pa ne.

Zgodilo se mi je, da je kurir prinesel v Selca razvit dva filma in da sem slike komaj uspel skriti pred Nemci, ki so prišli v hišo in pregledali tudi mojo temnico. Takrat pa me je bilo strah.

Anica Bešter: Kaj če bi povedali še to, da zna naš ata kar nekaj izjemno starih pesmi. Ko je bil na orožnih vajah na Bohinjski Beli skupaj s pisateljem Jožetom Javorškom, ga je še ta naučil nekaj šegavih pesmic.

Franc Bešter: Ali veste, zakaj so narcise na Golici? Poznate to pesem? Ne? Potem vam jo pa povem.

Pred sto in nekoliko leti
mogočni je Stvarnik še hotel imeti
natančne podatke vseh svojih stvari
in vedeti želje vseh svojih ljudi.

Ker svet takrat je pregrešno izgledal,
poslal je poslance in jim zapovedal,
naj vsa opravila takoj izvrše
in grešnikom grehe takoj odpuste.

Cel svet komisija je že obhodila,
napake nobene nikjer ni dobila.
Le gor pod Golico, kjer danes je raj,
so delali čudež, povem vam, zakaj.

Na trati ob potu sedela je deklica mlada
in bridko ihtela.

Sočutno svetnik jo vpraša tedaj,
čemu se joče, pove naj, zakaj.

Iskala sem rožic, pa jih nisem dobila,
da venček bi splela, ki sem ga izgubila.
Sočutno svetnik se tedaj nasmeji,
v naravo brez rož pa tako govori:

"Karkoli se je venčkov že tukaj zgubilo,
tol'ko narcis na tem hribu bo vzkilo,
naj vsaka narcisa pomeni svoj greh,
ki storil se tukaj na tehle je tleh."

Za glavo prijel se je mož komisije,
ker čudež največje je bil dimenzije;
kjerkoli je hodil, kjerkoli je bil,
cvetoče ostanke devic je dobil.

Zdaj hodijo tja gor vse mlade device
pod firmo turist po te bele cvetice.

Tam pulijo, trgajo, brišejo sled,
da nad tem dejstvom ne zgražal b' se svet.

Bi najin današnji pogovor končala še z nekaterimi podatki o vaši družini?

Seveda. Z ženo, ki je že pokojna, sva imela dva otroka. Sina in hčerko. Žal je sin tudi že pokojni. Imam tri vnuke, dve pravnukinji in enega pravnuka. Na domačiji živimo štirje rodovi – jaz, moja snaha Anica in njen sin z družino. Moji pravnuki so torej četrti rod. Življenje je lepo, saj živimo v medsebojnem spoštovanju in razumevanju. Le tako gre lahko rod naprej. Upam, da bodo tudi danes najmlajši člani naše družine to modrost prejšnjih rodov upoštevali.

Gospodar na kmetiji je sedaj moj vnuk.

Naj zaključim zgornji prispevek z mislijo, da nam je malokrat dano srečati človeka, ki je dobil toliko različnih priznanj, kot jih ima Kalanov ata. Naj naštejemo le nekatera:

- zlata Gallusova značka za uspešno in dolgoletno delo v pevskih zborih, pihalnem orkestru in tamburaški skupini,
- zlata Gallusova značka za uspešno in dolgoletno delo v ljubiteljski glasbeni dejavnosti,
- priznanje za dolgoletno sodelovanje pri Pihalnem orkestru Škofja Loka in razglasitev za častnega člana orkestra,
- škofijsko priznanje za 68 let petja na koru v cerkvi,
- priznanje ob 50-letnici ustanovitve Avto-moto društva Železniki kot pionirju na področju motorizma v Selški dolini,
- priznanje ob 50-letnici Gasilskega društva Selca.
- Občina železniki je Francu Beštru 30. junija 2000 podelila listino častnega občana za leto 2000 za dolgoletno delo na različnih področjih življenja v Selški dolini.

Kaj naj rečem? V posebno veselje mi je bilo narediti ta intervju. Vedno iskrih, dobrovoljen, prijazen in budomušen mož je Franc Bešter – Kalanov ata. Naj bodo leta prijazna z vami, bodite zdravi, predvsem pa taki, kakršne vas poznamo in cenimo.

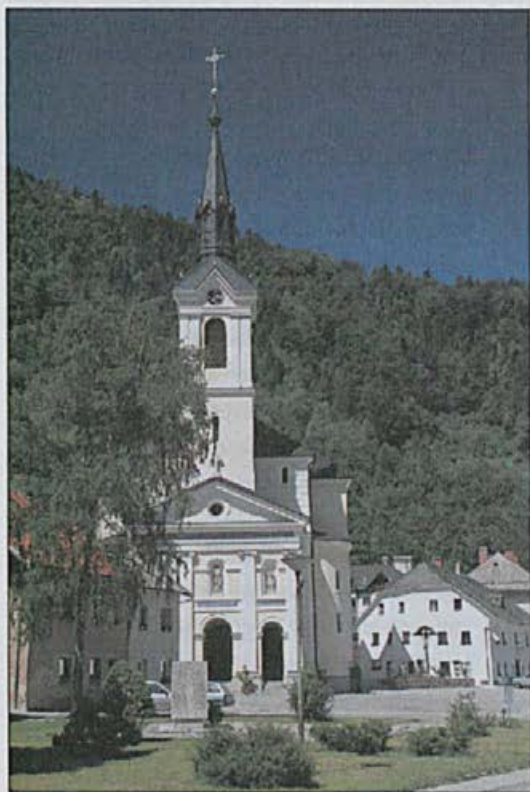

Cerkev sv. Antona Železniki

Obnova objekta

Jernej Hudolin

Preden se poglobimo v samo obnovo, vzroke zanjo in njene rezultate, je prav, da pogledamo nekoliko v zgodovino. Župnija v Železnikih je bila ustanovljena leta 1622 in na mestu današnje cerkve je stala majhna cerkev "Pri sv. Antonu v gozdu". O sami arhitekturi te cerkve do sedaj ni najdenih pomembnejših zapiskov in o njej lahko več ali manj le ugibamo. Natanko 200 let pozneje, leta 1822, je cerkev skupaj s precejšnjim delom kraja pogorela v velikem požaru. Čeprav je že pred tem zorela ideja o postavitvi nove cerkve, ob tem dogodku do tega ni prišlo. Cerkev so obnovili, delno dozidali in jo po Josipu Levičniku (1862, Zgodnja Danica, str. 122) naredili tako čudno, da je ni bilo moč z ničemer primerjati in jim ni bila v ponos. Poleg estetike je bila tudi premajhna, posebno ob slovesnostih. Župnik A. Finc je začel z akcijo zbiranja denarja, ki je bila sicer kar uspešna, vendar je šele leta 1872 postavljen temeljni kamen za novo cerkev. Skico za novo cerkev je narisal domači učitelj Josip Levičnik, na podlagi nje je prve risbe pripravil Štefan Šubic, poljanski kipar in slikar, oče znanih umetnikov Janeza in Jurija Šubica. Nazadnje je dobil Šubicev

Cerkev sv. Antona. Foto: Aleksander Čufar

Oltar Device Marije. Foto: Aleksander Čufar

načrt ljubljanski stavbni mojster Faleskini in ga priredil za izvedbo. Le-ta je spremenil zasnovo vhodne fasade, kar so kasneje nemalokrat obžalovali. Spomladi 1872 so podrli staro cerkev in začeli zidati novo. Delo je potekalo tudi za tedanje razmere zelo počasi. Jesenski deževni nalivi so preprečili prekritje objekta s streho še v tem letu (podrl se je celo del pozidanega zidu in mojstri, ki so delo opravljali do takrat, so ponoči pobegnili iz Železnikov). Naslednje leto se je delo nadaljevalo. Poznani in spoštovani zidarski mojster italijanskega porekla iz Škofje Loke Molinario je najprej saniral že pozidane dele in kasneje pogumno in brez posebnih zapletov zaključil z gradnjo. Po takratnem prepričanju je bil slog cerkve "romanski" (beri "italijanski", nikakor ne romanski po obdobju romanika), cerkev pa po okusu preprostih ljudi in po mnenju mnogih strokovnjakov takrat med najlepšimi v kranjski deželi. Posvetitev je bila

veličastna. Cerkev so delno opremili, postopoma pa še pozneje. Glavno sliko sv. Antona Puščavnika je naslikal znani slikar Wolf, Leiherjeva oltarna slika sv. Ane je bila prenešena iz stare cerkve. Kiparska dela na oltarju so delo kiparja Vurnika iz Radovljice, skulpturi levo in desno od oltarja in na zunanji vhodni fasadi pa mojstra Zajca. Sliki v stranskih oltarjih, sv. Jožef in Devica Marija, sta delo dupljanskega podobarja J. Gosarja in poznane slikarja Langusa. Cerkev je dobila nove orgle mojstra Petra Rojca iz Radovljice. Ob potresu 1891 ni bila poškodovana in je po tej letnici pridobila še en element, ki ji je vtisnil globok pečat. Na poziv župnika Mraka je istega leta akademski slikar Ljudevit Grilc poslikal prezbiterij in okrasje na ostenjih preostalih delov cerkve. S tem delom si je le-ta pridobil sloves izvrstnega cerkvenega slikarja. Zanimivo, želja takratnega župnika je bila, "da bi te slike tudi v poznejših rodovih obujale pobožne in svete misli ter ga dopolnjevale v hvaležnih molitvah". Poleg liturgične konotacije nedvomno tudi želja po izdelku, ki naj se zapiše v zgodovino in naj ga občudujejo tudi kasnejši rodovi. Zunanost objekta je vse do druge svetovne vojne ostala domala nespremenjena. Nad vsem je dominiral zvonik, ki je nad zidanim delom nosil še 17 metrov visoko leseno konstrukcijo, pokrito s škriljem. Streha je bila prekrita z opečnim bobrovcem, kasneje zamenjanim za pločevino. Bila je simetrična, dvokapna.

Prelomen za cerkev sv. Antona je bil november 1944, ko je bila cerkev skupaj s še nekaterimi okoliškimi objekti požgana. O nesmislu in razlogih tega dejanja ne gre razpravljati, dejstvo pa je, da so takrat Železniki historično in umetnostno-zgodovinsko izgubili veliko. Uničen je bil original, ki ga še tako natančna in celovita obnova nikoli ne bo mogla vrniti.

Cerkev so takoj provizorično pokrili, na prvo temeljitejšo obnovo pa je počakala kar 11 let. Delno po navodilih arhitekta Plečnika, delno po načrtih in nadzoru arhitekta Bitenca, predvsem pa po presoji in odločitvi med samo izvedbo je cerkev dobila

povsem novo podobo. Z njo se ne glede na avtorje in soavtarje niso povsem sprijaznili niti krajani in župljani in tudi v večinskem delu strokovne javnosti je po dostopnih dokumentih ves čas zorela ideja o rekonstrukciji v prvotno stanje. Za to se je večkrat zavzemal prejšnji župnik, g. Maks Ocepek, vendar takratne zgodovinske okoliščine še niso bile naklonjene taki ideji. Želja se je pričela uresničevati leta 1997, intenzivne priprave pa so stekle leto ali dve pred tem. Zdajšnji župnik Franc Dular je idejo v celoti povzel in jo v pravem času oplemenitil še z izjemnim pogumom glede tempa realizacije. V okviru župnije je bil za koordinacijo in nadzor del imenovan gradbeni odbor, katerega predsedovanje je prevzel g. Janez Ferlan. Za prvo nalogo si je zadal rekonstrukcijo zvonika.

Izhodišče za obnovo strehe je vrnitev zunanje podobe cerkve v stanje pred poškodovanjem objekta v drugi svetovni vojni. V prvi fazi je bila izvedena rekonstrukcija zvonika, kar je bil tudi strokovno gledano najzahtevnejši del obnove. Rekonstrukcija strehe ladje, prezbiterija, stranskih kapel in zakristij je po strokovni plati enostavnejša. Izdelani so bili idejni načrti za rekonstrukcijo in vloženi na takratni Ljubljanski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v presojo. Le-ta se je z njimi v celoti strinjal in jih tudi potrdil. Na podlagi teh načrtov je bila izdelana gradbena dokumentacija, potrebna za pridobitev gradbenega dovoljenja. Edini zahtevnejši pogoj s strani strokovnih služb je bila izbira kritine.

Osnovni konservatorski cilj je bila popolna rekonstrukcija zvonika izpred leta 1945. Izvedba likovno praktično ne odstopa od originala – možna so odstopanja v višino do 30 cm (celotna višina je 16.70 m), kar je zanemarljivo. Vse ostalo, to je vrsta kritine, način prekrivanja, oblike detajlov, so popoln posnetek prvotnega. Za to so bili pridobljeni najkvalitetnejši mojstri iz Evrope (podjetje Balkenhol), za katere so dali pozitivne reference največji svetovni proizvajalci skrilnatih ploščic (Rathscheck Schiefer, Magog Schiefer, Penrhyn, Alfred McAlpine ...). Dela so bila izvedena absolutno popolno in so kot taka lahko modelni

Oltar sv. Jožefa. Foto: Aleksander Čular

primer za podobna zahtevna kritja s skrilom. Žal takratna organiziranost strokovne službe še ni bila sposobna ob izvedbi izvesti "učne delavnice" za domače mojstre, kar bi nedvomno bila velika priložnost. Pa drugič!

V drugi fazi obnove objekta je bila izvedena rekonstrukcija strehe ladje in prezbiterija in obnova streh stranskih prizidkov zakristij. Izvedena je bila statična sanacija ostenja v vencu in odstranjena ponesrečena vezava slavalokne stene, ki je v preteklosti ob potresih povzročala poškodbe na slavaloku. Ostrešje je bilo izdelano na novo in je rekonstrukcija v drugi svetovni vojni uničenega. Streha je bila prekrita z opečnim bobrovcem grafitno črne barve in koničasto prirezanim. Na novo je bil izdelan tudi strelovod, kar je izvedel g. Vinko Rakovec iz Dolenje vasi s sodelavci. Povsem so bile obnovljene zunanje fasade in celoten sistem odvodov vode s streh (od žlebov do izdelave

Glavni oltar. Foto: Aleksander Čufar

drenaže in odtoka meteorne vode od objekta). Vsa tesarska dela je tako kot na zvoniku izvedel tesar Štebe iz Komende s svojimi mojstri, kleparska pa mojster Kožuh iz Zminca pri Škofji Loki. Slikopleskarska dela je opravil Pleskar, d. o. o., iz Škofje Loke, gradbeno obnovo fasad skupaj z zahtevnim gradbenim odrom na zvoniku pa gradbeno podjetje Tehnik iz Škofje Loke. Pred obnovo fasad so bila izvedena vsa potrebna sondiranja in skupaj s pristojno službo določena barvna paleta prenovljene podobe.

Prav pri rekonstrukciji streh zvonika in ladje s

prezbiterijem in pri obnovi fasad je bilo vloženo ogromno prostovoljnega dela in truda mnogih krajanov.

Rekonstrukcija strehe in obnova fasade je bila izvedena povsem v skladu s konservatorskim programom. Cerkov je s to obnovo dobila podobo, ki jo je imela vse od nastanka pa do nesrečnega porušenja v drugi svetovni vojni, in s tem je zopet postala tipološko značilna dominanta v tem prostoru. S tem je izvedena najbolj zahtevna faza revitalizacije celotnega prostora trga sv. Antona, ki je po drugi svetovni vojni z ruštvami doživel popolno

Jaslice. Foto: Aleksander Čufar

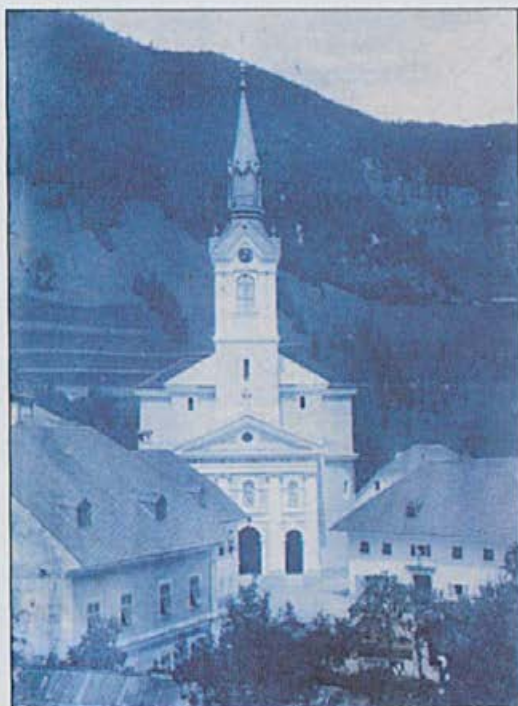
prostorsko degradacijo. Le-ta je uničujoče vplivala tudi na funkcije, ki jih je ta prostor do takrat imel, in s tem posredno na "življenje" v starem krajevnem jedru.

Obnova notranjosti predstavlja prvo celovito in sistematično obnovo cerkvene notranjosti vse od njenega nastanka. Po požigu so bila izvedena obsežna obnovitvena dela, ki pa so bila logično podrejena takratnim zmožnostim. Sedanja obnova predstavlja zaokroženo celoto. V osnovi jo je možno deliti na zahtevno postavitev gradbenega odra, obnovo opleska ostenja, čiščenje slikarskih elementov, restavriranje in delno rekonstrukcijo dekorativne poslikave, restavriranje pozlate na dekorativnih arhitekturnih elementih, restavriranje in delno rekonstrukcijo križevega pota, obnovo elektro instalacij in razsvetljave (razen originalnih lestencev), obnovo sistema ozvočenja, restavriranje in rekonstrukcijo vitražnih oken ter na restavriranje premične opreme (slike, oltarji ...). Ob teh glavnih delih je bilo opravljenih veliko obnovitvenih del na posameznih elementih (spovednice, posamezni kamniti elementi ...).

Osnova pri določanju sedanje podobe

notranjosti je bilo izhodiščno stanje objekta. Elementi, kot so marmorizirani pilastri, dekorativne poslikave in posamezni barvni toni, se maksimalno približujejo prvotni fazi, to je podobi objekta v času nastanka. Sprememba je edino medsebojna usklajenost in usklajenost s kvalitetnimi elementi kasnejših faz objekta, ki so ostali prezentirani. Slikopleskarska dela v notranjosti je opravilo družinsko podjetje Oblesčak iz Tolmina s sodelavci.

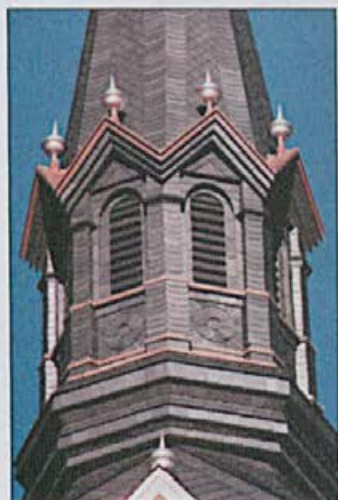
Nedvomno današnja podoba glede na vedenje predstavlja eno od možnih interpretacij sakralne arhitekture fužinarskega časa in prostora. Tako kot vsak javni arhitekturni prostor bo tudi ta imel svoje kritike in občudovalce. Upanje v to, da bodo prevladovali občudovalci, vliva tudi dejstvo, da je celotno delo nastalo pod teamskim strokovnim nadzorom, da je hkrati plod maksimalnega upoštevanja vseh pred obnovo izraženih želja in pomislekov ter da je bilo v vse faze obnove vključeno veliko število prostovoljcev, ki so nedvoumno skupaj opravili levji delež dela in s tem objektu dali tudi svoj lokalni pečat.

Železniki, župnijska cerkev sv. Antona, stanje na prelomu stoletja.
Foto: arhiv Muzeja Železniki

Zahtevna odrska konstrukcija v fazi izvedbe rekonstrukcije strehe zvonika in obnove vhodne fasade. Foto: Aleksander Čufar

Detalji rekonstruiranega dela zvonika, izvedeni natančno po prvotni podobi. Foto: Aleksander Čufar

Davča, cerkveni mešani pevski zbor in Terčeljevi dnevi

Franc Peternejl

Središče vasi Davča (gostilna, cerkev, trgovina in šola). Foto: Aleksander Čufar

DAVČA

Nekateri kraji slove po svojih znamenitostih, drugi po slavnih možeh, veliko pa je v naši Sloveniji naravnih lepot, ki so mnogim neznane, a vendar vzbujajo pozornost. Mednje prav gotovo spada planota, ki se razteza med vršaci, na vzhodu med kopastim Blegošem in južnim grebenom Cimprovke, na zahodu pa jo obdaja očak Škofjeloško-Cerkljanskega hribovja – Porezen. Omenjena pokrajina ima izredno bogato konfiguracijo terena, ki ga s svojimi pritoki oblikuje

največji slovenski hudournik – Davščica. Skozi tisočletja že razdeljuje to pokrajino in ustvarja sotesko, skozi katero po ozki cesti poteka dostop v osrčje Davče. Ime Davča ima svojevrsten pomen. Avtor televizijskih oddaj Krajinski parki Slovenije, g. Borut Mencinger, se je spraševal o tem, kaj sploh Davča je: soteska, hribovje, mogoče planota ali naselje? V šali je bilo mnogokrat izrečeno, da je Davča največja slovenska vas in je velika kot Dunaj. Obsežno področje, ki obsega preko tri tisoč

hektarjev površin, je naseljeno po slemenih celotnega območja. Zgodovinski viri o naseljevanju dokazujejo, da so na to področje začeli prihajati naseljenci že v 14. stoletju; tu se je začela t. i. rovtarska kolonizacija, katere značilnost je, da ni bila organizirano vodena. Tako so nastajale na tem območju izključno le samotne kmetije in njih aglomeracije s povsem zaokroženo posestjo.

Prebivalci tega področja so bili upravno razdeljeni na štiri dele. Zemljiške razmere v Selški dolini iz leta 1650 pričajo o plačevanju desetine podložnikov davške županije, in sicer: vikarju v Sorici jih je plačevalo petnajst, župniku v Cerknem triindvajset, župniku v Selcih enajst, poljanskemu župniku pa je iz Davče desetino plačevalo sedem podložnikov. Prebivalci obsežnega območja loškega ozemlja so nedvomno dobili pravo ime, le-to izhaja iz razmerja plačevanja davkov. Primer tedanje izgovorjave v cerkljanskem narečju se glasi: "*Grem davče plačet*," od tu torej ime Davčerji in Davča.

Že uvodoma je bilo torej ugotovljeno, da je pojem Davča tudi naselje.

Moj namen v tem prispevku pa je, predstaviti nastajajočo asociacijo kraja skozi čas, kako se je

rojeval v utripu srčnih ljudi, željnih samostojnosti in združitve, da bi planota med Blegošem in Poreznom imela tudi svoj vikariat.

To ni bila lahka stvar, temveč zelo zahtevna naloga. Posebno veliko oviro je predstavljalo dejstvo, da je področje Davče tedaj upravno spadalo pod dva ordinariata – Ljubljano in Gorico. Davčerji pa so si želeli ostati pod ljubljansko škofijsko upravo. Rojak iz Cerknega, tedanji goriški nadškof Frančišek Sedej, je po večkratnih prošnjah Davčerjev njihovo željo le uslišal in jim dovolil pristop k Ljubljani. S tem dejanjem so se naporna pogajanja končala. Poleg tega so Davčerji dobili tudi zeleno luč za gradnjo cerkve. To je ljudi še bolj spodbudilo in jim vlilo dodatnega poguma za doseg zastavljenega cilja.

Anekdota o videnju luči na Jemčevem zelniku pojasnjuje izbiro lokacije za gradnjo cerkve v Davči. Za postavitev cerkve so prebivalci žrtvovali vse svoje prihranke, prav tako so vestno izpolnjevali svoje delovne obveznosti. Kdor ni mogel opraviti svojega dela podnevi, je to storil ponoči. Z dograditvijo cerkve leta 1778 so Davčerji dokazali, da resno načrtujejo združitev. Nenehno delo vztrajnih

Graditelji davške cerkve leta 1777. Izdelava ostrešja.

entuziastov se je pričelo odražati v nastajajoči družbi, ki se je oblikovala v duhovnijo Davča. Velike vsote denarja so potrebovali za opremo notranjosti cerkve, ki so jo kupovali od Trsta do Gradca.

Vztrajnost ljudi so podpirali tudi duhovniki, ki so v davško cerkev prihajali ob nedeljah in večjih praznikih.

Davčerji so dočakali veliki dan: POSVETITEV CERKVE. Ta je bila 29. septembra 1878. leta. Spomin na ta dogodek – farno žegnanje, se obhaja vsako leto na zadnjo nedeljo v septembru. Na glavnem oltarju stoji kip Device Marije, njej je cerkev posvečena. God naše ljube Gospe presvetega Srca Jezusovega obhajamo zadnjega maja. To je eden največjih praznikov davške župnije, na ta dan je v farni cerkvi slovesno bogoslužje in romarski shod.

Prva svetovna vojna ni prinesla samo trpljenja in izgub ljudi v vojni, nesluteno se je spremenilo tudi življenje zaradi drugačne razdelitve sveta in

oblasti. S priključitvijo Slovenskega primorja k Italiji se je spremenila tudi meddržavna meja in tako razdvojila dotedanje druženje ljudi ter popolnoma prekinila stike z goriško nadškofijo. Ljubljanski škof Bonaventura Jeglič je poslal v Davčo stalnega duhovnika. To je bil g. Rudolf Potočnik. Ambiciozni mladi duhovnik je postal tudi učitelj. Učilnico za štirirazredni pouk je dobil v župnišču, ki je bilo dograjeno tik pred vojno. Velika sreča za ljudi v Davči je bila, da je njihov prvi duhovnik tako zavzeto začel z delovanjem in oblikovanjem mlade duhovnije. Od njega je bilo odvisno, kakšno dušo bo vdahnil Davči, da bo zaživel v srcih ljudi. Želeli so, da bi kraj kot samostojna skupnost dobil tisto pravo podobo, po kateri so tako dolgo hrepeneli in za katero so toliko žrtvovali, tu v osrčju neokrnjene narave med stražarjema Blegošem in Poreznom.

Upravitelj duhovnije je imel izostren posluh za ljudi, znal jih je s pravo mero vzgajati za dobro, jih pridobiti za delovanje na raznih področjih, bodisi na

Kako se je v kraju spreminjalo število prebivalstva, je razvidno iz naslednje tabele.

Leto	1826	1869	1880	1890	1900	1931	2000
Št. prebivalcev	426	469	540	573	527	520	263

Župnišče in cerkev v Davči pred prvo svetovno vojno.

gospodarskem, kulturno-prosvetnem ali duhovno-moralnem. Gojil je tudi kulturo pohodništva in športa.

Njemu prav tako pripada zasluga za ustanovitev cerkvenega mešanega pevskega zbora. Slednji je ostal zvest svojemu poslanstvu skozi obdobje osemdesetih let in predstavljal rdečo nit kulturnega utripa v kraju.

CMePZ takratne duhovnije Davča je nastal pozimi 1922/23. Za veliko noč je že pel pri procesiji. Ob mentorju Rudolfu Potočniku, davškem župniku, ga je vodil mladi domačin Franc Peternej, ki se je skupaj z Ignacijem Frelihom iz Sorice in Francem Miheličem iz Leskovece glasbeno izobraževal pri učitelju v Selcih.

Ob ustanovitvi je zbor sestavljalo 16 članov: Marija Frelj, Alojzija Hudolin, Jera Jemec, Jožefa Koder, Cilka Peternej, Julijana Peternej, Marička Peternej, Alojzija Primožič, Franc Frelj, Justin Gril, Alojzij Jemec, Franc Peternej, Janez Peternej, Peter Peternej, Peter Peternej in Ivan Volk.

V vseh letih pa je v zboru sodelovalo 116 pevcev. Vadili so v župnišču ali pri organistu doma. Število pevcev se je počasi večalo, tako da je bilo v letu 1938 že 24 članov, ki so peli pri nedeljskih in prazničnih mašah. Ob praznovanju zadnjega maja so prirejali srečanja pevskega zbora. Organisti sosednjih župnij so prijateljevali in sodelovali. Prišli so hudi časi druge svetovne vojne in s tem tudi skorajšnje prenehanje delovanja CMePZ. Po nacistični aretaciji takratnega duhovnika, učitelja, publicista, prevajalca (iz štirih tujih jezikov) Andreja Kopitarja ter organista Franca Peterneja v šentviške zapore je življenje dobilo nerazumljivo tragične razsežnosti, ki jih je prinesla druga svetovna vojna in svinčena leta po njej.

Po prihodu župnika g. Franca Gačnika v Sorico so se razmere za CMePZ počasi začele izboljševati. Povojna oblast ni bila naklonjena obstoju tovrstnih dejavnosti, ki so bile povezane z delovanjem cerkvenih institucij. Po letu 1951, ko je bila izdana prepoved verskega pouka v šolah, so se razmere na vseh drugih področjih cerkvenega delovanja hudo

zaostrole. Prepovedano je bilo tudi poučevanje zborovskega petja z nabožno vsebino v zasebnih prostorih. Ko je potekala pevska vaja CMePZ na domu organista v novembru leta 1955, je v hišo prišla takratna milica ter naredila zapisnik o prekršku. Za organizatorja pevskega vaja je to pomenilo 5 mesecev zavora in 130.000 denarne kazni.

29. januarja 1961 je dolgoletni organist Franc Peternej odšel po zaslužen plačilo. Poldrugo leto je petje spremljala s harmonijem njegova hči Cecilija. Ko je tudi ona odšla, je vodenje zbora prevzel Franc Peternej mlajši, ki to delo opravlja še danes. Občasno mu pomaga sin Primož.

V letu 1966 je v davški cerkvi postavil nove orgle Andrej Benda. Ob blagoslovitvi na praznik Svete trojice je slovesno bogoslužje vodil škof Lenič. Pod vodstvom soriškega organista Ignaca Freliha so peli združeni zbori iz Sorice, Železnikov in Davče. (Solista sta bila Polde Polenc iz Škofje Loke in Rezka Šmid iz Dražgoš, na orglah je igral in predstavil instrument dr. Mirko Guderman.) Za postavitev orgel, obnovo notranjosti cerkve ter za obnovo med vojno porušenega župnišča gre velika zahvala farnega občestva Davča takratnemu župniku, g. Rudiju Tršinarju.

Vseh 80 let obstoja je davški cerkveni zbor aktivni nosilec kulturnega utripa v kraju. Nastopa pa tudi izven domačega okolja. Redno se udeležuje dekanjskih srečanj pevskega zbora, v letih 1993–97 pa je pod imenom CMePZ Rudolf Potočnik sodeloval na pevskega revijah ZKO Škofja Loka.

Zaradi velike migracije pevcev nastopijo včasih težave pri zasedbi glasov. Takrat priskočijo na pomoč pevci iz sosednje župnije Novaki, za kar so jim zelo hvaležni.

PRAZNIČNI 31. MAJ 2003 –
TERČELJEV DAN
v počastitev duhovnika, pesnika in mučenca
80-LETNICA CMePZ DAVČA

CMePZ Davča ob ustanovitvi leta 1923.

Filip Terčelj.

Nad vhodom v Marijino cerkev je prihajajoče obiskovalce pozdravljal napis:

*Domačija vsa z znojem prepojena,
A tudi s krvjo mučencev posvečena.
Vabi pevce, romarje, prijatelje, sosede
Častiti velike mož, žena, otrok zasluge,
Avemarijo pet Mariji zase in za druge.*

CMePZ Davča leta 1922/23.

Spominska slovesnost je bila namenjena obujanju preteklosti, velik poudarek pa je dala tudi glasbenemu utripu sedanosti v Davči, skupaj s sosednjimi župnijami.

Farno občestvo Davče je želelo opozoriti na pomembne dogodke v preteklosti, tiste prijetne, a žal tudi negativne, ki so rezali rane času. Te se le počasi celijo. Ceniti je treba vrednote, ki so nam jih podarili naši predniki, saj nam bodo v poročstvo za nadaljevanje in ohranjanje tradicije kulturnega in duhovnega življenja v Davči.

Cerkveni mešani pevski zbori sosednjih župnij Podbrdo, Sorica, Železniki in Cerkno ter domači pevski zbor so na srečanju peli pesmi profesorja Filipa Terčelja, pesnika nabožne lirike.

V pisanju in doživljanju lirične poezije ni ničesar težavnejšega, kot je nedolžna "otročka" odprtost življenju. Lirike ni brez čustev in priznavanja njihovega pomena: brez vere v to, da nam čustva razodevajo neskončnost in izvorno skrivnost resničnosti.

Jubilej pevcev iz Davče so popestrili zbori sosednjih župnij. Zbor iz Podbrda je vodila ga. Marta Wolf Trojer, zbor iz Sorice je pel pod

vodstvom g. Gorazda Pintarja, zbor iz Železnikov pod vodstvom ge. Anči Prevc Megušar. Zbor iz Cerknega je vodil g. Pavel Magajne, domači zbor pa g. Franc Peternej. Združeni zbori pa so peli pod vodstvom skladatelja in dirigenta g. Janeza Močnika iz Cerkelj na Gorenjskem. Na orglah jih je spremljal priznani odlični organist prof. Tone Potočnik.

Veliko presenečenje za obiskovalce je bil nastop svetovno znanega tenorista g. Janeza Lotriča iz Železnikov. Slovesno bogoslužje ob 10. uri sta vodila domači župnik Ivo Kožuh ob somaševanju upokojenega duhovnika g. Rudija Tršinarja iz Stražišča pri Kranju. Slednji je bil eden od uglednih in prizadevnih duhovnikov, ki so vodili župniji Sorica in Davča v letih od 1961 do 1973.

Tudi popoldanska slovesnost zadnjega dne maja nam bo ostala vsem v lep spomin. Njen namen je bil oživiti spomin na pesnika in duhovnika g. Filipa Terčelja ter na njegovega prijatelja g. Franca Krašnje, takratnega župnika v Sorici. Kot je zapisal že g. Breclj: *"Mi se v globoki bvaležnosti in še globljem spoštovanju klanjamo njegovi žrtvi in ga prosimo, naj nas očisti s svojo mučeniško krvjo."*

CMepZ Davča leta 1954.

Filip Terčelj (1892–1946)

S spominsko prireditvijo smo želeli skromno počastiti njegovo pesniško delo, ki je samo majhen del njegovega ustvarjanja, vendar je zapustilo najtrajnejše sledove v slovenski cerkveni umetnosti, saj so skoraj vsa njegova pesemska besedila po zamisli mnogih slovenskih skladateljev dobila tudi glasbeno podobo.

Na svečnico pred 112 leti so v župnijski cerkvi v Šturjah krstili tisti dan rojenega Filipa. Ime je dobil po svojih očetih, ki so že stoletja gospodarili v majhnem zaselku Grivče. Lipče, kot so ga klicali, je obiskoval osnovno šolo v nekaj sto metrov oddaljenih Šturjah. Trinajstleten je šel na škofijsko klasično gimnazijo v Šentvid nad Ljubljano, po njej pa na študij teologije. Škof Jeglič ga je poslal najprej za kaplana v Škofjo Loko. Po štirih letih kaplanovanja se je odločil za nadaljevanje študija v Kölnu, kjer je dosegel naslov profesorja teologije. V tem času je skrbel za izseljence na Westfalskem.

Tridesetletni Filip se je vrnil na Goriško, kjer je začel ustanavljati društva, ki so s svojim delovanjem dvigala narodno in versko zavest.

Zaradi narodnega delovanja ga je fašistična oblast večkrat mučila in zaslisevala, leta 1932 pa obsodila na petletno pregnanstvo. Zapuščenost in pomanjkanje sta ga zelo prizadela. Domov je pisal takole: *"Ves obupan premišlujem, kaj naj storim. Kje bom dobil brano, ne vem. V resnici mi je žal, da sem šel iz zaporov, imel sem tam vsaj enkrat na dan mineštro. Čutim vso bridkost človeka, ki nima na vsem svetu ene duše, da bi se zanj pobrigala. Žal mi je, da sem dubovnik, sicer bi lahko beračil. Ko bi bil zdrav, bi trpel, tako pa nimam veselja do življenja ... Prosim Vas, pri božjem usmiljenju, nikar me ne pustite čakati, da bi se izstradal."*

Zahvaljujoč Bogu je bil po dobrih petih mesecih pomiloščen, da se je lahko vrnil domov. Razmere na Goriškem pa so bile zanj tako nemile, da je po letu in pol prebežal v Ljubljano. Tu je bil profesor verouka in kurat v prisilni delavnici. Njegovo stanovanje je bilo odprto vsem: pomagal je in dajal na razpolago vse, kar je imel. Po svobodi je bil tri mesece zaprt, izgubil je službo in ostal brez stanovanja. Živčno uničen se je poln domotožja, z otroško nemočjo obračal na svoje starše in prijatelje. Želel se je

Nastop CMePZ Davča v Cmgrobu leta 1989. Foto: MAK

naseliti v domači kraj, kjer bi bil rad vsaj pokopan ... žal se mu niti ta želja ni izpolnila.

Društveno, kulturno in vzgojiteljsko delo Filipa Terčelja

Politične razmere na Primorskem, zlasti pa na Goriškem, so bile po prvi svetovni vojni za slovenski narod obupne. Fašisti so Slovence ob frontni črti zaradi varnosti razselili po vsej Italiji. Po rapalski pogodbi so tujci uveljavljali suvereno oblast nad Slovenci na Primorskem in dobršnem delu Notranjske. Pregarjali so slovensko besedo in pesem. To je bilo obdobje čedermacov. Eden največjih med njimi je bil prav Filip Terčelj.

Ko se je g. Lipče vrnil s študija na Nemškem, je bilo na Goriškem sedemdeset društev povezanih v Prosvetno zvezo. V času njegovega zavzetega delovanja se je to število podvojilo. Ustanavljal je društva tudi v najbolj odročnih krajih, kamor dotlej še ni bila segla nobena organizacija. Osebo je hodil predavat v društva in jim dajal nasvete. S tečaji,

predavanji, prosvetnimi večeri, tekmami, igrami, koncerti, telovadnimi nastopi in z ustanavljanjem knjižnic so po deželi dvigali narodno in versko zavest.

Da bi mogel biti s svojo spodbudno besedo navzoč v vseh društvih, je urejal revijo Naš čolnič. Poleg praktičnih nasvetov društvenega dela je v reviji objavljal tudi socialne in pedagoške črtice. Ta mesečnik je bil duša narodno prosvetnega dela na Goriškem v letih od 1922 do 1928, ko so nasilno razpustili vsa društva in Prosvetno zvezo.

Edino daljše prozno besedilo, ki ga je g. Terčelj objavil, je povest Vozniki. V njej opisuje vipavske furmane in njihove tegobe.

V vseh Terčeljevih proznih spisih je moč zaznati njegovo melanholično, otožno in deloma pesimistično naravnost. Po duši je bil lirik, ki ga je bolela vsaka krivica. Hkrati pa je bil velik borec za resnico in človekove pravice. Že ves izmučen je zapisal: *"A jaz se na bregu ne ganem, vibarju kljubujem, ostanem!"*

Gospod Filip Terčelj je v letih najhujšega političnega preganjanja ustvaril preko 150

Nastop CMePZ Davča ob 80. letnici. Foto: Anton Sedej

čudovitih pesmi, ki razodevajo verske resnice, opevajo Božja dela v posameznih dobah cerkvenega leta ali veličino in zasluge posameznih svetnikov. S svojimi pesmimi, ki so večinoma vse uglasbene, je krepil vero in oživiljal ter ohranjal živo slovensko besedo in pesem ne le v cerkvah, temveč tudi v krogih zunaj cerkve.

Njegove pesmi so bile objavljene v pesmarici *Božji spevi*, ki je izšla leta 1929. V njej je kar 48 (več kot polovica) novih Terčeljevih besedil. Že naslednje leto je izšla pesmarica *Gospodov dan* z 41 njegovimi besedili. Za obe je prispeval izčrpne liturgične uvode, ki so še danes, po več kot 70 letih, razen malih izjem, vredni pozornosti cerkvenih glasbenikov. Tretja pesmarica *Zdrava Marija* pa je izšla z zamudo dveh let, saj je bil pesnik medtem v pregnanstvu. Bila je brez liturgičnih uvodov. Vsa njegova besedila so bila objavljena pod psevdonimom Pelikan.

Najbrž ne more biti odveč, če za sklep zapišem še to, da je soriški učitelj in organist, skladatelj Martin Železnik, prav posebno cenil pesnika religiozne lirike Filipa Terčelja, saj je uglasbil celo

vrsto njegovih besedil, največ za Vodopivcem in skladateljem Stankom Premrlom, in jim dal moderno glasbeno podobo, ki v sožitju z njimi gradi dovršeno celoto.

Zadnji dnevi in smrt g. Krašnje in Filipa Terčelja

Tako v preteklosti kot danes nekateri duhovniki, zlasti profesorji, nimajo obveznosti v določeni župniji. Zato so predvsem ob praznikih in med počitnicami, ko ni pouka, prosti in gredo lahko pomagat na župnije, kamor jih pokličejo. G. Filip zaradi bolezni ob praznikih ni imel posebnih obveznosti. Zelo rad pa je prihajal k svojemu prijatelju, duhovniku Francetu Krašnji v Sorico.

Tik pred božičnimi prazniki, na sveti večer leta 1945, so iz soriške župnije nasilno pregnali več ljudi, zlasti tiste, ki so še vedno govorili skozi stoletja ohranjeno nemško narečje, ki so ga prinesli s seboj z južne Tirolske. Vse prebivalce Sorice in njihovega dušnega pastirja je ta dogodek zelo pretresel.

Tolažba in tihi up jim je bil g. Terčelj, ki se je dobro poznal z vplivno partizansko družino Tomšičevih v Ljubljani.

Ob koncu božičnih praznikov, na praznik Svetih treh kraljev sta prijatelja duhovnika maševala v Davči. Po maši sta na povabilo takratnega organista Franca Peternelja odšla na kosilo na njegov dom. Mislim, da so bili tako dogovorjeni že prej, saj je mama tisti dan pripravljala nekaj boljšega. Ob prihodu v hišo sta bila duhovnika sprejeta s posebnim spoštovanjem. Pogovor z očetom je trajal do poltretje ure popoldne, nato sta se odpravila na pot. Mama je za popotnico vsakemu dala štruco masla. Pot jih je vodila mimo Zgaga, kjer je bila nastanjena takratna obmejna straža KNOJ in UDBA. Na poti proti Sorici so ju zajeli. Vrnili so se nazaj proti Davči. Tisto noč sta duhovnika preživila v hiši takratnega udbovca, kjer so ju zasliševali in mučili. Te hiše danes ni več, izravnana je z zemljo. Naslednji dan, 7. januarja, se je v Štulčevi grapi mučeniške smrti končalo njuno življenje.

V začetku maja 1947 sta takratni ključar davške cerkve Franc Lahajnar in organist Franc Peternelj

zbrala zanesljive ljudi (od te skupine je danes živ še Ciril Primožič z Rečice pri Bledu), da so duhovnika položili v grob na davškem pokopališču. Za njun grob že vsa leta skrbi Jemčeva družina. Leta 1954 je župnik Franc Gačnik mučencema postavil spominsko ploščo ob vhodu v cerkev.

Ob zaključku slovesnosti Terčeljevega dne ob zadnjem maju 2003 je mladi rod farnega občestva Davča na grob mučenikov ponesel šopek rdečih vrtnic kot simbol prelite krvi v opomin človeški slepoti ter krutosti režima takratnega časa.

Za organizacijo slovesnosti ob Terčeljevem dnevu so bila potrebna tudi finančna sredstva. Naši prošnji za pomoč so se odzvali naslednji sponzorji:

- ETA Cerkno,
- Cestno podjetje Kranj,
- Alples železniki,
- Niko železniki.

Vsem, ki ste slovesnost podprli, se najlepše zahvaljujemo.

Pihalni orkester Alpes Železniki

Leja Drofenik, Klemen Štibelj

Selška dolina v 20. stoletju

Selško dolino, in še posebej Železnike, je zaznamovalo železarstvo. Plavž, fužine in vigenjci so bila okolja, kjer so si takratni prebivalci do konca 19. stoletja služili svoj kruh. Delali so v težkih razmerah in predvsem ponoči, delavnik pa je bil dolg od 14 do 16 ur. Kraj je bil primeren za razvoj železarstva. Okoliški hribi (Jelovica, Ratitovec in še posebej Dražgoška gora) so bili bogati z železovo rudo, na voljo so bili vodna sila in gozdovi. Žebliji kot eden izmed glavnih proizvodov so bili pretežno izvozno blago. Največ so jih vozili v Italijo in na Hrvaško. Razpošiljali so jih v lesenih sodih, težkih med 80 in 90 kilogramov. Danes železarsko tradicijo nadaljujejo nekatera podjetja v Železnikih, ki se srečujejo s čisto drugačnimi pogoji dela in poslovanja ter močno svetovno konkurenco.

Poleg železarstva je za Selško dolino pomembno lesarstvo, ki ima bogato in dolgo tradicijo, saj je dolina bogata z gozdovi. Nastanek prve žage, in s tem žagarstva, je v Železnikih povezan z nastankom fužinarstva, prav tako pa tudi nastanek sodarstva, ki sodi med najstarejše obrti Selške doline. Sodarji so z leseno posodo oskrbovali predvsem fužinarje, da so v njej razvažali svoje železne izdelke. Ko je v začetku 20. stoletja plavž ugasnil, so tudi zanje prišli težki časi. Razmahnilo

se je združništvo in tako so tudi sodarji leta 1902 ustanovili svojo zadrugo – Sodarsko zadrugo za Selško dolino na Češnjici.

Po drugi svetovni vojni se je obdobje združništva nadaljevalo. Iz lesnega odseka Kmetijske zadruge je bilo leta 1954 ustanovljeno Lesno industrijsko podjetje Češnjica, leto kasneje pa MLIP – Medzadružno lesno industrijsko podjetje Češnjica. Podjetje se je do leta 1969 še enkrat preimenovalo in s 1. januarjem 1969 končno dobilo svoje današnje ime Alpes. Glavna dejavnost je postala izdelava ploskovnega pohištva, ki je glavni proizvod še danes.

Na podlagi železarske in lesarske tradicije je industrija v Železnikih po letu 1970 močno cvetela. Zaposlovala je tamkajšnje prebivalce, ljudi iz okoliških vasi in hribov Selške doline ter tudi od drugod. Vzporedno z razvojem industrije se je razvijal kraj sam: zgrajen je bil plavalni bazen in prva toplarna v takratni Jugoslaviji. Prevladovalo je mnenje, da mora dobra industrija imeti vsestransko razvito okolje, infrastrukturo, kulturo in šport, saj se bo le tako kraj še naprej razvijal. Takšno razmišljanje je pomenilo idejni začetek ustanavljanja Pihalnega orkestra Alpes Železniki.

Ustanovitev Pihalnega orkestra Alples Železniki

Pihalni orkester Alples Železniki je bil ustanovljen na pobudo prizadevnih posameznikov, med katerimi so bili v večini zaposleni v podjetju Alples, ki jim konec sedemdesetih let ni bilo vseeno za kulturni razvoj mlajših zaposlenih v podjetju in mladih v Železnikih. Želja po ustanovitvi orkestra je bila še močnejša, ker je v Selcih že delovala godba na pihala, katere zvoki so okrog leta 1967 žal dokončno utihnili.

V sedemdesetih letih je bilo v tovarni zaposlenih veliko mladih, skoraj polovica teh pa je bila iz drugih, bolj oddaljenih krajev. Predvsem tem mladim so želeli v podjetju Alples ponuditi različne dejavnosti, v katere bi se lahko vključili in s tem zapolnili svoj čas, ko niso bili v službi. Poleg športnih, ki so bile že dokaj razvite, so razmišljali tudi o kulturnih dejavnostih. Utrnila se je zamisel o delavski godbi, ki bi pomenila poživitev okolja v kulturnem smislu in priložnost za glasbeno udejstvovanje mladih tega okraja.

Do uresničitve ideje je prišlo v začetku leta 1979, ko je bil na podlagi odločitve kolegija podjetja Alples ustanovljen Pihalni orkester Alples Železniki. Takratni direktor podjetja Jožef Demšar, ki je imel pri ustanovitvi pomembno vlogo, pravi: "Ideja o pihalnem orkestru me je spremljala že dolgo. V letu 1978 so dozoreli pogoji in dokončno sem se odločil, da pod okriljem podjetja Alples ustanovimo pihalni orkester." Za vodjo orkestra je bil imenovan Lado Greblo, ki je bil edini glasbenik v Alplesovem strokovnem kolegiju. Svojo zadolžitev – da orkester zaživi in začne z delom – je z veseljem sprejel in v prvih letih delovanja orkester uspešno vodil.

Sam orkester brez dirigenta – resničnega strokovnjaka na svojem področju, ni pravi orkester. V veliko pomoč pri iskanju ustreznega učitelja je bila rojakinja in takratna ravnateljica glasbene šole v Škofji Loki Marija Schulz. Uspelo ji je pridobiti prizadevnega, strokovno podkovanega, in kot se je izkazalo pozneje, tudi z vsem srcem glasbi

predanega kapelnika – Dragišo Miškoviča. Bil je član Slovenske filharmonije in profesor na Akademiji za glasbo v Ljubljani. "Dogovorili smo se za način dela, plačilo in materialno stimulacijo," se spominja Jožef Demšar. Pri pedagoškem delu mu je pomagal Janez Benedik, dolgoletni amaterski muzikant, ki je učil in vodil skupino klarinetov.

Osnovni pogoji za začetek dela so bili pripravljeni, treba je bilo le še najti člane novonastalega orkestra. "Vabili smo delavce podjetja Alples, da bi začeli igrati v orkestru, toda izkazalo se je, da razen Janeza Benedika ni imel nihče poguma za resno delo," pravi Lado Greblo. Ustanovitelji so pričakovali, da se bodo poleg Alplesovih delavcev orkestru pridružili še člani razpadle selške godbe, vendar tudi od njih ni bilo odziva. "Trenutek, ki je obrnil na glavo naš osnovni cilj, da delavske godbe na pihala ne bo, je bil razdražljiv," dodaja Lado Greblo. Začeti je bilo potrebno povsem na novo in bodoče člane orkestra iskati drugje.

Ob pomoči Marije Schulz in Franca Benedika, takratnega ravnatelja osnovne šole v Železnikih, je bil na tej osnovni šoli objavljen razpis za igranje v orkestru. Nanj se je odzvalo veliko učencev (okrog 40) in od teh se jih je nato orkestru pridružilo približno 25. Bodoči mladi godbeniki so bili še otroci, stari med 9 in 15 let.

Prvi dirigent in kapelnik se je dela lotil z vso zagnanostjo, ker se je zavedal, da nase ni prevzel

Profesor Dragiša Miškovič. Foto: arhiv PO

Prvi nastop,
12. julij 1980.
Foto: Blaž Dolenc

prav lahke naloge. Kljub vsem začetnim težavam, k čemur je potrebno dodati še dejstvo, da so bili člani otroci, v večini brez vsake osnovne glasbene izobrazbe, je orkester v kratkem času pripravil za prve javne nastope. Prve skladbe so igrali po posluhu, brez not, te so uporabljali le vizualno.

Ime orkestra je bilo zaradi pobude in materialne podpore s strani podjetja Alples in kraja, v katerem je deloval, samoumevno – Pihalni orkester Alples Železniki. Osnovna organizacija sindikata podjetja je orkestru na začetku kupila 37 instrumentov in ostalo opremo. Tudi za prostore, v katerih je novonastali orkester imel vaje, je poskrbelo podjetje. Po izgradnji nove trgovine Salona pohištva Alples je prostore stare trgovine dobil pihalni orkester. V njih potekajo individualne in skupne vaje še danes. "Odločna podpora sindikata Alples, nabava najosnovnejših instrumentov, pridobitev prof. Miškovića in Janeza Benedika za poučevanje, določitev prostora za vaje ter kader, ki danes uspešno nastopa, so bili osnovni pogoji za pričetek dela." (Lado Greblo, 1982)

"Celotni potek ustanovitve je tekel zelo hitro, za kar so bile potrebne spretnosti v organizaciji in zagotavljanju materialnih sredstev," pravi Jožef Demšar in na koncu dodaja, da je s kapelnikom

prof. Miškovičem imel občasne razgovore glede usmeritve in delovanja orkestra. "Prisluhnil sem njegovim željam in ga vsestransko duhovno in materialno vzpodbujal, s ciljem čim boljšega delovanja in razvoja orkestra."

Prvi nastop orkestra

Instrumente so člani orkestra dobili v drugi polovici leta 1979 in prvi polovici leta 1980. Pričele so se aktivne vaje in že 12. julija 1980 je imel orkester na pikniku podjetja Alples svoj prvi nastop. Od prvih korakov, ki jih je prof. Mišković poizkusil s fanti in dekleti, je minilo le leto dni, ko so se prvič predstavili svojim donatorjem. Kljub povsem upravičeni začetni tremi so godbeniki presenetljivo dobro odigrali tri skladbe: državno himno Hej Slovani in koračnici Regiment po cesti gre ter Ta soldaški boben. "Delavci so onemeli, niso mogli verjeti, da igrajo otroci. Tudi glasbeno razgledani ljudje so Miškoviću lahko le čestitali," je ob predstavitvi orkestra v Gorenjskem glasu napisala novinarka Marija Volčjak. Kar je takrat uspevalo prof. Dragiši Miškoviću, je bilo le povračilo za njegovo ljubezen do glasbe in močno predanost

delu s Pihalnim orkestrom Alples Železniki. Na nastopu takrat najmlajšega pihalnega orkestra v Sloveniji je nastopilo 27 fantov in eno dekle:

I. klarinet:	Benedik Janez
	Zadravec Štefka
	Prevc Darko
II. klarinet:	Nastran Matevž
	Rant Andrej
	Polajnar Peter
III. klarinet:	Tolar Janez
	Potočnik Janez
	Gartner Robert
krilovka:	Berce Zdravko
	Fajfar Jože
	Možgan Jože
	Nastran Miha
	Zadravec Štefan
baskrilovka:	Mohorič Tomaž
	Kofler Igor
	Oman Simon
bariton:	Bernard Martin
	Gartner Roman
	Nastran Marko
rog:	Thaler Drago
pozavna:	Šuštar Janez
F-bas:	Ceferin Roman
B-bas:	Berce Viljem
tolkala:	Košir Roman
	Zadravec Janko
	Greblo Sašo
	Kofler Emil

Uspešen nastop je delavce in vodilne prepričal, da je delovna volja mladih muzikantov in njihovih strokovnih vodij zares prizadevna in trdna ter da so sredstva, ki jih podjetje Alples zanje namenja, dobra naložba. Po besedah Lada Grebla, takratnega vodje orkestra, so prvi nastopajoči člani ponovno oživili dolgoletno tradicijo godbe na pihala, ki je včasih v teh krajih že aktivno delovala.

Otvoritveni koncert Pihalnega orkestra Alples Železniki

Aplavz, čestitke in priznanja poslušalcev na prvem nastopu so vlila dirigentu in mladim godbenikom voljo do nadaljnjega, še bolj prizadevnega učenja in vaj. Eden prvih večjih nastopov je bil pol leta kasneje, 11. januarja 1981, v Dražgošah ob proslavi v okviru občinskega praznika ter tradicionalni prireditvi Po stezah partizanske Jelovice. Orkester se je predstavil s štirimi skladbami: državno himno, žalostinko, koračnico in skladbo Jugoslavija.

Ob otvoritvi Centra usmerjenega izobraževanja v Škofji Loki, septembra 1981, je orkester prvič nastopil v svojih uniformah. Nakup so omogočili podjetje Alples in starši godbenikov. Podjetje je kupilo kapo, mašno in jakno, ki je imela na levem rokavu velik znak podjetja Alples, starši pa hlače in srajce oziroma krila in bluze. Kroj celotne obleke je bil oblikovan tako, da bi otroci hlače in srajce lahko nosili tudi na drugih prireditvah in proslavah. Razlog take odločitve je bil v tem, da so otroci še rasli in bi bil zaradi prevelikega stroška nakup novih uniform vsaki dve leti nesmiseln.

Pihalni orkester Alples Železniki je imel svoj otvoritveni koncert oktobra 1981. To je bilo približno dve leti po začetku aktivnih vaj, za mnoge prvega igranja na svoj instrument. Koncert je podjetje Alples izkoristilo za podelitev priznanj dirigentu in kapelniku orkestra prof. Dragiši Miškoviću in njegovemu pomočniku pri pedagoškem delu Janezu Benediku. S svojim prizadevnim in vztrajnim delom sta si priznanji resnično zaslužila.

V obdobju od julija 1980 do novembra 1982, ko je orkester štel že 40 članov, je na različnih prireditvah nastopil 37-krat. Najpomembnejši sta bili gostovanje v Krškem in srečanje pihalnih godb na Bledu, kjer se je mladi orkester – tako po letih igranja kot tudi članih, prvič srečal z drugimi orkestri in se jim predstavil. Orkester se je v tem času z veseljem odzval vsem vabilom. Vsak nastop

Ob otvoritvi
Centra usmerjenega
izobraževanja
v Škofji Loki,
september 1981.
Foto: Blaž Dolenc

so godbeniki s svojim dirigentom na čelu vzeli zelo resno, saj so se dobro zavedali, da se le tako lahko uveljavijo in si med pihalnimi orkestri ustvarijo dobro ime.

Ustanovitev samostojnega društva

Ustanovni občni zbor Pihalnega orkestra Alpes Železniki je bil 13. novembra 1982. Od tedaj naprej je bil orkester organiziran kot samostojno društvo v okviru Zveze kulturnih organizacij Škofja Loka pod pokroviteljstvom podjetja Alpes. Samostojno je začel poslovati 1. januarja 1984. Pred tem datumom se je vse poslovanje vodilo v okviru Alpesovega sindikata. Istočasno so s svojim delom pričeli tudi organi društva: izvršilni odbor, nadzorni

odbor in disciplinsko razsodišče. Za prvega predsednika orkestra je bil na ustanovnem občnem zboru izvoljen Lado Greblo.

Orkester je bil registriran na krajevnem uradu v Železnikih. Ob ustanovitvi je bilo potrebnih deset članov. Poleg glavnega pobudnika, direktorja Jožefa Demšarja, so bili ustanovni člani tudi:

- Vladimir Greblo,
- Dragiša Mišković,
- Anton Tavčar,
- Franc Benedik,
- Franc Giacomelli,
- Marija Schulz,
- Janez Benedik,
- Jože Krapš,
- Ljubo Osovníkar,
- Lovro Gajgar.

Udeleženci
ustanovnega
občnega zbora.
Foto: Blaž Dolenc

Koncert ob 5. obletnici

S samostojnim koncertom ob 5. obletnici leta 1984 je orkester dokazal, da so bila sredstva s strani podjetja Alples in Zveze kulturnih organizacij Škofja Loka v izobraževanje mladih godbenikov pravilno naložena. Program koncerta je bil sestavljen iz koračnic, narodne in moderne ter koncertne glasbe. Na njem so bile prvič podeljene bronaste Gallusove značke.

Od ustanovitve pa do 5. obletnice je imel orkester 84 nastopov, kar je približno 17 na leto. "V letu 1984 je bilo opravljenih 1.500 ur poučevanja, imeli pa smo 22 nastopov – godbeniki smo ustregli prav vsem, ki so želeli imeti naš orkester na prireditvi," je v letno poročilo o delu orkestra napisal takratni predsednik Lado Greblo. Člani pihalnega orkestra so od ustanovitve do obletnice za svoje delo prejeli številna priznanja, kar jih je opogumilo za nove naloge in obveznosti v naslednjem petletnem obdobju.

Ob praznovanju svojega prvega pomembnejšega jubileja je orkester dobil nove uniforme. Godbenikom jih je kupilo podjetje Alples. Uniformo so sestavljale: sive hlače ali krilo z belo črto ob robu, zelen suknjič z znakom podjetja Alples, zelena kapa

in kravata. K temu je sodila tudi bela srajca oziroma bluza. Nove enotne uniforme so dale orkestru nov in lepši izgled ter tako prispevale k boljši predstavitvi donatorja, podjetja Alples. Nekaj let pozneje so godbeniki dobili še zelene dežne plašče in srajce s kratkimi rokavi.

Čas mladostniške muhavosti tudi našemu orkestru ni prizanesel

Po odhodu Lada Grebla iz podjetja Alples leta 1985 je vodenje orkestra za eno leto prevzel Franc Benedik, ki je bil v Alplesu vodja splošno-kadrovskega področja. V tem letu je pihalni orkester skupaj s folklorno skupino Tehnik Škofja Loka gostoval v pobratenem mestu Medicina v Italiji. Nastop, za katerega je orkester prejel številne pohvale, je bil za vse člane lepo in nepozabno doživetje ter nagrada in priznanje za dotedanje delo in trud.

V letih 1985 in 1986 je imel Pihalni orkester Alples Železniki vsakoletne nastope: na proslavi v Dražgošah, krajevnem prazniku v Železnikih, čipkarskih dnevih in pustnem sprevodu, odigral je tudi prvomajsko budnico. Poleg teh velja še posebej

Ob 5. obletnici.
Foto: Blaž Dolenc

omeniti nastop pihalnega orkestra na otvoritvi FIS Pokala Loka leta 1985 ter igranje ob volitvah in referendumu marca 1986. Predsednik orkestra Franc Benedik je v letnem poročilu o delu orkestra zapisal: "Z budnico 2. in 16. marca 1986 je orkester veliko pripomogel, da je bil krajevni samoprисpevek v Železnikih izglasovan in da so volitve v Selški dolini izredno uspele."

Mladi godbeniki so začeli odhajati na služenje vojaškega roka, kar je imelo za posledico ohromljeno zasedbo orkestra – pomanjkanje posameznih instrumentov. Zgodilo se je, da so bili na služenju istočasno tudi štirje člani, kar je bila za orkester velika težava.

Leto 1987 je bilo zaznamovano s tragično izgubo. Smrtno se je ponesrečil eden izmed prvih članov orkestra, Roman Košir. V tem letu – pod vodstvom Janeza Benedika, ki je bil za predsednika izvoljen na občnem zboru 4. aprila 1986, je imel orkester 20 nastopov; največ v Železnikih, nekaj pa tudi izven meja občine Škofja Loka. Samostojni koncert je bil marca na Češnjici in septembra v Strunjanu, kjer je orkester letoval. Letovanje je bilo zahvala za prizadevno delo. Pihalni orkester je imel 42 godbenikov, vključno z blagajničarko Zdenko Pfajfar in tajnikom Branetom Mohoričem.

Fantje so bili mladi in polni življenja, zato so se v drugi polovici leta začele pojavljati težave z disciplino. Na izrednem občnem zboru 15. decembra 1987 je bilo sklenjeno, da bodo od januarja 1988 vaje enkrat tedensko – ob četrtek zvečer, po potrebi pa še sekcijske vaje in učenje posameznih instrumentov. Kapelnik prof. Miškovič je dejal, da je potrebno dvigniti tehnični nivo godbe, ker je edino v boljši kvaliteti igranja smisel bodočega dela. To je bila rdeča nit programa dela tudi v naslednjih letih. Na občnem zboru so bili izvoljeni še novi organi društva.

V letu pred praznovanjem 10. obletnice je prišlo v orkestru do nesporazumov med prof. Miškovičem, predsednikom orkestra Janezom Benedikom in vodstvom podjetja Alpes. Janez Benedik, ki je za orkester s svojim sodelovanjem in poučevanjem klarinetov nesebično žrtvoval veliko časa, je prenehal z aktivnim igranjem. Za njim je bil za predsednika orkestra 9. junija 1988 izvoljen Rafko Habjan. V tem letu posebej velja omeniti nastop orkestra na Iskriadi na Soriški planini. V dotedanji zgodovini je bil to prvi nastop pred tako številnimi poslušalci. Prireditve je bila v poletnih mesecih, a kljub temu v slabem vremenu – na zelo mrzel in deževen dan. Do konca leta so se uredili

Zadnjič v zelenih uniformah. Foto: Anton Sedej

tudi zaradi nesporazumov nekoliko skaljeni medsebojni odnosi.

Člani orkestra smo postajali starejši in začele so se poroke. Med prvimi sta se leta 1988 poročila Emil Kofler in Tone Jelenc. Ob tej priložnosti smo se v orkestru naučili Svatbeno koračnico in jo ob njunih porokah obema zaigrali. Prvič pa je ob poročni slovesnosti orkester igral že leta 1983, ko se je poročil Vili Berce. Godbeniki so ga na poročni dan presenetili kar pred domačo hišo.

Praznovanje 10. obletnice

Slavnostni koncert ob obletnici je bil 21. oktobra 1989 v kinodvorani na Češnjici. Na njem se je orkester predstavil s številnimi novimi skladbami. Ob tej priložnosti so bile podeljene Gallusove značke, ki jih za dolgoletno ljubiteljsko ukvarjanje z glasbeno dejavnostjo podeljuje Zveza kulturnih organizacij. Praznovanje se je nadaljevalo tudi naslednji dan, ko sta se našemu orkestru v promenadnem koncertu pred blagovnico na Češnjici pridružila Pihalni orkester iz Krškega in Godba Gorje.

Stane Čadež, takratni direktor podjetja Alpov, je na občnem zboru leta 1989 pohvalil orkester za izpeljane slovesnosti ob 10. obletnici obstoja in obljubil nadaljnjo podporo podjetja. Prof. Mišković je predstavil plan dela, v katerem je poudaril, da bo v

prihodnje potrebno izboljšati igranje vsakega glasbenika posebej in razširiti prostor igranja tudi na območje izven Seške doline. Poleg rednih nastopov v letu 1989 je imel orkester septembra izlet v Portorož. Sredi leta je orkester dobil tudi novega tajnika Andreja Ranta.

S trdno voljo smo uspešno prebrodili tudi čas najtežje finančne stiske

Do leta 1991 je orkester nastopal na prireditvah, ki so bile stalnica v njegovem delovanju, udeleževal pa se je tudi vseh drugih, na katere je bil povabljen. Po Rafku Habjanu je vodenje orkestra 22. februarja 1991 prevzel France Jelenc. Osamosvojitvena vojna je vplivala tudi na naše delo, saj je mnogo nastopov odpadlo, med drugimi srečanje orkestru Občine Škofja Loka. Tega leta je bilo le 14 nastopov – večina v prvi polovici leta.

Obdobje po letu 1990 je zaznamoval začetek pomanjkanja finančnih sredstev in pravi boj za preživetje orkestra, zato je za ta čas tudi arhivskega gradiva nekoliko manj. Najtežje obdobje v vsej dobi delovanja je bilo med leti 1992 in 1995, v času predsedovanja Petra Polajnjarja. Ni bilo urejenega financiranja, denarja je primanjkovalo tudi za osnovne potrebe. Kapelniku prof. Miškoviću je plačilo za opravljeno delo izostalo za dobo skoraj celega leta. Ker druge rešitve nismo videli, smo na občnem zboru leta 1994 sklenili, da bomo problem s financiranjem reševali sproti in denar iskali povsod. V orkestru smo to poimenovali "vsesplošna fehtarija".

V težki finančni situaciji sta nam v letih 1993 in 1994 pomagali Krajevna skupnost Železniki in Občina Škofja Loka, ki sta za pokritje neplačanih obveznosti orkestru nakazali potrebna finančna sredstva. Za delovanje orkestra sta se osebno zavzela predsednik Sveta Krajevne skupnosti in kasneje župan Občine Železniki Alojzij Čufar in predsednik Izvršnega sveta Skupščine Občine Škofja Loka Vincencij Demšar.

Iz Portoroža. Foto: arhiv PO

Prostori, kjer so bile vaje, so postali last Kmetijsko-gozdarske zadruge Škofja Loka. Pojavilo se je vprašanje: Ali bomo v njih še lahko imeli vaje in kako bo z najemnino?

Instrumenti so bili že dotrajani, zato je bil nakup novih nujno potreben, denarja pa ni bilo niti za osnovne stvari. Z optimizmom smo zrli naprej in v plan dela zapisali organiziranje praznovanja 15-letnice orkestra in udeležbo na festivalu pihalnih orkestrov v Ormožu. Pojavljati so se začele tudi prve želje po lastni kaseti.

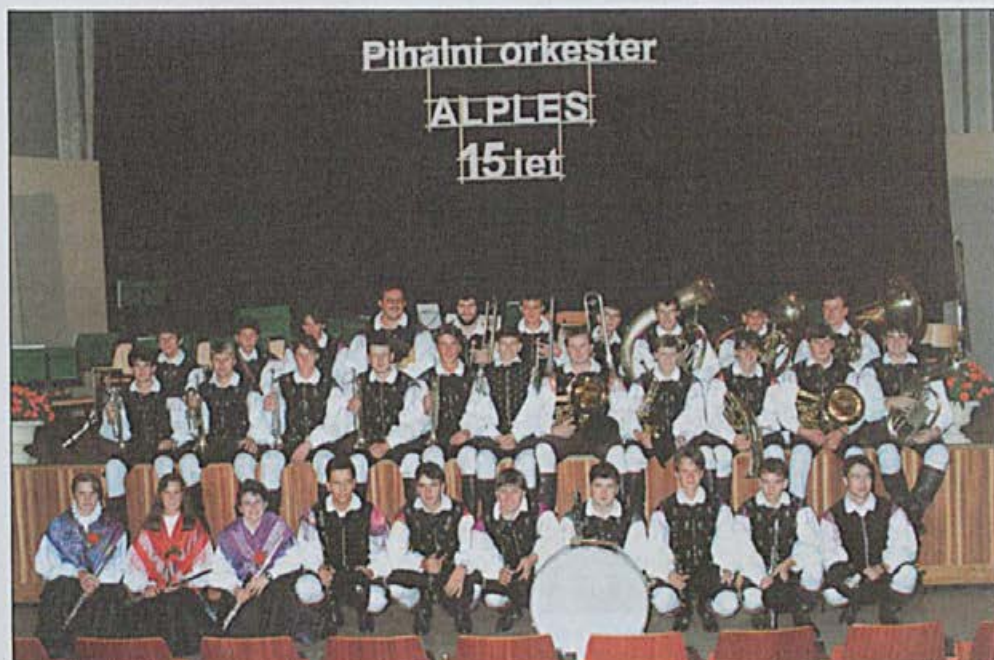
Uniforme, ki smo jih imeli od leta 1984, so nam postale premajhne. Že nekaj let smo razmišljali o novih, a denarja ni bilo. V desetih letih smo vsi tako zrasi, da tudi zamenjave oblek med člani niso bile več mogoče. Bližnje praznovanje 15-letnice je bila priložnost in obenem potreba, da bi orkester začel nastopati v novi podobi. Odločili smo se za nakup novih uniform in sklenili, da si obleko kupi vsak sam, kar je bila ob takratni finančni situaciji edina rešitev. Zgledovali smo se po Godbi Gorje in se dogovorili, da bomo ob praznovanju 15-letnice začeli nastopati v slovenskih narodnih nošah.

Prelomno leto 1994 in naša 15. obletnica glasbenega ustvarjanja

Leto 1994 je, kljub zamenjavi dirigenta, zaznamovalo veliko pomembnih nastopov. Krona vseh je bil slavnostni koncert ob 15-letnici orkestra.

Junija je orkester organiziral srečanje pihalnih orkestrov škofjeloške občine. Na njem sta poleg nas sodelovala še pihalna orkestra iz Škofje Loke in Žirov. Malo za tem se je orkester v Ormožu udeležil festivala slovenskih godb v zabavnem in narodnozabavnem programu in zasedel četrto mesto.

Na nastopu, ki smo ga imeli na Čipkarskem dnevu v Železnikih, nas je zadnjič vodil naš dolgoletni dirigent in kapelnik prof. Dragiša Mišković. Žal bolezen ne izbira in po zdravju našega tovariša je posegla ravno takrat, ko smo ga najbolj potrebovali. Kljub upanju, da se bo njegovo zdravstveno stanje izboljšalo, smo bili tik pred praznovanjem 15-letnice prisiljeni poiskati novega dirigenta. Želja prof. Miškovića je bila, da ga nadomesti njegov učenec Damjan Tomažin.

Ob 15. obletnici. Foto: Anton Sedej

Damjan, ki je že prej nekajkrat sodeloval z našim orkestrom, se je njegovi želji in prošnji orkestra nesebično odzval.

Avgusta smo pričeli z delom in pod taktirko novega dirigenta v dobrem mesecu uspešno izpeljali praznovanje obletnice. Obležena je bila s slavnostnim koncertom 17. septembra v kinodvorani na Češnjici. Članom so bile za dolgoletno delo na glasbenem področju podeljene bronaste in srebrne Gallusove značke. V nedeljo, 18. septembra, sta bili na praznovanje povabljeni Godba Gorje in trebanjski pihalni orkester. Slednji se je v zadnjem hipu opravičil, in tako sta bila koncert ter parada izvedena le z gorjansko godbo. Zanimivo je bilo opravičilo trebanjskega pihalnega orkestra. Njihov telegram se je glasil:

Zaradi nujne trgatve grozdja odpovedujemo našo udeležbo. Obširnejše opravičilo damo naslednji teden. Čestitamo vam k vašemu prazniku. Občinski pibalni orkester Trebnje

Ob praznovanju 15-letnice smo bili posebej ponosni na naše nove uniforme – narodne noše, ki smo si jih godbeniki kupili sami. Vsak je tako prispeval skoraj 1.000 DEM. "To je več, kot je kdorkoli kdaj prispeval v dobro orkestra," je v letnem poročilu o delu orkestra napisal predsednik Peter Polajnar.

Za omenjene prireditve v letu 1994 je orkester dobil številna priznanja. O praznovanju 15-letnice nam je uspelo posneti tudi videokaseto, ki je trajen dokaz in priznanje za naše delo. Leto smo zaključili

s pripravami na koncert ob slovenskem kulturnem prazniku.

Ob koncu leta so se za orkester začeli boljši časi. Urejeni se je začelo financiranje, poleg tega pa nam je Kmetijsko-gozdarska zadruga Škofja Loka – enota Češnjica omogočila brezplačen najem prostorov. Pogodba o nadaljnjem sodelovanju je bila podpisana v letu 1995.

Leto 1995 – kljub lepim doživetjem zasenčeno s smrtjo našega prvega dirigenta

V začetku leta 1995 je umrl prvi dirigent in kapelnik našega orkestra prof. Dragiša Mišković. Godbeniki smo ga 23. januarja na pokopališču v Žalcu pospremili na zadnji poti. "Žalostno je bilo slovo od tovariša, ki smo ga vsi spoštovali. Njegov odhod je za sabo pustil nenadomestljivo praznino, kar pa nas ni omajalo, temveč nas je še utrdilo na poti, ki nam jo je on začrtal." (Peter Polajnar, 1996)

Junija smo gostovali na Dunaju, kamor nas je povabila Vlasta Lokar - Lovrenčič, ki je v slovenski farni cerkvi vodila pevski zbor. Gostovanje je vključevalo dvodnevno bivanje na Dunaju in v tem času so bili izvedeni trije nastopi:

- promenadni koncert v mestnem parku,
- celovečerni koncert ob otvoritvi gostišča,
- sodelovanje pri maši na praznik svetega rešnjega telesa in promenadni koncert na trgu.

Sicer pa je bilo leto 1995 rekordno z vidika nastopov, saj jih je bilo preko 30. V orkestru je sodelovalo 27 rednih članov; od tega 3 dekleta in 6 novincev. Naše društvo je tako skupaj z dirigentom in blagajničarko štelo 35 članov. Leto je bilo izjemno tudi v tem pogledu, da s sodelovanjem ni prenehal niti en član, kar za pretekla leta ni bilo značilno.

Povorka ob 15. obletnici, v ozadju Godba Gorje. Foto: A. Sedej

Med letoma 1995 in 1998

V letu 1996 je imel pihalni orkester 27 nastopov. Prvi nastop je bil kot že običajno v Dražgošah, naslednji večji pa v obliki samostojnega koncerta ob slovenskem kulturnem prazniku v Železnikih. Najodmevnejše je bilo gostovanje v Torinu v Italiji, kjer je ekipa občine Železniki sodelovala na Igrah brez meja. S strani sodelujoče ekipe smo bili tja povabljeni kot navijači. Prireditve, na kateri smo nastopali, je bila predvajana na številnih evropskih in na slovenski nacionalni televiziji. V Torinu, kamor smo odšli za dva dni, smo imeli tri nastope:

- promenadni koncert v mestnem parku,
- povorka ob odhodu tekmovalcev izpred hotela,
- sodelovanje na prireditvi.

Financiranje orkestra se je dokončno uredilo. Z nastankom nove občine Železniki, leta 1995, smo v proračunu dobili svojo postavko in tako redno letno dotacijo. V zameno smo za potrebe občine letno odigrali pet nastopov brezplačno. Tudi poslovanje podjetja Alpες se je izboljšalo, tako so bile redne tudi dotacije glavnega sponzorja. Takoj ko smo dobili prva sredstva, smo začeli s prepotrebnimi nakupi novih instrumentov. Najprej je bila to tuba B, za katero smo denar zbirali dve leti, kmalu za tem pa še tuba F. Kupili smo še klarinet, alt saksofon, bariton, dve trobenti, dve krilnici in činele.

Že leta 1996 smo v orkestru začeli ugotavljati, da nam za kvalitetnejše igranje primanjkuje glasbenikov. Pojavilo se je vprašanje, kako pridobiti nove člane in za njih organizirati izobraževanje. Do leta 1995 je vse poučevanje opravil prof. Mišković, toda z njegovo smrtjo je na tem področju nastala velika praznina. Sodelovanje z glasbeno šolo v Škofji Loki je bilo slabo, saj v Železnikih ni bilo dislociranega oddelka, kjer bi poučevali trobila in pihala. Tako smo si kot našo glavno nalogo do praznovanja 20. obletnice zadali pridobitev novih članov.

Z Glasbeno šolo Škofja Loka smo se začeli dogovarjati, da bi v Železnikih pričeli s poučevanjem

V Selcih za najmlajše. Foto: Damjan Demšar

instrumentov za potrebe pihalnega orkestra, še posebej trobil, ki smo jih v orkestru najbolj potrebovali. V skupnem projektu širitve glasbene šole v Železnikih bi Pihalni orkester pomagal pri pridobivanju učencev. V Osnovni šoli Železniki bi za učence organizirali koncert, jim predstavili orkester in instrumente ter jih tako navdušili za vpis v glasbeno šolo in igranje v orkestru. Prvi tak koncert smo izvedli aprila 1997. Na avdicijo se je prijavilo 20 učencev in pet izmed njih jih je začelo obiskovati glasbeno šolo, kasneje pa pričelo z igranjem v orkestru. S takšnimi predstavitenimi koncerti še sedaj vsako leto pridobivamo učence dislocirane enote Glasbene šole v Železnikih in nove godbenike.

Vodenje orkestra je na občnem zboru leta 1997 prevzel Tone Šolar, pri tem pa mu je pomagal tajnik Boštjan Demšar.

Leto 1998 je bilo že zaznamovano s pripravami na praznovanje 20-letnice v naslednjem letu. Kupili smo še druge nove instrumente in še več časa posvetili pridobivanju novih članov. Orkester je imel 50 vaj in 28 nastopov. Poleg tradicionalnih nastopov smo se udeležili Festivala koračnic v Mengšu in organizirali srečanje pihalnih orkestrrov bivše občine Škofja Loka. Prireditve je bila v okviru praznovanja 650. obletnice prve omembe Železnikov v pisnih virih. Po našem mnenju je bilo to do takrat najboljše organizirano srečanje.

20. obletnica – mejnik v našem delovanju

Delo v jubilejnim letu se je začelo s snemanjem prve kasete in zgoščenke. Nanj smo se pripravljali že od zadnjih mesecev preteklega leta naprej. Snemali smo 13. in 14. marca v kinodvorani na Češnjici in posneli 12 skladb zabavnega ter narodno zabavnega žanra. Njuno predstavitev smo načrtovali ob praznovanju našega jubileja, a se je žal zataknilo pri tiskanju ovitkov za zgoščenko, tako da so bile izdelane le kasete.

Ob praznovanju 20. obletnice delovanja smo v Pihalnem orkestru Alples Železniki izpeljali dve prireditvi: koncert ter srečanje pihalnih orkestrrov. Na jubilejnim koncertu 25. junija v kinodvorani na Češnjici je bila tudi podelitev bronastih in srebrnih Gallusovih značk za dolgoletno delo v ljubiteljski glasbeni dejavnosti. Repertoar je bil v glavnem sestavljen iz skladb, ki so bile posnete na kaseti in zgoščenki, saj je bil koncert hkrati promocija našega novega izdelka. Praznovanje smo nadaljevali v nedeljo, 27. junija, s srečanjem pihalnih orkestrrov, ki je bilo pod šotorom pred plavžem v Železnikih.

Srečanje, ki so se ga udeležile Godba Gorje, Pihalni orkester Alpina Žiri in Pihalni orkester Svea Zagorje, se je začelo s povorko sodelujočih orkestrrov izpred blagovnice v Železnikih.

Naše praznovanje je še dodatno popestrila razstava v galeriji muzeja v Železnikih, ki jo je postavil naš "uradni fotograf" Aleksander Čufar. Na njej je bilo predstavljenih vseh dvajset let delovanja Orkestra. Ob jubileju so bili tudi izdelani plakati z istim motivom, kot je na ovitku zgoščenke in kasete – fotografija godbenikov Pihalnega orkestra Alples Železniki v narodnih nošah.

Vseh nastopov v jubilejnim letu 1999 je bilo 30. Poleg tradicionalnih, že utečenih nastopov smo na povabilo Gorenjskega glasa 27. aprila igrali v Arboretumu Volčji potok. Nastop in reportaža v časopisu sta bila za orkester dobra promocija in predvsem povabilo na naše prireditve ob koncu junija. Glasbeno delo v tem letu smo na dan slovenske samostojnosti in prazniku sv. Štefana, 26. decembra, zaključili s prvim božično-novoletnim koncertom v kinodvorani na Češnjici. Zamisel in sam nastop sta se izkazala kot zelo uspešna, saj je bila dvorana polna do zadnjega kotička;

Ob 20. obletnici. Foto: Aleksander Čufar

obiskovalcev je bilo kar okoli 470. S tem koncertom smo spremenili datum naših rednih letnih koncertov, ki so bili prej ob slovenskem kulturnem prazniku, in že takrat sklenili, da bo postal stalnica v delovanju našega orkestra.

Pihalni orkester Alples Železniki v novem tisočletju

Po praznovanju 20-letnice smo se bolj posvetili delu doma. Edino gostovanje orkestra v tujini je bilo septembra leta 2000, ko smo se udeležili otvoritvene povorke Oktoberfesta v Münchnu. V njej smo sodelovali na povabilo tamkajšnje slovenske folklorne skupine Lipa. Nastop in predstavitev orkestra v povorki, ki je bila dolga več kot pet kilometrov, je bil s strani gostiteljev deležen številnih pohval. Gostovanje je ostalo v lepem spominu tudi godbenikom, saj smo po končanem nastopu na prireditvenem prostoru pod šotorom doživeli pravo vzdušje Oktoberfesta.

Letno imamo v orkestru povprečno 30 nastopov, leta 2002 pa smo jih imeli kar 34. Igramo tudi na porokah svojih članov in ravno v tem letu so se trije poročili, kar je prispevalo k večjemu številu

nastopov. Poleg tradicionalnih nastopov, med katere spadajo prvomajska budnica, koncert za osnovnošolce, sodelovanje na kulturno-etnoloških prireditvah, kot so Čipkarski dnevi v Železnikih in Dan teric v Davči, se redno udeležujemo srečanj pihalnih orkestrrov nekdanje občine Škofja Loka in gorenjskih srečanj pihalnih orkestrrov. Sodelovali smo na povorki ob dnevu narodnih noš v Kamniku in na obletnicah orkestrrov, s katerimi že dolgo sodelujemo. Povsod smo zelo lepo sprejeti, saj so nastopi fantov in deklet v slovenskih narodnih nošah vedno prava paša za ušesa in oči.

V zadnjih letih smo veliko časa namenjali uvajanju mladih glasbenikov v delo orkestra. Skrb za izobraževanje in stalen dotok mladih se nam je obrestovala, saj so začeli prihajati novi godbeniki. Nekateri med njimi še vedno obiskujejo glasbeno šolo in s tem prispevajo k dvigu glasbene izobrazbe orkestra in h kvalitetnejšemu igranju. V vseh letih, odkar z glasbeno šolo redno sodelujemo, je pri orkestru na novo začelo igrati 16 mladih godbenikov.

Bilo nas je vedno več in prostori za vaje so postali premajhni. Že leta 2000 smo sklenili, da začnemo z njihovo temeljito prenovo in uredimo učilnice za individualni pouk instrumentov.

Otvoritvena povorka Oktoberfesta v Münchnu. Foto: Damjan Demšar

Tekmovanje slovenskih godb, Sv. Anton pri Kopru. Foto: arhiv PO

Prenova je bila potrebna tudi zato, ker prostori niso bili izolirani, pozimi pa brez kurjave. V okviru finančnih možnosti smo se odločili, da bo prenova potekala v dveh fazah. V prvi fazi smo obnovili prostor za skupne vaje, kasneje pa še prostor, kjer smo uredili učilnice. V obnovo smo vložili okrog 6 milijonov tolarjev, člani pa opravili preko 1.900 prostovoljnih ur dela. Prostore smo v letošnjem letu že tudi opremili in s tem izpolnili nalogo, ki smo si jo zadali do praznovanja 25-letnice.

Do naše 25. obletnice smo si zadali še en cilj: izboljšanje kvalitete igranja. Razlog tega je bila tudi odločitev, da pričnemo s sodelovanjem na tekmovanjih Zveze slovenskih godb, v katero smo se včlanili leta 2001. Maja istega leta smo se udeležili tekmovanja v 4. težavnostni stopnji, ki je bilo v Sv. Antonu pri Kopru. Dosegli smo srebrno plaketo in glede na to, da je bilo to naše prvo tekmovanje, smo bili z uvrstitvijo zadovoljni. Poleg tega je v tem letu tudi trobilna zasedba orkestra dosegla srebrno plaketo na regijskem tekmovanju, na katerem smo prav tako sodelovali prvič. Z Zvezo slovenskih godb sodelujemo še na drugih področjih: udeležujemo se

seminarjev, izobraževanj in posvetov, ki jih prireja.

Igranje v orkestru zahteva od vsakega posameznika veliko časa in samodiscipline, predvsem glede udeleževanja vaj. Te potekajo dvakrat tedensko in mnogi zanje in za nastope orkestra, na katerih preživimo tudi številne konce tedna, žrtvujemo svoj dopust. Čeprav ni vedno lahko, na vsa odrekavanja kmalu pozabimo, saj nas igranje veseli in v glasbi najdemo zadoščenje, mir ter sprostitve od vsakodnevnega hitenja in naporov. Vsi skupaj se zavedamo, da noben nastop ni nepomemben in da vsak izmed članov prispeva pomemben kamenček v mozaiku delovanja orkestra.

Vseh uspehov v zadnjem obdobju in zagnanega dela ne bi bilo brez prizadevnega vodstva. Leta 2000 je vodenje orkestra prevzel Boštjan Demšar, ki si je že prej kot tajnik zelo prizadeval za ustanovitev glasbene šole ali vsaj za poučevanje instrumentov za potrebe orkestra tudi v Železnikih. Pri delu v orkestru nas je spodbujal in motiviral, da smo sledili njegovim smelim zamislim in idejam. Marsikdaj ni bilo lahko, saj imamo skoraj vsi še

številne druge obveznosti, a zavedali smo se, da gre za napredek orkestra. To je bila zadostna spodbuda in zagotovilo, da bo naš trud poplačan.

Ustanovitev mažoretnega društva in snemanje druge zgoščenke

Leto 2003 je bilo ponovno eno takšnih, za katera lahko rečemo, da nam je uspelo ne le izpolniti zastavljene cilje, ampak jih tudi preseči. Imeli smo 28 nastopov, vse od Soriške planine, po Selški dolini, do kamniškega konca in Bleda. Sončno junijsko nedeljo smo gostovali pri zamejskih Slovencih v bližini Celovca, kamor so nas povabili ob njihovem krajevnem praznovanju.

Piko na i so delu v tem letu dale "neglasbene aktivnosti". Zaključili smo z obnovo prostorov in na našo pobudo ustanovili mažoretno društvo. Odslej bodo nekatere naše nastope s svojimi plesnimi vložki popestrile mažoretke. Spretnosti si je oktobra začelo nabirati 18 deklet. V kraju želimo tudi povečati zanimanje otrok za glasbo, zato smo zanje v šolskem letu 2003/04 organizirali glasbene delavnice, ki jih obiskuje približno 45 otrok. V orkestru smo začeli razmišljati dolgoročno in zato pripravili strateški načrt orkestra za obdobje 2004–2007, ki pri finančnih obveznostih vključuje tudi občino. Pripravljenost za sodelovanje pri uresničevanju zamisli, zbranih v načrtu, nam je

župan izkazal s podpisom pisma o nameri sodelovanja. Strateški načrt nam daje večje možnosti za uspešno sodelovanje na razpisih Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije, ki je v letu 2003 s finančnimi sredstvi že podprl nekatere naše projekte.

S pripravo programa za snemanje skladb naše druge zgoščenke, ki jo bomo izdali ob jubileju, so se pričele priprave na praznovanje 25-letnice delovanja. Te vključujejo tudi načrt, da bi v Železnikih v letu 2004 organizirali tekmovanje Zveze slovenskih godb in gorenjsko srečanje pihalnih orkestrrov. Predlogi so bili sprejeti, saj smo v začetku leta dobili potrditev, da bosta obe prireditvi v Železnikih. Naše praznovanje bo tako še slovesneje.

Prvo zgoščenko in kaseto smo izdali ob praznovanju 20. obletnice in tako izpolnili veliko željo dirigenta Damjana Tomažina. Vse do takrat nismo verjeli, da smo tega sposobni. Na izdelek smo še danes zelo ponosni. Navdušenje je bilo tako veliko, da smo si že takrat zadali cilj, da za 25. obletnico ponovno izdamo zgoščenko.

Snemanje druge zgoščenke v kinodvorani na Češnjici je potekalo v dveh delih. Prvi del smo posneli že leta 2002, drugega pa 13. marca letos. Posnete so skladbe različnih žanrov: koncertne, zabavne, narodnozabavne in koračnice. Med njim je tudi tista, ki smo si jo vsi najbolj želeli – Selška dolina avtorja Franca Potočnika. Pesem, na katero

Snemanje kasete in zgoščenke, kinodvorana na Češnjici. Foto: Damjan Demšar

smo ponosni vsi glasbeniki Selške doline, so med prvimi izvajali Fantje s Praprotna. Potpuri Viže Obzorja sestavljajo pesmi različnih avtorjev, ki jih je igral ansambel Obzorje. Za obe skladbi je aranžma za pihalni orkester naredil Vinko Štuel, eden najbolj znanih skladateljev za pihalne orkestre v Sloveniji. Alpenfest marsch, za katerega je besedilo v slovenščino prevedel dirigent Damjan Tomažin, smo posneli skupaj s pevskim zborom. Naš pogum pa se kaže predvsem s tem, da je na zgoščenki skladba Our director, ki smo jo na božično-novoletnem koncertu leta 2002 posneli v živo. Posebnost naše druge zgoščenke pa je skladba Highland Cathedral, v kateri se kot solist na dudah predstavi naš član Erik Potočnik.

"Srebrni" člani in dosedanje predsedniki Pihalnega orkestra Alples Železniki

Ob praznovanju srebrne obletnice je prav, da predstavimo tiste naše člane, ki skupaj z orkestrom praznujejo srebrni jubilej glasbenega delovanja in igranja v pihalnem orkestru. Začeli so kot otroci, danes pa s svojo vztrajnostjo, v kateri se kaže njihovo veselje do igranja, predstavljajo njegov nosilni stebel.

V orkestru vztrajajo že 25 let (od leve proti desni):

1. Tomaž Mohorič
2. Rafko Habjan
3. Roman Gartner
4. Vili Berce
5. Tone Jelenc
6. Zdravko Berce
7. Peter Polajnar
8. Miha Nastran
9. Marko Nastran
10. Matevž Nastran

Našim "srebrnim" godbenikom se pridružuje tudi blagajničarka Zdenka Pfajfar, za katero v

V orkestru vztrajajo že 25 let. Foto: Boštjan Demšar

orkestru pravimo, da je njen instrument blagajna. Z nami je od vsega začetka, "še od predporoda," pravi sama. Računovodstvo orkestra je vodila, ko je ta deloval še v okviru Alplesovega sindikata. Skupaj z nami je v letih delovanja orkestra spoznavała naše "radosti in bolečine". Zahvaljujemo se ji za zvestobo, ker je vztrajala tudi v najtežjih trenutkih in z nami upala na boljše čase. Marsikdaj se je zgodilo, da po zaključku občnega zbora, koncerta ali drugega nastopa nismo "našli računa", kadar smo imeli večerjo v Okrepčevalnici Pfajfar.

Od ustanovitve naprej se je pri vodenju orkestra zvrstilo že kar nekaj predsednikov. Vsak je s svojim delom in osebnostjo zaznamoval določeno obdobje in orkestru pustil svoj bolj ali manj viden pečat. Hvaležni smo prav vsem, ki so to nalogo in vse z njo povezane obveznosti prevzeli nase in se trudili v dobro našega orkestra.

Dosedanje predsedniki Pihalnega orkestra Alples Železniki:

1. Lado Greblo	začetek–1985
2. Franc Benedik	1985–1986
3. Janez Benedik	1986–1988
4. Rafko Habjan	1988–1991
5. France Jelenc	1991–1992
6. Peter Polajnar	1992–1997
7. Tone Šolar	1997–2000
8. Boštjan Demšar	2000–

Nastopi Pihalnega orkestra Alples Železniki z najdaljšo tradicijo

Božično-novoletni koncert

Orkester je kmalu po ustanovitvi začel z organiziranjem vsakoletnega samostojnega koncerta. Najprej je bil ob praznovanju slovenskega kulturnega praznika, v zadnjih letih pa na štefanovo, 26. decembra. Božično-novoletni koncert je že postal naš zaščitni znak. Zadnji dve leti smo ga priredili v novozgrajeni športni dvorani v Železnikih in vedno imeli okoli 900 poslušalcev. Obiskovalcem želimo z glasbo pričarati čar praznikov in jih vsaj za nekaj trenutkov popeljati od vsakdanjega sveta. Repertoar v večini sestavljajo božične in koncertne skladbe ter skladbe drugih žanrov. Da pa prireditve še obogatimo, med nas vsako leto povabimo zanimive goste.

Gostje božično-novoletnega koncerta 2002, AFS France Marolt.
Foto: Damjan Demšar

Prvomajska budnica

Težko si je predstavljati prvomajsko jutro, če po Selški dolini na praznik najprej ne zadonijo zvoki koračnic Pihalnega orkestra Alples Železniki. Prvo budnico smo igrali že 1. maja 1981 in od takrat naprej jo igramo vsako leto, razen leta 2001, ne glede na vremenske razmere. Orkester je prvo leto pozdravil prebivalce: Studena, Železnikov, Zalega Logu, Podlonka, Rudna in Dražgoš. Budnice so običajno potekale tako, da smo se ob petih zjutraj zbrali na Studenem "pr' Posečenku" in nato začeli z

igranjem – bujenjem. Peter Polajnar, ki je v prvih letih zapisoval nastope, je za drugo budnico, leta 1982, napisal: "Zaigrali smo 56 koračnic."

Leto za letom se je število vasi povečevalo in kmalu smo na ta dan prebudili vso Selško dolino. V zadnjih letih se je nekoliko spremenil vrstni red in povečalo število krajev, kjer igramo, vedno pa prebudimo prebivalce Studena, Železnikov, Zalega Logu, Rudna, Dražgoš, Lajš, Selc, Dolenje vasi in Bukovice.

Čipkarski dnevi v Železnikih

Železniki so znani po izdelovanju čipk. Danes se ta tradicija predstavlja mlajšim generacijam in ljudem iz drugih krajev s Čipkarskimi dnevi. Na tej kulturno-etnološki prireditvi redno sodeluje tudi naš orkester. To še posebej velja za zadnja leta, ko imamo v okviru prireditve dva nastopa.

V soboto v popoldansko-večernih urah pred galerijo muzeja, v kateri poteka razstava čipk, priredimo samostojni promenadni koncert. Na njem se predstavimo z novostmi in s skladbami, ki predstavljajo naš železni repertoar. Nedeljski nastop je za nas eden izmed težjih. V klekljarski povorki od podjetja Alples pa vse do plavža na koncu Železnikov, običajno pod vročim julijskim soncem, korakamo in igramo. Več kot polurno igranje v povorki zahteva od godbenikov tudi dobro fizično kondicijo, saj nam je pod narodnimi nošami zelo

Čipkarski sprevid. Foto: Aleksander Čufar

vroče. Naš trud je poplačan, ker nas na koncu čakajo zadovoljni poslušalci ter seveda kozarec hladnega piva.

Pihalni orkester Alpes Železniki bo igral še naprej

Pihalni orkester Alpes Železniki je na področju kulturnih dejavnosti v občini Železniki zagotovo eno najbolj aktivnih društev. Sodelujemo na številnih prireditvah in veseli smo tolikih povabil nanje, saj je to znak, da nas ljudje radi poslušajo. Z našo prisotnostjo v kulturnem prostoru pa želimo delovati tudi širše – povezovati različna društva našega okraja in s tem krepiti meddruštveno sodelovanje. To bo pripomoglo k nadaljnjemu kulturnemu razvoju in promociji občine Železniki.

Zaradi mladih godbenikov v orkestru, katerih delež v zadnjih letih še narašča, pomembno sodelujemo pri vzgoji in izobraževanju. Temu bomo veliko pozornosti namenjali tudi v prihodnje. Prizadevali si bomo za širitev glasbene šole v Železnikih, v prostorskem in programskem smislu. Okrepiti želimo sodelovanje z drugimi izobraževalnimi ustanovami: osnovno šolo ter drugimi društvi in posamezniki, ki s svojim delom prispevajo k napredku na področju kulture v našem okolju. V šolskem letu 2003/04 glasbeno šolo obiskuje 20 učencev – 7 jih je vpisanih v prvi letnik – kar je znamenje, da v kraju je zanimanje za orkester. Mlade, poleg veselja do glasbe, k sodelovanju v orkestru pritegne tudi sproščeno in prijateljsko vzdušje med nami godbeniki in naša močna predanost glasbenemu ustvarjanju.

Z včlanitvijo v Zvezo slovenskih godb in udeleževanjem na tekmovanjih, ki so organizirana v njenem okviru, smo postavili nov mejnik v zgodovini našega orkestra. Trenutno sodelujemo v 4., naš cilj pa je uvrstitev v 2. težavnostno skupino. Na določenih področjih je potrebno nivo našega igranja še izboljšati, za kar si močno prizadevamo. Dodaten zagon pri tem nam dajeta tekmovalni duh

in izziv, ki ga takšna tekmovanja predstavljajo.

V prihodnosti želimo z nastopom na televiziji še povečati prepoznavnost Pihalnega orkestra Alpes Železniki v slovenskem prostoru. Dirigent nas spodbuja pri uresničevanju ideje o snemanju videospota, ki bi prav gotovo največ prispeval k naši uspešni predstavitvi.

Zavedamo se, da so za izmenjavo izkušenj, prijateljsko povezovanje in druženje pomembna tudi gostovanja v tujini. Tem se v zadnjem obdobju nismo veliko posvečali, vendar jim bomo v naslednjih letih namenili več pozornosti. Vzpostaviti želimo stike z orkestri iz drugih držav in ne skrivamo želje po udeležbi na kakšnem mednarodnem festivalu.

Člani Pihalnega orkestra Alpes Železniki

Godbenice in godbeniki pihalnega orkestra prihajamo iz različnih krajev Selške doline: Sorice, Davče, Smoleve, Dražgoš, Studena, Selc, Švelj, Knap in Bukovice. Večina članov prihaja iz Železnikov in bližnjih naselij. Med nami sta godbenika, ki prihajata iz Škofje Loke in iz sosednje Poljanske doline. Naša pestrost se kaže tudi v poklicih in delu, ki ga opravljamo, vsem pa nam je skupna ljubezen do glasbe in glasbenega ustvarjanja.

Prvič se lahko pohvalimo, da je med nami kar 9 deklet. To je največje število, odkar obstaja orkester, saj so bile običajno med nami le dve ali tri godbenice. Vključno z blagajničarko in dirigentom v orkestru deluje 49 članic in članov. V zadnjih letih se nam je pridružilo veliko mladih godbenikov, zato po starosti sodelujočih spadamo med mlajše pihalne orkestre v Sloveniji.

Ob 25. obletnici. Foto: Aleksander Čufar

(od leve proti desni)

- 4. vrsta:** Vili Berce, Rafko Habjan, Janez Gartnar, Jan Mediževac, Boštjan Demšar, Aleš Tolar, Gregor Bogataj, Blaž Kuhar, Tone Jelenc
- 3. vrsta:** Tomaž Mohorič, Peter Polajnar, Marko Nastran, Aljaž Čufar, Boris Mohorič, Zdravko Berce, Gašper Pokorn, Anton Šolar, Gorazd Rant, Luka Jelenc
- 2. vrsta:** Janez Šolar, Tone Habjan, Andreja Eržen, Monika Čemažar, Nina Bogataj, Robert Berce, Erika Mohorič, Veronika Šmid, Katarina Mohorič, Klemen Štibelj, Miha Nastran, Damjan Tomažin – dirigent
- 1. vrsta, spodaj:** Sebastjan Kamenšek, Anže Berginc, Jakob Rejec, Tilen Jelovčan, Blaž Šmid, Matevž Nastran
- Manjkajo:** Jure Šolar, Melita Šlegel, Erik Potočnik, Borut Pohar, Roman Gartner, Gašper Gasser, France Čufar, Špela Jelenc, Helena Rihtaršič, France Jelenc, Klemen Markelj, Zdenka Pfajfar – blagajničarka

V jubilejnem letu 2004 v Pihalnem orkestru sodelujejo:

flavta:	Melita Šlegel	I. trobenta:	Jure Šolar
	Monika Čemažar	II. trobenta:	Zdravko Berce
	Andreja Eržen	III. trobenta:	Borut Pohar
	Špela Jelenc	alt rog:	Blaž Kuhar
	Katarina Mohorič	tenor:	Tomaž Mohorič
	Erika Mohorič		Janez Šolar
	Veronika Šmid	bariton:	Roman Gartner
Es-klarinet:	Boris Mohorič		Marko Nastran
I. klarinet:	Peter Polajnar	I. pozavna:	Aljaž Čufar
	Anže Berginc	II. pozavna:	Gasper Gasser
II. klarinet:	Matevž Nastran	III. pozavna:	Luka Jelenc
	Anton Šolar	B-bas:	Vili Berce
	Jakob Rejec		Janez Gartnar
III. klarinet:	Aleš Tolar	F-bas:	Rafko Habjan
	Gorazd Rant		France Jelenc
	Sebastjan Kamenšek	mali boben:	Klemen Štibelj
alt saksofon:	Erik Potočnik		Gregor Bogataj
	Jan Medičevac	veliki boben:	Robi Berce
tenor saksofon:	Boštjan Demšar	činele:	Tone Jelenc
I. krilovka:	Tone Habjan	bobni:	Klemen Markelj
	Gasper Pokorn	zvončki:	Nina Bogataj
II. krilovka:	Blaž Šmid	bas kitara:	France Čufar
	Tilen Jelovčan	glasb. delavnice:	Helena Rihtaršič
III. krilovka:	Miha Nastran	blagajna:	Zdenka Pfajfar

Damjan Tomažin, dirigent

Damjan Tomažin je kot dirigent, umetniški vodja in predvodnik prišel k Pihalnemu orkestru Alpes Železniki leta 1994, tik pred praznovanjem 15. obletnice delovanja.

Glasbeno izobraževanje Damjana Tomažina se je začelo na nižji glasbeni šoli v Domžalah. Harmoniko, ki je bila njegov prvi instrument, se je učil pri prof. Majdi Golob, pri štirinajstih letih pa je začel igrati pozavno pri prof. Toniju Savniku. Glasbena pot ga je pripeljala na srednjo glasbeno šolo k prof. Dragiši Miškoviću. Pri njem je uspešno opravil zaključni izpit, obenem pa maturiral na srednji elektrotehniški šoli v Ljubljani. Glasbeno

izobraževanje je nadaljeval na akademiji za glasbo v Ljubljani, kjer je leta 2000 pri prof. Borisu Šinigoju in prof. Domnu Jeraši diplomiral iz pozavne. Pridobil si je naziv profesor pozavne in akademski glasbenik – pozavnist. Med študijem je dokončal tudi srednjo glasbeno šolo iz tenor tube (baritona) pri prof. Igorju Krivokapiču. To je instrument, ki ga igra v Orkestru Slovenske vojske, kjer je zaposlen. Poleg tega je zaposlen tudi v Glasbeni šoli Škofja Loka, kjer v dislociranem oddelku v Železnikih poučuje pozavno, bariton in tubo.

In od kod Damjanu Tomažinu toliko veselja za delo z orkestrom? Sam pravi, da ga delo in sodelovanje v orkestru spremlja že od samega začetka glasbenega šolanja. Z desetimi leti je začel

Damjan Tomažin, profesor. Foto: Aleksander Čufar

igrati v šolskem harmonikarskem orkestru, nato pa je igral še v Simfoničnem orkestru Domžale-Kamnik in Domžalski godbi. Vse te izkušnje, mladostni elan in veselje do takšnega dela so pripomogli k dvigu kakovosti našega orkestra.

Pihalni orkester Alples Železniki je pod njegovim vodstvom pokazal velik napredek pri izbiri in igranju zahtevnejših skladb, povečalo se je število nastopov, gostovanj doma in na tujem. Velik dosežek Pihalnega orkestra Alples Železniki pod taktirko Damjana Tomažina pa je izid prve zgoščenke in kasete ob jubilejni 20. obletnici delovanja.

Damjan Tomažin želi v prihodnosti dvigniti igranje pihalnega orkestra z izvajanjem zahtevnejših in novejših skladb še na višji nivo. Pri tem ne pozablja na glasbeni podmladek, saj želi k orkestru privabiti še več mladih glasbenikov. Velikega pomena pri dvigu kakovosti je iskanje vedno novih razlogov in motivov za igranje in sodelovanje v Pihalnem orkestru Alples Železniki sedanjim in prihodnjim članom. Za uresničitev tega cilja so potrebni vedno novi izzivi in ideje in prav teh Damjanu ne manjka. Trenutno se to kaže v prizadevanju za še večjo prepoznavnost, predvsem v

slovenskem prostoru, zato je njegova želja, da bi orkester posnel videospot in nastopil v kakšni televizijski oddaji.

Zaključek

S svojim glasbenim delovanjem smo v kulturni podobi Železnikov in celotne Selške doline pustili pomemben pečat. Glede na število prireditev, na katerih sodelujemo, lahko rečemo, da smo postali nepogrešljivi del kulturne ponudbe v kraju. Naša prepoznavnost se povečuje tudi drugod po Sloveniji, saj vedno več povabil dobivamo iz drugih krajev, zato mnogi ta košček domovine poznajo prav po nastopih Pihalnega orkestra Alples Železniki. Upravičeno smo lahko ponosni nase in na vse, ki so nam pomagali ali kakorkoli prispevali k temu, da smo danes že precej uveljavljen orkester, ki mu je v vseh teh letih uspelo bogatiti kulturno podobo in ponudbo Selške doline. Prav zato bi se radi zahvalili vsem, ki so nam v teh letih stali ob strani.

Prvi v tej vrsti je naš glavni pokrovitelj podjetje Alples, d. d., katerega zaposleni so bili pobudniki za ustanovitev orkestra. Podjetje nam je, razen v letu njegovih največjih težav, vedno stalo ob strani in nas finančno podpiralo. Veliko pripravljenost za dobro sodelovanje je pokazal tudi sedanjí direktor Francelj Zupanc, ki želi, da bi bil orkester čimprej v družbi najboljših slovenskih pihalnih orkestrov.

Občina Železniki nas z dotacijami podpira vse od svoje ustanovitve. Že s prvim županom smo se dogovorili za svojo postavko v občinskem proračunu. To tradicijo nadaljuje tudi sedanjí župan Mihael Prevc, ki je v znak dobrega sodelovanja prevzel predsedovanje organizacijskemu odboru za pripravo tekmovanja Zveze slovenskih godb v 4. in 2. težavnostni stopnji.

Zahvaljujemo se Kmetijsko-gozdarski zadrugi Škofja Loka. Leta 1994 je postala lastnica prostorov, v katerih je orkester začel s prvimi vajami. Od tega leta dalje nam omogoča, da prostore, za katere plačujemo le stroške porabe električne energije in

čiščenja, še naprej uporabljamo za vaje in delovanje. Zadruga je z direktorico Anico Frelih pokazala tudi pripravljenost za nadaljnje sodelovanje in nas podprla pri naši odločitvi za obnovo prostorov. S tem so se bistveno izboljšali pogoji za delovanje orkestra.

Iskrena zahvala pa velja tudi naši publiki, vsem vam, ki nas radi poslušate, prihajate na naše koncerte in druge nastope ter nam s svojimi pohvalami in spodbudami dajete nov elan in potrditev, da smo na pravi poti. Mnogi ste nam na

različne načine že velikokrat pomagali. Čeprav to ni bilo javno povedano, nam je veliko pomenilo in smo (bili) vsake pomoči in pozornosti vedno iskreno veseli.

Za glasbeno ustvarjanje je 25 let hkrati dolga in kratka doba. V Pihalnem orkestru Alpes Železniki bomo tudi v prihodnosti nadaljevali in sledili mislim pobudnikov ustanovitve orkestra, da naj bi v njem mladi našli zabavo, se glasbeno izobraževali in izpopolnjevali ter s tem doprinesli k nadaljnjemu kulturnemu razvoju kraja in okolja.

Viri in literatura

- Poročilo o delu Pihalnega orkestra Alpes Železniki od ustanovitve do novembra 1982.
Poročila predsednikov o delu Pihalnega orkestra Alpes Železniki za leta 1983–2003.
Poročila tajnikov o delu Pihalnega orkestra Alpes Železniki za leta 1997–2003.
Zapisnik ustanovnega občnega zbora Pihalnega orkestra Alpes Železniki, 13. 11. 1982.
Zapisnik izrednega občnega zbora Pihalnega orkestra Alpes Železniki, 15. 12. 1987.
Zapisniki občnih zborov Pihalnega orkestra Alpes Železniki v letih 1984–2004.
Strateški načrt Pihalnega orkestra Alpes Železniki za obdobje 2004–2007.
Glasilo OZD Alpes. November 1979–december 1989.
Marija Volčjak: *Najmlajša slovenska godba*. Gorenjski glas, 7. november 1980. Str. 5.
Arhiv Pihalnega orkestra Alpes Železniki.

Jaslice sveta v Ljubljani

Anton Sedej*

Kulisne jaslice iz Predoselj, avtor Matija Bradeško, Slovenija. Foto: Anton Sedej

V organizaciji Društva ljubiteljev jaslí Slovenije je bila v cerkvi sv. Jožefa v Ljubljani od 14. 11. 2003 do 15. 2. 2004 Mednarodna razstava potujočega oddelka jaslí betlehemskega muzeja. Mednarodni betlehemski muzej jaslí je zasnoval in uresničil dr. Alfredo Troisi kot posebni svetovalec Unesca s sodelovanjem Zveze za pomoč palestinskemu narodu. Odprtje je bilo 24. decembra 1999 v

navzočnosti generalnega direktorja Unesca gospoda Koichira Maatsuura, predsednika ministrskega sveta Republike Italije Massima D. Alema in predsednika palestinskega narodnega vodstva Yasserja Arafata. Prva postavitve razstave je bila leta 2001 v Lublinu na Poljskem, druga pa leta 2002 v Milanu. Muzej je že takoj na začetku požel veliko odobravanja raziskovalcev in ljubiteljev, ki so ga

* Anton Sedej – ustanovni član Društva ljubiteljev jaslí Slovenije in član Pripravljalnega odbora za razstavo Jaslice sveta v Ljubljani.

Cerkov sv. Jožefa v Ljubljani. Foto: p. Albert Bačar

obiskali. V njem tako verujoči kot neverujoči na nek način ponovno odkrivajo staro deželo, v kateri se je pred dva tisoč leti rodil Jezus. Tu so naleteli na zakladnico različnih verskih pričevanj in duhovnosti, ki se združujejo z mojstrovinami umetnosti, po kateri zazvenijo v sozvočju vsa zgodovinska izkustva krščanstva v svetu. Namen potujoče razstave jaslic je ponesti sporočilo miru in bratstva med vse narode sveta, poleg tega pa razvijati zavest o umetnosti in ustvarjalnosti jasličarstva.

Potujočo razstavo Jaslice sveta sestavlja 250 jaslic z vseh koncev sveta: iz Italije, Peruja, Slovenije, Francije, Gvatemale, Argentine, Čila, Mehike, Španije, Avstrije, Nemčije, Vietnama, Venezuele, Belgije, Poljske, Senegala, Madagaskarja, Švedske, Danske, Nigerije, Bolivije, Gane, Filipinov, Tajske, Švice, Palestine in Tanzanije. Jaslice so iz različnih materialov, nekateri eksponati predstavljajo veliko umetniško vrednost. Jaslični liki in scene prikazujejo zanimivo različnost arhitekture, noše in okolja narodov po

svetu. Eksponati prihajajo iz nekaterih pomembnih svetovnih muzejev in od zasebnih zbiralcev, ki so betlehemske muzeju podarili svoja dela. Razstava obiskovalca očara in gane.

Priprave in postavitve razstave

Zasluge, da je Slovenija gostila svetovno razstavo jaslic, gre pripisati našemu prizadevnemu predsedniku Društva ljubiteljev jaslic Slovenije patru dr. Leopoldu Grčarju, frančiškanku z Brezije, kjer ima društvo od ustanovitve 14. novembra 2001 tudi svoj sedež. Njegovo navdušenje, večletne raziskave in ljubezen do jaslične umetnosti so ga vodili do Verone, velike Mednarodne razstave umetniških in tradicionalnih jaslic, kjer se je osebno seznanil z direktorjem in avtorjem razstave dr. Alfredom Troisijem. Za tretjo kandidaturu potujoče razstave so se potegovala države po vsem svetu, zlasti Barcelona, Atene in Malta. Vodstvo projekta v Milanu pa se je odločilo, da se potrdi kandidatura Slovenije. Tako je prejelo naše društvo 29. marca 2002 uradno sporočilo, da bo naslednja razstava jaslic sveta leta 2003 v Sloveniji. Začele so se temeljite organizacijske in druge priprave. Obiskali so nas strokovnjaki iz Milana in si ogledali možno lokacijo za postavitve tega velikega in obsežnega projekta. Z navdušenjem je bila sprejeta

Omarčne jaslice iz 18. stoletja, samostan benediktin v Velesovem. Foto: Anton Sedej

Jaslice iz Španije. gлина. Foto: Anton Sedej

cerkev sv. Jožefa v Ljubljani na Poljanah, kjer imajo jezuiti svoje duhovno središče. Izdelali so načrte za postavitve ter nas seznanili z našimi nalogami in zadolžitvami.

31. maja 2003 so iz Milana v Ljubljano pripeljali dva večja kamiona opreme in eksponatov za razstavo in jo uskladiščili v cerkvi sv. Jožefa. Na splošnem zboru članov našega društva 27. junija 2003 na Brezjah je bil izvoljen pripravljalni odbor za razstavo v sestavi: Marjan Marinšek, dipl. iur., iz Velenja kot predsednik, člani: pater dr. Leopold Grčar z Brezij, Anton Sedej iz Železnikov, Viktor Konjedic, kipar, iz Kranja, Drago Kozinc iz Radeč pri Zidanem Mostu, Andrej Korenč iz Šmartna pod Šmarno goro, Danica Požek, tajnica društva, iz Kranja, pater Silvo Šinkovec, rektor Duhovnega središča sv. Jožefa, iz Ljubljane, msgr. dr. Janez Gril, direktor časopisa Družina, iz Ljubljane, Erika Ašič iz Ljubljane, Marija Žabjek iz Ljubljane, Tine Jenko iz Ljubljane, Silvester Gabršček z Ministrstva za kulturo RS iz Ljubljane in Ana Cergolj iz Ljubljane. Odbor je imel pred sabo obsežen in zahteven

projekt, zato je bilo potrebno posamezna področja in zadolžitve razdeliti med člane.

Glede na pomembnost dogodka mednarodne razstave v Ljubljani, katere pokroviteljstvo je prevzela Slovenska nacionalna komisija UNESCO, smo na 4. seji PO 2. septembra 2003, ki je bila na Brezjah, imenovali in povabili v častni odbor:

Dr. Janeza Drnovška – predsednika Republike Slovenije, Boruta Pahorja – predsednika Državnega zbora RS, dr. Franca Rodeta – slovenskega metropolita in ljubljanskega nadškofa, dr. Franca Krambergerja – mariborskega škofa, msgr. mag. Metoda Piriha – koprškega škofa, dr. Ludvika Toplaka – veleposlanika pri Svetem sedežu, msgr. Santos Abrila y Castella – apostolskega nuncija v Sloveniji, Andrejo Rihter – ministrico za kulturo RS, dr. Emilijana Cevca – akademika, Danico Šimšič – županjo Mestne občine Ljubljana, dr. Boštjana Želša – predsednika SAZU, Zofijo Klemen Krek – direktorico Urada Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, patra Staneta Zoreta OFM – provinciala Slovenske frančiškanske province, in patra mag.

Jaslice Anie Korenč, Šmartno pod Šmarno goro, žgana glina. Foto: Anton Sedej

Janeza Poljanška – provinciala Slovenske province Družbe Jezusove. Pripravljalni odbor je z velikim zadovoljstvom sprejel njihovo pozitivno odločitev za sodelovanje v častnem odboru.

Glede na zahteven obseg projekta razstave ter s tem v zvezi na predvidene visoke finančne stroške, ki jih Društvo ljubiteljev jaslic ne bi moglo pokriti samo, je pripravljalni odbor v začetku meseca septembra 2003 razposlal podjetjem, družbam in zasebnikom približno 300 prošenj za sponzorstvo in donatorstvo. Takoj smo se obrnili z vlogo tudi na Ministrstvo za kulturno RS. Odziv sponzorjev ni bil preveč zadovoljiv, ostajalo nam je le še upanje, da bo tako zanimiva razstava pritegnila čim več obiskovalcev, da bi z dohodki od vstopnine zagotovili pokritje stroškov.

Posebno zahtevna je bila postavitve celotne razstave, zlasti izdelava večjih in manjših lesenih podstavkov za vitrine, obnova in popravila ter pleskanje vseh sestavnih elementov za vitrine in električna napeljava, ker je bila obstoječa, ki so jo pripeljali iz Italije, dotrajana in neuporabna. Z velikimi napor in strokovnimi prijemi naših prizadevnih strokovnjakov – članov društva ljubiteljev jaslic, je bila celotna razstava postavljena in pripravljena na odprtje.

V času priprav se je odbor za pripravo razstave pogosteje sestajal in ugotavljal realizacijo posameznih zadolžitev programa celotnega projekta. Sestanki so se vršili na dveh lokacijah: v Ljubljani pri sv. Jožefu ali pa v romarskem središču na Brezjah, kjer ima organizator razstave, Društvo ljubiteljev jaslic Slovenije, svoj sedež.

Slavnostno odprtje razstave

Prišel je težko pričakovani 14. november 2003, ko so se ob 13. uri v cerkvi sv. Jožefa v Ljubljani oglasile fanfare kvarteta Domna Jeraše in naznanile odprtje velike razstave Jaslice sveta. V slavnostnem delu je nastopil vokalni kvintet bratov Zupan in New Swing kvartet. Program je povezoval voditelj oddaj Radia Ognjišče Jure Sešek. Razstavo je odprl predsednik Državnega zbora Republike Slovenije Borut Pahor v navzočnosti najvišjih predstavnikov Cerkve na Slovenskem ter številnih uglednih predstavnikov družbeno-političnega in civilnega življenja, ustanov in organizacij.

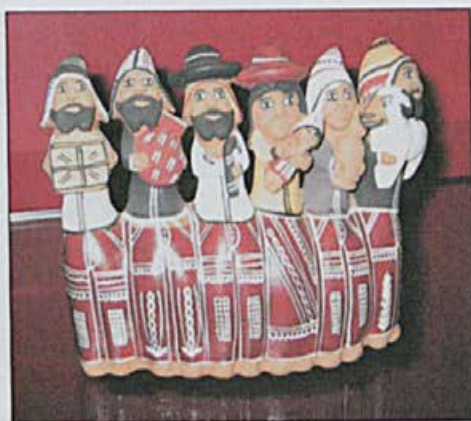
Na slavnostnem odprtju so govorniki poudarili, da ima razstava poleg verskega tudi velik kulturni pomen.

Odlomki iz nekaterih govorov:

Dr. Alfredo Troisi, avtor postavitve razstave in direktor veronske opere: *"Sanje se urešničujejo – sanje, da bi ta razstava potovala po vsem svetu. Je namreč del velikega projekta Unesca – ob jubileju 2000 smo v Betlehemu, mestu Jezusovega rojstva, postavili mednarodni muzej božiča. Da bi se tako slišali vsi kriki, vsi kriki sveta in da bi, ko bi obiskali Jezusovo votlino, videli in podaljševali ter uresničevali v svojem življenju čudež božiča."*

Dr. Franc Rode, slovenski metropolit in ljubljanski nadškof: *"Ta mednarodna razstava jasic, ki letos gostuje v glavnem mestu Slovenije, bo nedvomno velik dogodek, lahko rečemo, senzacija za vse tiste, ki jo bodo obiskali. Samo eno misel o razstavi: Zakaj so ljudje želeli uprizoriti dogodek iz Betlebema? Zakaj so ga želeli predstaviti na svojem domu? Zato, ker so vedeli, da je učlovečenje Božjega sina dogodek, ki presega vsak čas, ki je vedno aktualen. Aktualen je tako danes, kot je bil v 13. stoletju, ko si je prve jaslice omislil Frančišek Asiški."*

Borut Pahor, predsednik Državnega zbora RS: *"Nikomur ni ostalo prikrito, da smo ljudje različnih nazorskih orientacij, in zdi se mi izredno pomembno, da je ob tej priložnosti mogoče tudi sporočilo o strpnosti in naši pripravljenosti, da živimo skupaj, se opogumljamo in smo solidarni. Slovenija jutri vstopa v Evropsko unijo, prostor, ki je zgrajen v različnosti in je bkrati sposoben med različnostmi spoznati tiste podrobnosti, ki nas združujejo in ta prostor gradijo kot enovit in močan stebel miru."*

Jaslice iz Peruja, glina. Foto: Anton Sedej

Sledile so novinarske konference, pri tem moramo biti hvaležni tako RTV Slovenija in ostalim regionalnim TV in radijskim postajam pa časopisom in revijam, ki so nam z oddajami, objavami in članki veliko pripomogli k medijskemu odmevu razstave. Ta je pritegnila tudi pozornost tujih medijev: avstrije televizijske hiše ORF, italijanske TV RAI, pa tudi televizijske hiše naše južne sosedes HTV. Posebno pa moramo omeniti naš domači Radio Ognjišče, ki nas je celotno obdobje treh mesecev spremljal in objavljalo dnevno vsa dogajanja ob razstavi, zlasti razne obrobne kulturne prireditve, ki so nam še dodatno obogatile program razstave. Naj omenim še Družino, d. o. o., ki nam je tiskala plakate in letake ter izdala poseben katalog o razstavi Jaslice sveta. Osebo in v imenu pripravljalnega odbora smo hvaležni tudi naši lokalni radijski postaji Radio Sora, novinarki Saši Pivk - Avsec, ki je 24. decembra 2003 v oddaji Zakladi slovenskih spominov pripravila zanimivo oddajo o svetovni razstavi jasic v Ljubljani. Poseben pečat nam je k medijskemu odmevu pripomogla tudi naša nova spletna stran, stran Društva ljubiteljev jasic Slovenije, ki jo je obiskalo preko 5.000 obiskovalcev.

Jaslice iz Švice, cararski marmor, Foto: Anton Sedej

Kulturne prireditve in delavnice

V času odprtja razstave so bile organizirane različne spremne kulturne prireditve, ki so še kako popestrile razstavo: nastopi glasbenih skupin, posameznikov, pevskih zborov. Nastopilo je 60 skupin, v katerih je sodelovalo preko 900 nastopajočih. Zelo odmevna in dobro obiskana je bila predstava znanega igralca Gregorja Čušina Betlehem – hiša kruha, avtorja Janeza Evangelista Kreka, ki je bila ustvarjena posebej za to priložnost. Božična meditacija je na zanimiv način prikazala pomen evangelijske vsebine, preoblikovane po knjigi Zgodbe iz Svetega pisma.

Dobro so bile organizirane in obiskane delavnice, namenjene otrokom. Pod vodstvom prizadevnih mentorjev so bile organizirane: slikarska, kiparska, rezbarska, glasbena, pravljčna in novinarska delavnica, pa še izdelovanje jasličnih figuric in voščilnic.

Simpozij o jaslicah in jasličarstvu med Slovenci na Brezjah

V sklopu dogajanj ob razstavi v Ljubljani sta Mednarodna marijanska papeška akademija – Frančiškanski marijanski center Slovenije in Društvo ljubiteljev jaslic Slovenije organizirala v soboto, 7. februarja 2004, v dvorani bazilike Marije Pomagaj na Brezjah simpozij z naslovom: Bog, ti me ljubiš – zame si postal otrok! To je bil prvi simpozij o duhovnem pomenu izdelovanja jaslic pri Slovencih. Uvodne besede s pozdravom je izrekel gvardijan frančiškanskega samostana na Brezjah p. dr. Miha Vovk, simpozij pa je odprl ljubljanski pomožni škof msgr. Andrej Glavan. Sledila so zanimiva predavanja: O jaslicah kot simbolu naših družin je predavala dipl. ing. lesarstva Darinka Kozinc, ravnateljica Srednje lesarske šole v Novi Gorici. Dr. Jože Till iz Celovca je ob diapozitivih spregovoril o zgodovini upodabljanja Jezusovega

rojtva in govoric jaslic na avstrijskem Koroškem in Štajerskem. Dr. Marija Zupančič je v svojem predavanju zelo duhovno in poglobljeno orisala Devico Marijo kot prve žive jaslice. Simpozij je zaključil p. dr. Leopold Grčar, predsednik Društva ljubiteljev jaslic Slovenije. Zelo poglobljeno je spregovoril o jaslicah in veri v družini.

Simpozij je povezoval državni podsekretar na Ministrstvu za kulturo RS prof. Silvester Gaberšček, z božično pesmijo pa so ga polepšali dijaki 2. a razreda Škofijske klasične gimnazije v Ljubljani.

Zaključek

Organizatorji svetovne razstave jaslic v Ljubljani smo bili več kot presenečeni nad zanimanjem in zadovoljnimi z obiskom. Razstavo je obiskalo 43.000 obiskovalcev, ki so si z velikim zanimanjem ogledovali eksponate ter z množično udeležbo sodelovali tudi pri vseh spremljajočih kulturnih programih in nastopih. Vse to potrjujejo zapisi v knjigi vtisov, kjer so obiskovalci izrazili svoja čustva, pohvale in priznanja.

V nedeljo, 15. februarja 2004, smo ob 19. uri slovesno zaprli vrata razstave. Rektor Duhovnega središča sv. Jožefa p. Silvo Šinkovec in članica pripravljalnega odbora g. Marija Žabjek sta navzočim spregovorila o pomenu, poteku in vtisih. Pater Silvo Šinkovec je poudaril pomen razstave, ki je požela v širšem slovenskem prostoru veliko zanimanja, tako v verskem kot kulturnem pogledu. Zahvalil se je vsem obiskovalcem in nastopajočim ter sodelavcem v pripravljalnem odboru za njihovo skrb in vložen trud za uspešno izpeljavo tako velikega projekta. Zaključno slovesnost pa nam je polepšal s svojim koncertom še Mešani pevski zbor Anton Förster pod vodstvom zborovodkinje ge. Damjane Božič Močnik.

Naj zaključim z besedami sporočila svetovne razstave jaslic betlehemskega muzeja: "Priateljstvo, mir in sožitje med vsemi narodi na svetu!" Organizatorji upamo, da smo s to veliko jaslično razstavo v Ljubljani tudi mi zanetili nekaj iskric betlehemskega sporočila med nami, med narodom, ki bo moral jutri v združeni Evropi skupaj reševati slabo in deliti dobro v krogu nove evropske družbe.

Jaslice Janeza Vovka iz Polce pri Kranju, lesorez. Foto: Anton Sedej

Nekaj vtisov obiskovalcev (iz knjige vtisov):

- "Čudovito razstavo naj spremljajo misli miru, spoštovanja, strpnosti in solidarnosti!" Danica Simšič
- "Poseben kulturni dogodek in poseben trenutek za Slovenijo. Ponosni smo podprli s kratkim nastopom otvoritev razstave." New Swing Quartet
- "Svet v obliki jaslic je prišel v Slovenijo. Človek bi kar gledal, gledal, gledal ..." R.
- "Vendar so najlepše slovenske jaslice!" Marija & Drago
- "Fantastična razstava! To se mora ponoviti večkrat." M.
- "Izredna razstava. Pravi poklon mestu Ljubljana, da tako kmalu gosti to potujočo razstavo." Marjan
- "Čudovite jaslice, enkratno doživetje. Iskrene čestitke organizatorjem za trud." Tomaž Šubic
- "Človeška ustvarjalnost in domišljija sta res nekaj veličastnega. Hvala prirediteljem za to razstavo!" J. K.
- "Vsi otroci smo bili navdušeni! Čudovito!" Vrtec Otona župančiča – enota Živ Žav – skupina Petelinčki
- "Tu bi človek preživel celo življenje, s polno ljubezni v srcu zapuščam ta kraj! Hvala vsem za doživetje!"
- "Ustvarjalna energija nešteti umetnikov, tudi anonimnih, ki so v svojih osamljenih trenutkih verjeli v mir, dobro."
- "Tako so lepe, da bi v nekaterih kar ostala in v njih prebivala." Ana
- "Lepota bo rešila svet. (Dostojevski) Resnično lepo!" Helena
- "Jaslice so izjemno lepo postavljene v prekrasen ambient cerkve sv. Jožefa, glasba pa je izbrana z neverjetnim občutkom, čudovito!" M. G.
- "Skozi otroške oči se veselimo in si želimo še več takih in podobnih razstav!" Otroci iz vrtca Ljubljana Center
- "Navdušujoče je prizadevanje ustvarjalcev, ki z otroško vero in zaupanjem ustvarjajo, kar čuti srce. Hvala za Razstavo!" Milica

Jaslice iz Italije, Lombardija, glina. Foto: Anton Sedej

Groharjeva hiša v Sorici – obnova

Miro Kačar

SORICA

Sorica pod Soriško planino. Nehote uide misel na bele smučine, macesnove griče, skrbno obdelane njive, strma pobočja, posejana s kozolci. Ko cesta zavije iz gozda in se odpre pogled na vasico, nas pozdravi velika postava. V rokah drži paleto in gleda v daljavo, drža izraža gibanje, iskanje. To je slikar, Soričan Ivan Grohar.

Že za časa življenja je s svojim ustvarjanjem dramil rojake in širšo slovensko javnost h kulturni prebuditvi. Zadnje leto njegovega življenja je to nalogo prevzelo takrat ustanovljeno prosvetno

društvo v Sorici, ki se je kasneje poimenovalo po njem. Sčasoma je to prizadevanje preraslo občinske meje in seglo v širši slovenski prostor. Projekt "Sorica – Groharjeva vas" je postavil Groharju trajen spomenik in je zašel že v domala sleherno slovensko mesto in vas. Njegova spominska zbirka je bila obnovljena in postavljena na ogled leta 1977, štiri leta kasneje pa je bil postavljen Groharjev spomenik, ki skupaj z ličnimi tablami v obliki slikarskega stojala vabi obiskovalce.

Sredi vasi stoji pomemben spomenik naše

kulturne dediščine, rojstna hiša Ivana Groharja, pomembnega slikarja impresionista. Leta 1989 se je lastnik odločil, da jo proda. V Prosvetnem društvu Ivan Grohar smo menili, da bi bilo neprimerno in nedopustno tako pomemben objekt prepustiti v prosto razpolaganje prihodnjemu lastniku. Zato smo se na pobudo predsednice Jožice Kačar odločili, da začnemo akcijo za odkup in obnovo Groharjeve hiše. Ker je projekt predstavljal za naše društvo velik finančni in tudi organizacijski zalogaj, smo se takoj obrnili po pomoč in nasvet na občino, takrat Škofja Loka. Župan Jože Albreht je obljubil vso pomoč in podporo. Skupaj z Mirom Kačarjem sta postala vodilna akterja pri izvajanju obnove, ki je trajala štiri leta.

Novembra 1989 je bil na občini Škofja Loka prvi uradni sestanek, na katerem smo izvolili gradbeni odbor, ki je imel januarja naslednjega leta prvi sestanek. Dogovorjeno je bilo, da bo predsednica društva, Jožica Kačar, podpisnica pogodb, ki jih bo sklepalo društvo kot investitor obnove. Predsednik gradbenega odbora je postal Jože Albreht. Začetek je bil obetaven. Takratna Kulturna skupnost Slovenije je takoj odobrila znatna sredstva, Etiketa žiri nam je

kot prispevek izdelala deset tisoč barvnih nalepk za prodajo. Sredstva za odkup hiše je zagotovil Petrol Ljubljana, Gorenjska banka pa je obljubila financiranje načrtov. Tudi Groharjev sorodnik France Golja je med prvimi nudil pomoč. Izdatno in hitro se je z denarno pomočjo odzvalo Obrtno združenje Škofja Loka s predsednikom Francem Šifrarjem. Odzvala so se tudi podjetja iz Železnikov, še zlasti Domel z direktorjem Tonetom Rakovcem. Takoj smo začeli tudi z zbiranjem prispevkov. Veliko imen je vpisanih, vpisani so posamezniki, podjetniki, odbori, društva, zavodi. Zelo hitro in z izdatnimi sredstvi sta se odzvala Zavarovalnica Kranj in Zavod za družbeni razvoj Škofja Loka. Vsako gradbeno podjetje, ki je izvajalo obnovo, je prispevalo svoj delež, SCT Ljubljana celo v višini štirih odstotkov celotne investicije. V program zbiranja sredstev so se vključili tudi številni slovenski slikarji, ki so poklonili svoja dela. Domala vsi slovenski mediji so poročali o dogajanju v zvezi z obnovo Groharjeve hiše v Sorici. Pri tem so veliko postorili TV Ljubljana, Gorenjski glas in takratni Radio Žiri.

Kljub vsemu so bila zbrana sredstva manjša od stroškov obnove. Zato je gradbeni odbor zavzel stališče, da je treba zbiranje sredstev urediti sistemsko, kar pomeni, da bi morala sredstva prispevati občina in republika. In tako se je obnova v letih 1992 do 1994 financirala iz teh virov. Obnova je bila zaključena jeseni 1994. Obračun je bil narejen v nemških markah in je znašal skupno 316.172 nemških mark.

Projektni načrt za obnovo sta izdelala arhitekta Katarina Langus in Matjaž Kodek. Dela so se pričela 15. oktobra 1990 na podlagi priglasičev del, za katera je dovoljenja izdala Občina Škofja Loka. Ker je bil objekt začasno razglašen za kulturni spomenik, se je v obnovo vključil tudi Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana. Zaradi obsežnosti del smo obnovo razdelili v štiri etape:

Prvo fazo je izvajalo podjetje Tehnik, šlo je za sanacijo zidov, armiranih stropov, ureditev dimnikov, stopnišč in protipotresnih vezi. Od nekdanje stavbe, ki je bila v izredno razmajanem stanju, je ostala samo streha in nosilne stene.

Drugo fazo je izvajal SGP Gradbinec Kranj v letu 1992. Izvedena so bila gradbena dela v prostorih PTT, pregradni zidovi, grobi in fini ometi, grobe instalacije elektrike, vode, centralno ogrevanje, mizarska dela in sanacija ostrešja.

Tretjo fazo je izvajal SCT Ljubljana. V letu 1993 so bili obdelani podstrešje, klet, fasada in okolica.

Četrto fazo so izvedli v letu 1994 obrtniki. Opravljena so bila zaključna dela: podi, tlaki, vrata, ograje, montaža vseh armatur in svetilk.

Vsa dela so bila dokončana v novembru 1994. Obnova je bila zasnovana z intenco ohranitve hiše kot kulturnega spomenika v njegovi zunanji izvirnosti, v notranjosti pa s preiščljenimi rešitvami, ki omogočajo izvajanje načrtovanih programov. Umetnikov dom ni obnovljen le kot muzej. Njegova vrata so široko odprta vsem umetniškim dejavnostim, ki povezujejo in bogatijo ljudi.

Groharjeva spominska zbirka hrani trinajst originalov slikarjevega zgodnjega obdobja, obdobja podobarstva, ki je Slovencem malo poznano. Na ogled je tudi nekaj njegovih osebnih predmetov. Zbirka je bila postavljena že leta 1977, med časom obnove pa smo jo preselili v župnišče. Zanj in za kasneje postavljen spomenik se je močno prizadeval takratni predsednik, Marijan Peternelj.

Etnografska zbirka v kleti Groharjeve hiše priča o času, ki ga ni več. Bili so čevljarji in krojači, kolarji in kovači, spretni krovci skrilastih streh ... Na ognjišču samevajo železni lonci. O trdem življenju kmeta govori ročno izdelano orodje, za drvarji so ostale le še žage in sekire, škaf peric je prazen ...

Že od vsega začetka potekata v hiši tudi glasbena in likovna delavnica. Glasbena delavnica Orfej, poimenovana po starogrškem mitološkem pevcu, združuje ljubitelje petja in instrumentalne igre, ki radi tudi sami muzicirajo. Udeleženci se ne glede na raven svojih glasbenih izkušenj soočajo z različnimi glasbili iz vrst tolkal, ritmom, spremljavo in melodijo. Likovna delavnica na zanimiv način seznanja z osnovami risbe, senčenja, barvnim krogom in slikanjem. Možno se je vpisati tudi v tečaj risanja in slikanja.

Že od leta 1995 poteka v Groharjevi hiši program za slovenske šole, ki ga izvaja Center šolskih in obšolskih dejavnosti. To je javni zavod, ki ga je ustanovila Republika Slovenija 1992. leta. Izvaja vzgojno-izobraževalne dejavnosti, ki so del programa osnovnih in srednjih šol. V to mrežo izobraževanja so vključili tudi Groharjevo hišo v Sorici. V teh letih se je na izobraževalnem programu v Groharjevi hiši zvrstilo preko štirideset tisoč šolarjev.

V hiši se vrstijo najrazličnejše prireditve: slikarske in fotografske razstave, tečaji, glasbeni in plesni nastopi ob najrazličnejših praznikih, sestanki krajevnih društev, vaje glasbene skupine Orfej ...

Groharjevo hišo obišče tudi precej turistov in izletnikov, ki so na poti skozi Sorico ali pa se v njej zaustavijo za nekaj dni. Programe vodita in pripravljata Gašper in Miro Kačar. Vključena je v vse programe Turističnega društva Sorica. Kot lastnik hiše je vpisana Občina Železniki. Trenutno potekajo dogovarjanja s Centrom šolskih in obšolskih dejavnosti za najem.

*Vasica nosi v sebi lepoto,
Svetlobo jutra, tišino noči.
Vasica nosi v sebi ljubezen,
Pesem, veselje otroških oči.
Vasica nosi v sebi zvestobo
Do biše domače in rodne prsti.*

Pridi popotnik, postoj, se naučij!

Foto: arhiv DECOP

Baročna hiša Pr' Španu v Dolenji vasi

Bojan Rihtaršič

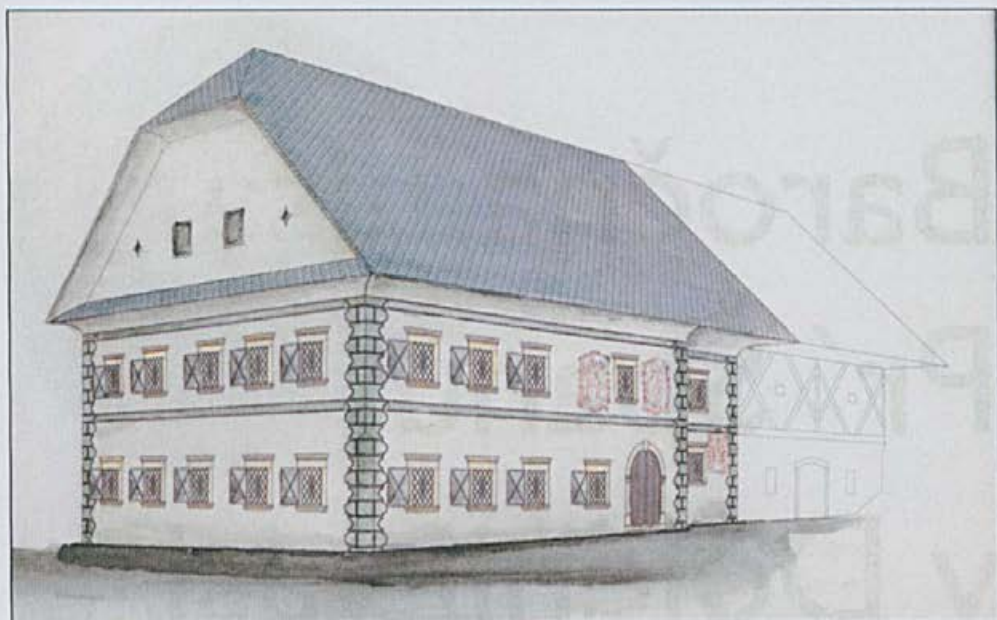
Stara hiša, kot pogosto rečemo, ima že v besedi "stara" praviloma žal negativen pomen, saj nam ta pridevnik velikokrat pomeni "kar je starega, je tudi zanič". Vendar moramo vedeti, da imajo objekti, ki imajo sto in več let in niso bili primerno ali pa so bili celo napačno vzdrževani, videz dotrajanosti. Vse to pogosto vara, saj se pod tem videzom velikokrat skriva lepa in bogata arhitektura.

Tako že sama stavba z današnjo številko Dolenja vas 41 oziroma po domače Pr' Španu s svojim prijetnimi razmerji in skladnostjo pritegne mimoidočega, dekor na hiši pa še nadgrajuje to lepoto. Velikost in kamnoseški detajli nakazujejo, da je bila to že nekoč pomembna stavba. Tudi domače ime Pr' Španu (pri županu) nakazuje na to, da so kontinuirano tu bivali uspešni ljudje (prevozniki, veliki kmetje, gostilničarji ali drugi). Ime "Španova (županova) hiša" zasledimo na več krajih po Gorenjskem – najbližja je že na Rudnem

in tudi to krasijo bogati kamnoseški elementi in s freskami poslikana fasada iz istega obdobja.

Stavba sodi v t. i. tip gorenjske hiše, pri tem si predstavljamo dvonadstropno hišo s strmo streho, s freskami na fasadi in šivanimi vogali, portali in okenskimi okvirji iz kamna ter kovanimi okenskimi mrežami. Take stavbe spadajo v vrh ljudskega stavbarstva na Slovenskem. Čeprav na prvi pogled delujejo kot celota, so vendarle raščena arhitektura. To pomeni, da ponekod zasledimo že arhitekturne zametke iz gotike, ko so začeli bivališča graditi iz bolj trajnih gradiv (zidani objekti).

Ko so se predniki v času kolonizacij naselili za stalno, so najprej gradili bivališča z enim prostorom, ki je imelo na sredini ognjišče. V tem prostoru so bile združene vse bivalne funkcije, delo, kuhanje, počitek in shranjevanje imetja. V tem prostoru so prebivale tudi domače živali. V nadaljnjem razvoju se je ognjišče pomaknilo k

Avtorjeva rekonstrukcija Španove hiše (baročna faza iz obdobja 1700–1750).

steni, tako da so lahko kurili z zunanje strani. S tem so dobili čisti prostor, ki ni bil več zakajen z dimom. Zunanje kurišče je sčasoma dobilo stene in tako je nastala črna kuhinja. Sledila je postavitev "kamre" in ločitev črne kuhinje od "veže" – najprej z lokom (šipovnik), ki je preprečeval, da bi dim uhajal v vežo, kasneje pa s steno, tako da je nastal ločen prostor.

Poleg hiše so kmalu zgradili tudi kaščo, ki je bila praviloma zidana dvonadstropna stavba. V njej so shranjevali pridelke in drugo bogastvo. Ker so bile hiše na začetku še lesene in s tem izpostavljene ognju, so bile kašče zaradi tega zidane. S svojo skrbno zidavo so dajale občutek, da je lastnikovo bogastvo na varnem pred požarom in drugimi nevarnostmi. Kašče so zidali kot samostojni objekt ali pa v sklopu hiše. Nema lokrat se je kašča ob večanju hiše z njo združila v en objekt.

V 18. stoletju, ko se je z gospodarskim in kulturnim napredkom spremenila narava dela, so se domačije vidno povečale. Za hišo so dozidali kamro, ločeno spalnico za starše in za najmanjše otroke. Do tedaj je bila v vežo vključena črna kuhinja, na zadnji strani hiše so dozidali prostor za

kuhinja in jo z vrati ločili od veže. Ob kleti ali kašči v pritličju so dodali še shrambo. Vse dozidave so naredili na manj vidni strani, hiši dvignili streho in jo poenotili, tako da ni mogoče videti, kje in kako je bila stavba povečana. Le nekoliko večji razmik med okni kamre in hiše je največkrat povedal, kako so stavbo razširili.

Ko je bil tloris že dovolj obširen, so začeli hiše širiti v nadstropje. Enak tloris iz pritličja so ponovili tudi v nadstropju, s tem so dobili zgornjo hišo, zgornjo shrambo in tako tudi ostale prostore. S tem dobimo že značilno gorenjsko hišo v pravih dimenzijah, ki se jim je pridružil tudi hlev v pritličju in nad njim najprej lesen in pozneje zidan senik.

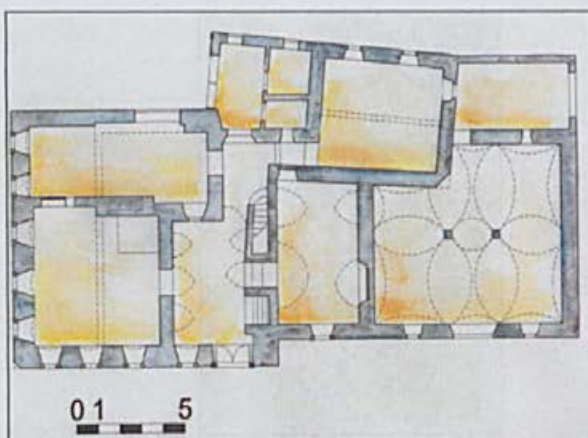
Tudi pozoren opazovalec bo bolj ali manj zanesljivo razbral razvoj stavbe v Dolenji vasi, še toliko bolj, če vidi tudi njen tloris. Domačija, kakršno vidimo danes, ima vse značilnosti opisanega razvoja, kljub temu da ni dokazano, da se je razvijala prav iz gotskih osnov. Glavni prostor v njej je hiša s krušno pečjo, ki je odsev nekdaj skromnega enoceličnega bivališča. Na zadnji strani sta bili kuhinja in kamra in sta danes združeni v en prostor. Na sredi hiše poteka po celi dolžini obokana

veža, ki deli hišo na sprednji bivalni in zadnji shrambni del. Po vsej verjetnosti se je kašča naknadno združila z objektom, ki se je širil. To se vidi v izstopanju iz gabarita hiše in drugačne orientiranosti kašče. Enak tloris se ponovi tudi v nadstropju. Kasneje se hiši pridruži tudi hlev s senikom nad njim, ki je bil na začetku lesen in kasneje zidan. Oboki v hlevu izvirajo verjetno z začetka 19. stoletja (ali konca 18. stoletja), opečnata mreža pa je s konca 19. stoletja. Kasnejše prezidave niso več bistveno vplivale na arhitekturno kvaliteto hiše.

Po dolinah in ravninah so prevladovala slamnata streha, med njimi so se začele pojavljati proti ognju odporne kritine s skriljem, a sprva le pri bogatejših lastnikih, kar je kmetija Pr' Španu tudi bila. Na njej se je najbrž lesketal skril iz skriloloma pod Stirpnikom, ki je bil najbližji. Položen je bil na špice, oz. na nemški način. Sicer je bil skril od tod slabše kvalitete kot zalološki in nemiljski skril. Na začetku 20. stoletja je bila hiša še pokrita z njim, kasneje so ga zamenjali z opečno kritino (bobrovec), ki je bila na strehi do leta 1978, ko so jo zamenjali z betonskimi zidaki.

Omet je že v 16. stoletju dobil posebno vlogo. Nič več ni bil le enakomerna plast preko kamnitega zidu, ki ga mora zavarovati pred meteornimi vplivi, ampak je omet vse bolj postajal tudi lepotni dodatek stavbi. Nanj so začeli risati dekorativne vogale, kar naj bi spominjalo na nekdanjo značilnost dobro grajenih stavb. Oblika teh vogalov se je razvijala iz enostavnih pravokotnikov, občrtanih s črto (pravokotniki okrase barve), kasneje pa so s senčenjem ustvarjali vtis pravih kamnitih kvadrov. Na koncu so to senčenje spremenili v kvadrate ali pravokotnike, z diagonalami predeljene v temnejša in svetlejša polja ter obrobljena z belo črto.

V 17. stoletju so na pobeljene stene (apneni belež je absolutno prevladoval) začeli risati vodoravne pasove, ki so razdelili stavbo po višini. V tem obdobju so starejše barvne tone (rdeča in rjavkasto rumena barva) začeli zamenjevati s črno in zeleno. T. i. šivane vogale so risali v fresco tehniki

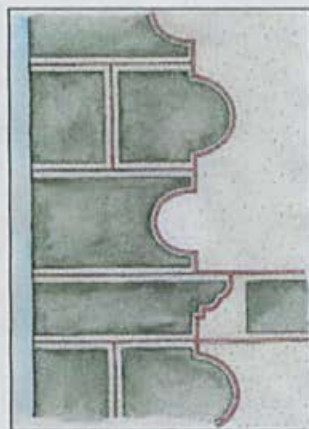
Tloris pritličja.

(v svež omet), "malarji" so si pri svojem delu vedno pomagali z gravurami (črta, vtisnjena v ometu).

V 18. stoletju so se šivani vogali pojavili v najbolj raznolikih oblikah in so bili le še spomin na nekdanje klesane ogelnike, vsi pa so imeli vsaj nekaj značilnih sestavin takratne dobe. Tako vidimo tudi že na majhnem prostoru, kot je Selška dolina (Dolenja vas, Rudno, Na plavžu ...), različno bogate šivane vogale, ki so si med seboj zelo podobni. Od tu dalje je razvoj risanih šivanih vogalov obstal, saj se kasneje pojavijo bolj reliefno oblikovani v ometu ali "zgrafito" tehniki.

Kamniti elementi fasad (portali, okenski okvirji ipd.) so bili do 18. stoletja redki in so imeli bolj konstrukcijski pomen. V 17. stoletju so začele nastajati kamnoseške delavnice, ki so že vnaprej pripravljale izoblikovane okenske in vratne okvirje, da so jih naročniki potem le izbrali in vgradili. Značilno je bilo, da so morali biti kamnoseški izdelki izdelani tako, da so bili v stavbo vgrajeni posebej. Do tedaj so bili obdelani le z vidne strani, sedaj pa tudi na stiku z zidom. Prejšnji so bili vgrajeni v ravnino z zidom ali ometom, sedaj so iz zidov že izstopali ali bili od njega ločeni vsaj z zarezo. Najbolj značilne okenske okvirje baročne dobe zasledimo prav Pr' Španu in Dolenji vasi – z ravnim podbojem, profilno polico in profiliranim napuščem. Narejeni so iz peščenjaka.

Sedanji portal je zamenjal starejšega, ki je bil po

Šivani vogal.

vsej verjetnosti podoben portalu pri hiši Dolenja vas 49. Izdelan je iz loškega konglomerata, na njem je vrezana letnica (18-92) in začetnice lastnika, ki je portal zamenjal (K. L. – Karl Luznar). Take portale so praviloma krasila posebej naročena bogata rezljana vratna krila, ki so simbolno predstavljale lastnika oziroma njegovo dejavnost.

Tudi kovani deli, kot npr. okrasne kovane mreže in kovinske polknice, so dopolnjevali podobo baročnega pročelja. V tem obdobju so okenske mreže presegle osnovno nalogo varovanja domačije in so se razvile v igrivo okensko okrasje. Kovinske polknice so se uveljavile predvsem zaradi zaščite pred požarom. Kovinski deli so bili večinoma črni. Izdelke so zavarovali pred rjo z namakanjem v olju, kasneje pa so nekatere z apnom prebelili, in tako najdemo nekje tudi bele mreže (tudi kamnite dele so praviloma zaščitili pred razpadanjem z beležem). Vse te elemente (okenski in vratni okvirji ter kovana polkna in vrata ter vhodna vrata) so kupovali izgotovljena ali pa so naročili izdelavo po meri.

Freske so počasi preko sakralne in meščanske arhitekture prihajale tudi na podeželsko kmečko hišo. Ena prvih znanih fresk na kmečki hiši je na Podvrhu nad Javorjami, naslikal jo je v prvi polovici 16. stoletja mojster Jernej iz Loke.²

Na podeželju so v bolj skromni obliki in po okusu naročnika slikali predvsem t. i. podeželski "malarji". Slikali so posamične figure ali figuralne skupine najpomembnejših svetnikov v baročno oblikovanih naslikanih okvirjih. Freske so na fasadah, ki so za pogled najpomembnejše. Slike so imele simbolno vrednost, saj so sosedom in mimoidočim razglašale gospodarjeve vrline (predvsem pobožnost in lojalnost), bile pa so tudi statusni simbol. Na fasadi domačije Pr' Španu imamo tri freske, ki po svoji kvaliteti izražajo položaj tedanjih lastnikov.

Freska na levi strani nad vhodom predstavlja sv. Miklavža, patrona vasi. Nad vhodom je freska sv. Florijana, ki ni smel manjkati na nobeni pomembni hiši in je hišo varoval pred ognjem. Vedeti moramo, da je bilo takrat še precej lesenih hiš in je bila nevarnost požarov velika (leta 1822 so Železniki nazadnje v celoti pogoreli). Freska na desni strani od vhoda predstavlja Križanega z Marijo in Janezom. Že neučeno oko takoj opazi, da ga je risala druga roka kot ostali dve freski, drugačen je tudi okvir okoli freske.

Dejstvo je, da se je hiša spreminjala skozi obdobja glede na družbene potrebe, možnosti, znanje in stilne usmeritve. Vendar se pretekle izkušnje niso nikoli zanemarjale, temveč so obliko in funkcijo objekta nadgradile z novimi spoznanji. Tako so lastniki dobili novo arhitekturno podobo, ki se je nevsiljivo oblikovno vklopila v pokrajino in funkcionalno v način življenja.

Opisani odnos do lastne in skupne arhitekturne dediščine je lepo zajel prof. dr. Peter Fister v eni od svojih knjig z mislijo: "Ta hiša je moja, pa vendar moja ni."

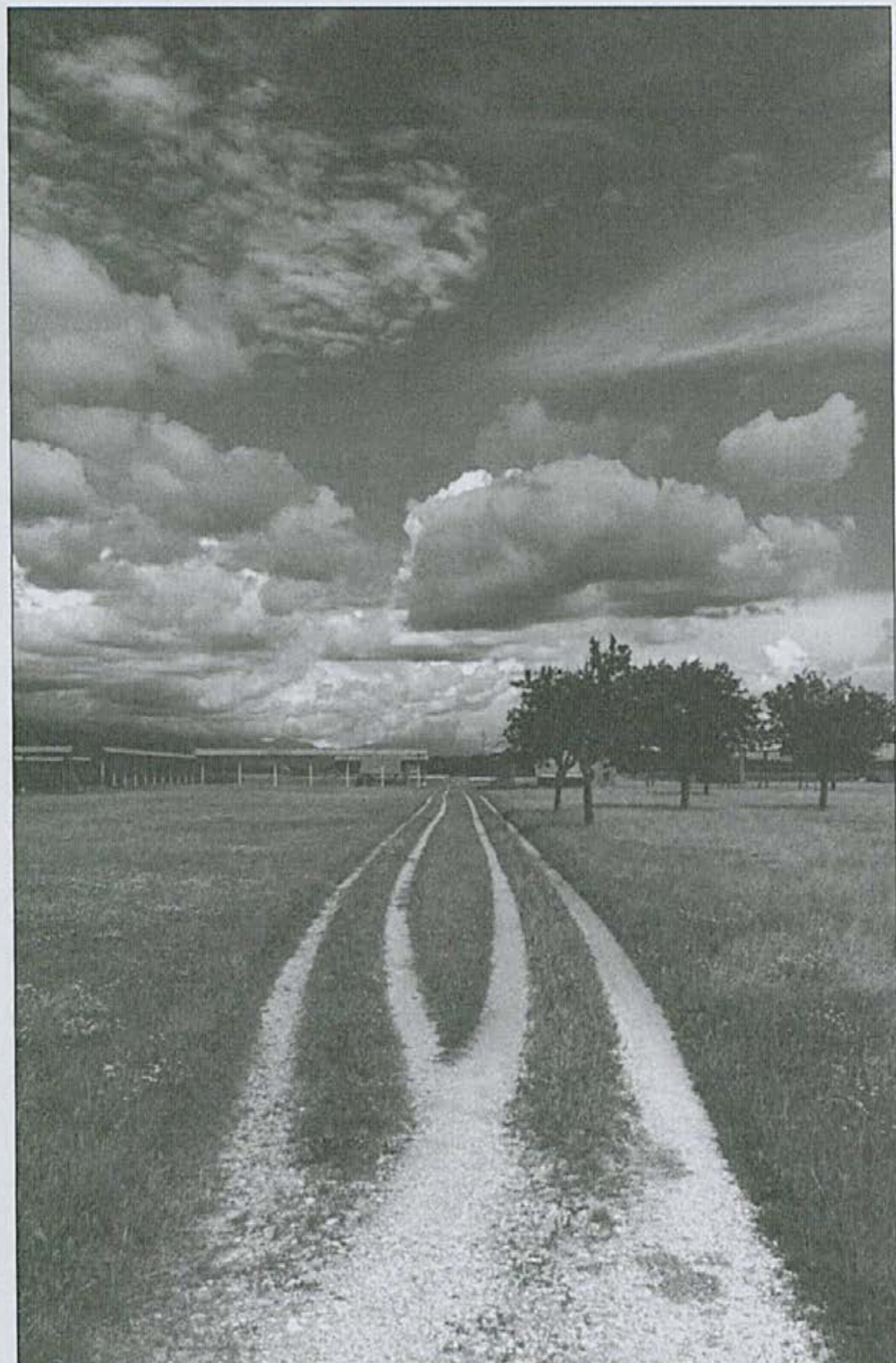
Opombe

¹ Pri zgrafito tehniki v več plasteh nanesemo omet različnih barv, nato z izpraskanjem dosežemo barvni in reliefni učinek šivanih vogalov.

² Ivan Sedej: *Sto najlepših kmečkb biš na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 1989. Str. 22., str. 22.

Pesmi

Ladi Trojar
Vera Završan
Janez Rakovec
Peter Zupanc

Razpotje. Foto: Igor Mohorič Bonča

Ladi Trojar

PRIJATELJ

Pravi prijatelj je kot
biser, ki redko ga
najdeš,
je kot cvetlica, ki
večno cveti;
kot sončni sij,
ki nebo razvedri,
je kot ptičji spev,
ki ti v srcu odmeva,
kot lunin žarek,
ki v temino noči seva.

Njemu zaupaš
vse skrivnosti srca,
le on ti vedrino,
toplino in zavetje da.

A res je redek kot
biser, kot sončni sij,
kot ptičji spev, kot
lunin žarek.

RATITOVEC

V zlatega soncu
odseva bleščiš,
me vabiš, pozdravljaš,
v samotni skrivnostni
stojiš.

Vedno znova odkrivaš
mi svoje višine,
nanje me vabiš
iz vsakdanje ravnine,
me tolažiš in s
svojo tišino vedriš
in z brezmejno lepoto
neizbrisno mi sled
zapustiš.

Ostani skrivnostna,
ti gora, nekdaš,
zdaj moja samota
in pa moj raj.

SINU

Tebi, sin moj, izročam
tole sporočilo,
ki naj vsemu življenju
tvojemu iskreno bo
vodilo.

Bodi POŠTEN, da se
ti ne bo treba nikoli
svojih dejanj sramovati.
DOBER, kolikor ti je dobrote mogla mati dati.
SREČEN, kolikor more
danes človek srečen biti,
da se boš mogel svojega
življenja vedno veseliti.

Vera Završan: Kaplje v dlaneh

ZA SPOMIN

*Treba je biti mlad
za sanje.
Treba je dozoreti
za spoznanje.
Treba je ostareti
za upanje.*

*Potrebno je
poznati otroško dvorišče.*

*Potrebno je
spoznati svet in ljudi.*

*Potrebno je
razumeti tišino noči.*

*A najbolj potrebno je
spoznati samega sebe.*

SREČA

*Poznaš srečo?
Nasmeh pomladnega jutra.
Odprti cvet teloba.
Mrzlo zimsko noč.*

*Poznaš srečo?
Sončno cesto poletnega dne.
Subo listje jesenskih poti.
Poznaš srečo?*

*Gledaš me.
A strmiš le v prazno senco.
Ne vidiš me,
ne slišiš vsega,
kar sem rekla.*

*Ne vem:
kaj ti je, moja sreča.*

NARCISE

*V toplem zavetju
za gozdom
sem našla
nekaj narcis
in svetlo pomlad v njih,
vso krbko in skromno,
v belem krilcu,
z rjavimi očmi
in trepetajočim pogledom.*

*Nič ni rekla.
Le toplo je gledala za menoj,
kot tako redko gledajo ljudje.*

Janez Rakovec: Po poti stopam kot junak

SELŠKA DOLINA

*Pod žarki angelskih luči
v srcu skrita je toplina
kot v pravljici resnična si
draga Selška ti dolina.*

*Vsakomur povedal bi
pod žarki angelskih luči
da v tebe uprte so oči
ko biser tisočih noči.*

*Ti si moj najlepši kraj
da vračam k tebi se v raj
si drugim vzor in opomin
dolina Selška moj spomin.*

*Obilo nežnosti in vseh dobrot
v objemu tvojem sem gospod
dolina Selška taka si
lepota tvoja te krasi.*

*Doline bribi so kot skale morja
nikjer ni videti nemoč
tvoj pogled na vsa obzorja
si taka danes kot nekoč.*

*Spomin na tvoje grenke dni
mirno zdaj v zemlji spi
dolina Selška draga ti
res kot prava si mati mi.*

*V objemu tvojem dom stoji
poetu pesniku vse dni
v pesmih radosti vse dni
dolina Selška bvala ti.*

SPI LE MIRNO SPI

(To posvečam bratu Tomažu)

*Spi le mirno spi
zaprte tvoje so oči
odšel si kakor mladi cvet
preden si uzrl v svet.*

*Ni več tistega upanja
da brata bi bila
bi imel ljubezen kakor med
a ti zapustil si svet.*

*Jutro zbudi mi solze
ko vidim da si sam
nikoli več ne bova skupaj
ti si daleč stran.*

*Ne zapusti nas prosim te
oče, mati vsak pogreša te
spomin na tebe naj živi
spi le mirno spi.*

*Nimaš steklenih vrat
videl bi dobre ljudi
ne čutiš v srcu ljubezni
sam res sam si v temi.*

*Ničesar ne dogaja se
vsaj men tako se zdi
le praznina zdaj obdaja te
spi le mirno spi.*

*Tam kjer sveča zdaj gori
solza biserna ibti
tam kjer roža ti cveti
spomin na tebe ne zbledi.*

MENE LUNA NOS

*Mene tudi luna nos
ko racam pozimi bos
a je samo v temu štos
da nobeden ni mi kos.*

*Zakaj takrat bi imel copate
če pa nosim dolge gate
si nase le potegnem bundo
v gostilni dam za eno rundo.*

*Problem je iz gostilne prit
še danes ga mam polno rit
ko sem nalival se z merlotam
in kozlal za vsakmu plotam.*

*Zasluži kelnar dost denarja
men iz gobca kar zaudarja
kot da žrl bi še gnoj
ve vsak da ima življenje svoj.*

*Se moj telo prot domu gunca
mi kaže pot presvetla lunca
zdaj bo treba mal počit
o Marija sm prbit.*

*Je to veljalo za sobote
ko ni bodila pote
takrat si jedel paradajz
ki si ga dobil v špajz.*

*Labko zabvalim se Mariji
me je dobila v oštariji
če pa ti bi z mano bil
se tudi ti bi res napil.*

*Za kmečko smo pečjo sedel
pa vstane angel Gabrijel
mu po bradi teče slina
nam spet natoči liter vina.*

PO POTI

*Tibi so dnevi in prazne noči
zvezda ko biser na nebu žari
ona sporoča veselje mi, da
ljubezen naj gledam iz vsega srca.*

*Poslušaj pesem, ki nekje igra
in čas kot bladen opomin
to je ljubezen mojega srca
ko roža tebi opomin.*

*Življenje mi teče prehitro biti
bojim se le norcev in čudnih pasti
begal bi, bežal bi hotel bi stran
preden prišel sodni bi dan.*

*Le gost, le gost sem na zemlji tej
ko veter moj popotnik že vselej
z željo in ljubeznijo od prej
po poti bodim kjer ni mej.*

*Po poti čisti kot kristal
razum me vodi v ideal
se od daleč sliši moj korak.*

MOLITEV

*Hvaljen jezus na vekov veke
sem požgal ti smreke
ker sem zase rabil dile
bi me kmal še te ubile.*

*Ko sem delal ti si mižal
sem pred tabo se prekrižal
saj sem rekel ti oprost
a sem moral dile znost.*

*Vem da ti si vsega zmožen
a ne misli da bom še pobožen
ker ne gre se mi za šopek šmarnc
ki gojim jib v drvarnc.*

*Kako naj pridem v nebesa
če nimam gorskega kolesa
nimam prave tud balance
da bi šel v tvoje klance.*

*To ni balanca, je krmil
so tud v jarku me dobil
hotel sem do svoje Mice
pa sem dal nogo med špice.*

Peter Zupanc

PJEŠ DA

*Piješ, da se odžejaš,
a kmalu požiraš, da ti ne zalije ust.
Zapiraš oči, ko se dviga sonce;
skloniš se, da pobereš, kar si izgubil
kdo ve kdaj in kje.*

*Potrkaš, a ti ne odprejo,
ne poznajo tvojega glasu.
Prerežeš si grlo, a to komaj opazijo
in se nekoliko zgražajo,
potem počistijo
in poslušajo čisto drugačen zven
tvojega trupla.*

SAMO TISTO OSTANE

*Samo tisto ostane
kar pade slučajno iz rok
kar zna ležati tam brez kričanja
kar brez obžalovanja pobodiš
kar ne grize
kar je v prabu in gozdu doma*

*samo tisto ostane
česar nisi nikoli opazil v ogledalu*

MODRO SONCE

*Modro sonce
objema svet v katerega se spuščam
sam
in z nekom ki ljubi gozd
in drevesa
ki obljublja da si mogoče jaz
mogoče dekle in žena
mogoče spel otrok –
najmanjši izmed tistih
katerih se bojim spominjat.*

V ŽRELU JE

*V žrelu mrtvega psa so si našle dom čebele.
Pod balkonom leži,
tam, kamor vsako jutro posije sonce.
Ko jih enkrat ogreje,
vzletajo v rojib nabirat.
Letos medi jelka,
bogato medi, da cel brib diši.
Čebele nosijo, nosijo.
Mogoče napolnijo truplo do vrba z medom,
mogoče se celo razpoči.*

BILO JE JUTRO

*Bilo je jutro
spremenil sem se v vola
štiri noge so bile preveč
nisem znal bodit.
Zato sem samo neumno gledal
preko ograde
na sosednji travnik
kjer je bila trava
mnogo sočnejša ...*

KO SE ŠKRAT ZBUDI

*Ko se škrat zbudi
po prstih odide
da ne zbudi zmaja
ki je ravno zaspal
preutrujen –
preutrujen od garanja
da bi nas zbudil iz spanja.*

DOMOVINA

*Domovina!
Mati!
Ti si jeklarna v soju mesečine.
Ob tebi me zmrazi in srce mi podivja.
Če se te dotaknem, mi počrnijo in
odpadejo
roke.
Mnogo grobov si posejala.*

NI KAJ REČI SINE

*Ni kaj reči sine
to ni šala
to je kruta resničnost –
tvoja misel se razkraja
pod vplivom vsakdana
postajaš gnoj
in gojišče za ščurke*

Oblaki. Foto: Igor Mohorič Bonča

Projekt Comenius

Tri leta sodelovanja osnovne šole Železniki v projektu Comenius – skupaj s šolami iz Avstrije, Grčije in Škotske so oblikovali projekt Kultura nas zbližuje

Koordinatorica Tadeja Šuštar

Osnovna šola Železniki je bila v jeseni 2001 sprejeta v projekt Comenius, ki je ena izmed izobraževalnih akcij Evropske skupnosti. Spodbuja mednarodno sodelovanje med šolami, strokovni razvoj pedagogov, učenje tujih jezikov in razvoj medkulturne zavesti. S tem omogoča kakovostnejše izobraževanje in mu daje evropsko razsežnost. Vključenost šole v projekt ni pomenila le tega, da je bila šola odprta navzven, ampak je spodbujala tudi boljše sodelovanje na šoli, ker je projekt zahteval medpredmetno sodelovanje in sodelovanje različnih razredov. Glavna naloga je bila dejavna vključenost učencev. Projekt so poimenovali Striking the Right Note – Let Culture Bring Us Together ali slovensko Kultura nas zbližuje. V njegovem okviru so sodelovali s šolami s Škotske (Osnovna šola Glenisla), iz Avstrije (Osnovna šola Irrsdorf) in Grčije (25. osnovna šola Solun). S pomočjo prazničnih vsebin, božiča in velike noči ter tradicije dežele, ki so jih učenci in učitelji posredovali drug drugemu, so se naučili veliko zanimivega o kulturi drugih in nekaj novega o sebi.

Vsebina izmenjav

V treh letih sodelovanja so učenci OŠ Železniki predstavili glasbeno, plesno, dramsko/pripovedno, rokodelsko in umetniško izročilo vrstnikom v Glenisli, Irrsdorfu in Solunu. Z izmenjavami pa so začeli graditi svoje znanje o kulturi Škotske, Avstrije in Grčije. V prvem letu so spoznali otroške pesmi, ki jih v posameznih deželah prepevajo v božičnem in velikonočnem času, ter otroške ljudske in popularne pesmi. Iz Železnikov so v Evropo potovale: Kaj se vam zdi pastirci vi, Tam stoji pa hlevček, Marko skače, Moj očka ima konjička dva, Na planincih lušno, Sinička se je usedla, Trili, trili, trilili, Pomladno kolo, Popotnica, Sonce za krta in Veseli tobogan.

Šole so drugo leto za partnerske šole odplesale svoje narodne ples, dramatizirale nekaj zgodb ali pravljic ter predstavile svoje značilne rajalne igre. Folkdorna skupina PŠ Selca je zaplesala: Ob bistrem potočku je mlin, Tapožugano in Venček gorenjskih plesov. V Železnikih so uprizorili: Mojco Pokrajculjo, Babico Zimo in Muco Copatarico ter

odplesali najbolj priljubljene rajalne igre: Bela, bela lilija, Rdeči, rdeči tulipan, Potujemo na Češn'co, Abraham 'ma sedem sinov in Rdeče češnje.

Zadnje leto je bilo posvečeno tradicionalnim izdelkom, kulinarčnim dobrotam in umetniškim stvaritvam. Druga drugi so šole v projektu predstavile, kaj izdelujejo in jedo v času božiča in velike noči, ter izdelke tradicionalnih obrti. Vsaka je izbrala vsaj enega odličnega umetnika iz svojega okolja in se mu posvetila v eni od izmenjav. Iz Slovenije so na Škotsko, v Avstrijo in Grčijo tako potovali Ivan Grohar, čipke, dražgoški kruhki, pred njimi pa tudi potica, božični piškoti, voščilnice ter dekorativni predmeti, značilni za čas božiča in velike noči.

Prejet material, posnetke, izdelke, opise, predstavitev in ilustracije so si učenci in učitelji vsakokrat skrbno ogledali, se o njih pogovorili ter se ob vsaki izmenjavi po eno pesem, ples, rajalno igro ali dramatizacijo partnerske šole tudi naučili oziroma še sami preizkusili svojo ustvarjalnost in ročno spretnost, ko so po prejetih idejah izdelovali različne izdelke. Ustvarjanje je bilo veliko lažje, ker se je vsaka projektna skupina na šoli, tako v Glenisli, Irrsordfu, Solunu kot v Železnikih, potrudila, da je nalogo podprla z ilustrativnimi podatki in materialom.

Sopotniki izmenjav

Ob sami temi so šole vedno poskrbele, da je k naslovniku v paketu pripotovalo tudi čim več podatkov, ki so pripomogli k boljšemu razumevanju njih in njihove kulture. Najprej so se učenci in učitelji potrudili, da so v sliki in besedi predstavili svojo šolo, kraj in deželo. Vrstniki so poskusili naučiti drug drugega v svojem jeziku pozdraviti in šteti do deset. Poleg tega so z vsako izmenjavo posredovali tudi z njo povezane podatke. Iz Železnikov so tako vrstnikom po Evropi pisali o sv. Miklavžu, jaslicah, starih ljudskih instrumentih, maškarah in maskah, gregorčkih, pirhanju, butaricah iz bršljana itd. Zanimivo je bilo izvedeti, da imajo v božičnem času v Avstriji tako kot pri nas navado postaviti jaslice in da tako v Grčiji kot na Škotskem v tem času veliko koledujejo. Obišče jih vsaj en dobri mož, ki jim prinese darila. Povsod okrasijo zimzeleno drevo. V vseh sodelujočih državah se na podoben način veselijo pomladi, poznajo maškare, praznujejo veliko noč in izdelujejo pirhe. Učenci so se povezali še preko pisem in si poiskali svoje dopisovalce. V Železnikih so projektu Kultura nas zbližuje posvetili tudi dan šole, ki je v aprilu 2003 učencem ter učiteljem predmetne stopnje približal sodelovanje štirih šol.

Predstavitev Ivana Groharja. Interpretacija slike Jez v Železnikih skozi likovno ustvarjanje učencev 7. r. devetletke; avtorice: Neža Pagon, Katja Kejžar, Maja Markelj in Sabina Šturm iz 7. g. Likovni pedagog: Janez Hafner.

Poblíže so spoznali projekt in njegov namen kakor tudi dežele njihovih partnerskih šol, njihovo kulturo, geografske značilnosti in različne zanimivosti. Veliko podatkov so lahko črpali kar iz izmenjav v okviru projekta, iskali pa so jih tudi po internetu, enciklopedijah, revijah in učbenikih. Ob tem so nastali vsebinsko zanimivi in vizualno estetski plakati. Projekt je z vsemi omenjenimi dejavnostmi iz izmenjave v izmenjavo pridobival na pomenu in vsebinski pestrosti. Glavni razlog vsebinske rasti je bila uglasena in odgovorna skupina koordinatorev, ravnateljev, učiteljic in učiteljev, ki so projekt vodili in se srečevali na projektnih sestankih, na katerih so podrobno načrtovali sodelovanje in naloge.

Projektni sestanki

Jeseni 2001 so se prvič srečali v Solunu, v Grčiji, kjer so projekt postavili na trdne in plodne temelje. Načrt sodelovanja za prvo leto, ki so ga koordinatori oblikovali na pripravljalnem sestanku na Norveškem, so z manjšimi spremembami skoraj v celoti obdržali. Dodali so le še datume in začelo se je

zares. Pomladi so v Irrsdorfu, v Avstriji, projekt oziroma njegov potek prvič lahko ovrednotili. Vsi prisotni so se strinjali, da je njihov projekt uspešen, ker so izpeljali vse naloge, ki so si jih zadali. Na sestanku so tudi razrešili nastale težave in vprašanja ter se dogovorili o nadaljnjih aktivnostih. Tretji sestanek je jeseni 2002 potekal v Glenisli na Škotskem in četrti maja 2003 v Železnikih. Peti in šesti sestanek sta tako kot prvi in drugi potekala v jeseni v Solunu in pomladi v Irrsdorfu. Vsem projektnim sestankom je bilo skupno, da so ob srečanju predstavnikov partnerskih šol najprej ocenili potek projekta in preverili, če so izpeljali vse zadane naloge. Vedno so predstavniki šol poročali, če so projekt lahko kje predstavili in kakšni so bili odmevi. Načrtovali so tudi nadaljnje aktivnosti in se, predvsem na pomladnem srečanju, dogovorili, kako bodo oblikovali letno poročilo, ki ga je vsaka šola morala sestaviti in poslati Nacionalni agenciji. Seveda so znali združiti prijetno s koristnim in so obisk izkoristili tudi za zbliževanje in spoznavanje različnih kultur. Gostje so vsakič imeli možnost, da

Predstavitev oblikovanja škotskega umetnika Charlesa Rennie Mackintosha. Interpretacija njegovih vzorcev skozi likovno ustvarjanje učencev in učenk Osnovne šole Glenisla na Škotskem.

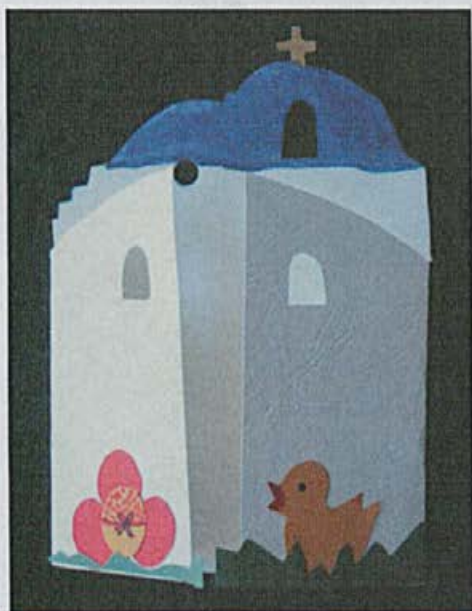
Krašenje prirhov. Učenke S. F. Polona Peternelj, Darja Prevč, Anja Lotrič.
Likovni pedagog: Janez Hafner.

so obiskali šolo in se srečali z učenci in celotnim učiteljskim zborom. Imeli so tudi svojih pet minut za predstavitev svoje dežele, njene kulture in običajev. Na vsakem projektnem sestanku so se gostitelji izjemno potrudili, da so gostom približali življenje in delo šole, predstavili izobraževalni sistem, kulturo in deželo. Pri tem so jim pomagali ljudje, ki oblikujejo življenje in delo v kraju oziroma mestu in okolici. V Železnikih so kolegom iz tujine predstavili delo centralne kot tudi podružničnih šol. Prehodili oziroma prevozili so Železnike, po dolgem bolj kot počez, se odpravili do starega mestnega jedra, kamnitih mostov, cerkva in muzeja. Obiskali so sosednje vasi in v Sorici doživeli glasbeno in likovno delavnico, v Zabrdu pa nepozabni koncert. Ogledali so si tudi Ljubljano, Škofjo Loko, Bled in Bohinj in izkusili ter okusili še katero izmed slovenskih posebnosti.

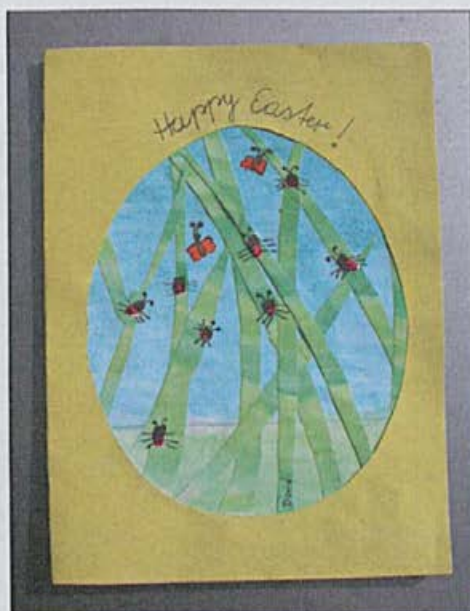
Projekt je bil zelo uspešen

Šolsko življenje je gotovo pestrejše ob živi prisotnosti drugih kultur. Projekti Comenius pa niso samo prinesli kulture v šolo, temveč so šoli dali

tudi možnost, da je delovala navzven. Učenci in učitelji so drugim trem šolam preko sodelovanja predstavljali svojo kulturo, šolo in deželo. Projekt je torej združeval in povezal štiri evropske dežele ter tesneje povezoval učitelje in učence ene šole. Naloge, ki so si jih zadali, so bile zahtevne, kljub temu da so bile vključene v učni načrt, a zelo nagradujoče. Ob dejavnem predstavljanju lastne kulture so učenci kot učitelji ugotovili, da je v Železnikih in okolici veliko pokazati ter da moramo in moremo biti na to zelo ponosni. To je prava hrana naši samozavesti, ki ob dejstvu, da ni ničesar, kar bi morali drugim zavidati, zraste in se krepi. Izredna potrditev, da projekt ni bil uspešen le v očeh akterjev, je bilo povabilo s strani evropske komisije, da se projekt Kultura nas zbližuje predstavi v Bruslju na prireditvi Teden Comenius. Na prireditvi so odpotovali štirje učenci, ki jim je bil teden jezikovnih aktivnosti tudi namenjen. Nekaj dni so bili tako ambasadorji Slovenije tudi učenci in učitelji iz Železnikov. Seveda brez denarja vsega tega ne bi bilo. Finančna sredstva Evropske skupnosti so omogočila realizacijo projekta in tudi pomoč s strani Občine Železniki je projektu zagotovila večjo uspešnost.

Ideja za velikonočno voščilnico iz Grčije.

Ideja za velikonočno voščilnico iz Avstrije.

In takšno je mnenje ravnatelja OŠ Železniki

Slovenija se bo kot ena najmanjših članic Evropske skupnosti morala uveljavljati s svojim znanjem in razpoznavnostjo. To nam lahko uspe samo, če bomo složno delali na vseh področjih. Prav gotovo bo učinek največji, če bomo v tem smislu vzgajali našo mladino in hkrati mladim v drugih deželah Evrope prikazali način življenja pri nas.

Naši osnovni šoli je bila pred tremi leti dana možnost prispevati svoj delež k uveljavljanju Slovenije v Evropi. To priložnost smo z veseljem izkoristili, čeprav smo hkrati vedeli, da s tem sprejemamo veliko novih zadolžitev. Ves naš trud je bil poplačan z navdušenjem, s katerim so se naši učenci lotili zadanih nalog.

Ocenjujemo, da smo s sodelovanjem v tem projektu uspešno prispevali svoj delež k prepoznavnosti in k mednarodnemu uveljavljanju Slovenije, k odpravljanju napačnih

predstav o drugih narodih in s tem povezanih predsodkov, k spoznavanju bogate kulturne dediščine Evrope in tudi k predstavitvi Slovenije kot turistično zanimive dežele.

Neizbrisen pečat je projekt pustil tudi v samem šolskem kolektivu. Prispeval je namreč k izboljšanju sodelovanja med učitelji (cami) različnih razredov in različnih predmetov, kar ugodno vpliva tudi na sam pouk. Ta učinek je bil lepo viden na prireditvi 16. maja 2003, ko smo predstavili dosežke prvih dveh let.

Uspeh projekta je predvsem posledica zavzetega dela celotnega projektne tima, za kar se vsem sodelavcem iskreno zahvaljujem, še posebej pa profesorici angleščine Tadeji Šuštar, ki je vsa ta leta projekt izjemno dobro vodila.

Ravnatelj OŠ Železniki France Rant

Triletno sodelovanje tudi z imeni in izmenjanim materialom

Prvo leto izmenjave: GLASBA IN GLASBENA DEDIŠČINA		
Naloga, čas	Učitelji/ce in učenci/ke	Vsebina izmenjave
Božična izmenjava, december 2001	Učenci in učenke 1., 2., 3. in 4. razreda centralne in podružnične šole Selca, Urša Kalan, Antonija Rant, Minka Rant, Jerneja Šturm, Petra Peternelj, Anka Rakovec, Mojca Berce, Marija Gasser, Irena Bradeško, Barbara Demšar, Danica Triler, Petra Potočnik, Majda Demšar, Mateja Markelj, Marjeta Potočnik, Damjana Mohorič, Andreja Bogataj, Melita Drol, Danica Mohorič, Marjeta Naglič in Damjana Božnar	Tam stoji pa hlevček, Kaj se vam zdi pastirci vi
Ljudska pesem, februar 2002		Marko skače, Moj očka 'ma konjička dva, Na planincih lušno biti
Pomladna/velikonočna/ pustna naloga, marec 2002		Trili, trili, trilili, Pomladno kolo, Sinička se je usedla gor na drobno vejico
Otroške moderne pesmi, maj 2002		Sonce za krta, Popotnica, Veseli tobogan
Po vsaki izmenjavi	Naučili so se po eno izmed prejetih pesmi vsake od partnerskih šol.	

Drugo leto izmenjave: DRAMA IN PLES		
Naloga, čas	Učitelji/ce in učenci/ke	Vsebina izmenjave
Narodni ples, oktober 2002	Folklorna skupina PŠ Selca, učenci 1., 3., 4. in 5. razreda, Sonja Čenčič, Barbara Demšar, Danica Triler,	Ob bistrem potočku je mlin, Tapožugana, Venček gorenjskih plesov
Dramatizacije pravljic in zgodb, januar 2003	Jerneja Šturm, Majda Demšar, Marija Gasser, Marjeta Demšar, Marjeta Naglič in Jože Reya	Mojca Pokrajculja, Babica Zima, Muca Copatarica
Rajalne igre, april 2003		Abraham 'ma sedem sinov, Rdeče češnje, Bela, bela lilija, Rdeči, rdeči tulipan, Potujemo na Češnj'co
Po vsaki izmenjavi	Naučili so se po en ples, rajalno igro in dramatizirali po eno zgodbo vsake partnerske šole.	

Tretje leto izmenjave: IZDELKI DOMAČE OBRTI IN STVARITVE UMETNOSTI		
Naloga, čas	Učitelji/ce in učenci/ke	Vsebina izmenjave
Božični izdelki, december 2003	Učenci in učenke 1., 2., 3., 4. in 5. razreda, Andreja Bogataj, Irena Bradeško, Janja Rojc, Jerneja Šturm, Barbara Demšar, Damjana Feltrin, Minka Rant,	Božične voščilnice, božični okraski, božični piškoti, božične ideje partnerskih šol v izvedbi OŠ Železniki
Velikonočni izdelki, februar 2004	Urša Kalan, Antonija Rant, Marjeta Potočnik, Danica Mohorič, Marija Gasser, Majda Demšar, Mateja Markelj, Janez Hafner, Damijana Božnar, Damijana Kaplja in Irena Benedičič	Velikonočne dekoracije: piščančki, kokoši, zajčki, vozički, vrtnice, vezeni prtički; gregorčki, pirhi, potica in velikonočne dobrote
Izdelki tradicionalnih/lokalnih obrti, izvirni izdelki, slikarji, maj 2004		Izvirni izdelki, tradicionalni izdelki, o Ivanu Groharju, dražgoški kruhki, čipke
Po vsaki izmenjavi	Po prejetih idejah in receptih so ustvarjali izdelke.	

Pri vseh izmenjavah so na različne načine sodelovali tudi Alenka Bertoncelj, Marjeta Demšar, Janez Hafner, Primož Šmid, Franc Rant in Tadeja Šuštar.

**VSAK ČLOVEK JE ZASE SVET,
ČUDEN, SVETAL IN LEP
KOT ZVEZDA NA NEBU.
(Tone Pavček)**

Osmošolci so se tudi v šolskem letu 2002/2003 pripravljali na tekmovanje za Cankarjevo priznanje. Njihova naloga je bila zanimiva in zahtevna. Prebrali so knjigo slovenske pisateljice Janje Vidmar *Princeska z napako* in ob njej razmišljali:

- o ljudeh, ki so "drugačni",
- o različnih oblikah nestrpnosti, ki se pojavljajo ob srečanju z "drugačnim" (o rasizmu, diskriminaciji, ksenofobiji ipd.),
- o geslu "Vsi drugačni, vsi enakopravni".

Modro in zrelo so razpravljali o aktualni in žgoči problematiki današnjega časa. Ugotavljali so, da se nestrpnost pojavlja vsepovsod, tudi med vrstniki, sošolci, sosedi itd.

Katarina Primožič, knjižničarka

Računalniška grafika, avtorski osnutek za čipko.
Neža Kejžar, Barbara Okorn, 7. f.
Likovni pedagog: Janez Hafner.

DIVJI ANGEL

Dragi dnevnik,

zunaj je krasen sončen dan. Sneg se topi, novoletni prazniki počasi tonejo v pozabo. Prišli so in minili tako kot vsi drugi. Toda marsikdo jih ne bo pozabil. Marsikatera misel ga bo spominjala na tiste mrzle dni, ko je bilo vse tako preprosto, včasih težko, a vse še normalno. Kaj sploh pomeni normalno, Danny? Skozi okno sem zagledala sosedove malčke, ki so se prekopicovali čez ozelenelo trato. Iz hiše je stopilo dekle in jih poklicalo. Spominjalo me je na nekoga. Na nekoga, ki bo za nas kmalu tako pomemben kot lanski sneg. Spomnila sem se na sošolko. Ime ji je bilo Fatima. Le kje je? Pravijo, da v Nemčiji. Vedno se mi je zdela nekako odmaknjena, kot da bi živela v drugem svetu. Precej čudaška in vase zaprta je bila. Sodila sem jo po zunanosti. Umazana, raztrgana, skuštrana, prav nič podobna skoraj 15-letnemu dekletu. Vsi so mi govorili, da krade, da laže, pa sem videla že sama. Saj se je morala braniti. Pred Makareno.

Vedno sem govorila le: "Glej, kakšna je, čarovnica." Nisem se vprašala, v kakšnih razmerah živi. Pa bi se morala. Ljubosumna sem bila, ker jo je imela Kodrlajsa rada. Saj ne, da bi mene gledala, kot da sem kup iztrebkov, samo nisem mogla razumeti, zakaj se ji smili. Takrat še ne. Po svoje se je tudi meni zdela uboga, toda vsaj potrudila bi se lahko. Ni se učila, ni hodila v šolo (no ja, k pouku) in z

ničemer ni pokazala, da si naše družbe sploh želi. Bila je drugačna. Nisem razumela, kaj ta beseda pomeni. Rekla sem, da se želi družiti samo s sebi enakimi. Toda Danny, ali nismo vsi enaki?

Bala sem se jo ogovoriti, ker nisem vedela, ali me bo razumela in ali bom jaz razumela njo. In še nekaj. Nisem hotela izgubiti prijateljev. Begunci se včasih vrnejo, moji prijatelji pa bodo vedno tu. Nisem tvegala. Šlo je za mojo čast, če temu sploh lahko tako rečem. Ni šlo za tako čast, kot jo je občutil Adam. Toda, kje je že bilo to ...

Spet me jezi Makarena. Res, Fatimini lasje so bili zvozlani in so ji v slapovih padali na ramena. Bila je grozno oblečena, njena garderoba je odurno smrdela. Ali pa sem le iskala vzrok, zakaj je bila osamljena! Videla sem Sanjo, ki je nekajkrat govorila z njo, pa Ksenijo zaradi torbe. Toda Fatima je imela doma pet bratov in sester in menila sem, da se smeje in pogovarja raje v njihovi družbi.

Prisiljena sem ti povedati še o Adamu. Moram ti, kajti bil je grozno lep. Tudi vseh mi je bil in jezilo me je, da je izbral prav Fatimo. Priznam, če v spominu bolj pozorno pogledam njeno podobo, vem, da je imela čudovito postavo, za miss sveta; njene oči in poteze obraza so bile angelske. Bila je divji angel. Od tod naslov tega poglavja v dnevniku.

Ne, Danny, ni bila divja po značaju in obnašanju. Bila je mirna, zadržana, tiha, s povešenimi očmi, ki so gledale le v tla. Če pa se je ozrla vate, si v njenih žalostnih očeh videl neskončno polje. Bile so temne kot oblaki pred nevihto. In najbrž je tudi v njej divjala nevihta. Njena čustva so morala biti pomešana, v njej se je bliskalo, grmelo in mešalo. Meni bi že prekipelo, toda ona je zdržala do konca.

Adam je bil kot sonce, ki se je zalesketalo v njenih očeh. Segrel pa ji je tudi možgane, da je izgubila razsodnost. Speljal jo je na svoja pota. Uboga reva ni mogla ločiti med dobrimi in slabimi ljudmi. Zanj je bila ljubezen in naklonjenost blagoslov, ki ga je dobila pri njem. A kaj, ko ni bilo vse res. Spala je z njim in razgrajala z njegovo klapo. Jaz tistega Frenkija še videti nisem mogla, a takrat

nisem vedela, da jo v vse to le silijo. Napil jo je in "vlačil" okrog. Videla sem na plesu. Spraševali smo se, kako se more tako miren dekle tako razživeti! Po tistem dnevu sem se odločila razmišljati skupaj s tabo, Danny. S tabo, dnevnik, ostanem razsodna.

Tako rada bi povedala Fatimi, da mi je žal in da bi jo rada imela za prijateljico. Zakaj sem njeno bolečino, njene domače razmere uvidela šele sedaj? Šla sem tja. V klet. Morala sem se prepričati. Kodrlajsa mi je dala naslov. Bila sem trmasta in nisem verjela šolski svetovalki, ko nam je razlagala njen položaj. Zdaj vem in vem tudi, da napake ne bom ponovila. Ne, nikoli.

Ne vem, zakaj nekateri ne razumejo te stiske. Zakaj čudno gledajo na drugačnost, ko pa smo si tako drugačni le po značaju, narodnosti in različnih malenkostih, a v enem enakopravni – v pravici, živeti na Zemlji? Pa rasa. Daj no, Danny, dobro veš, da so črnici moji najljubši igralci. Vsak ima svoje lastnosti. Da so le pozitivne. Težava je le v navezovanju stikov. Delimo se na civilizirane – normalne ljudi in na neandertalce – ostale. Sedaj vem, zakaj moja babica pravi: "Pomembno je, kaj človek nosi v srcu, in ne, kakšen je na zunaj." In kako prav bi bilo, če bi si besedo "drugačnost" vsi razlagali na tak način.

Kristina Kofler, 8. c
(letos že srednješolka)

DRAGI DRUGAČNEŽ!

V zadnjih dneh so me pretresli mnogi dogodki, ki so povezani z mojo sošolko Fatimo. Ker tega ne morem več držati v sebi, sem se odločil, da svoje misli nekomu zaupam. Vendar pa nočem, da bi se drugi norčevali iz mene zaradi moje čustvenosti in me dražili z "milo jero". Zato bom to zaupal tebi, moj dnevnik.

K nam je prišla kot popolna tujka. Nismo je sprejeli, ker se nam ni zdela vredna naše družbe. Mislili smo si: "Pač še ena begunka. Kaj nam mar!" Vse do tedaj, ko je postala glavna osebnost naše šole.

Kot Adamovo dekle smo jo vsi spoštovali. V bistvu je bila že prej taka, kot je sedaj, a je nismo opazili. Velik bum je na šoli povzročila informacija o njeni nosečnosti. Prej od nikogar opažena se je naenkrat znašla v središču. Kako se vse spreminja!

Fatima s svojim videzom ni zbujala pozornosti, z izjemo ponošenih cunj in svoje polti. Sedela je v zadnji klopi in se ni menila za nikogar. Za koga pa bi se sploh lahko? Prijateljic ni imela, slovenščina pa je ni zanimala. Nuša in Tadeja je nista sprejeli, edino Sanja je bila prijazna z njo, pa še ta bolj poredko. Ker se ni z nikomer družila, nismo vedeli ne za kleptomanijo ne za njene ljubezenske podvige, komaj za njeno revščino.

Ali ni bilo dovolj, da smo jo že mi podcenjevali? Ne, podcenjevati jo je morala še razredničarka, tako imenovana Makarena. Edina, ki ji je bilo mar zanje, je bila Kodrlajsa. Edino njej je lahko zaupala svoje težave in stiske. Ko pa se ji je izneverila, je odšla od nje kot polit cucek, a sta k sreči spet postali prijateljici.

Zakaj je bila tako osamljena? Se ni znala vključiti v družbo ali je preprosto nismo marali zaradi njenega porekla? Zakaj, zakaj in še enkrat zakaj?! Bolj ko si belim glavo, manj vem, zakaj. Ali bo zaradi našega nesprejemanja imela boljše ali slabše življenje? Upam, da boljše, ker se nekako počutim krivega za njeno usodo. Mogoče ji je v Nemčiji lepše kot tu, mogoče je našla prijateljico in ni več osamljena.

Velikokrat se zgodi, da ne sprejemamo drugačnih. Pa bi jih morali, saj so ravno tako ljudje kot mi, ravno tako čutijo in potrebujejo nekaj pozornosti. Če smo jo Fatimi naklonili vsaj malo, je bila zelo srečna. A ta pozornost se je začela spreminjati v sovražstvo. Pregovor, da obleka naredi človeka, razumemo drugače, kot je bil mišljen ob svojem nastanku.

Ljudi ne sprejemamo že zaradi malenkosti. Nekatere moti že barva kože in zganjajo ksenofobijo.

"... to doživu sem sam zarad' poševnih oči." Tako poje pevec, ki v družbi ni bil sprejet zaradi svojih oči. Vse preveč gledamo na zunanost, pozabljamo pa na notranost, ki mogoče pri Fatimi ni bila tako slaba.

"Nekomu, ki ga poznaš, se je to zgodilo.

Mu rečeš: Te je to izučilo?

Resnica lahko zaboli.

Mogoče ne ti,

samo koliko jih to doživi!"

Ti verzi bi bili lahko zaključno sporočilo, opomin, poziv k pomoči. Kodrlajsa bi nam bila lahko vzor v begunski problematiki. Edino ona se je postavila na begunkino stran. Bila je edina, ki si je to upala. Bodimo podobni Kodrlajsi in pomagajmo ljudem, ki so v stiski. Mogoče je že spodbuden nasmeh dovolj.

Tako, dragi dnevnik, sedaj sem izlil vse svoje tegobe. Lažje bom zaspal, ko sem nekomu zaupal svoje misli, pa čeprav si to le ti, ki mi ne moreš odgovoriti. A vendar si edini, ki me je poslušal. Edini, ki me ni prekinil ali sredi pogovora odšel, kot da ga to ne briga. Si tudi edini, ki ne bo izklepetal mojih misli in ti zato lahko popolnoma zaupam.

Urban Okorn, 8. a

(letos že srednješolec)

ODRINJENI NA ROB

Na svetu je mnogo drugačnosti. In vedno več jih je. Nekateri pravijo, da so bili tudi včasih ljudje, ki so v družbi izstopali, ker so bili samotarji ali pa so se drugače oblačili, imeli drugačno mišljenje, vero, zaupanje, navade, se zaljubljali v ljudi istega spola, bili druge narodnosti in podobno. Vendar naj bi bili ljudje s takšnimi lastnostmi včasih bolj zakriti in je bila resnica o njih zlagana ali prikrita. Včasih so bili seveda še posebej nestrpni do homoseksualcev.

Ampak tudi danes ljudje nismo nič boljši. Vse prevečkrat smo nestrpni do ljudi, za katere lahko le mislimo, da so drugačni. Veliko predsodkov je usmerjenih v ljudi druge narodnosti. Ti se na primer preselijo v naš kraj in ves čas smo v strahu, da nam bodo kaj ukradli, kaj prevzeli. O priseljencu si ustvarimo nek stereotip, ki pa je lahko povsem zgrešen. Podoben primer je tudi rasizem. Zavračamo ljudi, ki niso beli, se jih bojimo in skoraj ne najdemo lastnosti, ki bi nam bila všeč. Pogosto se jezimo zaradi njihovih navad, ki bi jih utegnili pri nas preveč razviti. In če nas kdo še ob pravem času ne ustavi pri razvijanju ksenofobije, je stvar lahko precej usodna. Povsem neumno pa se mi zdi, da ljudi izločimo iz družbe zaradi drugačnega oblačenja. Človeku je pač njegov stil všeč in nihče nima pravice zahtevati, naj si obleče tisto, kar je všeč ostalim.

Dobro pa poznam človeka, ki je drugačen zaradi svoje odmaknjenosti in molčečnosti. Ker se v njegovi družbi običajno nič ne dogaja, se pač ne družimo z njim, vendar temu človeku le nagajamo, ga dražimo, se mu posmehujemo. Ima pa tudi trenutke, ko se vključi v družbo, a na zelo čuden način. Zdi se nam smešno, kako govori, kako hodi, se smeji, kako teče. Skratka, zopet smo pri posmehovanju. To pa nikakor ni prav. Ta človek si brez skrbi lahko misli, da smo mi drugačni in še neumni povrhu. Ni nam všeč, ko je tiho in sedi kot kup nesreče, ko pa se vživi, nam spet izpade kot čudak. Torej nikoli nismo zadovoljni.

Ugotavljam, da smo ljudje drug do drugega preveč kritični. Ampak, ali se kdaj zamislimo, da smo mogoče mi drugačni, da gremo komu na živce! Mogoče se kdaj kdo med odmorom normalno pogovarja z nami in v smehu govori: "O, kakšna faca si!" Ko pa pride za vogal, si misli: "Ko bi ona vedela, da ni čisto nič zanimiva in mi gre vedno bolj na živce." Vsak zase najbrž misli, da je enostavno imeniten, kaj pa si o njem mislijo drugi, je druga pesem. Poskusimo biti pravični do drugih, in ker bodo to opazili, nas bodo posnemali.

Ema Mohorič, 8. e
(letos že srednješolka)

Plastično oblikovanje.
Učenci 5. e.
Likovni pedagog: Janez Hafner.

MACESEN

Poleti sije ves zelen,
jeseni malo porjavi
in iglice izgubi.
Pozimi ves premražen
v kupu snega stoji.

Vsako leto višji je,
vsako leto več ga je,
nekoč nevihta pridivja
in strela pravi: "Dajmo ga!"

Ranjen pade na tla
in zagrne ga tema.
Nikomur dolgo ga ni mar
pa pride mimo mlad gozdar.

"Star je les,
a dober bo,
iz njega naredim stopnice,
ki peljejo do moje Mice."

Jan Tavčar, 5. razred

SMREKA

V gozdu raste ena smreka,
prav ponosno tam stoji,
škoda je, da se poseka
in se v blode spremeni.

Visoko se v nebo razteza,
košate veje z nje vise,
pod njo pa senca je prijetna,
da se živali v njej blade.

Na njej storžev šop visi,
le kdo jib labko dobi?
Veverica se potrudi
in prav v vrh zbeži.

Klemen Mesec, 5. razred

VZOREC IZ MUZEJA

Za to čipko sem se odločila, ko sem začela hoditi v sedmi razred in obiskovati sedmi letnik čipkarske šole. Čipka me je pritegnila, ker je bila drugačna, nekaj posebnega. Čeprav sem rožice izdelovala že pri prejšnji čipki, sem se takoj odločila zanj.

Takrat me je učila gospa Mici Koblar, ki je čipko dobila v muzeju v Železnikih. Vzorec je že star, toda do takrat ga ni še nihče naklekljal. Klekljala sem ga z bombažnim sukancem številka štirideset. Celotno čipko sem naredila z belim sukancem. Najprej sem izdelala okolico rožic, nato rožice, nazadnje pa še vse mreže, ki so zapolnile prazne prostore.

Čipko sem klekljala leto in pol: vsak teden dve uri v čipkarski šoli, večino tednov pa sem punkelj odnesla domov in tam nadaljevala. Ker mi je klekljanje v sprostitev, se je tudi med počitnicami našel čas zanj.

V vzorcu je dvajset rožic, zato so si bile ure pri punkelju precej podobne, nikoli pa dolgočasne.

Helena Golja, 8. razred

Sprehod skozi zgodovino stenskih pisarij in slikarij – grafitov

Lea Žitnik

Grafiti ... so nadloga mestnih ulic ali živahna popestritev brezličnih sivih površin. Vsak ima svoje mnenje, predvsem odvisno od površine, kjer se ta grafit pojavi. Če ima površina za nas kakršen koli pomen ali vrednost, nas nepričakovan zmazek verjetno moti in jezi, če pa je na sosedovi novi fasadi, je pa kar primerna popestritev ..., kajne?

Seveda je za pisanje grafitov veliko več razlogov kot samo uničevanje tuje lastnine in kulturnih objektov. Že samo definiranje grafitov je zelo zapleteno in prav tako je z razlogi za pisanje grafitov, saj jih je prav toliko, kot je piscev grafitov. Po mnenju raziskovalcev tega fenomena so grafiti neinstitucionalna in neformalna oblika komuniciranja posameznikov ali skupin tako medsebojno kot s širšim družbenim prostorom. Grafitiranje vedno opredeljujemo kot alternativni medij javnega izražanja, pa naj bo njegov namen kršitev zapovedi, nadomestilo komunikacijskega deficita ali izkazovanje umetniških spretnosti. V pravem pomenu besede pa naj bi grafit v današnjem času ustrezal vsaj štirim predpostavkam:

- ilegalnost (nezakonitost),
- neformalnost in neinstitucionalnost,
- javnost, odprtost širši javnosti (ulični zidovi, vlaki ...),
- netržni značaj (niso tržno blago).

Samo grafitiranje, zaznamovanje okolja z napisi ali komuniciranje s pomočjo grafitov, ima bogato zgodovino. Ob nekoliko posplošeni definiciji grafitov lahko v tovrstno umetnost uvrstimo že prve stenske slikarije iz pradavnine. Pračlovek je dolga tisočletja, vse dokler ni zapustil podzemskih bivališč, krasil stene s slikami živali, ki so nedvomno nosile neko sporočilo. Po vsej verjetnosti so upodabljali živali, ki so v njihovem religioznem sistemu imele poseben pomen. S temi živalmi so se srečevali na lovu in s pomočjo magije pomirili duha ubite živali ali zaščitniškega božanstva, se s tem spokorili za svoje dejanje in si zagotovili zalogo hrane v prihodnje.

Nekateri teoretiki grafitov pa za prvega grafitarja določajo judovskega boga. V Stari zavezi je zapisano, da je na zid palače babilonskega kralja Baltazarja napisal: "Mene Takel Persin," kar naj bi v prostem prevodu pomenilo "preštet si, pretehtan si, razdejan boš" – to je prerokba kraljevega propada. Že naslednjo noč naj bi bil Baltazar umorjen.

V antiki so na zidove mestnih stavb grafite pisali večinoma aristokrati, saj so bili poleg svečnikov edini, ki so znali pisati. Najbolj priljubljena je bila ljubezenska tematika, sledili so grafiti s politično in filozofsko vsebino. Iz Pompejev, ki jih je leta 79 našega štetja z lavo prekril Vezuv, sta med drugimi grafiti z življenjsko vsebino najbolj znana dva, vezana na spolnost. Na začetku neke ulice je pisalo: "Tukaj sem našel številne deklice, ki se rade ljubijo" ter "Oče Colepius ljubi dame tja, kjer jih ne bi smel". Grafita sta se ohranila poleg drugih umetniških skulptur in mozaikov, ker je ognjeniški pepel deloval kot konzervator.

Ko je konec 4. stoletja krščanstvo v rimskem imperiju postalo državna religija, je pisanje grafitov z značilno versko vsebino postalo bolj pogosto. Najznačilnejši grafiti so izpisani na rimskih katakombah in se nanašajo na Boga in vero, povečevanje raznih kultov svetnikov in mučnikov ter krščansko simboliko. Krščanstvo je z vodilno vlogo, ki jo je imelo pri znanosti in kulturi v srednjem veku, močno vplivalo na družbeno dogajanje v takratni Evropi. Grafite so pisali po stenah cerkva in samostanov, ki so bili središča kulturnega in družabnega življenja.

V 18. stoletju (zlata doba angleških grafitov) so za razliko od napisov iz prejšnjih stoletij, ki so jih v glavnem pisali pripadniki višjih slojev, avtorji teh grafitov prihajali iz nižjih družbenih slojev. Z naraščanjem pismenosti med preprostim prebivalstvom se je začelo obdobje grafitov, vsebinsko vezanih na uživanje alkohola in tobaka, ljubezni in spolnosti. V nasprotju z antičnimi ljubezenskimi

napisi so bili ti, ki so nastajali v času revolucij in industrijske rasti, bolj prostaški, bližje telesni kot čustveni ljubezni.

Viktorijanska doba je prekinila niz grafitov, ki so se o veselem življenju v Angliji pisali v 18. stoletju, in ni pustila sledov pisanja po zidu. Industrializacija se je pospešeno razvijala, širilo se je siromaštvo med nižjimi družbenimi sloji, v skladu s takratnim dominantnim konzervativizmom v srednji Evropi so se izpisani grafiti sproti brisali.

V 19. in začetku 20. stoletja je bil odnos do grafitov tolerantnejši, pisanje po zidovih se je razširilo po vseh pomembnejših evropskih središčih. Grafite so odkrili tudi v Iraku, Jordaniji, Siriji, Iranu in Arabiji, kjer najpogosteje ponazarjajo oznake za teritorij in označujejo lastništvo nad objekti in predmeti.

Francoski raziskovalec E. Luedecke je leta 1907 objavil študijo o grafitih na srednjeevropskem področju, v kateri razlikuje dve skupini grafitov: literarne grafite, ki pripadajo izobraženi družbeni eliti, in grafite t. i. običajnih ljudi. Menil je, da ti ljudje pišejo grafite zaradi dolgočasje in težnje po posnemanju. Zelo popularni so bili stranišni grafiti – latrinalije; tam so zidovi nepopisani, ljudski duh, inspiriran z vonjem stranišč, pa se mora z nečem pozabavati – s pisanjem grafitov. Temu primerne so bile vsebine sporočil: o opravljanju potrebe, spolnosti, politiki, prisotne pa so bile tudi socialne teme: "Bogati ljudje se ljubijo drug z drugim, siromašni pa ščijejo drug po drugem". Ker je bila seksualnost tabu tema, so ljudje lahko na ta način izražali svoje seksualne frustracije. Stene stranišča so postale zadnji veliki medij za čisto samoizražanje.

V sredini 20. stoletja so grafite, ki so jih doslej največkrat pisali po straniščih, začeli pisati na ulične zidove. Grafiti so bili največkrat povezani s trenutno politično situacijo. Za razvoj sodobnih grafitov v Evropi je pomembno leto 1961, ko sta velesili z berlinskim zidom razdelili svet na Vzhod in Zahod. Kot simbol politične in ideološke delitve

je bil v središču interesa medijev vse do njegovega padca leta 1990. Zid je bil zelo priljubljen med grafitarji, saj so imeli na razpolago razkošen prostor za pisanje svojih sporočil, ki so bila največkrat politične vsebine ("Boriti se za zedinjeno Nemčijo je kot jebati se za devištvo") in vsebin, vezanih na spolnost ("Bodi srečen, da je toliko pedrov, saj več žensk ostane").

Leta 1968 je v času študentskih demonstracij popularnost grafitov vidno narasla. Pisanje po zidovih je postalo najavtentičnejši medij specifične mladinske kulture. Rodil se je rokenrol, mladinska subkultura, ljudje pa so se začeli zavedati, da se svet, ki ga doživljajo mladi, radikalno razlikuje od sveta odraslih. Na zidovih Pariza, Berlina ... in drugih območjih študentskega upora so prevladovala (utopične) politične parole levičarjev: "Bodimo realni, zahtevajmo nemogoče!"

Mladinska kultura si je še bolj uporniški značaj pridobila sredi sedemdesetih let, ko se je v Veliki Britaniji pojavil pank. Označujejo ga za prvo boemsko subkulturo delavskega razreda in kot rok socialne podpore. Pank simbolizira razširjeno, zavzeto in kritično razmišljanje o družbenih razmerah, na kar so opozarjali tudi provokativni

stenski napisi, parole in simboli, ki so jih pripadniki panka zavzeto pisali po javnih površinah.

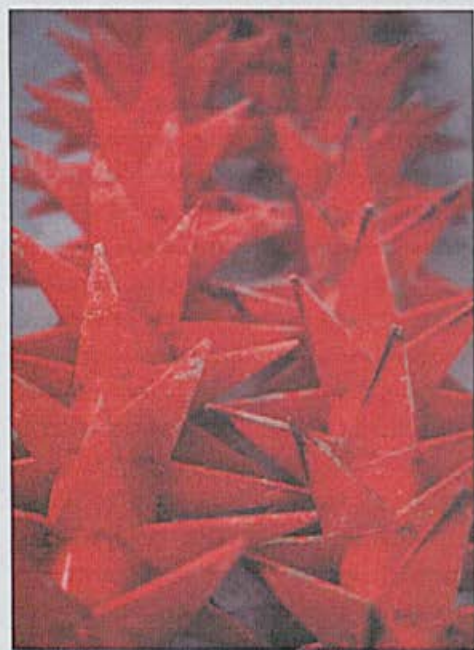
Veliko pozornost javnosti pa so v začetku sedemdesetih pritegnili slikovni grafiti v New Yorku. Tamkajšnji avtorji grafitov, večinoma črnci, so najprej pisali po vlakih in hodnikih podzemne železnice. Newyorški "sprejerji" so s svojimi originalnimi deli zaznamovali kraje, kjer so se sestajali mladi, ulične vogale in mestne četrti. Pogosto so pisali imena uličnih band in imena avtorjev, željnih afirmacije. Z razvojem teh likovnoumetniških grafitov se izoblikuje grafitarska subkultura.

Čeprav je grafitiranje po javnih površinah kaznivo, ni zamrlo. Nasprotno, popularnost grafitov je vidno narasla, z vsakim letom dobiva nove dimenzije, grafiti postajajo vedno lepši in zahtevnejši, pritegnili so celo umetnostne kritike in se razstavljajo celo na stenah galerij. S širjenjem grafitov in postopnim sprejemanjem tega medija, ne samo kot enega izmed načinov izražanja mladih ljudi, ampak tudi kot način likovnega izražanja, se presegajo meje ilegalnosti in neinstitucionalnosti.

Gotovo pa od samega začetka pisanje po zidovih in drugih prostorih deluje kot svojevrsten napad na izurjene, ukalupljene in zaprte kanale izražanja in sporočanja. Z zgodovinskim raziskovanjem grafitov se na svojevrsten način izpopolnjujejo spoznanja o preteklosti človeštva, predvsem o nasprotujočem delovanju tistih, katerih glas so stoletja tlačili in dušili.

Cesta. Foto: Igor Mohorič Bonča

Zvezde. Foto: Igor Mohorič Bonča

Plavž. Foto: Igor Mohorič Bonča

Sončnica

Katja Mohorič Bonča

Vsi jo poznamo. Tisto visoko cvetlico z velikimi rumenimi cvetovi, ki se ozirajo za soncem. Od tod tudi njeno ime, sončnica ali latinsko *Helianthus*. Okras mnogih vrtov in ponos številnih vrtnarjev, toda sončnica je več kot le okrasna cvetlica. Gojijo jo zaradi olja, zaradi ptičje hrane, prašičje krme, inulina in zelenjavnih gomoljev. Kljub vsemu le malokdaj pomislim na njeno industrijsko naravo. Pogled na prostrano polje sončnic prej spominja na skrbno urejen vrtiček matere narave. Ali na morje sončnic, kamor se potopi človekova duša, ko je spoznala najlepšo resnico življenja. Lahko bi rekli, sončnica nosi v sebi profano in sakralno, materialno in duhovno.

Sončnica že stoletja buri duše številnim umetnikom, slikarjem, pesnikom, sedaj še fotografom. Zakaj prav sončnica? Verjamem, da ravno zaradi te njene dvojne narave. V umetnosti je mnogo primerov, kjer srečamo sončnico kot metaforo za dvojnost problema. Optimizem vključuje tudi pesimizem, svetloba temo, dan noč, moč šibkost, dobrota nedobrota in, ne nazadnje, materialno duhovno. In za vse to lahko uporabimo metaforo sončnice.

Kdo ne pozna van Goghovih upodobitev sončnic, simbola sončnega sija, moči dobrote, ki kljub mnogim razočaranjem v njegovem življenju še vedno kraljujejo v njegovi misli. Nekoliko manj znan primer pa je Ginsbergova Sončnica. Ta ameriški poet beatniške dobe je skozi pesnitev Sončnica čudovito prikazal svoje občutenje sveta. Njegovo razmišljanje pa se zdi tako zelo aktualno – tudi tu in sedaj. Zakaj?

Beatniki so v petdesetih letih v ZDA znotraj razvijajoče se potrošniške družbe ohranjali intelektualno kritičen pogled na ameriško družbo, ki je bila, kot pravi Ginsberg v Tuljenju, "oropana

razuma". S poezijo, ki je spominjala na ritmično prozo, so ustvarili prepričljive podobe Amerike, podobe, kjer materializacija življenja, konformizem, uravnava ritem sodobnega sveta in žene človeka v blaznost. Vidijo prepade v družbi, ko imamo na eni strani liberalno in demokratično Ameriko, na drugi strani pa rasne nestrpnosti, razne oblike suženjstva, izdelovanje atomske bombe, onesnaževanje. V Sončnici, poleg optimističnega zaključka v vero v človeka v zaključku pesmi, lahko sledimo izredno plastičnemu opisu odpada v delavskem predelu San Francisca. Opisi spodbudijo našo domišljijo, živo si lahko predstavljamo vse te obrabljene predmete, ki simbolizirajo industrijsko družbo. V enem dihu je želel povedati vse, kar je bilo na odpadu najti, res, zdi se, da je tam cela Amerika, vse potrošne dobrine, ki govorijo o blaginji, ki je v ozadju. O razočaranju govori Allen Ginsberg v Sončnici, ko pravi: "... vse oblačilo prahu, koprena potemnele železnične kože, čadavost lica, veke črne bede, sajasta roka ali falus ali izrastek umetne več-kot-samo umazanije – vse industrijsko – vse moderno – vsa civilizacija, ki je oblatila tvojo noro zlato krono – ..." Močne besede izražajo močno razočaranje nad potrošniško družbo, kjer se zdi, da človekova duhovna plat sploh ni več pomembna. Vendar, kot optimistično zaključuje Ginsberg v Sončnici, "mi vsi smo čudovite lepe zlate sončnice v svoji notranjosti, blagoslovljeni smo z lastnim semenjem in zlatimi lasnatimi golimi telesi, ki postajajo blazne črne oblike sončnic v sončnem zahodu ...".

Lahko potegnemo vzporednice tudi z našo družbo? Smo na račun potrošniške družbe pozabili na svetost bivanja? In, je "sončni zahod" res tako sončen?

Za pomoč pri izdaji Zbornika Selške doline Železne niti
se zahvaljujemo donatorjem:

Glavni donator:

FREISING, d. o. o., Škofja Loka

Veliki donatorji:

NIKO, d. d., Železniki

OBČINA ŽELEZNIKI

ALPLES, d. d., Železniki

Donatorji:

INDRAMAT, d. o. o., Škofja Loka

KOVINSKA GALANTERIJA BENEDIK SAŠO, s. p., Železniki

DECOP, d. o. o., Železniki

Domel, d. d., Železniki

LOVSKA DRUŽINA ŽELEZNIKI

Mali donatorji:

LOTRIČ, d. o. o., Selca

FOTOKOPIRANJE IN RAZMNOŽEVANJE – IGNAC PFAJFAR, s. p., Železniki

H. D. COMMERCE, d. o. o., Selca

TRIIS, d. o. o., Železniki

PREVC, d. o. o., Dorfarje

ZUPANC JURIJ, s. p. – MIZARSTVO, Dolenja vas

TOPLARNA ŽELEZNIKI, d. o. o.

LUŠINA, d. o. o., Železniki

SARIKO, d. o. o., Ljubljana

TRGOVSKO IN PROIZVODNO PODJETJE KEMPERLE, d. o. o., Železniki

GOSTILNA PRI SLAVCU – ŽBONTAR STANKA, s. p., Zali Log

LOTRIČ MARKO, s. p. – PREDELAVA PLASTIČNIH MAS, Železniki

MIZARSTVO ŠTIBELJ – ŠTIBELJ NIKOLAJ, s. p., Bukovica

GOSTIŠČE PRI ZALOGARJU – KOŠMELJ JANEZ, s. p., Dolenja vas

ANTON BERNIK, s. p. – AVTOPREVOZNIK, Spodnja Luša

AVTOLIČARSTVO JEZERŠEK, s. p., Železniki

BAR IN KEGLJIŠČE PRI MERU – KOŠMELJ JOŽE, s. p., Železniki

MIRAMAR TRGOVINA – FRANGEŽ MARJAN, s. p., Železniki

ALCLYP-ER, d. o. o., Železniki

ISBA, d. o. o., Železniki

P 602 zg

A 2010

Kranj

P GORENJSKA

zgodovina

ZBORNİK ... železne 2004

908(497.4 Seiška dolina)(08)

190500917

COBISS •

Železne niti